

Journal of Life Economics

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume / Cilt: 3
Issue / Sayı: 1
January / Ocak 2016

Web: <http://www.jlecon.com>
E-mail: info@jlecon.com

E-ISSN : 2148-4139

Journal of Life Economics

*International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi*

**Volume / Cilt: 3
Issue / Sayı: 1
January / Ocak 2016**

Web: <http://www.jlecon.com>

E-mail: info@jlecon.com

E-ISSN: 2148-4139

Abstracting/Indexing Dizin/İndeks

Open Access Library
Türk Eğitim İndeksi
EBSCO (Business Source Corporate)
Index Islamicus
IFSIJ (Impact Factor Services for International Journals)
CORE – Collective Goods Research & Explore
Akademik Dizin
The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
Ulrichsweb: Global Serials Directory
Directory of Open Access Journal (DOAJ)
Arastirmax
The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)
Open Academic Journals Index (OAJI)
Scientific Indexing Services (SIS)
Infobase Index
Directory of Indexing and Impact Factor (DIIF)
J-Gate
Advanced Science Index
I2OR
Research Bible
SafetyLit
International Impact Factor Service
The Cite Factor
Google Scholar
Polish Scholarly Bibliography (PBN)
The Romanian Editorial Platform (SCIPIO)
CrossRefys
The DOI System
Citeulike
AcademicKeys
German Journal Database (ZDB): Zeitschriftendatenbank
Electronic Journals Library
Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
Jour Informatics
WorldCat
JournalTOCs
JournalGuide
WILBERT
Journal Index.net
Dergipark Akademik
uni>ersia: Biblioteca de Recursos
Scientific Social Community (Romania)
UNSW Australia Library
Universitats Bibliothek Leipzig
DTU Findit

academicIndex.net
Open Library
Open Science Directory
EasyBibO
Michigan State University Libraries Catalog
TÜBİTAK Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT)
Western Michigan University Libraries Catalog
WorldWideScience
GetInfo
Bielefeld Academic Search Engine: BASE
Open Access Library: OALIB
NUcat: The library catalog of Northwestern University Libraries (USA)
BobCat: New York University Library
Copac*
MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals)
HKUL Electronic Resources
Scrub The Web
Microsoft Bing
Refseek
GVK-GBV Union Catalogue
Euroasian Scientific Journal Index (ESJI)
SherpaRomeo
The Open Directory
World Catalogue of Scientific Journals (WCOSC)
The Prerna Society of Technical Education and Research (Impact Factor: 1.67)
Gaudeamus
Portal de Periodicos CAPES/MEC
Scholarsteer
Infotopia
Mobiushes
Western Theological Seminary
ZHdK Medien- und Informationszentrum
Anoox
Pubget
Research Impact Factor

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Owner/ Sahibi
Özge UYSAL ŞAHİN

Editors/Editörler
Turgay BERKSOY, Marmara University
Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University

Managing Editor/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Biran YILDIRIM

English Language Editor
Kemale KARAHAAN, Çanakkale Onsekiz Mart University

Web Editor
Cumali YAŞAR, Çanakkale Onsekiz Mart University,
cumali.yasar@gmail.com

Secretaries
Sibel AŞAN

Contact / İletişim Bilgileri
Adress : Istanbul - TURKEY
Tel: +90 555 477 00 66
Web : <http://www.jlecon.com>
E-mail : info@jlecon.com

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, Turkey, akesik@ybu.edu.tr

Ahmet KIRMAN, Galatasaray University, Turkey

Ali AKDEMİR, Arel University, Turkey, aliakdemiral@gmail.com

Alina- Andreea DRAGOESCU, B.U.A.S.V.M University, Romania

Amer Al ROUBAIE, Ahlia University, Bahrain, aalroubaie@ahlia.edu.bh

Christian RUGGIERO, Spanzia University, Italy, christian.ruggiero@uniroma1.it

Faruk BALLI, Massey University, New Zeland, f.balli@massey.ac.nz

Fred DERVIN, Helsinki University, Finland

Goran ILIK, University of St. Clement of Ohrid – Bitola, Republic of Macedonia, ilic_rm@yahoo.com

Himanshu AGARWAL, DN College, India, dr_hagarwal@yahoo.com

Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, Poland, malgorzata.hybka@ue.poznan.pl

Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey, mehmetsahin@comu.edu.tr

Nihat FALAY, Istanbul University, Turkey, nfalay@istanbul.edu.tr

Ömer Faruk BATIREL, Istanbul Commerce University, Turkey, obatirel@ticaret.edu.tr

Renalde HUYSAMEN, Free State University, Republic of South Africa, huysamenca@ufs.ac.za

Sergii BURLUTSKI, Odessa National Economic University, Ukraine, magistrdr@gmail.com

Snezana KAKURINOVA, Consulting & Training Center KEY, Macedonia, snezana.kakurinova@key.com.mk

Turgay BERKSOY, Marmara University, Turkey, tberksoy@marmara.edu.tr

REFeree BOARD / HAKEM KURULU

Abdulkadir IŞIK, Namık Kemal University, Turkey

Abdurrahman BENLİ, Sakarya University, Turkey

Ahmet Güngör KEŞCİ, Arel University, Turkey

Ahmet Kamil TUNÇEL, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, Turkey

Akif ABBASOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Ali AKDEMİR, Arel University, Turkey

Alina- Andreea DRAGOESCU, B.U.A.S.V.M University, Romania

Alper ALTINANAHTAR, Yeditepe University, Turkey

Amer Al ROUBAIE, Ahlia University, Bahrain

Ayşe GÜNER, Marmara University, Turkey

Ayşegül MUTLU, Marmara University, Turkey

Ayşen WOLF, Arel University, Turkey

Barış ÖZDAL, Uludağ University, Turkey

Başak ERGÜDER, İstanbul University, Turkey

Christian RUGGERIO, Spanzia University, Italy

Cumhur ARSLAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Cüneyt AKAR, Balıkesir University, Turkey

Cüneyt KILIÇ, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Derman KÜÇÜKALTAN, Arel University, Turkey

Dursun AYDIN, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Elçin Aykaç ALP, İstanbul Commerce University, Turkey

Erhan İŞCAN, Çukurova University, Turkey

F. Fisun İstanbullu DİNÇER, İstanbul University, Turkey

Faruk ATAAY, Akdeniz University, Turkey
Faruk BALLI, Massey University, New Zeland
Fred DERVIN, Helsinki University, Finland
Glnur KEÇEK, Dumlupınar University, Turkey
Gneş YILMAZ , Trakya University, Turkey
Grkan ÇALMAŞUR, Erzurum Technical University, Turkey
Grol ZCRE, Ordu University, Turkey
Halis KALMIŞ, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
Hatice zer BALLI, Massey University, New Zeland
Hseyin ÇEKEN, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey
lkay YILMAZ , İstanbul University, Turkey
rem SAÇAKLI SAÇILDI, Marmara University, Turkey
smail KIZILIRMAK, İstanbul University, Turkey
smail YILDIRIM, Hitit University, Turkey
Karol KUJAWA, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
M. Mustafa ERDOğDU , Marmara University, Turkey
Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, Poland
Mehmet CVAN, Gaziantep University, Turkey
Meral FIRAT, Istanbul Aydın University
Metin SABAN, Bartın University, Turkey
M. Oğuz ARSLAN, Anadolu University, Turkey
Murat ÇEKER, İstanbul University, Turkey
Naci Birol MUTER, Celal Bayar University, Turkey
Nihat FALAY, İstanbul University, Turkey
Nilay KLEOğLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Ömer Faruk BATIREL, İstanbul Commerce University, Turkey

Özlem ALBAYRAK, Ankara University, Turkey

Özlem ÖZKIVRAK, Trakya University, Turkey

S. Rıdvan KARLUK, Anadolu University, Turkey

Sabri Sami TAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Sami TABAN, Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Selami SEZGİN, Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Sergii BURLUTSKI, Odessa National Economic University, Ukraine

Sevda AKAR, Balıkesir University, Turkey

Sinan ALÇIN, İstanbul Kültür University, Turkey

Snezana KAKURINOVA, Consulting & Training Center KEY, Macedoniaty

Şule AYDIN TÜKELTÜRK, Batman University, Turkey

Tevfik Hakan Ongan, İstanbul University, Turkey

Yusuf YİĞİT, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Zeliha GÖKER, Akdeniz University, Turkey

WRITING AND PUBLISHING POLICIES

Journal of Life Economics is an **international refereed journal** which started to be published in 2014 (E-ISSN:2148-4139). It aims to create a forum on economic bases of life. In this perspective, high quality articles are going to be published. Opinions and studies of the academicians and researchers, especially about economics will be published. The articles in the journal will be published 4 times a year; **WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October)**. The **DOI number** is assigned to all the articles published in the journal.

Journal of Life Economics is a **broadcasting – electronic and open access** journal. The journal's articles have "free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself." Manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* should be in line with **the following editorial principles and author guidelines**.

PUBLICATION POLICIES

1. All manuscripts proposed to the Journal Life Economics should not be previously published or submitted for publication elsewhere. The studies or their summaries which were presented in a conference or published can be accepted if it is stated in the manuscript before. Besides that if the study is supported by an institution or produced from a thesis, this must be footnoted on the title. If the studies were wanted to be revoked by any reason, it is needed to apply to the admin with a letter. Publication committee considers that the authors will keep the rules as editorial principles and author guidelines.
2. *The manuscripts sent to Journal of Life Economics are controled with "iThenticate" screening program in terms of having plagiarism.* If there is no plagiarism, they are sent to referees. But if there is a plagiarism, these manuscripts are sent back to writers without sending referee.
3. Publication Committee entitled to reject the manuscripts if not conformable with the conditions concerning the ortography and grammar or return back to the authors for correction or reform them. All manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* are sent to at least **two referees** after the initial review of the editorial board with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the different referees, the manuscript is sent to a **third referee**. The reviewers are not apprised of the authors' names or institutions in the submitted manuscript; and authors are not told the identity of the referees.
4. Manuscripts are sent to online Manuscript Submission System and Information about the referee process for your manuscripts is given through Online Manuscript Submission System. Reviews can also be seen through this system from the following link "<http://www.jlecon.com/mts.aspx>"
5. Manuscripts are wellcomed both in **Turkish** and **English**. Turkish manuscripts are required English title and abstract.

6. The author's name, surname, title, institution, phone number and e-mail address must be added.
7. Copyright (printed or electronic) of the manuscripts are belong to *Journal of Life Economics*.
8. **No copyright payment.**
9. The responsibility of the idea exists in the published articles belongs to the authors

STYLE REQUIREMENTS

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages** (A4).
2. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords under the abstract, **JEL (Journal of Economics Literature) codes**, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
3. No footer, header or page numbers required.
4. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
5. At most **5 key** words must be written below the abstract.
6. **Abstract**, key words and JEL codes must be written in Times New Roman 11 font size and single spaced. It also should be in italic letters.
7. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced. The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
8. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
9. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
10. **All the tables, figures and graphs** must beheadlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bold letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
11. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
12. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERENCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text
  - i. If the last name of the author is used , the publication date should be written in parenthesis.

Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...

ii. If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .

The last studies (Pınar 2003: 12)...

iii. If there are two authors, last names of both of the authors should be written.

Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...

iv. If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by “et al.”

...asserted by Öztoprak et al.. (1999)

v. If an author has more than one publishment in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.

...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)

vi. If the resource is anonymous the word “anon” must be used.

...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

vii. if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

The floods occurred in the region affect the structural features (Atlas, 1998: 6)

viii. The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet , etc. should be in italic and bold letters.

ix. For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writers name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (İMKB, 23.06.2003)

x. For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

References

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Conferences:

SURNAME, NAME , Publication Year , Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing , Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME,NAME , Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Maps:

SURNAME, NAME , Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication , Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University,

http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sources.html, [Date Accessed: 4 November 2002].

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Journal of Life Economics, 2014’de yayın hayatına başlayan (E-ISSN:2148-4139) uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilecektir. Başta ekonomi olmak üzere tüm sosyal bilim alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirecektir. Dergideki makaleler; **KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim)** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanacaktır. *Journal of Life Economics*, **ücretsiz-açık erişimli elektronik** bir dergidir. *Dergide yayınlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir.* Dergide yayımlanan tüm makalelere **DOI numarası** atanmaktadır.

Değiye gönderilecek yazılarda yazarların **yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyması gerekmektedir.** Yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmayan yazılar için değerlendirme süreci başlatılmaz.

YAYIN İLKELERİ

1. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
2. *Journal of Life Economics*’e sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları “iThenticate” tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm tespit edilen makaleler hakeme yollanmadan yazara iade edilir.
3. Yayın kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yayın kurulunun uygun gördüğü en az **iki hakem** tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler **üçüncü bir hakeme** gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur.

4. Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme Anasayfada yer alan "**Makale Gönder/Takip**" linkinden ulaşılabilir. Sözkonusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.
5. Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir. Türkçe makalelerin İngilizce başlığı ve özeti bulunmalıdır. Türkçe makalelerin Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne ve Yeni Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.
6. Makale gönderen yazar; ad ve soyadını, akademik ünvanını, çalıştığı kurumu, telefon numarasını, elektronik posta adresini, varsa çalışmasını destekleyen kurumu belirtmelidir.
7. Yayınlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
8. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**. Yayınlanan makalelerin teelif hakkı Dergiye aittir.
9. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLARI

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm **tek satır** aralıklı ve **iki yana yaslı** şeklinde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılması beklenmemektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Türkçe başlık, Türkçe özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin altında anahtar kelimeler, JEL kodları ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe ya da İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Yazı dili Türkçe ise, mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** (Türkçe ve İngilizce) ve 3'ü geçmeyecek şekilde belirtilmelidir.
8. Özetler, anahtar kelimeler ve JEL Kodları Times New Roman 11 Punto, italik, tek satır aralığında ve iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır.

9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.

10. Türkçe ve İngilizce başlıklar, Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

11. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.

12. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.

13. Makalede matematiksel denklem ve formüller numara verilerek sıralanmalıdır. Numaralandırma satırın en sağında parantez içinde yapılmalıdır.

14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayın yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

i. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayın yılı parantez içinde;

Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...

ii. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır;

En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...

iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır.

Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...

iv. İkiyden fazla yazar olması durumunda ilk yazarın soyadını "ve diğ." ifadesi takip eder.

Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...

v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir.

Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa “anon” ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

viii. Tez çalışmasında faydalanılan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir

ix. İnternette alınan kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımı aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003) veya

Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 ve URL-2, 2003

URL-1'e (2003) göre ...

15. **Kaynakça** Times New Roman, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve asılı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirilerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir.

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Kitap adı*, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, *Private Viewdata in the UK*, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, *Derginin Adı*, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, *Information Processing and Management*, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, *Konferans Kitapçığının Adı*, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, *9th International Online Information Meeting*, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Tezin Adı*, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, *The Linguistic Significance of Current British Slang*, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, *Başlık*, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, *Map of The Countries Lying Between Spain and India*, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, *Guide to Citing Internet Sources* [online], Poole, Bournemouth University, http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sourc.html [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

January / Ocak 2016

CONTENT / İÇİNDEKİLER

SÜREKLİLİK VE KOPUŞ TEORİLERİ BAĞLAMINDA GEZİ PARKI DİRENİŞİ

GEZI PARK PROTESTS IN TERMS OF CONTINUITY AND BREAK THEORIES

Ferihan Polat.....1-22

ANALYSIS OF THE FACTORS AFFECTING THE MOBILE PHONE PURCHASING DECISIONS OF UNIVERSITY STUDENTS IN TURKEY CITY OF ORDU EXAMPLE

Derya ÖZTÜRK & Güngör KARAKAŞ 23-42

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

Dilek ŞAHİN 43-56

BRIC VE MINT EKONOMİLERİNDE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN AMPİRİK ANALİZİ

THE EMPIRICAL ANALYSIS OF TRIPLET DEFICIT HYPOTHESIS IN THE BRIC AND THE MINT COUNTRIES

Feyza BALAN 57-70

VERGİ GÜVENLİĞİNİN İKİ BOYUTU: YASALLIK İLKESİ KARŞISINDA MEŞRU GÜVEN İLKESİ

THE TWO ASPECTS OF FISCAL SECURITY: THE PRINCIPLE OF LEGALITY VS. THE PRINCIPLE OF LEGITIMATE EXPECTATIONS

İrem BERKSOY.....71-92

AVRUPA'DA BİRLİK VE BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ

UNION AND INTEGRATION MOVEMENTS IN EUROPE

Yalçın ALGANER & Çağlar YILMAZ.....93-114

YENİ KURUMSAL İKTİSADIN DALLARI

BRANCH OF NEW INSTUTIONAL ECONOMICS

Zehra DOĞAN & Ünzüle KURT.....115-130

**ISO 500 LİSTESİNDEKİ İŞLETMELERİN VİZYON AÇIKLAMALARINDA YER VERDİKLERİ
ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİK KAVRAMLARININ İÇERİK ANALİZİ**

*LIST OF BUSINESS IN ISO 500 CONTENT ANALYSIS OF ORGANIZATIONAL DESCRIPTION OF
CHARM CONCEPTS IN VISION*

Fulya TEMEL.....131-140

SÜREKLİLİK VE KOPUŞ TEORİLERİ BAĞLAMINDA GEZİ PARKI DİRENİŞİ

Ferihan Polat*

ÖZET

1970'lerden sonra neoliberal dönemin ürettiği pratiklerin küreselleşme adı altında sunulması, toplumsal muhalefet biçimlerinin de "yeni toplumsal hareketler" başlığı ile dile getirilmesine yol açmıştır. Yeni toplumsal hareket kuramcıları, bu muhalif hareketlerin ve bu hareketlerin demokratik süreçleri deneyimleme biçimlerini farklı yaklaşımlarla açıklamaya çalışmışlardır. 1960'ların sonlarında sınıf temelli hareketlerin ivme kaybettiğini iddia eden bir grup sosyal bilimci, eski ve yeni hareketler arasında önemli bir "kopuş" yaşandığını belirtirler. Fakat yeni toplumsal hareketlere ilişkin bir diğer yaklaşım ise, eski ve yeni hareketler arasında "süreklilik" olduğuna vurgu yapar.

Bu çalışmanın konusu, Gezi Parkı Direnişini her iki teori çerçevesinde değerlendirebilmektir. 2013 yazında gerçekleşen, Türk siyasi hayatının en önemli toplumsal muhalefet hareketlerinden biri olan Gezi Parkı Direnişi, yeni toplumsal hareketler bağlamında pek çok yerli ve yabancı sosyal bilimcinin dikkatini çekmiştir. Türk siyasal hayatında ender görülen bu türden bir toplumsal muhalefet hareketini doğru okuyabilme kaygısı, sosyal bilimcileri farklı açıklamalara götürmüştür. Gezi Parkı Direnişi'ndeki eylemlerin çeşitliliği, protesto tarzı ve katılımcılarının renkliliği, bu hareketin yeni toplumsal hareketler yazınında kopuş teorisi içinde mi yoksa süreklilik teorisi içinde mi değerlendirilmesi gerektiği konusunda bir ikilem yaratmıştır. Bu amaçla "Gezi Parkı Direnişi" üzerine yazan sosyal bilimcilerimizin, hangi argümanlardan hareketle Gezi Parkı Direnişi'ni kopuş veya süreklilik teorileri içinde değerlendirdiği irdelenecektir.

Gezi Parkı Direnişi'nde yer alan eylemcilerin kimliklerine, söylemlerine ve eylem tarzlarına bakıldığında, bu hareketin eski sınıf temelli hareketlerden bir hayli farklılık arz ettiği pek çok sosyal bilimci ve aydının ilk anda yapabileceği bir okumadır. Ancak bu eylemler silsilesinin, siyasal ve kültürel boyutları daha bütüncül bir okumaya tabi tutulduğunda, neoliberal ekonomi politikalarının bir yansıması olduğu açıkça görülmektedir. 2000'li yıllardan bu yana neoliberal yeniden yapılanma politikalarının Türkiye'de vaad ettiği zenginliği sınıfsal çelişkileri derinleştirmek pahasına yaratması, Gezi Parkı Direnişi'nin altında yatan nedenlerin başında gelmektedir. Althusser'in deyimiyle üst yapıları belirleyen son kerte ekonomi ise Gezi Parkı Direnişi'ni doğuran da bu neoliberal ekonomi politikalarının derinleştirdiği sınıfsal çelişkilerdir. Bu bağlamda, Gezi Parkı Direnişi'ni süreklilik yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmek, çok yönlü toplumsal gerçekliği analiz etmek adına daha kapsamlı bir okumaya imkan verecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Toplumsal Hareketler, Gezi Parkı Direnişi, Kopuş Teorileri, Süreklilik Teorileri.

Jel Kodları: Z0, Z1, Z13

---

* Yard. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, fyildirim@pau.edu.tr

GEZI PARK PROTESTS IN TERMS OF CONTINUITY AND BREAK THEORIES

ABSTRACT

After 1970s, presentation of practices created by neoliberal period in the name of globalization has caused that forms of social opposition called as "new social movements". Theorists of new social movements tried to explain this opposition movements and forms of experiencing the democratic processes of these movements with different perspectives. At the end of the 1960s, a group of social scientists who claimed that movements based on social classes decreased its impact, points out that there is a significant "break" between old and new movements. On the other hand, another approach related to new social movements emphasizes that there is "continuity" between old and new movements.

The subject of this study is to analyze Gezi Park Protests in framework of two theories. Gezi Park Protests, took place in summer of 2013, is one of the most important social opposition movements of Turkish political history, has taken attention of many domestic and foreign social scientists in respect of new social movements. Social scientists have different arguments with the concern of analyzing that kind of rare social opposition movement for Turkish political history correctly. Diversity of action in Gezi Park Protests, form of protests and diversity of participants create a dilemma whether this protests should be evaluated as break theory or continuity theory in new social movement literature. For this purpose in this study, on which arguments social scientists writing about "Gezi Park Protests" categorized that protests as break or continuity theories, is going to be examined.

The first implication of many social scientists and experts about Gezi Park Protests is that this movement is significantly different than old social movements based on social classes in terms of identities of participants, expressions and action style. However, when this sequence of actions is analyzed more comprehensively in political and cultural dimension, it is seen obviously as a reflection of neoliberal economy policies. The first reason relies upon Gezi Park Protests is creation of neoliberal restructuring policies to promise the wealth of Turkey at the expense of deepening the social contradictions since 2000s. In the words of Althusser, whether economy is the final one determines the upper structure, the reason of Gezi Park Protests is class conflicts deepening by these neoliberal economy policies. In this context, to analyze Gezi Park Protests in framework of continuity approach leads more comprehensive implications with more dimensional societal reality.

Keywords: New Social Movements, Gezi Park Protests, Break Theory, Continuity Theory

Jel Codes: Z0, Z1, Z13

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ilkyarısından itibaren dünyada ekonomik siyasal kültürel ve sosyal yapılarda bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümün etkilerinin hissedilmeye başladığı 1960'lardan itibaren, neoliberal ekonomi politikalarının dayattığı üretim sürecinin esnekleşmesi, aynı zamanda siyasal, kültürel ve sosyal yapıları da değişime uğratmıştır. Küreselleşme kavramı altında bir araya getirilen bu yapı değişimleri beraberinde siyasal iktidar ilişkilerini ve ona muhalefet etme biçimlerinin de değişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla küreselleşme, toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenlerinde farklılık yarattığı gibi toplumsal harekete katılan bireylerin niteliklerini, eylemselliklerini ve amaçlarını da değişime uğratmıştır. Kimlik kavramının üzerinde duran, yeni orta sınıfların etkin olduğu, iktidarı amaçlamayan, katılımcılar anlamında heterojen özellikler taşıyan, kültür alanında varoluşunu anlamlandıran ve sürdüren, yatay bir örgütlenmeye sahip Yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır.

27 Mayıs 2013 akşamı “Taksim Meydanı’nı Yayalaştırma Projesini” protesto etmek amacıyla küçük bir çevreci grup tarafından başlatılan gezi parkı eylemi, kısa sürede tüm Türkiye’ye yayılan protesto gösterilerinin fitilini ateşlemiştir. Milyonlarca insanı tüm Türkiye’de sokağa döken bu hareket, sadece bu coğrafya ile sınırlı kalmamış, yankıları küresel düzeye yayılan bir halk protestosuna da dönüşmüştür. Türk siyasi tarihinin en önemli toplumsal hareketlerinden biri olarak kabul edilen “Gezi Parkı Direnişi”, kısa zamanda ulusal ve uluslar arası sosyal bilimler dünyasından hak ettiği ilgiyi görmüş, yeni toplumsal hareketler bağlamında mevcut düzenin hangi ögesine ve öğelerine karşı bir muhalefet olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, yeni toplumsal hareketleri inceleyen teorilerden süreklilik/siyasal versiyon ve kopuş/kültürel versiyon argümanları doğrultusunda Gezi Parkı Direnişi’nin eski sınıf karakterli hareketlerden tam bir kopuş yaşayıp yaşamadığı veya bu hareketlerle süreklilik gösterip göstermediği tartışılmaya çalışılacaktır.

2. TOPLUMSAL HAREKETLERDEKİ DÖNÜŞÜM VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

1960’ların sonları işçi sınıfı hareketinin toplumsal bir hareket olarak ivme kaybettiği, yeni tip hareketlerin ortaya çıkmaya başladığı yıllar olarak bilinir. 1968 gençlik hareketinin etkisi, siyasal olanın genişlemesine ve kültürel pratiklerle tanınma taleplerinin yükselmesine sebebiyet vermiştir. Toplumsal hareketlerin sadece sınıf mücadelesi içinde değil, başlı başına dönüştürücü bir güç olarak yeniden ele alınmasını sağlamıştır. (Demir ve Yıldızcı, 2014) ABD’ de ve başka ülkelerde 1968 çatışmalarına verilen tepkiler, işçiler ve diğer sömürüldüğü düşünülen kesimler adına yürütülen “eski” toplumsal hareketlerin miadını doldurduğunun göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Bu yeni toplumsal hareketler, özerklik, kendini ifade etme ve endüstri sonrası toplumun eleştirisine yönelmiştir. (Tilly, 2008: 116).

Yeni toplumsal hareketler, toplumsal yapının farklı katmanlarındaki çelişki ve çatışmalar üzerinde hareket eden, o alanların sorun, çözüm ve taleplerini öne çıkaran sosyal-muhalef hareketleri tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Kaderoğlu Bulut, 2014: 49). Kuram çerçevesinde, ‘yeni’ olarak değerlendirilen 1960 sonrası hareketlerin, ekonomik ve kurumsal siyaset kaynaklı sorunlar yerine eşitlik, farklılık katılım ve kimlik inşasına ilişkin meselelere odaklandığı savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, sınıf temeline dayalı, eski, başka bir deyişle geleneksel toplumsal hareketler kurulu düzenin parçası olmuş, buna karşıt olarak yeni toplumsal hareketler, sanayi sonrası toplum olarak betimlenen yeni toplumsal koşulların etkilediği yeni bir siyaset biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Eski sosyal hareketlere karşı yeni toplumsal hareketler birey ve devlet arasındaki yeni toplumsal çatışmalardan besleniyor denilebilir (Sayımer, 2014: 100). Bu dönemde toplumsal sınıfların değişimi, sınıfa dayalı çözümlerinin yetersiz kalması, kimliğe dayalı yaklaşımların yoğunluk kazanması ve toplumda yaşanan sorunların farklılaşması sonucunda eskiden var olmayan yeni hareketler ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüme koşut olarak toplumsal hareketlerin açıklanmasında da yenilikler olmuştur. Yeni toplumsal hareketler kavramı bu dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yeni orta sınıfın katıldığı, niteliksel olarak kimliklerin dışı vurumunu önemseyen, iktidarı hedeflemeyen ve kültürel alanda gerçekleşen yeni hareketler hızla artmış ve yaygınlaşmıştır (Topal Demiroğlu, 2014: 134).

Yeni toplumsal hareketleri, ‘yeni’ yapan şey tartışmalıdır. Burada ‘yeni’yi anlamlandırmak için dikkat edilmesi gereken nokta ‘eski’ hareketlerdir. Çünkü neredeyse alandaki tüm düşünürler tarafından, yeni hareketlerin tanımlanmasını sağlayan temel çıkış noktası bu eski hareketlerdir. Eski toplumsal hareketler, grup olarak hareket eden, sınıf temelli bir yapı sergileyen, örgütlü, belli ideolojiler etrafında organize olan, devrim ve iktidar mücadelesi veren hareketlerdir. Hareket liderler öncülüğünde gerçekleşir. Dolayısıyla bu

hareketler içinde liderler, komutanlar ve başkanlar ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler (Kaderoğlu Bulut, 2014: 51).

Yeni toplumsal hareketlerin, “yeni” olarak tanımlanmasının en önemli özelliği söz konusu hareketlerin geleneksel kitle hareketlerine kıyasla farklılaşmış, daha parçalı ve özel konular eksenindeki meselelere odaklanmalarındır (Sayımer, 2014: 100). Bu hareketlerin ‘yeni’ olarak tanımlanmasının sebebi, bilinen klasik işçi hareketlerinin ortaya çıkış ve örgütlenme biçimlerinden ayrılmak istenmesinde yatmaktadır. Bu nedenle ‘yeni’ kavramı, sadece kronolojik bir sıralamaya değil, aynı zamanda ‘eski’ sınıf temelli ve çıkar gruplarına dayalı hareketlerden bir farklılığa işaret etmektedir (Coşkun, 2007: 107).

Değişen toplumsal yapılar ve buna bağlı olarak gelişen analiz mekanizmalarının dönüşümünde kendini hissettiren bu ayırım, eski-yeni karşıtlığından yola çıkılarak yeni hareketlerin ‘sınıf’ın ve temel sınıfsal çelişkilerin dışında bir yerde konumlandığını öne sürmektedir. Burada, toplumsal hareketlerin, sınıfı yer aldığı merkezi konumundan düşürerek siyasal olanı giderek daha fazla oranda dışladığı vurgulanmaktadır. Ama bu konudaki vurguların yönü ve içeriği önemli farklılıklar barındırmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin sınıfla olan ilişkisinin yeniden tanımlanması ve gözden geçirmesi gerektiği konusunda önemli ölçüde anlaşılan bu farklı görüşler, söz konusu durumun gerçekleştiği yeni toplumsal yapıya ve yeni ilişkilere dair analizleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu görüşler, yeni hareketler ile toplumsal mücadele arasında kurulan ilişkinin niteliğine dair fikirleriyle de birbirlerine oldukça zıt konumlarda bulunmaktadır. Ana akım kuramcılar, işçi sınıfının sahip olduğu merkeziliğini kaybettiğini, sınıfsal çatışmaların artık geçerlilik göstermediğini iddia etmektedirler. Buna karşın eleştirel kuramcılar ise, bu sorunu farklılaşan sınıfsal bağlamlar ve sınıfın değişen yapısı üzerinden analiz etmeye çalışmaktadırlar. Bundan sebeple birbirlerinden farklı paradigmanın temsilcileri benzer tespitlerde anlaşırken, bu tespitleri yerleştirdikleri toplumsal-politik çözümleme çerçeveleri konusunda ayrışmaktadırlar (Kaderoğlu Bulut , 2014:51).

Yeni Toplumsal Hareketler post-modern dünyanın çoğu özelliğini barındırır. Postmodernizmin yarattığı kültürel çoğulculuk tüm toplumsal hareketlerin kendi taleplerini özgürce seslendirmesine ve örgütlemesine izin vermektedir. (Nedret, 2008:380) Çoğulcu olması, merkezsiz olması, kendi tarihsel gelişimi içinde değerlendirilmesi gibi özellikler, post-modernizm ile yeni toplumsal hareketlerde paralel bir şekilde ilerler

Yeni toplumsal hareketlerin kimliğe yaptığı vurgu radikal demokrasi kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Küreselleşen dünyada yeni sağ anlayışa tepki olarak gelişen Radikal Demokrasi Kuramı, aslında eski ve yeni hareketlerin farkının sol bir bakış açısıyla öz eleştiri yaparak ortaya çıkmış halidir. Laclau ve Mouffe radikal demokrasi kavramını ilk kullananlardır. Bu kavram kimliği ve yeni toplumsal hareketleri merkez alır. Bu bağlamda Laclau ve Mouffe ilk olarak, işçi sınıfının Marksist kuram içindeki esas aktör olmasını eleştirerek, anonim özneler yerine tekil öznelerin varlığını savunurlar. Radikal demokrasi kuramcıları “sınıf” kimliğinin “ayrıcalıklı” konumu yerine toplumsal kimlikler arasında “eşdeğerlik zinciri” kurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu gerekliliğin getirdiği ise çoğulculuğu temel alan liberal demokrasinin temel savlarının öğrenilmesi ve solun, “hasmane” bir tutum geliştirdiği liberal demokrasinin güçlü yönlerinin de fark edilmesidir. (Üstüner, 2007:317) Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler, düşünceler ve değerler çoğulluğu sergiler; pragmatik yönelimler ile birlikte katılımcıların karar alma mekanizmalarına katılımını genişletecek olan kurumsal reformları hedefler. Gündelik yaşamın demokratikleşme dinamiğine ve siyasal boyutlar karşısında toplumsal yaşamın sivil toplum boyutunun genişlemesine işaret eder (Coşkun, 2006:73).

3. SÜREKLİLİK VE KOPUŞ TEORİLERİ

Değişen toplumsal yapılar ve buna paralel gelişen analiz mekanizmalarının dönüşümü yeni hareketlerin ‘sınıf’ın ve temel sınıfsal çelişkilerin dışında bir yerde konumlandığı iddiasını beslemektedir. Burada, toplumsal hareketlerin, sınıfı merkezden ederek siyasal olanı giderek daha fazla oranda dışladığı ve sivil toplumu hareketlendirdiği vurgusu yapılmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin sahip olduğu bu özellik, yeni hareketlerin pek çok düşünür tarafından çeşitli biçimlerde ele alınması ile konuya dair oldukça farklı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, söz konusu yaklaşımları herhangi bir çerçeveye oturtmayı da güçleştirmiştir. Bu zorluğu büyük ölçüde aşan ve oldukça anlamlı bir değerlendirme çerçevesi sunan belli başlı iki sınıflandırmadan bahsedilmektedir. Bunlar yeni toplumsal hareket tartışmalarını, “süreklilik-kopuş teorileri” ve “kültürel-siyasal versiyonlar” bağlamında ele alan sınıflandırmalardır (Kaderoğlu Bulut, 2014: 51-52). Buechler yeni toplumsal hareketlere ilişkin yaptığı sınıflamayı “kültürel” ve “siyasal” versiyonlar olarak ikiye ayırmıştır. Gülnur Savran ise, kültürel ve siyasal versiyonları sırasıyla “kopuş” ve “süreklilik” tezleri olarak sınıflandırmıştır.

Buna göre, “kültürel versiyon, geçmişteki ve şimdiki toplumsal hareket biçimleri arasında daha radikal bir kopma olduğunu iddia eder. Kültürel versiyon teorisi, söz konusu kopuşun nedenlerini sistemin temel zemini olarak sınıfsal çelişki, çatışma ve taleplerle değil, bunlardan bağımsız kurgulanmış bir kültürel alan/kimlikler çatışması üzerinden okumaya çalışır. Toplumsal bütünlüğü, siyasal versiyonun tersine, kültürel koşullarla özdeşleştirerek, iktidar ve direnmenin merkezlesmiş doğasını vurgular. Yeni toplumsal hareketlerin toplumsal temelini sınıfla değil, farklı değerler ve ideolojilerle özdeşleştirir. Bu nedenle kültürel versiyon, gündelik yaşama, sivil topluma, devlet ve sivil toplum arasında özgür alanların yaratılmasına odaklanır (Buechler, 2000: 48-51).

Kültürel versiyonun toplumu ve toplumsal ilişkileri üretim ilişkilerinden yalıtılmış bir biçimde ele alması yeni toplumsal hareketleri eski hareketlerden ve mücadele tarzından koparmaktadır. Bu kopuş, modern toplumla post-modern toplum arasında; sınıfsal olarak çelişkili bir toplumsal sistemle sınıf çatışmalarının bittiği bir yeni toplum arasında; maddi değerlerle postmateryal değerler arasında yaşanmaktadır. Sistem karşıtı mücadele alanları artık siyasal alanda sınıf içerikli değil, kültürel boyutta ve farklı kimlikler üzerinden cereyan etmektedir. Bu nedenle Kopuş yaklaşımıyla birlikte yeni toplumsal hareketler, sınıf temelli politikaya alternatif olarak ortaya çıkmaktadır (Kaderoğlu Bulut, 2014: 52).

Touraine, endüstriyel kapitalizmin eski formunu yerini kademeli olarak yeni post endüstriyel programlanmış topluma bıraktığını düşünür. Ona göre, farklı biçimde sınıfsal ilişkilere ve sınıfsal çatışmalara dayanan bu yeni toplumsal hareketlerin ana karakterini oluşturan sınıf çatışması, sosyo-ekonomik olmaktan ziyade sosyo-kültürel bir çatışmadır. Touraine, programlanmış toplumda yeni toplumsal hareketleri "özne" konumuna yerleştirir ve bu hareketleri yeni tarihsel edimciler olarak görür. Çünkü mücadelelerde işçi hareketi "devrimci özne" konumunu kaybetmiş, yerine, kültürel malların üretimine ve bu üretimin amaçlarına odaklanan yeni çatışma zeminlerinin yarattığı yeni toplumsal hareketler geçmiştir, bu nedenle toplumsal sınıf kavramının yerini toplumsal hareket kavramı almaktadır (Touraine, 1995: 274-282).

Yeni toplumsal hareketleri hem sistem hem de günlük yaşam düzeyinde ele alan Cohen ve Arato ise hareketlerin kimlik inşası rolünü benimserler ancak bu sürecin hem sivil hem de politik alanda güç mücadelesi gerektirdiğini de vurgularlar (Kartal ve Kümbetoğlu, 2014:71). Benzer bir biçimde Melucci de dünyanın kültürel ve simgesel olarak algılandığı bir dönemde, üretim ve tüketim süreçlerinin temel hedefinin insan eyleminin kültürel boyutu

olduğunu söylemektedir (Coşkun,2006:71). Melucci yeni toplumsal hareketlerin değişik gruplarla mücadeleler yoluyla kolektif kimliğin inşa edildiği toplumsal ilişkiler ağı olduğunu belirtir. Bu ağ içinde bir hareketin bireylere değişik üyelikler roller ve deneyimler arasında parçalanmış kimlikleri yeniden inşa etmek için bir dayanak noktası sağladığının da altını çizmektedir. Melucci özellikle kolektif eylemlerin siyasal reformların yaşanmasına örgütsel kültürün değişmesine ve toplumsal pratiklerin yeniden tanımlanmasına neden olduğuna dikkat çekmektedir (Sayımer, 2014:102).

Yeni toplumsal hareketlerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen "yeni hegemonik formasyon"a karşılık olarak yükseldiğini söyleyen "Laclau ve Mouffe'a göre, bu süreç üç gelişim aşaması izler: Birincisi, ekonomik düzeyde "yaygın birikim rejiminden yoğun birikim rejimine geçiş" ile birlikte ortaya çıkan toplumsal ilişkilerin metalaşması olgusudur. Kapitalist üretim ilişkilerinde işleyen mantığın tüm toplumsal ilişkilere yayılması bu birikim rejiminin temelini oluşturur. Sürecin ikinci aşaması, refah devletinin müdahaleci karakterinin bizzat kendisidir. Toplumsal ilişkilerin metalaşmış olması nedeniyle devletin geniş alanlara müdahalesi, bürokratikleşmenin de sürekli büyümesine neden olmuştur. Bürokrasinin bu ölçüde büyümesi ise bürokratik biçime karşı yeni çatışma biçimlerinin doğmasına yol açmıştır (1992: 198-199). Bu sürecin üçüncü ve son unsuru, kitle iletişim araçlarının gelişmesidir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte homojenleştirici bir içeriğe sahip olan kitle kültürü ortaya çıkmış ve bu da yeni tabiyet biçimlerini yaratmıştır. Dolayısıyla Laclau ve Mouffe'a göre yeni toplumsal hareketler, toplumsal hayatın metalaşmasına, bürokratikleşmesine ve homojenleştirilmesine karşı direnişin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin iktidarı ele geçirmek gibi bir amaçları olmadığını söyleyen Laclau ve Mouffe, daha çok, sivil toplumda özerklik ve eşitsizliklerin giderilmesi türünden kültürel bir takım talepleri dillendirdiğini belirtmektedirler. Bu anlamda yeni toplumsal hareketlerin, yukarıda bahsedilen yeni tabiyet biçimlerini sorguladığını ileri sürerler ve onlara yeni olma özelliğini veren şeyin de bu olduğunu iddia ederler (Laclau ve Mouffe, 1992: 196-201). Ancak tam da bu noktada Coşkun, bu hareketlerin herhangi bir ideolojiyle eklemlenme biçimlerinin büyük önem arz ettiğine dikkat çeker. Çünkü, ona göre, ancak bu eklemlenme sayesinde herhangi bir hareket, muhafazakar, otoriteryan, özgürlükçü, sosyalist vb. bir kimliğe bürünebilir (Coşkun, 2006: 72).

Kopuş teorileri çerçevesinde bahsedilmesi gereken bir başka kişi ise Habermas'dır. "Yaşam dünyası" ve "sistem dünyası" arasında yapmış olduğu keskin ayırmadan ve yeni toplumsal hareketlerin eski hareketlerin tersine yaşam dünyasında bir anlam kazandığını ileri sürdüğünden dolayı Habermas, kopuş teorileri içinde değerlendirilir (Coşkun,2006:72). Yeni toplumsal hareketlerin yaşam alanı ile ilgili taleplerin taşıyıcısı olduğu tezi Habermas tarafından 'yaşam alanlarının kolonileşmesi' olarak açıklanmıştır. Bu doğrultuda da Habermas, Kültürel yeniden üretim, sosyal entegrasyon ve sosyalizasyon gibi alanlarda doğan yeni çatışmaların, ekonomik dağılım problemlerinden değil, yaşam biçiminin düzenlenmesine bağlı sorunlar tarafından tetiklendiğini dile getirir. Yeni toplumsal hareketlerin refah ve ekonomik yeniden dağıtım sorunlarından çok, kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleşme ve sosyalizasyon üzerine odaklanmış olması Habermas'ın teorisi açısından önem taşır (Topal Demiroğlu, 2014: 5).

Savran (1992: 6), yeni toplumsal hareketlerin gerek teorik gerekse politik düzeyde Marksizm'i sorguladığına ya da Marksizm açısından bir karşı kanıt oluşturduğuna ilişkin teorilerin seksenli yıllarda yaygınlaştığını savunur. Bu teorilerden bir bölümü, işçi sınıfının Marksist teorideki ayrıcalıklı konumunun ve buna bağlı stratejik merkeziliğinin yeni toplumsal hareketler tarafından köklü bir biçimde sorgulandığını ileri sürer. Bir bölümü de artık sınıfsal kimliklerle politika arasındaki bağlantının koptuğunu, politik öznelerin sınıfsal

niteliğinin belirleyici olmadığını savunur. 1980’li yıllarla birlikte, sınıf çelişkilerinin artık toplumun temel ayrılık noktasını oluşturmadığını ve işçi sınıfının Marks’ın atfettiği sosyalist devrimin öznesi olma rolünü artık yerine getiremeyeceğini ileri süren teoriler ortaya atılır. Bu savların temelini ise, işçi hareketinin 1970’lerin sonlarından beri aldığı yenilgilerin işçi sınıfını toplumsal ve politik bir güç olarak tükettiği iddiası oluşturmaktadır (Kaderoğlu Bulut, 2014: 53)

Yeni toplumsal hareketleri anlamlandırmaya çalışan bir başka yaklaşım ise siyasal versiyon-süreklilik yaklaşımıdır. Siyasal versiyon toplumsal hareketleri kapitalizmin toplumsal bütünlüğü içerisinde ele almaktadır. Geçmişteki ile şimdiki toplum tipleri ve hareketleri arasındaki ilişkiyi, kapitalizmin geçirdiği tarihsel dönüşüm ve bununla birlikte toplumsal ilişkilerin değişen temeli bağlamında inceler, toplumsal hareketleri politik bir temele oturtur (Kaderoğlu Bulut,2014:53). Kültürel versiyonun tersine siyasal versiyon, neo-Marksist bir yaklaşımdan yola çıkarak ileri kapitalizmi toplumsal bütünlük olarak ele almakta ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ile ileri kapitalizm arasında güçlü bağlar olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım çağdaş sınıf yapısını analiz ederek yeni toplumsal hareketlerin toplumsal temelini sınıf terimleriyle tanımlamaktadır (Buechler, 2000: 50) Ortaya çıkan yeni çelişki ve antagonizmaların, emek sermaye çelişkisinin karmaşıklaşmış dolaylıları olduğunu iddia eder (Savran, 1992: 9).

Gülnur Savran “Marksizm ve ‘Yeni Toplumsal Hareketler’ Tartışması” adlı makalesinde siyasal versiyonu "süreklilik teorileri" olarak adlandırmıştır. Bu yaklaşım perspektifinden yeni toplumsal hareketleri okumaya çalışan Offe’a göre bu yeni toplumsal hareketlerin aktörlerinin yerleşik siyasal ve ekonomik kodlarla tanımlanamamaları onların tümüyle belirsiz bir tabana sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Ona göre, yeni orta sınıf, çiftçi, esnaf ve zanaatkâr gibi eski orta sınıfın unsurlarından ve doğrudan emek piyasasında yer almayan öğrencilerden, işsizlerden ve ev kadınlarından oluşmaktadır. Offe, yeni toplumsal hareketlerin dile getirdiği bireysel özgürlük, eşitlik, katılım, barış ve dayanışmacı toplumsal örgütlenme gibi değerlerin aslında burjuvazi ve işçi sınıfının ilerlemeci hareketlerinden miras alındığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu hareketlerin "anti-modernist" veya "postmateryalist" bir özelliğe sahip olmadığını belirten Offe, yeni toplumsal hareketlerin yükselişini "hâkim" ve bazı "yeni" değerlerin çatışmasından çok, modern kültürün değerlerinin kendi içindeki iç çelişki ve tutarsızlıklarının sonucu görmektedir. (Offe, 1985: 831-836).

Wallerstein ve Balibar ise “İrk, Ulus, Sınıf” adlı eserinde yeni toplumsal hareketleri kapitalizmin içsel mantığı ile bağdaştırmaya çalışır. Kapitalizmin temel özelliklerinden biri, artı değeri arttırmak için ücretli emekle çalışanların çoğalması; diğeri ise emek gücünün değerini azaltmak amacıyla ücretli emek içinde yapısal birtakım tabakalaşmalar yaratmasıdır. Bu anlamda cinsiyetçilik, ırk ayrımcılığı gibi farklı kimliklerin talepleri kapitalizmin lehine olarak tabakalaşmış ve farklılaşmış bir ücretli emek yaratır. Dolayısıyla kapitalizm, bir taraftan bütün insanların ücretli emeğe katılımını sağlarken diğer taraftan emek gücü arasında ırkçı, cinsiyetçi vb. ayrımlar üreterek işçi sınıfının kendini bir bütünlük olarak kurgulamasını zorlaştırır (1993: 47-49). Williams da kapitalist sistemin kendini yeniden üretiminde sınıf olgusunu parçalayıcı dinamiğine işaret ederek, barış hareketi, ekoloji hareketi, kadın hareketleri, insan hakları savunucuları, üçüncü dünya ile dayanışma, kültürel yoksulluk ve bozulmaya karşı kampanyalar gibi hareketlerin hepsinin yanlış bir biçimde “sınıf politikasının ötesine geçmek” biçiminde yorumlandığını söyler. Ancak Williams “2000’e doğru” adlı eserinde bu mücadelelerin hepsinin bizi tekrar sınıflar sistemine götürdüğünü savunmaktadır. (1989: 167).

Kısaca özetlemek gerekirse, yeni toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımlardan kopuş teorileri, 20. yüzyılın ortalarından bu yana toplumsal yapıda ortaya çıkan dönüşümlerin, ya bu

yapının kendisinde ya da politika düzleminde bir kopuşa yol açtığı tezine dayanır. Kopuş teorilerinin karşısında yer alan süreklilik teorileri ise, söz konusu bu değişikliklerin “kapitalizmin kendi dinamiklerinin sonucu” olduğunu, dolayısıyla yaşanan bu yeni dönemin bir kopuş değil, “kapitalizmin bir evresi olduğu”nu savunur. Bu noktadan hareketle kültürel versiyonlar veya kopuş teorileri, yeni hareketlerin, sınıf temelli siyasetin bittiği bir toplumsal düzende işçi sınıfı hareketlerinin yerini aldığını iddia etmektedir. Siyasal versiyon veya süreklilik tezleri ise, yeni hareketleri ele alırken sınıf çatışmaları üzerinde şekillenen bir mücadele tarzı olduğu iddiasını taşır (Kaderoğlu Bulut, 2014: 53).

4. GEZİ PARKI DİRENİŞİ NASIL BAŞLADI, NASIL GELİŞTİ?

Yeni toplumsal hareketler bağlamında ulusal ve uluslararası yazında oldukça ilgi gören, Türk siyasi tarihinin son dönmedeki en büyük toplumsal hareketlerinden biri olan Gezi Parkı Direnişi, çevreci grupların aslında birkaç yıl önce başlayan ve sessizce sürmekte olan gezi parkını korumaya yönelik çabalarının, 31 Mayıs günü kitleleşerek bir direnişe dönüşmesidir. Haziran’ın ilk günlerinde aldığı şekil itibariyle Gezi Parkı eylemleri, çevreci değerler merkezinde gelişmiş, en azından başlangıçta ağırlıklı olarak gençlerin oluşturduğu ancak çok farklı toplumsal kesimlerin de farklı saiklerle katıldığı, yeni bir toplumsal hareket” biçimine evrilmiştir. Gezi Parkı Direnişi, tüm Türkiye’ye yayılmış, milyonlarca insanın sokaklara çıktığı, on binlerce insanın doğrudan katıldığı, polisle çatışmaya girdiği, sayısız miting ve gösterileri, işgalleri kapsayan, ayrıca küresel yankıları da olan bir toplumsal harekettir. (Kaptanoğlu, 2013:1).

Gezi Parkı olaylarının başlangıcı, 27 Mayıs 2013 akşamı Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi’ni protesto etmek amacıyla Gezi Parkı’nda yaklaşık 50 göstericinin toplanmasına dayanır. Park çevresinde bir inşaat firması tarafından yapılan çalışmaların kanunsuz olduğunu savunan grup, işçilerin çalışmasını engelledikten sonra iş makinalarının tekrar çalışmaması için Gezi Parkı’nda nöbet tutma kararını almıştır. 28 Mayıs gecesinden itibaren Gezi Parkı’nda nöbet tutan grup, sadece Yayalaştırma Projesi’ne değil, aynı zamanda İstanbul’un Beyoğlu başta olmak üzere farklı bölgelerinde gözlemlenen kentsel dönüşüm pratiklerine tepki duyduklarını ifade etmiştir. Nöbet kararından sonra eylemcileri ulusal kamuoyunun gündemine sokan kritik gelişme, 29 Mayıs sabahı zabıta ekiplerinin, çalışmaların devam edebilmesi amacıyla göstericileri Gezi Parkı’ndan çıkarmaya çalışmasıyla yaşanmıştır. Eylemcileri gezi parkından uzaklaştırmak amacı ile eylemcilerin konakladığı çadırların, bazı zabıta görevlileri tarafından ateşe verilmesi kısa sürede sosyal medyada yankı bulmuştur. Zabıta ekiplerinin müdahalesi bazı siyaset adamlarını da harekete geçirmiştir. BDP İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder, çadırların yakılmasından sonra çalışmalarına tekrar başlayan inşaat ekiplerine ait iş makinalarının önüne geçerek yayalaştırma çalışmalarını yeniden durdurmuştur. Gün içerisinde Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri de Gezi Parkı’na gelerek göstericilere destek vermiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Kadir Topbaş’ın, Gezi Parkı’nın yerine bir alışveriş merkezi yapılacağı iddiasını yalanlayan, çalışmaların Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi kapsamında gerçekleştiğini açıklayan beyanı da göstericileri teskin etmemiştir. Güvenlik güçleri ve göstericiler arasında 29 Mayıs gününden itibaren yaşanan çatışmalar, 31 Mayıs akşamı zirveye çıkmıştır. Bu tarihten itibaren güvenlik güçleri ve hükümet yetkililerinin Gezi Parkı olaylarına yönelik tutumunda da hızlı bir sertleşme yaşanmıştır. Olayların ilk günlerinde güvenlik güçlerinin gösterileri sonlandırmakta yetersiz kalması ve sokak şiddetinin ülke genelinde yaygınlaşması, hükümetin eylemlere basit bir asayiş sorunu olarak yaklaşmasını engellemiştir(Ete ve Taştan, 2013, s:21-29) .

Sokak gösterilerinin şiddet olayları ve yoğun çatışmalara sahne olması, eylemcilerin hedefinde yer alan AK Parti hükümeti tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Çatışmaların

devam ettiği 1 Haziran günü İlim Yayma Cemiyeti Genel Kurulu'nda¹ Gezi Parkı olaylarını değerlendiren Başbakan Erdoğan, gösterilerin AK parti hükümetini yıkmaya yönelik ideolojik ve siyasi bir hamle olduğunu ifade etmiştir. Ana muhalefet partisinin 2 Haziran günü Kadıköy Meydanı'nda yapacağı mitingi iptal ederek, partilileri Taksim Meydanı'na çağırması da hükümetin gösterilere karşı tavır almasını etkilemiştir. Başbakan Erdoğan'ın yurtdışı seyahatinde olduğu 3-7 Haziran 2013 tarihlerinde Hükümet göstericileri doğrudan muhatap olarak diyalog arayışında bulunmuş, 5 Haziran günü Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Taksim Dayanışması Platformu temsilcisi bir grup ile bir araya gelerek göstericilerin taleplerini dinlemiştir. Temsilciler, Gezi Parkı'nın, park olarak kalması gerektiğini, gösterilerde orantısız güç kullanılmasından mesul tutulan bazı emniyet müdürleri ve sorumluların görevden alınmalarını, gaz bombası ve benzeri materyallerin kullanılmasının yasaklanmasını, gözaltına alınanların serbest bırakılmasını ve haklarında hiçbir soruşturma açılmamasını ve 1 Mayıs alanı olan Taksim ve Kızılay başta olmak üzere Türkiye'deki tüm meydanlarda, kamusal alanlarda toplantı, gösteri, eylem yasaklarına ve fiili engellemelere son verilmesini talep etmişlerdir. Hükümet ile yapılan bu görüşmenin ardından, yaptığı açıklamalar ile olayların büyümesine neden olduğu eleştirilerine maruz kalan Başbakan Erdoğan, 12 Haziran'da eylemci temsilcilerini kabul ederek yaklaşık beş saat süren bir toplantı yapmıştır. Görüşmenin ardından yapılan açıklamada Başbakan Erdoğan'ın referandum yapılması teklifini gündeme getirdiği beyan edilmiş, hükümetin yargı kararlarına saygılı olduğu; öte yandan yayalaştırma projesinin yargı onayı alması durumunda dahi Gezi Parkı ile ilgili çalışmanın halka sorulacağı ifade edilmiştir (Ete ve Taştan, 2013, s:21-29).

5 Haziran sonrasında yetkililerin attığı bu adımlar, Gezi Parkı olaylarının başlangıcından itibaren diyalog kanallarını açık tutmamak ve göstericilerin taleplerine kulak tıkamakla itham edilen AK Parti hükümetine ilişkin algıyı değiştirmiştir. Bu süreçte gösterici temsilcilerinin hükümet tarafından atılan adımları karşılıksız bıraktıkları ve uzlaşmaz bir tavırla hareket ettikleri algısı güçlenmiştir. Bu durum, 11 Haziran günü temelleri atılan Gezi Parkı müdahalesinin meşrulaştırılmasını kolaylaştırdığı gibi hareketin toplumun genelinden destek almasını da önlemiştir. Gezi Parkı eylemlerinin kendisine ve partisine karşı yapıldığını, eylemcilerin çevrecilikle hiçbir ilgisinin olmadığına ilişkin Erdoğan'ın beyanatları, Ak Partili seçmeni, sert eleştirilere maruz kalan liderlerinin yanında olduklarını göstermeye sevk etmiştir. Bu süreçte Erdoğan, partinin rakiplerine karşı güç gösterisi yapmasını sağlayacak olan bir dizi mitingin startını vermiştir. "Milli İradeye Saygı" adı verilen mitingler, bir yandan uluslararası kamuoyuna AK Parti'nin toplum nezdindeki popülerliğini hatırlatırken bir yandan da ülke içindeki muhalefet odaklarına hükümetin kolay kolay devrilmeyeceğini göstermiştir. Bu mitingler aracılığıyla Başbakan Erdoğan, kendisine yönelik halk desteğini test etmiş ve Gezi Parkı olayları sırasında ortaya çıkan bazı algıları yanlışlama imkânını da bulmuştur (Ete ve Taştan, 2013, s:21-29).

Gösterilerin kitleselleşerek farklı önceliklere sahip kesimleri bir araya getirmesi, protesto hareketinin hedeflerini de daha kapsamlı bir hale getirmiştir. Eylemlerde yaşanan hızlı dönüşüm, hükümet yetkililerinin olaylara yaklaşımı üzerinde de dönüştürücü etki yapmıştır. Güvenlik kuvvetlerinin 15 Haziran 2013 akşamı Gezi Parkı'nda yaklaşık iki haftadır kesintisiz devam eden gösterilere müdahale ederek park alanını boşaltması, Gezi Parkı eylemleri açısından bir kırılma anı olarak değerlendirilmelidir. Ülke genelinde devam eden gösterilerin sembolik merkezi konumunda bulunan Gezi Parkı'nın 'kaybedilmesi' ile birlikte, toplumsal muhalefet hareketinin destek kaybetmeye başladığı ve hedeflerini revize

---

¹ İlim yayma Cemiyeti, 1951 tarihinde ilk imam hatip okulunu açan, daha sonra 100'ü aşan imam hatip lisesini eğitim ve öğretim hayatına kazandıran; bakanlar kurulu kararı ile kamu yararına faaliyet gösteren dernek statüsünü kazanmış bir dernektir. Cemiyet bünyesinde 129 öğrenci yurdu ve 151 şubesi bulunmaktadır.

etmek durumunda kaldığı söylenebilir. Sokak muhalefeti ile hedeflerine ulaşamayan eylemciler, bu tarihten itibaren kısmen yeni kanallara yönelmiş; şiddet olaylarından uzaklaşarak mahalle toplantıları ve bağımsız seçim kampanyaları gibi barışçıl arayışlar ortaya koymuştur. 15 Haziran sonrasında yaşanan gelişmeler, eylemlerin dönüşümüne paralel olarak kamuoyunun olaylara yönelik ilgisinin de zayıfladığını ortaya koymaktadır. Gezi Parkı'nın 15 Haziran akşamı polis ekipleri tarafından kontrol altına alınması sonrasında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, güvenlik kuvvetleri tarafından giriş-çıkışların kontrol edildiği park alanında hummalı bir ağaçlandırma ve çevre düzenleme çalışmasına başlamıştır (Ete ve Taştan, 2013, s:21-29).

KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketinin verilerine bakıldığında, Gezi Parkı eylemlerine katılan göstericilerin, cinsiyet dağılımının Türkiye'deki nüfusun cinsiyet dağılımından çok farklı olmayarak % 50,8 kadın ve %49,2 erkek olduğu görülür. Eylemcilerin %30'unu 21-30 yaş arasında olup herhangi bir işte çalışan kişiler oluşturmaktadır. Gezi Parkı'na katılanların çoğunluğunu 30 yaş altı bireyler oluşturur ancak bu fazla detay barındırmayan bir genellemedir ve parka gelen gençliğin niteliği hakkında bilgi içermemektedir. Bu bağlamda araştırma, "Parka gelen gençlerin büyük çoğunluğunu lise öğrencileri ya da üniversitenin ilk yıllarındaki insanlar değil, üniversitenin son yıllarında, mezun veya iş hayatına nispeten yeni atılmış insanlar oluşturmuş olmalıdır" sonucuna ulaşmıştır. Araştırma, Türkiye'nin onda birinin, Gezi Parkı'ndakilerin ise yarısının üniversite mezununu olduğunu söylemiştir. İş durumuna bakılırsa, öğrencilerin Türkiye geneline oranla çok daha fazla, emeklilerin ve ev kadınlarının ise çok daha az temsil edildiğini görülür. KONDA verilerine göre çalışanların sırasıyla Türkiye ve İstanbul nüfusları içindeki dağılımları % 40,8 ve % 40,3 iken, parka gelenlerin yarısından biraz fazlası (%51,8) çalıştığını belirtmiş. Yine benzer şekilde serbest meslek sahipleri (bu gruba doktorlar ve mimarlar da dâhil), Türkiye ortalamasına göre parkta fazla temsil bulmuştur. Yine çalışan grup açısından, işçilerin Türkiye toplumunun %15'ini ve İstanbul'da yaşayanların %11'ini teşkil etseler de, parktaki işçi kesiminin oranın %6 olduğu tespit edilmiştir (Konda Gezi Raporu, 2014: 5-11).

5. GEZİ DİRENİŞİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR: SÜREKLİLİK - KOPUŞ TEORİLERİ

1960'ların sonlarında başlayan ve sonrasında çeşitli biçimlerde devamlılık arz eden hareketlerin eski sınıf ya da ulus temelli hareketlerden farklı niteliklere sahip olup olmadığı savı akademik çevrelere geniş bir tartışma olanağı sunmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bu yeni toplumsal hareketleri okuma açısından en anlamlı tartışma bu yeni toplumsal muhalefet biçimlerinin eski toplumsal muhalefet biçimlerinden bir kopuşu mu sergilediği ya da aksine eski toplumsal muhalefet biçimleri ile arasında bir devamlılık ilişkisi mi olduğu konusunda yoğunlaşır. Kültürel versiyon/ Kopuş teorisi, yeni toplumsal hareketleri, siyasal versiyonun tersine, semiyotik ya da kültürel koşullarla özdeşleştirir; geçmişteki ve şimdiki toplumsal tipler ve hareket biçimleri arasında daha radikal bir kopma varsayar. Yeni toplumsal hareketlerin temelini sınıfla değil, hareketi tanımlayan değerler ve ideolojilerle özdeşleştirir.

Askeri vesayet sonrası yeni Türkiye'nin ilk ve en etkili eylemi olarak nitelendirilen Gezi parkı direnişini yeni toplumsal hareketler bağlamında okumaya çalışan bazı sosyal bilimciler gezi direnişini sınıfsal ve siyasi içerikten çok, kültür ve kimlik temelli analiz etmeyi tercih etmişlerdir. Gezi direnişinde Marksizm'in bir kez daha yanıldığını iddia edenler, "yenilik" iddiasının temelinde modern dönemin kapandığı, yerini postmodern döneme ve onun hareketlerine bıraktığı fikrini savunmaktadırlar. Dolayısıyla Gezi Parkı Direnişini kopuş teorisi bağlamında ele alan sosyal bilimciler, Gezi eylemlerini "alışıldık olmayan"

özellikleriyle postmodern dönemin toplumsal hareketi olarak ifade etmektedirler. Hükümetin neoliberal ve muhafazakâr bir tutumla, halk hareketini uluslararası komploya indirgeyen yaklaşımı bir kenara koyulduğunda; Gezi Parkı Direnişi'nin postmodern dönemin kültür, yaşam tarzı, çevre gibi reformcu/somut taleplere odaklanan bir hareket olduğu görüşü liberal, sol, sosyal demokrat ve akademik çevrelerde egemendir.

Kaptanoğlu, Wall Street'i işgal et' hareketi veya daha genel anlamda feminist, çevreci, savaş karşıtı, etnik, radikal dinci vb. kimliklere dayalı toplumsal hareketler gibi Gezi Direnişini de sınıf temelli bir bakışla yorumlayabilmenin çok da mümkün olmadığını iddia eder (Kaptanoğlu, 2013: 3). Gezi Parkı direnişini yeni nesil toplumsal mücadelenin bir örneği olarak değerlendiren Yıldırım, daha fazla demokrasi, bireylerin kendi sözlerini söyleme arzusu, küresel çapta yükselen arayışların artık yerel meseleleri küresel olandan bağımsız düşünülmesini olanaksız kıldığını belirtir. Ona göre, sıradan vatandaşın, örgütsüz kişilerin, aktivist kimliğinde olmayan gençlerin başını çektiği, çoğu zaman ne istediğini ortak bir noktada buluşturamayan ama ne istemediğini bilen Gezi Parkı Direnişçileri için öncelikli olan, siyasal iktidarın değişiminden önce yaşam tarzı ve gündelik hayattır. Yaşamsal olanın, siyasal olanın önüne geçtiği ve bu ilişki içinde yaşamsal olanın siyasallaştığı bir süreç ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2013).

İnsel, Gezi direnişinin tüm toplumda, farklı sınıf, dinsel, cinsel, etnik kimliklerde bir isyana yol açtığını belirtir. İnsel, başbakanın, direnişin "12 ağaç" bahanesiyle yapıldığı dillendirmesine tepki göstererek, 12 ağaç iddiasının, Gezi olaylarında iktidarın toplumsal muhalefeti itibarsızlaştırmak için sarıldığı "camide içki", "üstü çıplak erkeklerin tartaklayıp, üzerine işediği başörtülü kadın" iddialarının çok daha tehlikeli bir boyut taşıdığını ifade etmektedir. İnsel'e göre, "12 ağaç" vurgusu, Türkiye toplumunun 21. yüzyıldaki en önemli kimlik fay hattı haline hızla dönüşen Alevi sorununu besleyecek bir simgeye dönüşme potansiyelini taşımaktadır (İnsel, 2014).

Akay, Gezi Parkı Direnişi ile ilgili değerlendirmelerini "mikro politika" kavramı çerçevesinde kurgular ve siyasi partiler üzerine kurulan politikaların sonunun geldiğini ileri sürer. Ona göre, arzunun mikro politikası gereği gençler arzularını meydanlara ve sokaklara taşımışlar, bu arzularının siyasi partiler tarafından kapılmasını istememişlerdir. Bu anlamda Gezi Parkı, kolektif bir arzunun billurlaştığı yer olarak bir sembol değil, gerçek bir mücadele alanı olarak ortaya çıkmış ve direnme hareketi, arzunun bir mikro politikasına dönüşmüştür. Ona göre, Gezi direnişi, gençlerin, iktidarın ve siyasi partilerin ikili karşıtlık olarak kurduğu iktidar ve muhalefet ikiliğine karşı çıkmalarını ifade etmektedir. Akay, bu toplumsal hareketlerin İzmir'den Adana'ya, Ankara'dan Bursa'ya sadece Türkiye'nin gençliğini ve yaşlılarını değil; New York'tan Köln'e kadar dünyayı yatay bir mücadele alanının içine katan bir direnişin ifadesi olduğunu belirtir ve böylece Gezi Parkı Direnişi'nin küresel boyutuna da dikkat çeker.

Türkiye'nin önde gelen sosyal bilimcilerinden Göle, Gezi Parkı direnişini, "68 Fransız başkaldırısı", "Arap baharı", "Occupy Wallstreet", Avrupa "kızgınlar hareketi" gibi hareketlerden farklı bir niteliğe sahip olduğunu iddia eder. Göle'ye göre, diğer yeni toplumsal hareketler gibi sokağa çıkma, meydanı işgal etme, vatandaşın nöbet tutma hareketlerini içinde barındırır da hepsinden ayrılan yanı Gezi Parkı Direnişi'nin "çoğunluk demokrasisinin eleştirisi" olmasıdır. Gezi Direnişi'ni laikliğin devlet otoritesi altında dışlayıcı yorumunu benimsemeyen seküler değerlerin, yaşam biçimlerinde cisimleştiği bir gençlik hareketi" olarak değerlendiren Göle, hareketin siyasallaştırılmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Ona göre Gezi Parkı Direnişi siyasal partilerden bağımsız, otonom olduğu ölçüde, demokrasinin toplumsal muhayyilesini, dokusunu yenileyebilir. Ancak, kendini siyasal hareket yerine koyduğu takdirde demokrasiden uzaklaşacaktır (Göle, 2013).

Zizek, Gezi Parkı'ndaki protestoların çoklu niteliği, çok hedefliliği hakkında “protestoları birleştiren şey hiçbirinin tek meseleye indirgenememesidir” der ve aynı yerin farklı kimlikler için farklı şeyler ifade ettiğini belirtir. Gezi Parkı direnişçi kimliğine ilişkin olarak “ortak hiçbir şeyleri olmayanların ortaklığı” ifadesini kullanan Ergüden, direnişte öne çıkan “kimsenin askeri olmama” sloganına referansla, tekil aidiyetli (şirket, devlet, millet gibi) kimliklerin iflasına işaret eder. Ergüden'e göre, Gezi Parkı Direnişi'nin Occupy hareketiyle ortak noktası olarak tekli piramidal karar mekanizması yerine, çoklu düzlemsel karar mekanizmalarının belirlediği bir sürecin ön plana çıkmasıdır. Gezi direnişine katılan ayyaşlar, evsizler, feministler, LGBT aktivistleri, ekolojistler, hayvan hakları savunucuları, Marksist devrimciler, anarşistler, diğer eski ve yeni sol fraksiyonlar, partiler, taraftar grupları, illegal addedilen sol örgüler, anti-kapitalist Müslümanlar, etnik azınlıklar, ayrılıkçı örgütler direnişin çoklu kimlik yapısını ortaya koymaktadır (Çetin, 2014: 38).

Sencer Ayata da Gezi Parkı Direnişi'nin yaşam tarzı ve kültür pratikleri üzerinde durmuştur. Ayata, otoriter rejimlerde siyasi özgürlükler, haklar ve kurumların baskı altında olduğunu, bununla birlikte siyasi özgürlükleri kısıtlayan birçok otoriter rejimin kişisel özgürlüklere müdahaleden kaçındığını bireylerin özel hayatına karışılmadığını dile getirmiştir. Türkiye'de ise siyasi özgürlük kısıtlamasının yaşam tarzına yönelik çok yönlü müdahalelerle birlikte gittiğini belirten Ayata; muhafazakar, ataerkil kültürel değerler ve toplumsal ilişkilerin otoriter yönetim uygulamaları ile iç içe geçtiğini söylemektedir (Ayata, 2014: 24). Bu bağlamda Ayata, siyasi iktidarın, yalnızca hak ve özgürlükleri bastırmak, engellemekle kalmayıp kendi değerlerine uygun bir toplumsal düzen anlayışını, yaşam tarzını ve kültürel kimliği devlet gücünden de yararlanarak topluma dayatmaya çalıştığını ifade etmektedir. Ayata'ya göre, hükümetin, kişinin serbest zamanına el koyması, aileyi düzenlemeye kalkması, kimin nasıl yaşayacağını belirlemeye çalışması ise kendi hayatını yaşamak isteyen bireylerin tepkisini çekmiş, Gezi Parkı Direnişi'ni böylesine kitlesel bir eyleme dönüştüren esas itkiyi ortaya çıkarmıştır.

Kültürel versiyonun/ Kopuş teorilerinin tersine, Siyasal versiyon/Süreklilik teorileri neo-Marksist bir yaklaşımdan yola çıkarak ileri kapitalizmi toplumsal bütünlük olarak ele almaktadır. Süreklilik teorileri, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ile ileri kapitalizm arasında güçlü bağlar olduğunu vurgular. Bu yaklaşıma göre, sınıf temelli ve sınıf temelli olmayan hareketler arasında uygun ittifaklar ve koalisyonlar kurulabilirse, yeni toplumsal hareketler ilerici bir değişim için potansiyel oluşturabilir (Buechler, 2000: 50).

Çağdaş sınıf yapısını analiz etmeye çalışarak, ortaya çıkan yeni çelişki ve antagonizmaların, emek sermaye çelişkisinin karmaşıklaşmış dolayimleri olduğunu iddia eden bu sosyal bilimciler, Gezi Parkı Direnişi'ni bu yaklaşım açısından okuma eğilimine girmişlerdir. Fakat süreklilik teorileri açısından gezi yaklaşımını açıklamaya çalışan sosyal bilimciler arasında da tam anlamıyla bir uzlaşma yoktur. Gezi Parkı Direnişi'ne katılan gösterici grubun sınıfsal kimlikleri ve özellikle “orta sınıf” kavramı üzerindeki tartışmalar bu alandaki çalışmaların ana sorununu oluşturmaktadır.

Marx'ın kuramında kapitalist toplumlarda burjuvazi, ücretli-emekçilerden oluşan proletarya ve toprak sahiplerinden oluşan üç büyük sınıf olmasına rağmen sınıf çözümlemesi, burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf mücadelesine dayanır. Bu bağlamda, Marx toplumsal sınıfları, sınıf mücadelesinin ekonomi-politik temelini açıklamak için üretim araçları sahipliği, artı değer üretimi ve dağıtımını, emeğin sömürüsü ve kontrolü aracılığıyla tanımlar. ‘Kapitalist/burjuvazi’ ve ‘proletarya/işçi sınıfının dışında bir ara tabaka olarak kavramsallaştırdığı ‘küçük burjuvazi’, ‘geleneksel’ orta sınıfı oluşturur. Marx küçük burjuvazinin, kendi hesabına çalışan esnaf ve zanaatkarlar ile serbest çalışan avukat, doktor, eczacı, mühendis, muhasebeci, sanatçı ve devlet memurlarını içerdiğini söylemiştir.

Günümüzde ise orta sınıf, ticaret erbabını, dükkân ve rant sahiplerini, zanaatçıları ve köylüleri kapsar. Modern toplumlarda Marx, küçük burjuvazi ya da orta sınıfın zaman içinde zayıflayacağını ve sınıf yapısı içindeki varlığını kaybedeceğini öngörmüştür. Bir başka ifadeyle, Marx'ın kuramında orta sınıf 'eninde sonunda' kapitalist sınıf yapısındaki yerini ya kapitalistleşerek ya da proleterleşerek kaybedeceğinden dolayı yer almaz. Kısacası, Marx'ın kapitalist toplum yapısında, kuramına dâhil ettiği temel sınıflar, sadece burjuvazi ve proletaryadır(Arslan, 2012: 58-59).

Weber'in sınıf tanımlaması, sosyal statü ve saygınlık, yaşam tarzı ve yaşam pazar ilişkileri temelinde sosyal, ekonomik, politik ve kültürel boyutları içermektedir. Weber, temel toplumsal sınıfları, 'mülk sahibi' ve 'ticari erbabı sosyal sınıflar' olarak ayırırken, bu sınıfların arasındakileri 'orta sınıflar' olarak tanımlar. Weber'e göre, aynı sınıfa ait bireyler zayıf bir sınıfsal kimliği paylaşıırken, aynı statüye sahip bireyler, belli bir topluluğa ait bireyler gibi aynı yaşam tarzlarını ve tüketim alışkanlıklarını paylaşırlar. Weber, bu paylaşımın sınıf kimliğinden çok daha güçlü bir aidiyet olduğunu dile getirir. Ayrıca Weber'in orta sınıfı, ticaretle uğraşanları, küçük toprak sahibi ve topraksız köylüleri, zanaatkârları, kamu ve özel sektörde çalışan memurları, mülk sahiplerini ve ticari sınıflar için yetişmiş elemanları kapsar. Weber sınıfları mal üretimi ve edinimi ile tanımlarken, statü gruplarını belli bir yaşam tarzını isaret eden malların tüketimi ile betimler. Statü grupları piyasa ile bütünleşmiş ticaret erbabından çok mülk sahipleriyle ilişkilidir ve onlar tarafından ortaya koyulurlar. Bu gruplar, gelir ve meslekler nedeniyle zengin, fakir, eğitilmiş, eğitimsiz statü grupları olarak kendilerine özgü bir yaşam tarzı oluşturarak kendilerini diğerlerinden ayırmaktadırlar (Arslan, 2012: 60-61)

Özetle, Marx ve Weber'in sınıf çözümlenmeleri günümüzde "geleneksel" veya "eski" orta sınıf olarak adlandırılan toplumsal tabakaya denk düşmektedir. 1980'lerden itibaren tüm dünyada uygulanan neo-liberal politikalar doğrultusunda toplumsal sınıflar, yaşam tarzları, tüketim kalıpları, boş zaman alışkanlıkları ve kültürel farklar ile ilişkilendirilen pratikler ile toplumsal sınıflar açıklanmaya çalışılmıştır. Kitleli iletişim araçlarının yaşam tarzları, pratikler, alışkanlıklar ve uğraşları dünyanın her yerine yayması ile birlikte küreselleşme dünyanın her yerini toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak etkilemektedir. Bu etkiyi dikkate alarak yapılan sınıf çözümlenmelerinin ortak özelliği, Weber'in bir statü grubu olarak adlandırdığı ve belli anlamda 'mesleğe dayalı' bir sınıflandırmayı işaret etmesidir. Bu sınıflandırmada, üst-meslek gruplarındaki genişleme ile ortaya çıkan sosyal grup, 'yeni orta sınıf' olarak adlandırılmaktadır (Arslan, 2012: 60-61).

Gezi Parkı Direnişi'ni, yeni toplumsal hareketlerin bir özelliği sayılan orta sınıfa dayanma iddiasını dillendiren sosyal bilimcilerin başında Keyder gelmektedir. Keyder'e göre, yeni orta sınıf çoğunlukla yenice ortaya çıkmış yüksek mesleki pozisyonlarda daha yüksek gelir ve sosyal statü ile çalışanları tanımlar. Yeni orta sınıf terimi, çoğunlukla yeni kapitalizmde ortaya çıkan yeni mesleklerde çalışan beyaz yakalıları, yeni küçük burjuvaziyi ve hatta çelişkili sınıf konumları ile ifade edilen kesimleri işaret etmektedir. Çağlar Keyder 'yeni' orta sınıfın, nüfus içinde oranı sürekli büyüyen bir grup olduğunu dile getirmektedir. Grubun ayırt edici özelliği ise modern toplumda oluşan işbölümünde eğitim, beceri, bilgi gerektiren işleri yapmalarıdır. Keyder, bu sınıfın daha çok bireysel özgürlük, çevre duyarlılığı, devletin baskıcılığı gibi konularda duyarlı olacağını ve oluşan işbölümünde eğitim, beceri, bilgi gerektiren işlerde potansiyelleri olduğunu dile getirmiştir. Keyder, bu sınıfların işveren olmadıklarını ama vasıfları itibariyle vazgeçilemez bir konumda olduklarını, zihinsel emekleri karşılığında ödüllendirildiklerini ve bu minvalde daha fazla sorumluluk alıp karar verme durumunda olduklarını söylemiştir(Keyder, 2012:1).

Gezi olaylarının orta sınıfların eseri olduğunu savunan Keyder, kapitalist gelişmeye bağlı olarak nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan orta sınıfların değiştiğini, yeni Orta Sınıf mensuplarının toplumdaki konumlarının öncelikle eğitilmiş olmalarının getirdiği statüden kaynaklandığını ifade etmektedir. Eski orta sınıf mensuplarını toplumun çoğunluğuna hâkim olan normların çok da dışında olmadığını söyleyen Keyder, günümüzdeki yeni orta sınıfların özelliğini “yatay küresel ilişkiler içinde olma” ve “kültürel tüketim alışkanlıklarını kendi benzerleriyle paylaşma” olarak açıklamaktadır. Sosyolojik konumları açısından çok farklı kesimlerin de anti-otoriterlik ve kamusal alanın korunması çerçevesinde Gezi Parkı Direnişine katıldığını söyleyen Keyder, ancak direnişin başını çeken ve esas rengini belirleyen göstericilerin özellikle de İstanbul’da varlıkları hissedilen yeni orta sınıf olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle, ona göre, Gezi Parkı Direnişi’ni maddi koşullara yönelik “eski” toplumsal hareketlerle benzerlik gösterdiğini düşünmek yanlıştır. Nasıl ki 1968’le birlikte Batı toplumlarında post-endüstriyel ve post-materyalist döneme ayak atıldığı söylenebiliyorsa, Gezi Parkı Direnişi için de Türkiye’nin bu eşige yaklaştığı iddia edilebilir (Keyder, 2013).

Keyder’in “yeni orta sınıf” kavramına dayanarak Gezi parkı Direnişine ilişkin ileri sürdüğü düşüncelerine katılmayan Nuh Aslan, öncelikle Keyder’in , toplumu sınıflardan oluşan bir bütün olarak değil daha çok statü gruplarından oluşan kültürel bir bütünlük olarak tanımlayan Weber’ci terminolojiyi kullanarak Yeni Orta Sınıf’ı tanımlamasını eleştirir. Ona göre kültür sahibi kesimler sırf bu nitelikleri itibariyle bir sınıfsal yapı oluşturmazlar. Bu kesim aslında tekil sermayeden sınıfın sermayesine geçiş süreciyle görünür hale gelen sınıfsal bir katmanı imlemektedir. Tekil sermaye yoğunlaşma ve merkezileşme sonucu hisse senetli sermayeye dönüşür. Tekil sermaye ile hisse senetli sermaye arasında pek çok fark sıralanabilmekle birlikte sınıf tartışmaları açısından özellikle kapitalistin görevlerinin artık ücretliler eliyle yapılır hale gelmesi ile ayrıştırılabilir. Böylece kapitalist sınıf Marx’ın anlattığı kupon kesici asalak bir sınıfa dönüşürken kapitalizmin erken dönemlerinde yerine getirdiği denetleme ve yönetim görevi ücretliler tarafından yerine getirilen bir işlev haline dönüşür. Ancak Marx hemen ardı sıra ekler; ‘üretimin yönetimi ve denetimi görevi’ mülkiyeti doğurmaz. Tam tersi mülkiyet üretimin yönetimi ve denetimi görevinin kaynağıdır. Dolayısıyla Aslan, Keyder’in analizine temel oluşturan Yeni Orta Sınıf kavramına bu gerekçelerle itiraz ederken, aynı zamanda bu kavramın, bu kadar geniş kitleleri içermesinin zor olması nedeniyle geçersiz olduğunu da iddia eder. (Aslan, 2013:39).

Gezi Parkı Direnişi’nin sınıfsal bir karaktere sahip olduğunu iddia edenlerin başında ünlü sosyal bilimci Boratav (2013) bulunmaktadır. Boratav, olayların “orta sınıf” kavramı kullanılarak nitelenmesine Marksist terminolojiye uymadığı için itiraz etmektedir. Boratav, Gezi Parkı Direnişi’ne katılan geniş kesimlerin bazı ortak özelliklerinin olmasının, onların orta sınıf olarak kavramlaştırılmasını meşru kılmayacağını belirtir. Bu nedenle direnişte yer alan taraftar gruplarının sınıfsal kökenlerine bakmak gerektiğini ileri süren Boratav, eylemlere katılanlardan önemli bir kısmının üniversite ve lise öğrencileri olduğunu ve onlar için “orta sınıf” nitelenmesinin anlamsız olduğunu belirtir. Ona göre, eylemciler arasındaki üniversite ve lise öğrencilerinin birkaç yıl sonra potansiyel olarak işçi sınıfına veya yedek işsizler ordusuna dâhil olma olasılığı yüksektir. Öte yandan “hizmetler” sektörünün niteliksiz emek gerektiren işlerinde çalışanlar da aslında artı değer yaratan ücretli işçilerdir. Bu yüzden, bahsi geçen kesimler en geniş anlamda gerçek veya yedek emek ordusunun öğeleri olarak kendiliğinden işçi sınıfının içinde yer almaktadırlar (Boratav, 2013).

Boratav, Gezi Parkı Direnişi’nde, “orta sınıflar” bloğunun içinde sayılan hekim, avukat, danışman, mimar, mühendis, mali müşavir gibi, eğitim yoluyla edindikleri becerilerini satarak geçimlerini sağlayan bağımsız profesyonel grupların da eğitilmiş, beyaz yakalı işçi sınıfı içine dâhil edilebileceği görüşündedir. Eylemleri, “olgunlaşmış bir sınıfsal tepki

olduğunu”, “Yüksek nitelikli, eğitilmiş işçiler, yarınki sınıf yoldaşları (öğrenciler) ile birlikte, profesyonellerin de katılımıyla, kapkaççı burjuvazinin ve onunla bütünleşmiş siyasi iktidarın devâsa kentsel rantlara el koyma girişimine karşı çıkmak” olarak değerlendiren Boratav; “Her yer Taksim; her yer direniş” sloganını, işçi sınıfının tarihsel özlemi olan sınırsız, dolaysız demokrasi çağrısı olarak görmektedir. Gezi Parkı Direnişi’nde eylemciler yenilseler bile diyalektiğin “evrensel” yasasının işleyeceğine inanan Boratav, bu eylemlerin Türkiye’yi bir üst düzleme taşıyarak, sosyal mücadeleler tarihine önemli bir armağan bırakacağına inanmaktadır.

Kentte ortaklaşa paylaşılan bir toprak parçasının sermayeleşmesine karşı başlatılan Gezi Parkı Direnişi’ni “Büyük Halk Ayaklanması” olarak niteleyen bir başka sosyal bilimci Özügurlu (2013) da sürecin “sınıfsal” olduğunu iddia etmektedir. Özügurlu, bir toplumsal ilişki olarak sermayenin gündelik yaşama doğrudan ve derinlemesine nüfuz ettiği günümüz koşullarında, yaşam tarzına göndermede bulunan çoklu kod ve sembollerle yürüyen bir büyük halk ayaklanmasının “sınıf dışı” olarak nitelenmesinin mümkün olmadığını söyler. Ayrıca, Gezi Parkı Direnişi’nin adaletsizliği ve eşitsizliği meşru kılan bir anlayışa karşı ahlaki öfke patlaması olduğunu belirtir. Ona göre, kapitalizmin neoliberal evresi, profesyonel meslek gruplarının oluşturduğu ‘orta sınıfları’ meslek/emek değersizleşmesi, yeniden üretim koşullarının metalaşması gibi araçlarla yeniden proleterleştirmiştir. “Çapulcu İsyanı” olarak nitelediği sürecin 68’liler hareketi ile arasındaki benzerliklerine dikkati çeken Özügurlu, eşitlik ve özgürlüğü birbirinden ayıran liberal görüşün aksine bunların birbirinden ayrılmazlığını gösteren bu hareketin, siyasal açıdan da somut bir program ortaya koyduğu düşüncesindedir. Ona göre, kültürel aidiyetlere özgürlük ve inanç serbestisi sağlanması; halk egemenliğinin tesisi ve halk sınıflarının bağımsız bir şekilde örgütlenmesi ve son olarak, çalışma ve istihdam temelinde örgütlenme ve insanca yaşam olanaklarının sağlanması bu haziran ayaklanmasının ortaya koyduğu siyasi programın ana maddeleridir.

Liberal söyleme ciddi muhalefet eden bir başka sosyal bilimci İnal’da (2013) Gezi Parkı Direnişi’ni halk hareketi ve bir isyan olarak değerlendirir. İnal’a göre Gezi Parkı Direnişi, sosyalistlerin uzun yıllara dayanan mücadeleleri üzerine temellenmiş, sadece kültürel bir mücadele olmayıp, “siyasal ve toplumsal” boyutları olan sosyolojik bir olaydır. Gezi popülerliğe sığınarak patoloji, paternalizm ve bireycileşme ile açıklanamayacak kadar kapsamlı, sınıfları kesen, siyasal nitelikleri haiz bir halk hareketinin devrimci isyanıdır. Gezi’nin “gençlik” veya “sivil toplum” hareketi olarak değerlendirilmesinin hareketin içini boşalttığını iddia eden İnal, Gezi’nin popüler, bireyci, anti tüketimci bir hareket olmasının ötesinde doğayı, insanı, emeği sömüren politikaların sorumlusu olan kapitalistlere karşı tam bir özgürlük mücadelesi olduğunu savunur. İnal’a göre Gezi, seçim ve biçimsel demokrasi hareketi olarak yoluna devam etmemeli ve yeni bir düzeni hedeflemelidir. Gezi Parkı Direnişi’nin sadece formlarla sınırlı kalmanın ötesinde parti v.b. tarzda biçimsel olarak da örgütlenmesi gerektiğini belirten İnal, aksi takdirde önceden tüm Dünya’da benzer örneklerinde olduğu gibi bu hareketinde unutulma riskiyle karşı karşıya kalacağını belirtmektedir.

Wacquant (2014) Gezi Parkı’nın kentli orta sınıfın kendi kültürel sermayesinin önemli bir parçası olduğunu ve burayı yitirme ihtimalinin onları harekete geçirdiğini söylemektedir. Neoliberal dönemde ekonomik ve siyasi sermayenin kent mekânlarına yönelik saldırısı karşısında kültürel sermaye sahibi kentli orta sınıfların bir direnç öznese olarak ortaya çıktığını belirten Wacquant, son dönemlerde bu kesimin neoliberalizmin yarattığı kutuplaşma göz önüne alındığında çok az sayıda olduğu söylenebilecek eylemliliklerde öne çıktıklarını ileri sürer. Ona göre, günümüzde kentsel bir toplumsal direncin öznesinin “popüler sınıflar”, proleterya veya kent yoksulları değil de kültürel burjuvazi olması neoliberal dönemde ortaya

çıkan yeni kentsel marjinalleştirme yapılarıyla ilgilidir. Çünkü, fordist dönemde muhalefetin öznesi olan kent yoksulları ya da işçi sınıfı, neoliberal dönemde sosyal güvencesizliğin normalleştirilmesi ile birlikte kent yoksullarının bir takım ırksal ve etnik etiketlemelerle dışlanması, parçalanması ve suçlulaştırılması vasıtasıyla güçsüzleştirilmiş ve ideolojik/politik olarak silahsızlandırılmıştır. Bu nedenle, Gezi Parkı direnişi de entelektüeller, profesyoneller ve kentli orta sınıfın oluşturduğu “yeni kültürel burjuvazinin” kültürel sermayelerini çoğaltma hakkını savunmak ya da yükseltmek adına, kentleri istila etmekte olan ekonomik sermaye ve siyasi sermaye güçlerine karşı gösterdiği bir direnç olarak ortaya çıkmıştır.

“Gezi Aynasında Marksizm Sempozyumu”na konuşmacı olarak katılan sosyolog Cihan Tuğal, T24 ve sendika.org sitelerinde yayınlanan ve Gezi olaylarını Amerika’daki “işgal et” eylemleri ile karşılaştırmalı bir şekilde ele alan makalesinde Gezi eylemlerinin orta sınıfın hareketi olduğunu ileri sürer. Ona göre tepki proleterleşmeye değil, ortak yaşam kalitesinin düşüklüğüne; sermayenin zengin fakat yaşanılmaz bir kent yaratmış olmasına karşı gelişmiştir. Bu nedenle, Gezi Parkı Direnişi’nin dinamiklerinin bölüşüm değil, metalaşma karşıtlığı üzerinden kurulan bir hareket olduğunu iddia etmektedir. (Tuğal, 2013).

Ayata, bulguların eylemcilerin babalarının %6’sının yüksek lisans ve doktora, üçte birinin üniversite ve % 28’inin lise mezunu olarak gösterdiğini dile getirmiştir. Yüksek eğitim ile ücretli ve maaşlı çalışmayı yan yana koyduğumuzda karşımıza eylemcilerin ana gövdesini oluşturan yüksek eğitilmiş beyaz yakalılar çıktığını, Gezi Parkı’nda en yoğun olarak temsil edilen grubun bu minvalde beyaz yakalılar yani “yeni orta sınıf” olduğunu söylemiştir. Ayata’nın kastettiği yeni orta sınıf, gelir kadar eğitim ve meslek çerçevesinde tanımlanan bir toplum kesimidir. Ayata, Türkiye’de yüksek okul mezunlarının oranı yüzde on beşe, lise mezunlarının ise yüzde yirmiye yaklaştığını, hali hazırda dört milyonu aşkın yüksek okul öğrencisi olduğunu ve protestolara ortalamasının üzerinde eğitim ve gelire sahip olan bu genç, kentli, orta sınıfın önderlik ettiğini dile getirerek, Gezi direnişinin orta sınıf bir karakter taşıdığını söylemiştir (Ayata, 2014: 23).

Aslan gerek Keyder’i gerek de Tuğal’ı düşüncelerinden dolayı eleştirmekte ve bu düşüncelerin oluşumunun burjuva ideolojisi araştırma yöntemlerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu doğrultuda eylemcilerin talep ve eylemlerinin geleceğinin düzen içine hapsedildiğine dikkat çeken Aslan, sorunun AKP hükümetinin iktidardan uzaklaştırılması sorunu haline getirilmesine de tepki göstermektedir (Aslan, 2013).

Bu bağlamda, Koşar da Gezi Parkı Direnişi’nin, yeni toplumsal hareketlerin bir özelliği sayılan orta sınıfa dayanma iddiasını reddetmektedir. Çünkü ona göre, Gezi direnişi, ‘profesyonel’ meslek kabul edilen meslek sahiplerinden kayıt dışı çalışanına, işsizden giderek iflas etme endişesi yaşayan esnafına kadar emekçi karakterlidir. Ağırılık, çarpıtılmış bir ‘orta sınıf’ ‘bilinmezinde değil, emekçiler ve onların gençliğindedir. Koşar, Gezi Parkı Direnişi’nin burjuva demokratik karakterli olduğunu, genel bir soyutlama anlamında kabul etmekte ancak, taleplerin doğrudan sosyalist değil demokratik muhtevalı oluşu, onun kaçınılmaz olarak bir burjuva ya da orta sınıf hareketi olduğu anlamına gelmediğini söylemektedir. Çünkü burjuvazi, egemen kesimi açısından, bu taleplerle ilişkisini uzun zamandır rafa kaldırmış, bu talepler işçi sınıfı ve onun müttefiklerinin omzuna yüklenmiştir. Bu anlamda eğitilmiş, kentli orta sınıfın öfkesi olarak “yeni toplumsal hareket” yaklaşımına sıkıştırılmak istenen Gezi Parkı Direnişi, ağırlıklı olarak eğitilmiş, kentli emekçilerin ve kitlesel bir biçimde gençliğin katıldığı bir emekçi halk hareketi olduğunu dillendirmektedir (Koşar, 2013: 11-12).

Saraçoğlu Gezi Direnişi’ni orta sınıf karakterli bir eylem olarak karakterize eden yaklaşımın arkasındaki mantığın yanlış yönlendiriciliğine dikkat çekerken, eylemcilerin

demografik profiline sıkışmayan bir analizin düşünsel olarak geliştirilmesi gerektiğini söylüyor. Ona göre, katılımcıların sınıfsal profilinden bağımsız olarak, bu meydan okuma Türkiye'deki egemen sınıfların güncel siyasal/ideolojik örüntülerini sarsıntıya uğratma potansiyeli taşıdığı oranda “sınıfsaldır”. Gezi Parkı Direnişi'nin toplumun belirli kesimlerinin kendine mahsus tikel iktisadi çıkarlarını ve kaygılarını yansıtmak anlamında bir “sınıf tepkisi” olmasa da karşısına aldığı bloğun ve onun stratejilerinin “üretim ilişkileriyle bağlantısını merkeze yerleştiren bir analitik düzlem içerisinde “sınıfsal” bir tepki olduğunu iddia eder. Saraçoğlu'na göre, bir toplumsal harekete “sınıfsal” bir nitelik veren şey; katılımcılarının ağırlıklı olarak toplumsal tabakalaşmanın hangi kategorisinde yer aldıkları değil, toplumsal biçimlenmenin asli çelişkisinden (emek-sermaye; sermaye birikimi; kriz gibi) türeyip türemediği ve bu çelişkileri nasıl ve ne yönde etkilediğidir (Saraçoğlu, 2014).

Saraçoğlu'nun bu iddiasını destekleyen bir başka sosyal bilimci Coşkun ise Gezi Parkı Direnişi'nin iktidarın yıllardır uyguladığı ranta dayalı politikalara karşı geliştirilen bir tepki olduğunu belirtir. Bu anlamda Gezi Parkı ile başlayan bu ‘toplumsal hareket’, sadece yaşam biçimlerine müdahale edilmesine yönelik bir tepki değil, aynı zamanda bu rantiyeci burjuvaziye yönelen de bir direniştir. Gezi Parkı direnişinin ardındaki kentsel dönüşüm politikalarının gerçek yüzüne dikkati çeken Alpman ise Gezi Parkı direnişinin bir gençlik ve orta sınıf hareketi olarak yorumlanamayacağını söyler (Alpman, 2013:381). Nitekim, Lefebvre kapitalist toplumda kentsel dönüşümü belirleyen, kontrol eden ve yeniden üretilmesini sağlayan sermaye sınıfının, mekânların değişim değeriyle kentsel sömürüyü yeniden ürettiğine dikkat çeker. Böylelikle mülk sahibi olmayan sınıfların, yaşadıkları kent üzerine söz söyleme hakları da gasp edilmiş olmaktadır. Buradaki belirgin çelişki kentte yaşayanlarla kenti metalaştırırlar arasındaki çelişkidir (2000: 63-181).

6. SONUÇ

Bu çalışmanın konusunu oluşturan, Gezi Parkı Direnişi'nin eski hareketlerden bir kopuş mu sergilediği yoksa süreklilik mi gösterdiği tartışmasının geniş bir düşünsel-yazınsal zemini bulunuyor. Kapitalizmin “postfordist”, “post-endüstriyel” ya da küreselleşme dönemini yaşadığı, eski kapitalizmden farklı olduğu iddiası, eskisi gibi sınıfa dayanan toplumsal hareketlerin geçerliliğinin kalmadığı; bir kopuşun gerçekleştiği görüşüne önemli bir fikri zemin oluşturmaktadır. 1970'lerden sonra düşünce dünyasına hâkim olan postmodernizmin etkisi ile sınıfa dayalı paradigmanın yetersiz olduğunun dillendirilmeye başlaması, kimliğe dayalı analizleri araştırmaların yeni nesnesi haline getirmiştir. Bu doğrultuda, değişen toplumsal hareketlerin kimlik temelli olduğu, çok sesliliği ve çoğulculuğu vurguladığı iddia edilmiştir.

Ancak yeni toplumsal hareketlerin değerlendirilmesinde “sınıf analizinin artık yetersiz olduğu” fikri ilk görüntünün kavramsallaştırılmasını oluşturur. Gezi Parkı Direnişi'nin farklı sınıf ve görüşlerden insanların, örgütsüz, hiyerarşisiz, somut taleplerle ve ‘büyük’ ideolojilere sarılmaksızın katıldığı bir toplumsal hareket olduğu görünüşte doğrudur. Fakat, Gezi Parkı Direnişi'nin ardındakileri anlayabilmek için yapılacak derinlemesine bir analiz sınıf mücadelesine dayanan bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Gezi Parkı Direnişi'ni anlayabilmek için, onu, içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal koşullarla etkileşim içinde değerlendirmek gerekir. Her toplumsal olay gibi, Gezi Parkı Direnişi de içinde gerçekleştiği toplumun ilişkilerine, bu ilişkilerin niteliğine, ekonomisine, kültürüne, siyasetine bağlıdır; tüm bunlardan etkilendiği gibi, etkilendiği tüm süreçleri de etkiler. Toplumsal ilişkilerin kapitalist sınıfsal niteliği, bu toplumun içinde hareket eden her süreci bir biçimde etkiler. Bu nedenle, Gezi Parkı Direnişi, yeni toplumsal hareket teorisyenlerinin sınıf mücadelesi çerçevesinde analiz etmesi gereken bir harekettir. Kopuş

teorisyenlerinin onlarca ortaya koyduğu argümana rağmen bu hareketin süreklilik teorisi içerisinde değerlendirilmesine ilişkin kanaati uyandıran ise, Koşar'ın(2013) da işaret ettiği gibi, Gezi Parkı Direnişi'ne sebep olan pratiklerin arkasında yatan süreçtir. 2000 yılından bugüne katıksız ve olağanüstü hızla işleyen neoliberal yeniden yapılanma sınıf çelişkilerini arttırmıştır. Özelleştirmeler, esnek çalışma dayatmaları, tarım nüfusunun hızla proleterleştirilmesi, İş Kanunu başta olmak üzere çeşitli hak gaspları, kamu hizmetlerinde özelleştirme ve taşeronlaştırma ile nispeten ayrıcalıklı görünen meslek gruplarının “ayrıcalıklarını” kaybetmesi halkın sokaklara taşan öfkesinin gerçekte ana malzemelerini oluşturur. Bütün bu siyasal ve kültürel etkenlerin altında ise, halkı sisteme tahammül edemez hale getiren sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesi yatmaktadır. Gezi Direnişi'nde, öne çıkan talepler doğrudan işçi sınıfının ekonomik, sosyal, siyasal talepleri olmamakla birlikte; sokağa inen milyonlar, esas olarak kentin işçi ve emekçileridir. Orta sınıf kavramsallaştırmasına dâhil edilen doktor, mühendis vb. uzmanlık gerektiren mesleklerde çalışanların da giderek proleterleşen emekçiler olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Emek piyasası içinde yer almayan, ancak emek piyasasına girmeye ya da kapitalizmin yedek işsizler ordusuna dahil olmaya aday olan on binlerce gencin sokakları doldurmasını da sınıf çelişkisinden ayrı okumamak gerekir.

Gezi Parkı Direnişi'nin, süreklilik teorileri açısından ele alınmasını gerektirecek bir diğer pratik ise, kapitalizmin Türkiye'de ürettiği siyasal biçimiyle, yani antidemokratik muhafazakâr yönetim ve yönetme tarzıyla ilgilidir. Bu türden bir siyaset pratiğinin her geçen gün etki alanını genişleterek bireylerin özel yaşam alanlarını kapsayan müdahale ve uygulamaları, modernleşme ve laikliğin kazanımlarını elden bırakmamaya gayretli toplumsal kesimler için oldukça tepki uyandıran konulardır. Gezi Parkı direnişinin sınıfsal çelişkiyi görünür hale getiren siyasal ve kültürel yönü, burjuvazinin bir yönetim tarzı olarak otoriter ve muhafazakâr yaklaşımına karşı yükselen eleştirisidir. 2000'li yıllardan itibaren burjuvazinin kültürel olarak seçtiği ya da kabul etmek zorunda kaldığı kültürel yeniden üretimine karşı duyulan öfke, İslamcı motiflerle siyasal söylemlerini üreten bir hükümete ve onun hükmetme biçimine karşı yönelmiştir. Bu nedenle, Gezi Parkı Direnişi siyasal ve kültürel yönleri ön plana çıkarılarak kopuş teorileri ekseninde tartışılrsa da siyasal ve kültürel pratiklerin üretildiği alt yapı unsuru olan ekonomik üretim tarzı ile birlikte değerlendirildiğinde, direnişin süreklilik teorilerinin dışında tutulamayacak bir toplumsal hareket olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- AKAY, Ali (2013), “2013 Mayıs: Moleküler Devrim”. Radikal, 13 Haziran 2013. http://www.radikal.com.tr/yorum/2013_mayisi_molekuler_devrim-1137339 [Erişim tarihi: 29/06/2015].
- ALPMAN, Polat S. (2013), “Gezi Parkı: Şehir Hakkı Tartışmaları ve Sosyolojinin Savunulması”. 8. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Muğla, s:375-382.
- ARSLAN, Zerrin(2012). “Geçmisten Bugüne Elestirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi”, Toplum ve Demokrasi, Yıl 6, Sayı 13-14, 55-92.
- ASLAN, Nuh (2013), “Gezi Aynasında Türkiye İşçi Sınıfının Yeni Profili ve Görevler”, Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, s: 35-50.
- AYATA, Sencer (2014). “Buyurganlığa ve Yasakçılığa Karşı Direniş: “Gezi Hareketi”, Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Akademik Bülten, ”, Cilt 12, Sayı 1, 22-26,
- BORATAV, Korkut (2013), “Korkut Boratav, Gezi Direniş’ni değerlendirdi: Olgunlaşmış bir sınıfsal başkaldırı...”22 Haziran 2013. <http://www.sendika.org/2013/06/her-yer-taksim-her-yer-direnis-bu-isci-sinifinin-tarihsel-ozlemi-olan-sinirsiz-dolaysiz-demokrasi-cagrisidir-korkut-boratav/> [Erişim tarihi: 24/06/2015].
- BUECHLER, S. M. (2000), Social Movements in Advanced Capitalism (New York; Oxford: Oxford Charles Tilly, Charles (2008), Toplumsal Hareketler, Babil Yayınları: İstanbul.
- COŞKUN, Mustafa Kemal (2006), “Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye’de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 61, sayı 1, 67-102.
- COŞKUN, Mustafa Kemal (2007), Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler, Dipnot Yayınları: Ankara, 2007.
- ÇAĞLAR, Nedret (2008), Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı:3, s. 370-384.
- ÇETİN, Murat (2014), “Mitoz Çoğalan Metastatik 'Yer'ler ve Hibrid Kimlikler”, Dosya (ed: Kılıçkiran,D.), sayı no: 33, 33-45.
- DEMİR, Nurcan ve YALDIZCI, Bilal. Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı, Metrukat Kalemeyesi, <http://metrukatkalemeyesi.blogspot.com.tr/2014/12/yeni-toplumsal-hareketler.html> [Erişim tarihi: 20/05/2015].
- ETE, Hatem ve TAŞTAN, Coşkun (2013). “Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri”, SETA.
- GÖLE, Nilüfer (2013), “Gezi: Bir Kamusal Meydan Hareketinin Anatomisi”, CHP Çankaya İl Başkanlığı Gazetesi, 7. Sayı. <http://t24.com.tr/yazarlar/nilufer-gole/gezi-bir-kamusal-meydan-hareketinin-anatomisi,6824> [Erişim tarihi: 26/06/2015].
- İnal, Kemal (2013), “Gezi: Tanım, Failler ve Roller”, Gezi, İsyan, Özgürlük., der: Kemal İnal, Ayrıntı Yayınları: İstanbul, s:15-40.
- İNSEL, Ahmet (2014), Muktedire Karşı Dayanışma, 31.05.2014, http://www.radikal.com.tr/radikal2/muktedire_karsi_dayanisma-1194936, [Erişim tarihi: 03/07/2015].

- KADEROĞLU BULUT, Çağrı (2014). “Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolu: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi(Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi),Sayı 39 , s: 49-67, [http://iletisimdergisi.gazi.edu.tr/site/index.php/IKAD/article/view/150/113\(20/04/2015](http://iletisimdergisi.gazi.edu.tr/site/index.php/IKAD/article/view/150/113(20/04/2015) , [Erişim tarihi: 20/05/2015].
- KAPTANOĞLU, Cem (2013), “Psikososyal Açıdan Gezi Direnişi”, Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni, Cilt 16, sayı:2, s:1-5.
- KEYDER, Çağlar (2012). Yeni Orta Sınıf, Bilim Akademisi Derneği, 34(179/148), s:1-4.
- KEYDER, Çağlar (2013), <http://konusakonusa.org/2013/09/05/gezi-parki-protestolari-baglaminda-yeni-orta-siniflar-neo-liberal-donusum-ve-yoksulluk/> [Erişim tarihi: 01/07/2015].
- KONDA (2014), Gezi Raporu. Toplumun Gezi Parkı Olayları Algısı, Gezi Parkındakiler Kimlerdi?, 5 Haziran 2014, s: 5-11.
- KOŞAR, Arif (2013), “Gezi Direnişi, Sınıf ve Toplumsal Hareketler”, http://www.academia.edu/4700750/Gezi_Direni%C5%9Fi_s%C4%B1n%C4%B1f_ve_toplumsal_hareketler, [Erişim tarihi: 20/04/2015].
- LACLAU, Ernest & MOUFFE, Chantal (1992), Hegemonya ve Sosyalist Strateji, çev. A. Kardam, İstanbul: Birikim.
- LEFEBVRE, Henri (2000), “Right to the City”, Writings on Cities içinde, et al, Eleonore Kofman & Elizabeth Lebas, Oxford: Blackwell.
- OFFE, Claus (1985), "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics," Social Research, 52/4, s: 817-868.
- ÖZUĞURLU, Metin (2013), “Metin Özüğürlü, Gezi Direnişi’ni değerlendirdi: Devrime hasret kalmış insanlık ve siyasetini arayan halk sınıfları...” 28 Haziran 2013. <http://www.sendika.org/2013/06/metin-ozugurlu-gezi-direnisini-degerlendirdi-devrime-hasret-halkmis-insanlik-ve-siyasetini-arayan-halk-siniflari/> [Erişim tarihi: 24/06/2015].
- SARAÇOĞLU, Cenk (2014), Gezi Direnişi ve Müzmin Orta Sınıf Sorunu, 29.01.2014, <http://bilimsol.org/bilimsol/blog/kenar-notlari/gezi-direnisi-ve-muzmin-orta-sinif-sorunu>, [Erişim tarihi: 07/06/2015].
- SAVRAN, Gülnur (1992), “Marksizm ve ‘Yeni Toplumsal Hareketler’ Tartışması” Sınıf Bilinci 11. sayı, s: 6-21.
- SAYIMER, İdil (2014).”Yeni medya ortamlarında ağlar oluşturan toplumsal hareket deneyimleri”, Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR), Cilt: 2 ,Özel Sayı, 97-112.
- TOPAL DEMİROĞLU, Elif (Mart 2014). “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 133-144.
- TUĞAL, Cihan (2013), Gezi Hareketinin Ortak Paydaları ve Yeni Örgütlülük Biçimleri, 3.07.2013, <http://www.sendika.org/2013/07/gezi-hareketinin-ortak-paydolari-ve-yeni-orgutluluk-bicimleri-cihan-tugal-t24/> [Erişim tarihi: 07/07/2015].
- ÜSTÜNER, Fahriye (2007), “Radikal Demokrasi: ‘Liberalizm mi? Demokrasi mi? Evet, Lütfen’”, ODTÜ Geliştirme Dergisi, S. 34, Ankara, s. 307-321.

WACQUANT, Loïc (2014), Gezi Direniş ve Muzmin Orta Sınıf Sorunu, <http://bilimsol.org/bilimsol/blog/kenar-notlari/gezi-direnisi-ve-muzmin-orta-sinif-sorunu>, [Erişim tarihi: 01/07/2015].

WALLERSTEIN, I Balıbar, E. (1993), Irk, Ulus, Sınıf, İstanbul: Metis Yayınları.

WILLIAMS, R. (1989), 2000'e Doğru, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

YILDIRIM, Yavuz (2013), Sosyal Forum'dan Öfkeliiler'e, Ankara: İletişim Yayınları.

ANALYSIS OF THE FACTORS AFFECTING THE MOBILE PHONE PURCHASING DECISIONS OF UNIVERSITY STUDENTS IN TURKEY CITY OF ORDU EXAMPLE

Derya ÖZTÜRK¹

Güngör KARAKAŞ²

ABSTRACT

The main objective of this study was to determine the factors that affect the mobile phone purchasing behavior of university students between the ages of 18-25. In this regard, factor analysis was applied to the data acquired via face-to-face survey method from 400 students enrolled at the Ordu University Ünye Faculty of Economics and Administrative Sciences. Exploratory factor analysis, reliability analysis and corrective factor analysis were carried out respectively for the construct validity of the factor analysis. Kaiser – Mayer – Olkin and Bartlett criterion was used to test the suitability of the variables in the factor analysis as well as to test the sample size ($KMO;0,808;P<0.01$). Measurement results put forth that the samples were sufficient for factor analysis. Exploratory factor analysis put forth a structure of 11 items and 4 factors. These factors explain 66,27% of the total variance. The Cronbach Alpha coefficient obtained as a result of the reliability analysis carried out to test the consistency of the exploratory factor analysis was calculated as 0.80 which put forth that the test was consistent. The factors determined via exploratory factor analysis were tested using confirmatory factor analysis in order to test the suitability between the hypothesis and factor structures. The consistency values obtained as a result of confirmatory factor analysis were calculated as 3.036 for CMINDF, 0.070 for RMSEA, 0.94 for GFI and 0.93 for CFI. All factors were determined to be statistically significant and it was concluded as a result of the fit indexes that the model has a good fit. In conclusion, the factors effective in the mobile phone purchasing behavior of students were collected under four headings. These are the properties of the mobile phone, service, brand and price factors.

Keywords: *Mobile phone, university students, the purchasing decision, confirmatory factor analysis*

JEL Codes: M31, O33, C44

---

¹ Assistant Professor Dr, Department of Business Administration, Ordu University Ünye Faculty of Economics and Administrative Sciences, deryaozturk@odu.edu.tr

² Dr, Gaziosmanpasa University, Faculty of Medicine Research and Application Hospital, gungor.karakas@gop.edu.tr

1. INTRODUCTION

Mobile phones which are important tools of communication in this era of rapid technological development became an indispensable part of people's lives in recent years. Mobile phones were started to be used starting from the mid 1990's in Turkey and people adapted to them in a very short period of time thus rapidly exceeding the average rate of spreading for the whole world. The effect of the young and dynamic structure of the Turkish society should not be overlooked in this rate of spreading (Akin & Divanoğlu, 2009). When Turkey is compared with European Union member countries, it has the youngest population in the whole of Europe (16,6% people between the ages of 15-24). 51,2% of this percentage are males, whereas 48,8% are females (TUİK, 2015).

Today, university students can easily carry out almost all electronic transactions using their mobile phones. In addition, they benefit from services of mobile phones to communicate more easily, with each other, to overcome the obstacles of time and space, to create a wide network of information and to share knowledge rapidly. Mobile phones have become an indispensable part of the lives of especially university students since they meet many demands of modern people and provide means of communication and are preferred by more and more people every day. According to the 2002 Wireless World Forum's Mobil Youth Report; the percentage of having a mobile phone for young people between the ages of 15-19 is 40% in America, 52% in Canada, 65% in Australia, 72% in Spain, 81% in Spain, 87% in Germany and 91% in Sweden (W2F, 2002). The number of mobile phone users in Turkey is over 70 million as of April 2015 and 96,8% of the population actively use mobile phones (TUİK, 2015). When considered from this perspective, it can be stated that the number of mobile phones per individual is very high. Similarly, Turkey is the sixth country in the world with the youngest mobile phone user base (Bayraktar et.al., 2012).

University students in Turkey form the widest user base for mobile phones due to their value judgments, habits, interest in new technologies and behavior as is the case in the rest of the world, while they are also on their way to becoming a significant consumer group (Günay, 2012). New generation information communication technologies can also have drastic impacts on the purchasing decisions of young consumers and may play important roles especially on the living styles of university students (Claffey, 2006; Wilska & Pedrozo, 2007:344; Erkmen & Yüksek, 2008:690).

Today, it is certainly the university students who are affected by technological tools in societies where mass communication tools are dominant. Mobile phone use is very common among the youth in universities as is the case for the remainder of the young generation. The reason for this is that they students see mobile phones as a source of knowledge and interest (Gümüş & Örgev, 2015).

This article can be useful for students and future researchers intending to make further study in the same field of consumer behavior. In the light of this information, it is the current opinion within the technology product market that the target group is primarily university students and that many mobile phone brands strive to impress the university students. It is important in the increasingly competitive market conditions that companies should determine the factors that affect the purchasing decisions of university students so that they can effectively apply their marketing strategies. It is especially important in Turkey which is home to the youngest population in Europe that the attitudes and behaviors affecting the mobile phone

purchasing decisions are put forth especially for university students. The main aim of this study was to determine the factors that are effective in the mobile phone purchasing decisions of university students.

The remainder of the paper organized as follows. The second chapter of this study deals with conceptual issues related to general consumer purchasing behaviour and mobile phone buyers' purchasing behavior. The third chapter reviews the literature about consumer behavior of mobile phone buyers. The data and the method used in this study is described in the fourth chapter and the analysis results are presented in that chapter too. The study ends with a discussion of the findings.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

2.1. General Consumer Purchasing Behavior

Consumer behavior can be understood as: 'The sum total of a consumer's attitudes, preferences, intentions and decisions regarding the consumer's behavior in the marketplace when purchasing a product or service' (Srinivas, 2015). According to Kotler et al.(2009:224) 'Consumer behavior is the study of how individuals or groups buy, use and dispose of goods, services, ideas or experience to satisfy their needs or wants'. According to Solomon (1996) defines consumer behavior as a process which studies that how individuals or groups are going to purchasing, consume, and dispose of products, services, experiences, ideas over a period of time. It attempts to understand the decision-making processes of the customer, both individually and in groups such as how emotions affect buying behaviour. It studies characteristics of individual consumers such as demographics and behavioural variables in an attempt to understand people's wants. It also tries to assess influences on the consumer from groups such as family, friends, sports, reference groups, and society in general (Lynn R. Kahle, Angeline G. Close, 2011; Elizabeth A. Minton, Lynn R. Khale 2014).

Consumer behavior includes mental activity, emotional and physical that people use during selection, purchase, use and dispose of products and services that satisfy their needs and desires (Kotler, 1999). Consumer behavior, including the selection, purchase and consumption of goods and services that include the elimination of three steps before buying activities, purchasing activities, activities after purchase (Rostami, 2001).

There are four types of consumer purchasing behavior (Sharma, 2014). First, routine programmed behavior-buying; low involvement frequently purchased low cost items; need very little search and decision effort; purchased almost automatically. Examples include soft drinks, snack foods, milk etc. Second, limited decision making-buying product occasionally; when we need to obtain information about the unfamiliar brand in a familiar product category, perhaps. Requires a moderate amount of time for information gathering. Examples include clothes. Third, extensive decision making/complex high involvement, unfamiliar, expensive and/or infrequently bought products. Examples include cars, homes, computers, education. Fourth, impulse buying, no conscious planning.

Consumer behavior is influenced by many factors including social environment of individual (family, reference groups, roles and status, etc.) (Ünlüönen ve Tayfun, 2003:3). Factors affecting consumer behavior can be collected into several general headings such as cultural factors, social factors, psychological factors and personal factors (Durmaz, 2008:36).

2.2. Purchasing Behavior of Mobile Phone Buyers

Recently it has been experiencing an increasing demand in the mobile phone sector. Innovation in the sector plays an important role in increasing the demand. Whereas mobile phones were initially designed only for establishing communication, today they can serve many different aspects. Today, consumers make their purchasing decisions based on many factors such as camera quality, video, recording, mp3, radio, maps, internet access speed and video calls. 'Different consumers have different characteristics in their life that also influences their buying behavior. Price, quality, brand, country of origin, marketing, sales, word of mouth etc could be several factors that a consumer may think before buying a mobil phone' (Nagarkoti, 2009).

According to Kotler et al. (2008), cultural, social, personal and psychological factors are the main characteristics that influence the consumer behavior. 'Social factors such as family, groups, roles and status) and personal factors (such as age, occupation, lifestyle, personality and self concept) are those characteristics that could manipulate the buyer behavior in making final decision' (Nagarkoti, 2009).

According to Uddin et al. (2014), factors affecting customers' buying decisions of mobile phone is physical attributes. Some other factors are pricing, charging and operating facilities, size and weight, friends' and colleagues' recommendations, neighbors' recommendations and advertising. Seva et al. (2007) found strong relationship between attributes of mobile phone and prepurchase affect. For example, slimmer phones increase feeling of contentment and encouragement, larger display increase feelings of amazement and encouragement.

In a survey in Konya research, young people in the purchase price and brand mobile phone and change it was concluded that the importance of the elements (Gülmez, 2005: 40). According to Nagarkoti (2009), 'When purchasing mobile phones to provide a strong and reliable brand image of the mobile phone is the design and shape of the aesthetic, the best of the Guarantee period and conditions, to be sold on known and trusted sales point, in that it provides additional functions, besides the standard features, students can be seen as important elements'.

3. EMPIRICAL LITERATURE REVIEW

Efforts for acquiring a mobile phone encompass efforts for the product properties, brand, price, social factors and advertisement (Chow et.al., 2012; Suki, 2013). A study carried out in Aydın put forth the factors affecting the mobile phone purchasing behavior of students as the properties of the product, its brand, its price, social factors and advertisement efforts (Çakır & Demir, 2014). Consumers display a wide range of purchasing behaviors under the effect of many factors when making their purchasing decisions. A continuously and rapidly changing mobile phone market affects the preferences of young people with the effect of advancing technology. For example, mobile phone design has a special impact on teenagers (Taylor & Harper 2003). Another study carried out grouped consumers (610 people) according to their reasons of preference. Among these, the ratio of consumers who made their preference according to product properties and the image was 34,5%, the ratio of consumers who made their preference according to quality was 24,2% and the ratio of consumers who made their preference according to price was 41,3% (Sarıkaya & Sütütemiz, 2008).

A study carried out on 350 students at the Aksaray University put forth that the percentage of university students who made their mobile phone preference according to price was 46,35%, the percentage of university students who made their mobile phone preference according

to functional properties was 44,31% and the percentage of university students who made their mobile phone preference according to brand and brand trust was 40,96% (Akın & Divanoğlu, 2009). It was determined in a study carried out in India that the mobile phone users in the 18-30 age group were less price sensitive in comparison with other groups. It was determined that the consumers in this group valued 'physical appearance', 'brand', 'value adding properties' and 'basic technical properties' more in comparison with other groups (Singh & Goyal, 2009). Whereas it was determined in a study carried out on 256 people in France that the factors affecting mobile phone purchasing were price, quality level, ease of use and functionality respectively (Lee, 1999).

It was determined in a study carried out to determine the mobile phone user habits that the 15-24 age groups use their mobile phones for purposes other than making calls and that entertainment features such as game, radio as well as other features such as voice recording, camera, WAP, GPRS were effective in the mobile phone purchasing decision of men (Anonymous, 2008). Today, it is observed that instant messaging has come to the forefront as one of the most rapidly developed applications in history. University students handle their needs such as exam dates, academic information, homework, emergencies and notifications via messaging (Mayer, 2002:38). In addition, mobile messaging has spread even further with the development of Multimedia Messaging (MMS) that was developed after SMS (Kim & Mims & Holmes, 2006:85).

It was determined in a study carried out on university students in Kyrgyzstan that university students consumers use mobile phones primarily for the internet, mp3 and radio, taking photos and making connections between wireless devices (Polat and Maksudunov, 2015). It was put forth that university students in Kırklareli examined factors such as device memory, battery life and camera resolution when purchasing mobile phones (Eti İçli & Oğuzhan, 2008). It was determined in the study examining the factors that are effective on the mobile phone demand of Dumlupınar University students that strength, warranty conditions and brand are more important than flourish (Uzgören et.al., 2012). It was determined in a study carried out regarding the preferences of those who will purchase mobile phones that those who have university education act according to rational motives thus putting forth that dimensions and functionality are important factors (Çoroğlu, 1998:7).

4. MATERIALS AND METHOD

The students in Ordu University Ünye Faculty of Economics and Administrative Sciences in 2015 and the data from the surveys conducted are the main material of the research. There are 2580 students in the faculty in total. The most commonly used in practice and put in place the necessary values in the sampling formula shown below, were studied to calculate the sample size will provide the research data (Akbulut & Yıldız, 1999). The sample size was determined using below Equation 1.

$$n = \frac{NPQZ^2}{[(N-1)d^2 + PQZ^2]} \quad (1)$$

Where 'n' was sample size; 'N' was the number of students in target population (2580); 'P' was the probability of mobile phone users in students (50% or hypothetical); 'Q' was the probability of mobile phone non users in students (1-P); Z was the Z value (e.g. 1.96 for 95% confidence level); and d was tolerance (0.05). Finally sample size was found to be 335 according

to the population. Nevertheless, sample size were completed to 400 in case of any invalid questionnaire. The students were selected by using random sampling method.

Survey questions were asked to these students in order to determine the factors that affect their mobile phone purchasing decisions. 35 survey based variables were used in this study. 15 of these were demographic indicators with the remaining 20 questions making up the statements in the form of a 5-point Likert scale. To find the factors influencing the purchase decision of a mobile phone, 20 statements were used and the respondents were asked to rate on a five point rating Likert scale. These statements were ordered from negative to positive as follows; 'I completely agree (1), I do not agree (2), I am indecisive (3), I agree (4), I completely agree (5)'. Care was provided during data coding to whether the expressions were negative or positive. Overlooking this might lead to interpreting significant factors as insignificant or vice versa.

In this work, related literature has been reviewed for the preparation of the material used to measure the attitudes and behavior of mobile phone purchase. It is intended to obtain as many as possible factors by using as less as possible data to make statements suitable for the purposes of the research. Five point Likert scale is preferred to achieve this aim. Factor analysis is used to reduce the dimensions. (Anastasia and Urbina, 1997; Tavşancıl, 2010; Tezbaşaran, 2004). The scale includes 20 questions about features of the mobile phone, service, brand, price, and preferred mobile phone to measure the factors that influence purchasing decisions of consumers participated in this research. In the preparation of the questionnaire were used the studies of Türkay's (2011), Chow et.al.'s (2012), Suki's (2013), Cakir and Demir's (2014), Taylor and Harper's (2003), Sarikaya and Sütütemiz's, (2008), Akin and Divanoğlu's (2009), Singh and Goyal's (2009), Polat and Maksudunov's (2015) Eti İcli and Oğuzhan' (2008) and Uzgören et.al.'s (2012).

The factors that are effective in making mobile phone purchasing decisions were tried to be put forth via exploratory factor analysis, reliability analysis and confirmatory factor analysis in this study. SPSS 20 statistical package software was used to create and analyze the descriptive statistics.

The basic assumptions of exploratory factor analysis can be listed as follows. In factor analysis, it is assumed that all variables and all their linear combinations are normally distributed. The relationship has to be linear since the multivariate normality assumption points to the linearity of the relationship between the variable pairs. Data have to be measured at a scale with the lowest interval. The variables have to be related not very high or very low but at a certain level (0,25 -0,90). It is assumed that the common factors are unrelated with each other and residual factors (Özdamar, 2002; Büyüköztürk, 2002; Tathdil, 1996).

KMO is a measure to quantify the degree of intercorrelations among the observed variables (Kaiser, 1974). KMO was produced by SPSS to assess the factorability of the data. The KMO statistic varies between 0 and 1. A value of 0 indicates that the sum of partial correlations is large relative to the sum of correlations, which means that there is diffusion in the pattern of correlations (thus, factor analysis is likely to be inappropriate). A value close to 1 indicates that patterns of correlations are relatively compact and so factor analysis should yield distinct and reliable factors (Kaiser 1974). A KMO value lower than 0,50 It shows that the data is not suitable for the factor analysis. If the KMO value is between 0,5-0,7 it is moderate and if it is between 0,7-0,8 it is good with values of 0,8 and above meaning excellent (Büyüköztürk, 2007). Also, the Bartlett's Test of Sphericity relates to the significance of the study and thereby shows

the validity and suitability of the responses collected to the problem being addressed through the study. For factor analysis to be recommended suitable, P-value of the test Bartlett's Test of Sphericity must be less than 0.05. Null hypothesis shows that there isn't statistically significant difference in the observed and theoretical covariance structure matrices. If the null hypothesis is rejected at the 5% level, PCA can perform efficiently on the dataset.

The aim of exploratory factor analysis is to identify the common factors and explain their relationship to the observed data, and the factor solution is derived from the patterns of association in the observations (Lattin, Carroll, & Green, 2002). It is possible to reduce many factors to several sets or dimensions via factor analysis. Each of these dimensions or sets is known as a factor (Borg and Gall, 1989; Balcı, 2009). Variable reduction as well as the lack of relation between the newly generated variable and the factors should be provided in a good factoring meaning that the acquired factors should be statistically significant (Büyüköztürk, 2009). In other words, this is a reduction and dependency structure removal method (Korkmaz, 2000; Tatlıdil, 1996). In conclusion, factor analysis has two main goals (Özdamar, 2002). These are; reducing the number of variables and to put forth some new structures by benefiting from the relationships between the variables (Erdoğan, 2003; Netemeyer, Bearden, and Sharma, 2003).

Cronbach's alpha is a measure of internal consistency, that is, how closely related a set of items are as a group. It is calculated in order to test the internal consistency of each factor group identified. The reliability of the study has been tested with Cronbach's alpha coefficient. The Cronbach's alpha coefficient is the most common method to measure internal consistency. Alpha coefficient gets a value between 0 and 1 (Özgül, 1994; Tavşanlı, 2002).

Finally, confirmatory factor analysis (CFA) was carried out to complete the study. The objective of confirmatory factor analysis is to test whether the data fit a hypothesized measurement model. This hypothesized model is based on theory or previous analytic research. In order to test consistent with theory there are fit indices for confirmatory factor analysis

These are goodness of fit index (GFI), comparative fit index (CFI), normed fit index (NFI) and the root mean square error of approximation (RMSEA). GFI, CFI and NFI values should be 0,90 and above in order to understand whether the model fits the theory or not. In addition for RMSEA, a value of 0,10 and below indicates a good fit (Byrne, 1998; Kline, 1998; Hu, L., & Bentler, P. M. 1999; Baumgartner, H., & Hombur, C. 1996; Bentler, P. M., 1990).

5. STUDY RESULTS

When the factors affecting mobile phone purchasing decisions were examined, the results related with the students were examined in two groups. These are results related with socio-economic properties and exploratory statistics related with the expressions used in factor analysis. Results related with socio-economic properties (gender, age, type of education, department, total income level of families) can be seen in Table 1.

Table 1. Socio-Economic Characteristics Related Results

Item	Frequency	Percent (%)
Gender		
Male	296	74,00
Female	104	26,00
Total	400	100,00
Age		
18-19	26	6,50
20-21	140	35,00
22-23	196	49,00
24-25	38	9,50
Total	400	100,00
Type of Education		
The First Education	200	50,00
Second Education	200	50,00
Total	400	100,00
Department		
Business Administration	125	31,25
Economics	125	31,25
Labor Economics and Industrial Relations	100	25,00
Public Administration	50	12,50
Total	400	100,00
Monthly income of the family		
< 1000 TL	53	13,3
1001 -2 000 TL	144	36,0
2001 - 3000 TL	129	32,3
3001 - 4000 TL	41	10,3
4001 TL and over	33	8,3
Total	400	100,00

74% of the students who participated in the study were male and 26% were female. The age interval of students using mobile phones was 18-25. 6,5% of the students were in the 18-19 age interval, whereas 35% were in the 20-21 age interval, 49% were in the 22-23 age interval and 9,5% were in the 24-25 age interval. Whereas the number of participant students who were enrolled at the business administration and economics departments were the same with a percentage of 31,25%. 25% of the remainder students were enrolled at the Labor Economics and Industrial Relations Department, whereas 12% were enrolled at the Public Administration Department.

When the monthly income of families were examined which is a significant factor related with the study of the purchasing behavior of consumers; it was observed that the monthly income of 13,3% was 1000 TL and below, the monthly income of 36% was between 1001-2000 TL, the monthly income of 32,3% was between 2001-3000 TL, the monthly income of 10,3% was between 3001-4000 TL and that the monthly income of 8,3% was 4001 and above. As a result, it is observed that 81,4% of the families have a monthly income of 3000 TL and below. This indicates that majority of the consumers who were subject to the survey at the time had income

levels far below the poverty limit of 3.600 TL/month (Türk-İş, 2014) announced by TÜRK-İŞ (Table 1).

Table 2. Descriptive Statistics of Expression Used in Factor Analysis

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis
The quality of mobile phone	400	1	5	4,200	0,870	-1,409	2,571
Design aesthetic	400	1	5	4,123	0,891	-1,438	2,735
Ease of use	400	1	5	3,883	0,988	-0,953	0,756
Extra features	400	1	5	4,395	0,852	-1,857	4,103
Customer service	400	1	5	3,963	0,948	-0,937	0,636
Widespread service network	400	1	5	4,190	0,849	-1,312	2,157
Warranty period and conditions	400	1	5	4,375	0,846	-1,698	3,455
The brand loyalty	400	1	5	3,845	0,999	-1,260	1,614
Strong and reliable image	400	1	5	4,168	0,849	-1,264	2,143
Cheap price	400	1	5	3,483	1,028	-0,530	-0,189
Alternative payment facilities	400	1	5	3,860	0,994	-1,240	1,485

Descriptive statistics were used to evaluate appropriateness of the 11 (eliminated 9 item was not given in the variable table) item measurement by calculating the means of all responses and standard deviations (SD) per item. Table 2 shows the descriptive statistics including means, standard deviations, skewness, kurtosis, minimums, and maximums. The minimum and maximum values were the same in all eleven variables 1 and 5 respectively.

5.1. Sample Adequacy Test

The first stage of factor analysis is to test the suitability of the sample. Thus the Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy and Bartlett's test of sphericity were carried out (Hair et al. 2006).

Table 3. KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,808
Approx. Chi-Square		1138,563
Bartlett's Test of Sphericity	Df	55
	Sig.	,000

The results show that the Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy is 0.808 and Bartlett's test of sphericity is 1138,563 ($p < 0.01$) indicating the adequacy of the sample for factor analysis (Table 3).

5.2. Exploratory Factor Analysis and Reliability Analysis

A correlation matrix was generated during the second stage of the factor analysis. The correlation matrix is a matrix that indicates the relationship between the variables included in the factor analysis. Small correlations in the residual matrix indicate the fit between the observed and generated matrices for a good factor analysis (Hovardaoglu, 2000; Kline, 1994; Tabachnick and

Fidell, 2001). It was observed in this study that the relationship between the factors was lower than 0.30 which is sufficient ($P < 0.01$).

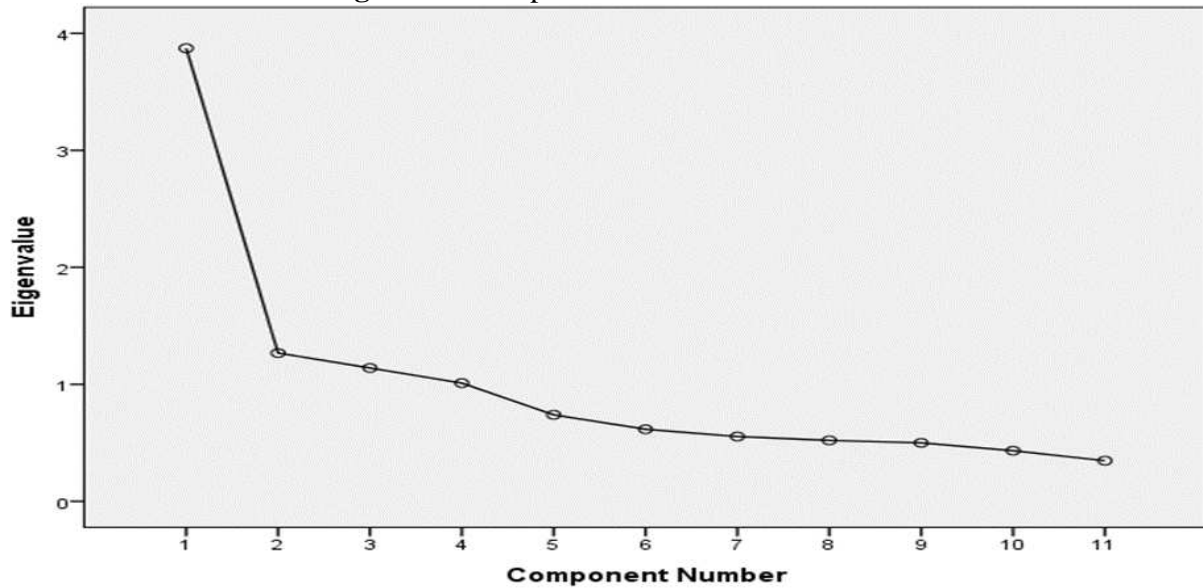
Multicollinearity and singularity are problems with a correlation matrix that occur when variables are too highly correlated (Tabachnick and Fidell, 2007). Multicollinearity or singularity may be in existence, if the determinant of the correlation matrix is less than 0.00001. One simple heuristic is that the determinant of the correlation matrix should be greater than 0.00001 (Field, 2009). The determinant of the correlation matrix is equal to 0.056 which is more than 0.00001. This implies that there is a no problem of multicollinearity.

In the third stage, a suitable factor generation method was selected to put forth the factor solution based on the correlation matrix following the decision that the factor analysis is suitable for the data set and the initial solution was generated. All 20 items were entered into the PCA and primary factors were extracted. In the next step items showing communality score less than 0.50 were eliminated and a factor analysis of the remaining items was done.

A further test is carried out to examine the Anti-Image correlation matrix that contains Measures of Sampling Adequacy (MSA) for each variable along the diagonal and partial correlation on the off-diagonals. All diagonal elements should be greater than 0.5 at a bare minimum if the sample is adequate for a given pair of variables. If any pair of variables has a value less than this, dropping one of them from the analysis is considered. The off diagonal elements should all be very small (close to zero) in a good model (Field, 2009). Residuals were computed between observed and reproduced correlations. Results show that there were 27 (49,0%) nonredundant residuals with absolute values greater than 0.05.

The most frequently used method for determining the number of factors in exploratory factor analysis is the method known as Kaiser-Guttman rule in which factors with eigenvalues greater than 1 are considered. Hence, Kaiser-Guttman rule was used in order to determine the number of factors to be interpreted (Fabrigar, et al. 1999). Exploratory factor analysis results can be seen in Table 4 below. Based on Principal Component Analysis (PCA) with varimax rotation four factor solution with eigen values greater than 1.0 was obtained as the best fit model for the sample. Applying SPSS, the principal component analysis (PCA) was carried out to explore the underlying factors associated with 11 items.

Figure 1. Scree plot for 4 factors and 11 item

In this study was determined 4 factors and 11 item (Figure 1). Eventually, this 11-item structure explained 66, 27% of the variance in the pattern of relationships among the items. The order of the factors is in accordance with the highest eigen values and amount of variance explained by each one of them (Table 4). These four factors were named as Features, Services, Brand and Price. The percentages explained by each factor were 21,302% (Features), 17,740% (Services), 13,903% (Brand) and 13,320% (price) respectively.

Table 4. Factor Analysis Results

Factors and variable	Factor loading	Eigen values	Variance Explained %	Cronbach's Alpha
F1: Features/Properties				
The quality of the mobile phone	,830	35,203	21,302	,769
Design aesthetic	,716			
Ease of use	,689			
Extra features	,617			
F2: Services				
Customer service	,780	11,519	17,744	,800
Widespread service network	,763			
Warranty period and conditions	,600			
F3: Brand				
The brand loyalty	,790	10,362	13,903	,797
Strong and reliable image	,870			
F4: Price				
Cheap price	,845	9,185	13,320	,803
Alternative payment facilities	,760			
Factors loadings 0.40 or greater were selected in the stage of rotated component matrix				

An item analysis was conducted in order to test the reliability of each element as well as an entire instrument of the purchasing behavior. Also Cronbach's alpha coefficients are calculated in order to test the internal consistency of the sample for factor analysis. If the Cronbach's α value is higher than 0.80, the internal consistency is excellent and if it is at least higher than 0.7, the internal consistency will be acceptable (Blunch, 2008; Tavşanlı, 2002). All four elements in this study had perfect reliabilities. Cronbach's alpha of features, services, brand and price were .769, .800, .797 and .803 respectively (see Table 4).

5.3. Confirmatory Factor Analysis

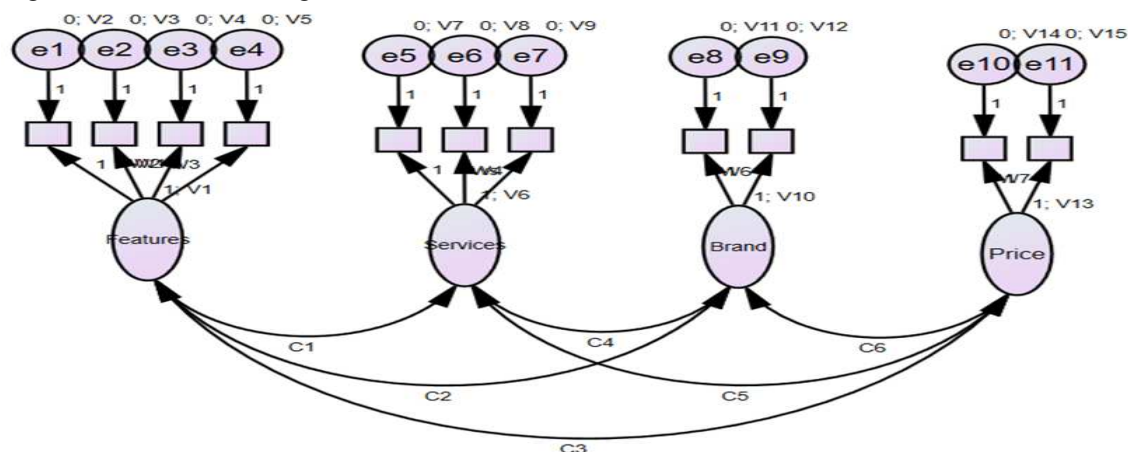
Finally, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was employed to complete the study. The results of the CFA carried out to understand the fit of the model to the database along with the fit index values can be seen in Table 5.

Table 5. Fit Indexes For Confirmatory Factor Analysis

χ^2	DF	P	CMINDF	NFI	CFI	GFI	RMSEA
112,34	37	<0,01	3,04	,902	,931	,937	,071
The indexes fit for confirmatory factor analysis: $.90 < \text{NFI} < .95$; $\text{CMINDF} < 5$; $.90 < \text{CFI} < .97$; $.90 < \text{GFI} < .95$; $.05 < \text{RMSEA} < .10$. (Byrne, 1998; Kline, 1998).							

The CFA results presented that the hypothesized model of the 11-item structure of the instruments was verified as an excellent fit for the data (χ^2 (112,34, N = 400) $P < 0.01$, NFI= .902, CFI = .931, GFI = .937, RMSEA = .071). As shown in Table 4, the completely standardized loadings ranged from 0,60 to 0,87. Finally, the results of the CFA confirmed that the model fit is perfect between the proposed model and the observed data. In addition to path diagram of confirmatory factor analysis can be seen below in Figure 2.

Figure 2. CFA Path Diagram

6. CONCLUSION

There are many factors affecting the mobile phone purchasing decisions and behavior of consumers. It is a very important step for consumption decision to determine the attitudes. Hence, a 5-point Likert type scale was used to measure the attitudes of university students in the age interval of 18-25 for putting the factors affecting their mobile phone purchasing decisions. In accordance with this main objective, students enrolled at the Ordu University Ünye Faculty of Economics and Administrative Sciences were examined as the sample group.

Face-to-face surveys were conducted with university student's mobile phone users in this study. Factor analyses were applied in order to measure the attitudes related with the data acquired from the surveys. Factor analysis, reliability analysis and confirmatory factor analysis were applied respectively in order to test the construct validity of the factor analysis. Kaiser – Mayer – Olkin (KMO) and Bartlett criterion were used to test the suitability of the variables in the factor analysis as well as to test the sample size. Results indicated that the samples were sufficient for factor analysis. The fact that the Cronbach Alpha coefficient acquired as a result of the reliability analysis carried out to test the reliability of the exploratory factor analysis was calculated as 0.80, indicated that the test was consistent.

It was determined as a result of exploratory factor analysis that a structure of 11 items and 4 factors explains 66,27% of the total variance. Confirmatory factor analysis was applied in order to test the suitability of the factor structures after the factors were determined. The values acquired as a result of confirmatory factor analysis CMINDF, RMSEA and fit index values, GFI, CFI and NFI indicate that the model has a good fit.

Finally, the factors that are effective on the mobile phone purchasing behavior of university students were reduced to four groups. These factors were the features of the mobile phone, service, brand and price factors. In addition, university students take into account the variables that make up these factors when making their purchasing decisions. The variables of factors effective in the mobile phone purchasing decision of university students in Turkey can be listed in order of load weight as follows. The strong and reliable image of the mobile phone to be purchased, low sales price, mobile phone quality and brand loyalty are among the primary items. These are followed by significant items such as customer services, wide service network, alternative payment options, design and aesthetics, ease of use, technical attributes of the mobile phone such as camera memory, video along with warranty conditions.

In terms of marketing, identifying demands, expectation and demographic characteristics of the audience is greatly make easier work of the producers and sellers. In this study conducted by describing socio demographic characteristics of university students, it is founded that the most important factor in selection a mobile phone is having a strong and reliable image. Strong and reliable image as one of the latent variables can be actually interpreted as a sign that consumers are affected by their friends and neighbors, and ads in the selection of a mobile phone. Another factor in the selection of a mobile phone is low price. Considered the average income of 81.4% of families is 3,000 TL, it is better to understand that consumers prefer cheaper mobile phones. As a result, when these features are taken into consideration, it might be said that companies mostly need to focus on image development and advertising work. In addition, the features of the mobile

phone, the service, the brand and the price are the factors important for increasing sales and market share of the company.

REFERENCES

- AKBULUT, Ö. & YILDIZ, N. (1999), İstatistik Analizlerde Temel Formüller ve Tablolar, Aktif Yayınevi, Erzurum (in Turkish).
- AKIN, E., & DİVANOĞLU, S.U. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Kullanımına Karşı Genel Tutumları ve Bu Tutumların, Kullanıma Yansımalarına Yönelik Aksaray Üniversitesi'nde Bir Araştırma, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 17, s: 69-93 (in Turkish).
- ANASTASİA, A. & URBINA, S. (1997). *Psychological Testing*. 7th. Ed. USA: Prentice Hall.
- BALCI, A. (2009). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler, Ankara: Pegem Akademi (in Turkish).
- BAUMGARTNER, H., & HOMBUR, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International Journal of Research in Marketing*, 13, 139-161.
- BENTLER, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107(2), 238-46.
- BERG, S. & TAYLOR, A.& HARPER, R. (2003), Mobile Phones for the Next Generation: Device Designs for Teenagers, ACM April 5-10. Volume No. 5, Issue No. 1, Ft. Lauderdale, Florida
- BLUNCH, N.J. (2008). Introduction to structural equation modelling using SPSS and AMOS. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- BORG, W & GALL, M. D. (1989) Educational Research an Introduction. 5 th edition. New York and London; Longman. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 33 (Ocak 2013/I) 7
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 8 (32) (in Turkish).
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2007), Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Yayıncılık (in Turkish).
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2009). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Akademi (in Turkish).
- BYRNE, B.M. (1998). Structural equation modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: Basic concepts, applications and programming. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- CHOW, M.M. & CHEN, L. H. & YEOX, J.A. & WONG, P. W. (2012), "Conceptual Paper: Factors Affecting The Demand Of Smartphone Among Young Adult" *International Journal On Social Science Economics & Art*, 2(2), 44-49.
- CLAFFEY, E. 2006, Technology-induced Changes in Consumer Behaviour: A Study of the Impact of Emerging ICTs on the Consumer Behaviour of the Youth Market. www.tara.tcd.ie/bitstream/2262/29488/1/paper%20doc%20AM2006.doc. (19.08.2010)

- ÇAKIR, F., & DEMİR, N. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Satın Alma Tercihlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Sayı:1, Yıl:2014, ss. 213-243 (in Turkish).
- ÇOROĞLU, C. (1998), “Cep Telefonu Sahiplerinin Bu Telefonlarla İlgili Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Pilot Araştırma”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Fakültesi (in Turkish).
- DURMAZ, Y. (2008). Tüketici Davranışı, Ankara: Detay Yayınları (in Turkish).
- ELİZABETH A. M. & LYNN, R. K. (2014). Belief Systems, Religion, and Behavioral Economics. New York: Business Expert Press LLC. ISBN 978-1-60649-704-3.
- ERDOĞAN, İ. (2003). Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı, İstatistiksel Yöntemler, Analiz ve Yorum. Ankara: Erk Yayınları (in Turkish).
- ERKMEN, T., & YÜKSEK, C. A. (2008). “Tüketicilerin Alışveriş Davranış Biçimleri İle Demografik Ve Sosyo Kültürel Özelliklerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”. Ege Akademik Bakış, 8 (2), 683-727 (in Turkish).
- ETİ İÇLİ, G., & OĞUZHAN, A. (2008). Cep Telefonu Marka Tercihinde Etkili Olan Faktörler (Kırklareli Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma), Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XXV, Sayı: 2 (in Turkish).
- FABRİGAR, L.R. & WEGENER, D.T. & MACCALLUM, R.C. & STRAHAN, E.J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. Psychological Methods , 4, 272-299.
- FIELD, A., (2009). Discovering Statistics Using SPSS for Windows. Sage Publications, London e Thousand Oaks e New Delhi.
- GÜLMEZ, M. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Satın Alma ve Kullanımını Etkileyen Faktörler: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İle Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitelerinde Bir Uygulama Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, ss. 37-62 (in Turkish).
- GÜMÜŞ, İ., & ÖRGEV, C. (2015). Önlisans Öğrencilerinin Akıllı Cep Telefon Kullanmalarının Başarı ve Harcama Düzeylerine Olası Etkileri Üzerine Bir Çalışma, Akademik Platform, ISCAT 2015 Sakarya – TURKEY (http://kritik-analitik.com/ISCAT2015_bildiriler/C1-ISCAT2015ID65.pdf), Access Date: 24.11.2015 (in Turkish).
- GÜNAY, G. (2012). Yeni Teknolojilerin Gençlerin Satın Alma Eğilimleri Üzerine Etkisi, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 29 Mart – Nisan 2012, Issn:1694-528x İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası, Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan. <http://www.akademikbakis.org> (in Turkish).
- HAİR, J F. & BLACK, W C. & BABIN B J & TATHAM, R. L. (2006), Multivariate Data Analysis, 6th Edition, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- HOVARDAOGLU, S. (2000). Davranış Bilimleri için Araştırma Teknikleri. Ankara: Vefa Yayınları. (in Turkish).

- HU, L., & BENTLER, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.
- KAİSER, H.F., 1974. An index of factorial simplicity. *Psychometrika* 39, 31e36.
- KIM, S.H. & MIMS, C., & HOLMES, K.P. (2006), "An Introduction to Current Trends and Benefits of Mobile Wireless Technology Use in Higher Education". *AACE Journal*, 14(1)
- KLINE, R. B. (1998). *Principals and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- KLINE, P. (1994). *An Easy Guide To Factor Analysis*:. New York: Routledge.
- KORKMAZ, A. (2000). Faktör analizi ve parametrik olmayan teknikler ile ceza yargılama sürecinin son oluşturma sürecinin incelenmesi. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- KOTLER, P. (1999). Gary Armstrong "Principles of Marketing" translates Ali Parsaeian, Tehran, Press Adabestan.
- KOTLER, P. & ARMSTRONG, G. & WONG, V. and SAUNDERS, J. (2008), *Principles of Marketing*, Fifth European Edition, Pearson Education Limited.
- KURTULUŞ, K. (1998). *Pazarlama Araştırmaları* (6. Baskı), Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.
- LATTIN, James & CARROLL, J. Douglas & GREEN, Paul E. (2002), *Analyzing Multivariate Data*, Thomson Book Cole, Australia, Canada.
- LEE, J. (1999), "The Influence Of Switching Costs On Customer Retention: A Study Of The Mobile Phone Market In France", *European Advances in Consumer Research*, 4, pp.277-283.
- LYNN R. K. & ANGELINE, G. C. (2011). *Consumer Behavior Knowledge for Effective Sports and Event Marketing*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-87358-1.
- MAYER, I. (2002), "Using Text Messaging to Improve Student Organization and Motivation", internet adresi.<<http://ferl.becta.org.uk/display.cfm?resID 2762>>,>
- NAGAKOTI, B. (2009). *Factors Influencing Consumer Behavior of Smartphone Users*. International Business (BBA) Degree Thesis, Arcada
- NETEMEYER, R.G. & BEARDEN, W.O., & SHARMA, S. (2003). *Scaling procedures: Issues and applications*. London: Sage Publications.
- ÖZDAMAR, K. (2002). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Kaan Yayınları, 4. Baskı, Eskişehir (in Turkish).
- ÖZGÜVEN, İ. E. (1994). *Psikolojik Testler*, Ankara: Yeni Doğu Matbaası (in Turkish).
- ROSTAMI M. R. (2001). "Evaluation of marketing mix effects on consumer behavioral mechanisms of Shilat products in Tehran"
- POLAT, C., & MAKSUDUNOV, A. (2015). Mobil Telefon Tercihinde Etki Faktörleri-Kırgızistan'daki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt:13, Sayı:2 (in Turkish).

- SARIKAYA, N., & SÜTÜTEMİZ, N. (2008), “Farklı Algılanan Değer Perspektifine Sahip Kişilerin Ayırt Edici Özelliklerinin İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.7, No: 23, pp.143-156 (in Turkish).
- SEVA, R. R.& DUH, H. B. L., & HELANDER, M. G. (2007). ‘The marketing implications of affective product design’. *Applied Ergonomics*, 38(6), 723-731
- SHARMA, M. K. (2014). The Impact on Consumer Buying Behaviour: Cognitive Dissonance, *Global Journal of Finance and Management*. ISSN 0975-6477 Volume 6, Number 9 (2014), pp. 833-840. <http://www.ripublication.com>
- SİNGH, J., & GOYAL, B. B. (2009). Mobile Handset Buying Behavior of Different Age and Gender Groups, *International Journal of Business and Management*, Vol:4, No:5, ss:179-187.
- SOLOMON, M. R., (1996). *Consumer Behavior Buying, Having And Being*. Prentice Hall International Editions, Third Edition, New Jersey.
- SRINIVAS, A., (2015). Investigation on Consumer Buying Behavior, *International Journal of Advanced Scientific Technologies in Engineering and Management Sciences (IJASTEMS-ISSN:2454-356X)* Volume.1, Issue.1.June2015
- SUKI, N. M. (2013), “Students’ Demand For Smartphones: Structural Relationships Of Product Features, Brand Name, Product Price and Social Influence” *Campus-Wide Information System*, 30(4), 236-248.
- TABACHNICK, B. G, & FIDELI, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics* (Fourth Edition). Boston: Allyn And Bacon.
- TABACHNICK, B.G., & FIDELI, L.S., 2007. *Using Multivariate Statistics*, fifth ed. Allyn & Bacon, US, Boston.
- TATLIDİL, H. (1996). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz*. Cem Web Ofset Ltd. Şti (in Turkish).
- TAVŞANLI, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınları (in Turkish).
- TAVŞANCIL, E. (2010). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TEZBAŞARAN, A. (2004). Likert Tipi Ölçeklere Madde Seçmede Geleneksel Madde Analizi Tekniklerinin Karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*. TPD Yayınları, 19 (54): 77-87.
- TÜİK (2015). “TÜİK Veri Tabanları”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18625>, Access Date: 22.12.2014 (in Turkish).
- TÜRKAY, A. (2011). Satın Alma Davranışları Açısından Üniversite Öğrencileri Arasında Marka Bağımlılığının Önemi: Batı Akdeniz Üniversiteleri Üzerinde Bir Uygulama, *Yüksek Lisans Tezi, Isparta* (in Turkish).
- TÜRK-İŞ (2014). Dört Kişilik Ailenin Aylık Gıda Harcaması, <http://www.turkis.org.tr/source.cms/docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/gidaharcama.pdf>, Access Date: 10.05.2014 (in Turkish).

- Uddin, Md Reaz & LOPA, Nusrat Zahan and Md. OHEDUZZAMAN. (2014) Factors Affecting Customers' Buying Decisions Of Mobile Phone: A Study on Khulna City, Bangladesh. International Journal of Managing Value and Supply Chains (IJMVSC) Vol.5, No. 2, June 2014
- UZGÖREN, E. & ŞENGÜR, M., & YİĞİT, Ü. (2012), “Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Talebini Etkileyen Faktörler- Dumlupınar Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Uygulama” Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 14(1), 55-72 (in Turkish).
- ÜNLÜÖNEN, K., & TAYFUN, A (2003). —Turistlerin Yerli Halkın Tüketim Davranışlarına Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırmal, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10.
- WILSKA, T. & PEDROZO, S. 2007, New technology and young people's consumer identities: A comparative study between Finland and Brazil. Young 15,4,343–368.
- WIRELESS WORLD FORUM (W2F). Mobile Youth. 2002. The Definitive Guide to Developing Mobile Products For and Marketing to Young Consumers internet adresi:<www.w2forum.com>, Access Date: 02.06.2011

İnternet Records

- Anonim 2008. <http://www.marketingturkiye.com>, Access Date: 24.12.2015.

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dilek ŞAHİN¹

ÖZET

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ekonomiler için kritik bir rol oynamaktadır. Bu yatırımlar ev sahibi ülkenin kaynaklarını destekleyerek sermaye oluşum sürecine önemli katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisinin analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda VAR analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada 1980-2013 dönemi ele alınmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bağımsız değişken olarak da enflasyon oranı, gayri safi yurt içi hâsıla, özel sektöre kullandırılan kredilerin GSYH içindeki payı ve ortaöğretimde okullaşma oranı kullanılmıştır. Sonuç olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, enflasyon ve özel sektöre kullandırılan krediler arasında kısa dönemde nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Uzun dönemde ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gayri safi yurt içi hâsıla, özel sektöre kullandırılan kredi ve orta öğretimde okullaşma arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Büyüme, Türkiye, VAR Analizi.

JEL Kodları: O1, I1, F6.

ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

Direct foreign investment has played critical role emerging economies. These investments of contributes significant to the process of capital formation by supporting the host conuntry’s resources. The aim of this study is to analyze the relationship of foreign direct investment and economic growth in Turkey. VAR analysis method has been used for this purpose. The study focused on the period 1980-2013. In this study, it was used foreign direct investment as the dependent variable; inflation rate, gross domestic product, the share in gross domestic product of loans granted to the private sector and secondary education enrollment rate as independent variable. As a result, it was found to be causality in the short term between direct foreign investment, inflation and loans granted to the private sector. In the long term there is a causal relationship between foreign direct investment, gross domestic product, loans granted to the private sector and secondary education enrollment rate.

Keywords: Foreign Direct Investment, Economic Growth, Turkey, VAR Analysis.

JEL Codes: O1, I1, F6.

---

¹Yrd.Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, Email:dilek58sahin@hotmail.com

1.GİRİŞ

Serbestleşme hareketleri ve teknolojik gelişmeyle birlikte üretim, tüketim ve finans alanında serbestleşmeye dayalı yeni bir küresel ekonomi ortaya çıkmıştır. Yeni küresel ortamda bir yandan ülkeler arasındaki sınırlar kalkarken diğer yandan ülkelerin dünya ile olan entegrasyon seviyeleri artmaya başlamıştır. Bu entegrasyon beraberinde çok uluslu şirketlerin faaliyet alanını genişletmiştir. Çok uluslu şirketler küreselleşme hareketlerinin en önemli aktörlerinden biri olmakla birlikte, genel olarak birden fazla ülkede katma değerli faaliyette bulunan veya katma değer sahibi olan ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını üstlenen şirketlerdir. Günümüzde dünya ticaret ve sanayi faaliyetlerinin yarısından fazlası bu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Küreselleşme sürecinin gelişmesiyle birlikte çok uluslu şirketler yeni pazarlar bulmak amacıyla tercihlerini doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapma yönünde kullanmaktadırlar.

Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkedeki firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcıların kontrol yetkisini de birlikte getiren yatırımlardır (Adıgüzel, 2011: 121).Doğrudan yabancı yatırımların ulusal ekonomiye çok sayıda katkısı bulunmaktadır. Bu katkıları; milli geliri artırması, sermaye birikimi ve ödemeler dengesine katkıda bulunarak borç geri ödeme sürecini kolaylaştırması, döviz getirici üretim ve ihracatı artırması olarak sıralamak mümkündür (Bose, 2012: 165).

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, ilk olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklayan teorilerden bahsedilmiştir. Ardından doğrudan yabancı sermaye girişlerini belirleyen faktörlerden bahsedilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme üzerine bir analiz yapılmıştır. Çalışmada 1980-2013 dönemi ele alınmıştır. Bağımlı değişken olarak doğrudan yabancı sermaye girişleri, bağımsız değişken olarak ise gayri safi milli hâsıla, enflasyon oranı, özel sektöre kullanılan kredilerin GSYH içindeki % payı ve orta öğretimde okullaşma oranı ele alınmıştır. İlk olarak değişkenlere ait ADF ve PP birim kök testi yapılmıştır. Ardından değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olup olmadığı Johansen eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Son olarak da vektör hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAYAN TEORİLER

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklayan teorilerden en önemlileri; ürün yaşam evreleri teorisi, içselleştirme teorisi, oligopolistik tepki teorisi ve eklektik paradigmasıdır.

Ürün Yaşam Evreleri Teorisi : Vernon 1966 yılında yayımladığı makalesiyle üretim sürecinin uluslararasılaşmasını “Ürün Evreleri Teorisi” ile açıklamaya çalışmıştır. Vernon tarafından geliştirilen bu modele göre, ticaret yapısını belirleyen esas unsur yeniliklerin zamanlaması ve ölçek ekonomilerinin etkileridir (Haile ve Assefa, 2006: 4). Bu teori ana şirket ve ortakları tarafından üretimi yapılan bir ürünün üretiminin daha sonra üretim maliyetlerinin mümkün olduğunca düşük olduğu ülkeler tarafından yapılması durumundan bahsetmektedir. Ayrıca teori, bir ülkenin bir ürünün nasıl başlangıçta ihracatçısı; ürünün yaşam döngüsünün son aşamasında ise ithalatçısı olduğunu açıklar. Teori teknolojik yenilik ve piyasa genişlemelerinden etkilenmiştir. Teknoloji yeni ürünlerin oluşturulması ve

geliştirilmesinde ana faktör iken; firmanın uluslararasılaşması ve genişleme türü ise, piyasanın büyüklüğü ve yapısına bağlıdır (Dima, 2010: 60).

Bu teoriye göre ürün belirli bir yaşam döngüsünü takip eder. Bu aşamaları Vernon yeni ürün dönemi, olgunlaşmış ürün dönemi ve standartlaşmış ürün dönemi olarak üçe ayırmaktadır (Sattarov, 2012: 6). Üretimin ilk dönemi olan yenilik aşamasında yeni ürünü geliştiren firma, monopol bir güce sahiptir ve daha çok yerli piyasadaki yüksek gelir grubuna yönelik üretim yapmaktadır. Başlangıçta üretimin sadece yerli piyasaya yönelik olmasının nedeni dış piyasaya oranla ulaşım maliyetlerinin düşük oluşu, firma merkezine yakınlık ve yeterli iç talebin varlığıdır. Ürünün iç piyasada yeterince olgunlaştığına karar verildiğinde üretim miktarı artırılır ve ihracata başlanır (Göz, 2009: 26). Üretimin olgunlaşma aşamasında ürüne ait teknolojiye diğer firmalar tarafından ulaşılmıştır. Benzer ürün üreten firma sayısı ve rekabet seviyesi de artar. Bu durum yeniliği ilk geliştiren firmanın monopolistik karını azaltmaya başlar. Ürün ve üretim teknolojisinin standartlaştığı son aşamada üreticiler arası fiyat rekabeti söz konusu olmaktadır. Bu nedenle daha düşük maliyetli kaynaklar önem kazanmaktadır.

Eklektik Teorisi: Bu teori Dunning (1988) tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre çok uluslu bir şirketin yabancı sermaye yatırımı yapabilmesi için üç temel avantajın bir arada olması gerekmektedir. Bunlar: (i) mülkiyet avantajı, (ii) konumsal avantaj ve (iii) içselleştirme avantajıdır (Denisia, 2010: 107-108). Mülkiyet avantajı, Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) sahip olduğu firmaya özgü fikri sınai mülkiyet hakları, teknolojik üstünlükler, ticari markalar, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler ev sahibi ülkedeki firmalara karşı avantaj sağlamaktadır. Konumsal avantaj, esasında yabancı sermaye yatırımlarının hangi ülkede yapılacağını belirleyen avantajlardır. Ev sahibi ülkenin düşük işgücü maliyeti, ucuz enerji, ucuz hammadde ve yatırım teşvikleri gibi konumsal avantajlara sahip olması gerekir. İçselleştirme avantajı ise ÇUŞ'un mülkiyet avantajı nedeniyle elinde bulundurduğu varlıklarını lisans verme, franchies anlaşması yapma yöntemleriyle ev sahibi ülke firmalarına kullanırmak yerine kendi kuracağı yavru şirket ile yerel piyasada faaliyet göstermeyi tercih etme durumudur (Göz, 2009: 29-30). Dunning (1993), yabancı sermaye yatırımlarını üçe ayırarak incelemektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir (Haille ve Assefa, 2006: 5):

- Pazar arayan DYY: Bu yatırımların amacı yerel ve bölgesel piyasalara hizmet sunmaktır. Ev sahibi ülkenin pazar arayan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmesi için, kişi başına düşen gelir ve pazar büyüklüğünün yeterli olması gerekir.
- Doğal kaynak arayan DYY: Bu yatırımların amacı kendi ülkesinde olmayan kaynakları elde etmektir. Bu kaynaklar arasında doğal kaynaklar, hammadde temini, vasıflı ve vasıfsız işgücü yer almaktadır.
- Etkinlik arayan DYY: Özellikle ölçek ekonomileri ve risk çeşitlendirmenin varlığı durumunda coğrafi olarak dağınık faaliyetlerin ortak yönetişimini elde etmek amacıyla olan yatırımlardır.

İçselleştirme Teorisi: Bu teoriye göre, yurt dışındaki piyasaların düzensizlik ve risk içermesi firmaları bu piyasalara doğrudan yabancı yatırım yapma yolu ile içselleştirmeye yönlendirmektedir.

Teori, aksak piyasa koşullarının firmaları kendi içsel piyasalarını kurmaya ve bu aksaklıkları yok etmeye zorlayacağını savunmaktadır. Bu yolla firma, piyasayı kendi lehine olacak şekilde kontrol altına alır ve bu durum uluslararası piyasalarda gerçekleşirse doğrudan yabancı yatırımlar ortaya çıkacaktır. Ticaret engelleri, maliyetlerin yüksek olması ve bilgi asimetrisi faktör piyasalarının uluslararası ölçekte çok uluslu şirketler tarafından

içselleştirmesine neden olur. İçselleştirme sayesinde uluslararası şirketler pazar belirsizliği sorununu en aza indirirken, fiyat farklılaştırması yoluyla piyasadaki tüketici fazlasını kendi lehine çevirebilirler (Arık vd., 2013: 100). İçselleştirmenin firmalara sağladığı avantajlar; gecikme, pazarlık, müşteri belirsizliklerinden kaçınabilme ve piyasalar arasında fiyat farklılaştırmasının uygulanma olanağı olarak sıralanabilir. Uluslararası firmaların yaptığı içselleştirmeler; yatay olarak bütünleşmiş çok fabrikalı firmaların patent gibi firmaya özgü üstünlüklerini korumak için yaptıkları yatırımlar, dikey olarak bütünleşmiş çok fabrikalı firmaların bir malın bütün üretim aşamalarını içermek için yaptıkları yatırımlar, riskin uluslararası alanda çeşitlendirilmesine ve dağıtımına dayanan yatırımlar şeklinde genellikle üç grupta toplanmaktadır (Akıncı, 2010: 60).

Oligopolistik Teori: F. T.Knickerbocker tarafından ortaya atılan bu teori özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların oligopolistik tepki sonucunda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Herhangi bir ülkede pazar payını artırmak için rakip firma tarafından yapılan yatırım beraberinde pazar payını korumak isteyen oligopol durumdaki diğer firmaları da bu ülkede yatırım yapmaya zorlamaktadır. Esasında doğrudan yabancı yatırım yapacak firmalar yatırımlarını genellikle rakip firmaların davranışlarına göre belirlemektedir (Akıncı, 2010: 63).

3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişme, yönetsel beceriler, finansal kaynaklar, piyasa uzmanlığı ve istihdam artışı sağlamaktadır. Bu tür yatırımlar bir firmanın yabancı bir ülkede üretim yapması veya yabancı ülkede mevcut olan yatırımı satın alması ile ortaya çıkmaktadır (Kariuki, 2015: 346). Ev sahibi ülkeye girecek olan doğrudan yabancı sermaye girişlerini belirleyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ev sahibi ülkede pazar büyüklüğü ve ekonomik büyüme: Ülkenin ekonomik koşulları doğrudan yabancı sermaye yatırımı için son derecede önemli olan üretim talebini etkilemektedir. Hızlı büyüyen iç pazar, çok uluslu şirketler için üretim ve ölçek ekonomisi sağlar. Reel GSYH, reel GSYH artışı, kişi başına GSYH göstergeleri piyasa büyüklüğü için kullanılmakta ve doğrudan yabancı sermaye girişleri ile arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. (Sichei ve Kinyondo, 2012: 88-89).

Ekonomik istikrar ve büyüme beklentileri: İstikrarlı bir ekonomik ortama ve sürdürülebilir büyüme oranına sahip ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişleri daha fazla olmaktadır. Ekonomik istikrarı ölçmek için reel GSYH büyüme hızı, sanayi üretim endeksi, enflasyon oranı, döviz kuru ve faiz oranı göstergeleri kullanılmaktadır (Sichei ve Kinyondo, 2012: 88-89). GSYH büyüme oranı, sanayi üretim endeksi ve faiz oranının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilemesi beklenirken; enflasyon oranının pozitif veya negatif etkilemesi beklenmektedir (Vijayakumar vd., 2010: 5). Çünkü yüksek enflasyon oranları, ilgili ülkenin ekonomik belirsizliğini artırdığından dolayı ekonomik istikrarı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle de enflasyon oranı değişkenine ait katsayının negatif işaretli çıkması beklenmektedir.

İşgücü maliyetleri: Yüksek işgücü maliyetleri üretim maliyetlerini yükselteceği için doğrudan yabancı sermaye girişlerini kısıtlayacaktır. İşgücü maliyetlerini temsilen ücret oranları kullanılmaktadır. İşgücü maliyetleri ile doğrudan yabancı sermaye girişleri arasında ters yönlü bir ilişki beklenmektedir (Sichei ve Kinyondo, 2012: 88-89).

Altyapı tesisleri: İyi kurulmuş ve kaliteli altyapı doğrudan yabancı sermaye girişlerinin belirlenmesinde önemlidir. Bu nedenle altyapı ve doğrudan yabancı sermaye girişleri arasında

pozitif bir ilişki beklenmektedir. Altyapı göstergesi olarak elektrik, su, ulaşım, telekomünikasyon göstergeleri kullanılmaktadır (Sichei ve Kinyondo, 2012: 88-89).

Ticari açıklık: Ev sahibi ülkede ihracat olanakları ve uluslararası piyasalara erişim ticari açıklığı ifade etmektedir. Yatırım ortamı ve özellikle ihracat pazarı arayan yabancı sermaye yatırımları için ticari açıklık son derecede önemlidir (Sattarov, 2012: 11). Ticari açıklık göstergesi olarak ihracat ve ithalat oranı toplamının GSYH oranı kullanılmakta ve doğrudan yabancı sermaye girişleri ile ticari açıklık arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. (Sichei ve Kinyondo, 2012: 88-89). Dışa açıklık oranının yüksek olması, bir yandan yatırımcıların ürünleri için ülke dış piyasaların da potansiyel piyasa kapsamında yer alması anlamına gelirken; diğer yandan yabancı yatırımcılar için artan rekabetin göstergesini ifade etmektedir (Arık vd., 2013: 104).

Beşeri sermaye: Yabancı yatırım ev sahibi ülkede işgücü maliyetleri kadar işgücünün kalitesi ile de ilgilenmektedir. Eğitilmiş işgücü yeni teknolojiye daha hızlı adapte olarak daha çabuk öğrenmekte ve bu sayede üretim ve verimlilik artmaktadır.

4. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ele alındığı çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Haile ve Assefa (2006), Etiyopya’da 1974-2001 dönemleri arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri analiz edilmiştir. Çalışmada en küçük kareler yöntemi ile çalışılmış ve sonuç olarak, reel GSYH büyüme hızı, ihracat eğilimi ve serbestleşme eğilimlerinin yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Diğer taraftan makro ekonomik istikrarsızlık ve zayıf altyapının ise doğrudan yabancı sermaye girişlerini negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Shahrudin vd., (2010), 1970-2008 dönemleri arasında Malezya’da doğrudan yabancı sermaye girişlerinin belirleyicileri analiz edilmiştir. Çalışmada ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada sonuç olarak, finansal gelişmişlik ve ekonomik büyümenin doğrudan yabancı sermaye girişlerini pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Vijayakumar vd., (2010), BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye girişlerinin belirleyicileri 1975-2007 dönemleri arası analiz edilmiştir. Çalışmada panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak piyasa büyüklüğü, işgücü maliyeti, altyapı, döviz kuru ve sermaye bileşiminin doğrudan yabancı sermaye girişinde etkili olduğu; ekonomik istikrar, büyüme beklentisi ve ticari açıklığın BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye girişlerinde önemli olmadığı görülmüştür.

Anyanwu (2011), Afrika’da doğrudan yabancı sermaye girişlerinin belirleyicileri 1980-2007 dönemi ele alınarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, piyasa büyüklüğü, ticaret açıklığı, yüksek hükümet harcamaları, doğal kaynak donanımı ve doğrudan yabancı sermaye girişleri arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Finansal gelişmişlik ve doğrudan yabancı sermaye girişleri arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Leitao (2011), Portekiz’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri 1995-2008 dönemleri için panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak piyasa büyüklüğü ve küreselleşmenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilediği; rüşvetin ise yatırım kararları üzerinde negatif yönde etkisinin bulunduğu görülmüştür. Ücretler, enflasyon ve vergilerin ayrıca istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sattarov (2012), Kazakistan ve Özbekistan'da 1996-2010 dönemleri için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri analiz edilmiştir. Çalışmada en küçük kareler yöntemi ile çalışılmış ve sonuç olarak piyasa büyüklüğü, ekonomik istikrar ve güvenilirliğin Kazakistan ve Özbekistan'da doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde önemli faktörler olduğu görülmüştür. Bu faktörlere ilaveten dışa açıklığın Özbekistan'da yabancı sermaye girişlerinde önemli bir faktör olduğu görülmüştür.

Sichei ve Kinyondo (2012), 1980-2009 dönemi için 45 Afrika ülkesinde doğrudan yabancı sermaye girişlerinin belirleyicileri panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak Afrika'da doğal kaynaklar, reel GSYH artışı ve uluslararası yatırım anlaşmalarının doğrudan yabancı sermaye girişlerini etkilediği görülmüştür.

Alavinasab (2013), 1991-2009 dönemleri arasında İran'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri analiz edilmiştir. Çalışmada en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonuçları neticesinde reel GSYH, GSYH içinde ithalatın payı, yatırım getirisi ve altyapının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür. Kamu harcamalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkisinin olumsuz olduğu görülmüştür.

Arık vd., (2013), 1990-2011 dönemleri arasında yükselen ekonomilerden Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya, Meksika, Endonezya ve Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada sonuç olarak ev sahibi ülkelerin piyasa büyüklüğünün, dışa açıklığının ve ekonomik istikrarının doğrudan yabancı yatırımları etkilediği tespit edilmiştir.

İbrahim ve Hassan (2013), Sudan'da 1970-2010 dönemleri arasında doğrudan yabancı sermaye girişlerinin belirleyicileri analiz edilmiştir. Çalışmada piyasa büyüklüğü, enflasyon oranı, döviz kuru, dolaysız vergiler, ticari açıklık ve yatırım teşvik uygulamaları değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada Johansen eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Eş bütünleşme testi sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uzun dönemde enflasyon oranı, döviz kuru ve yatırım teşvik uygulamalarından etkilendikleri görülmüştür. Granger nedensellik analizi ise döviz kuru, yatırım teşvik uygulamaları, piyasa büyüklüğünden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir.

Karımı ve Goharı (2013), 1996-2005 dönemleri arasında 15 orta gelirli ülkede, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri panel veri analizi yöntemi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada sonuç olarak iyi yönetim göstergeleri, kişi başına düşen GSYH ve altyapının pozitif ve önemli etkisinin olduğu; enflasyonun ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde negatif ve önemli etkisinin olduğu görülmüştür. Son olarak iyi yönetim endeksi; düşünce özgürlüğü, politik istikrar, etkinlik, düzenleme kalitesi, hukuki kurallar ve yolsuzluk kontrolü gibi bileşenlere ayrılmıştır. Çalışmada kullanılan model bu bileşenlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilediğini göstermiştir. Bu değişkenler arasında yolsuzluğun yabancı yatırımlar için önemli bir caydırıcı unsur olduğu görülmüştür.

Sakali (2013), 1998-2008 dönemleri arası Bulgaristan'da doğrudan yabancı sermaye girişlerinin belirleyicileri üzerine bir analiz yapılmıştır. Sonuç olarak piyasa, verimlilik ve işgücünün niteliği gibi faktörlerin doğrudan yabancı sermaye girişini pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca reformların ve AB ile bütünleşme sürecinin de doğrudan yabancı sermaye girişlerini pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Kariuki (2015), 35 Afrika ülkesinde doğrudan yabancı sermaye girişlerini belirleyen faktörler analiz edilmiştir. Çalışmada dinamik panel veri yöntemi kullanılarak 1984-2010

dönemi analiz edilmiştir. Yüksek ekonomik riskin Afrika ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde negatif ve önemli etkisi varken; politik risk ve finansal riskin doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde negatif ve önemsiz etkisinin olduğu görülmüştür. Emtia fiyatları endeksi ile doğrudan yabancı sermaye girişleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Altyapı yatırımlarındaki artış, ticari açıklıktaki artış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür.

5. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisinin analiz edildiği bu çalışmada sırasıyla; Durağanlık testi (ADF ve PP), Johansen eş bütünleşme testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VEC) ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi 1980-2013 dönemini kapsayan yıllık verilerle analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan verilere UNCTAD ve World Bank veri tabanından ulaşılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler tablo 1’de gösterilmiştir. Çalışmada kullanılan model 1 nolu denklemde gösterilmiştir.

$$\ln DYY = \beta_0 + \beta_1 ENF + \beta_2 OO + \beta_3 GSYH + \beta_4 KREDİ + \varepsilon_t \quad (1)$$

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Veriler

Değişkenler	Tanımlanması	Kaynak
DYY	Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH % payı	UNCTAD
KREDİ	Özel sektöre kullanılan yurt içi kredilerin GSYH % payı	World Bank
ENF	Enflasyon Oranı (%)	
GSYH	Gayri safi yurt içi hâsıla	
OO	Orta öğretimde okullaşma oranı (%)	

Zaman serisi verilerine dayalı ekonometrik analizlerde ele alınan serilerin durağan olmamasından kaynaklanan nedenlerle sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda serilerin durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Serilerin durağanlığının belirlenmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmaktadır.

ADF testi için üç model bulunmaktadır. Bunlar:

$$\Delta Y_t = \lambda Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_1 \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \lambda Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_1 \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \lambda Y_{t-1} + \beta_1 \sum_{i=2}^m \beta_1 \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Bu testin sonucunda elde edilen değer Dickey-Fuller tarafından hesaplanan (Mackinnon tarafından yeniden düzenlenen) tablo değerleri karşılaştırılarak 0 hipotezi test edilmektedir. Sıfır hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu ($H_0 : \lambda = 0$) alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu yani birim kök içermediğini göstermektedir.

Phillips-Perron Birim Kök Testi Dickey-Fuller testinde otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmak için bağımlı değişkenin gecikme uzunlukları modele eklenirken, bu serbestlik derecesinin düşmesine neden olmaktadır. Phillips-Perron birim kök testinde ise ilave gecikme ekleme yerine t testine parametrik olmayan bir düzeltme yapılmaktadır. Bu sayede serbestlik derecesi kaybı olmamaktadır. PP testleri için denklemler şu şekildedir:

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \mu_t \quad (5)$$

$$Y_t = \alpha_0 + Y_{t-1} + \alpha_2 (t - T / 2) + \mu_t \quad (6)$$

Bu regresyonda T gözlem sayısını, ut hata terimlerinin dağılımını göstermektedir. Hata teriminin beklenen ortalaması 0'a eşit olmaktadır. Ancak burada hata terimleri arasında içsel bağlantı olmadığı veya homojenlik varsayımı gerekli bulunmamaktadır. Bu nedenle PP testinde DF testinin bağımsızlık ve heterojenlik varsayımı terk edilmiştir. Aksine hata terimlerinin zayıf bağımlılığı ve heterojen dağılımı kabul edilmektedir. Böylelikle Phillips Perron, DF t istatistikleri geliştirilmesinde hata terimlerinin varsayımları hakkındaki sınırlamaları dikkate almamıştır. Tablo 2'de mevcut durağanlık testi bulguları (ADF, PP), ele alınan serilerin sabitsiz-trendsiz ve sabitli-trendli ayırımına göre birinci farkları alındığında aynı düzeyde durağan hale geldiklerini göstermektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan DYY, ENF, OO, GSYH ve KREDİ değişkenlerinin tamamı I(1)'dir.

Tablo 2. Birim Kök Testi Sonucu (ADF ve PP)

Düzye Değerleri	ADF Testi		PP Testi	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
DYY	-2.843 (-2.954)	-3.294 (-3.552)	-2.884 (-2.954)	-3.325 (-3.552)
ENF	-0.877 (-2.954)	-1.402 (-3.552)	-0.877 (-2.954)	-1.402 (-3.552)
OO	-0.4041 (-2.954)	-2.076 (-3.552)	-0.4041 (-2.954)	-2.230 (-3.552)
GSYH	-0.086 (-2.954)	-2.499 (-3.552)	-0.0823 (-2.954)	-2.621 (-3.552)
KREDİ	0.860 (-2.954)	-0.177 (-3.552)	0.598 (-2.954)	-0.408 (-3.552)
Birinci Farkları	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
DYY	-7.901* (-2.957)	-7.763* (-3.557)	-15.757* (-2.957)	-19.369* (-3.557)
ENF	-6.262* (-2.9579)	-6.377* (-3.557)	-6.289* (-2.957)	-6.606* (-3.557)
OO	-5.098* (-2.957)	-4.998* (-3.557)	-5.098* (2.957)	-4.991* (-3.557)
GSYH	-5.738* (-2.957)	-5.682* (-3.557)	-5.739* (-2.957)	-5.682* (-3.557)
KREDİ	-4.211* (-2.957)	-4.630* (-3.557)	-4.234* (-2.957)	-4.596* (-3.557)

Not.* %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Bu çalışmada değişkenlerin aynı seviyede durağan oldukları tespit edildikten sonra değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen eş bütünlük analizi ile araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek

için Maximum Eigen Değer ve Trace istatistikleri kullanılmaktadır. Johansen eş-bütünleşme testiyle değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılırken kurulan VAR'da önemli bir rolü olan gecikme sayısı tespit edilmeye çalışılmıştır. VAR modelinin gecikme uzunluğunun tespiti için LogL, LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterleri uygulanmıştır.

Tablo 3. VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Log	Log L	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-53.81777	Na	3.47e-05	3.921185	4.154718	3.995894
1	83.32275	219.4248*	2.02e-08	-3.554850	-2.153653*	-3.106595
2	108.3796	31.73868	2.34e-08	-3.558640	-0.989778	-2.736839
3	143.9514	33.20031	1.79e-08	-4.263425	-0.526898	-3.068078
4	201.3531	34.44104	5.95e-09*	-6.423541*	-1.519350	-4.854648

Not. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde SC bilgi kriteri kullanılmış ve gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

Johansen testi için seçilecek VAR modeli en uygun gecikme uzunluğu bir olarak belirlenmiştir. Değişkenler arasında eş bütünleşmenin varlığı Johansen eş bütünleşme yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Eş bütünleşmenin varlığı ve vektörlerinin sayısını belirlemek amacıyla gerekli iz (λ_{trace}) ve maksimum öz (λ_{maks}) değerleri test sonuçları tablo 4 sunulmuştur. λ trace istatistiğine göre, değişkenler arasında hiçbir eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı boş hipotez ($r=0$), değişkenler arası eş bütünleşme ilişkisinin olduğuna ilişkin alternatif hipoteze ($r>0$) karşı reddedilmektedir. Çünkü λ trace değeri % 5 kritik değerden daha büyüktür. Aynı şekilde λ maks istatistiğine göre de değişkenler arasında hiçbir eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı boş hipotez ($r=0$), eş bütünleşme ilişkisinin olduğuna dair alternatif hipoteze ($r=1$) karşı reddedilmektedir. Bu durumda eş bütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir.

Tablo 4. Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları

Hipotez	Trace (İz İstatistik)	%5 Kritik Değer	Olasılık
$r=0^*$	101.8397	88.80380	0.0042
$r\leq 1$	54.15607	63.87610	0.2496
Hipotez	Max-Eigenvalue (Maksimum Özdeğer)	%5 Kritik Değer	Olasılık
$r=0^*$	48.68362	38.33101	0.0032
$r\leq 1$	24.43510	32.11832	0.30206

Not. r =Koentegrasyon vektör sayısı

Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile düzeyinde durağan olmayan ancak farkı alındığında aynı derecede durağan olan bütünleşik zaman serilerinin nedenselliği sınanabilmektedir. VEC ile nedenselliğin kaynağı hem uzun hem de kısa dönem açısından ayrı ayrı tespit edilebilmektedir. Ele alınan

değişkenler arasındaki kısa dönemli dinamik davranışları saptamak için kullanılan vektör hata düzeltme modelleri aşağıdaki gibidir:

$$\Delta DYI_{it} = b_{1i} + \sum_{p=1}^k b_{11p} \Delta DYI_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{12p} \Delta ENF_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{13p} \Delta OO_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{14p} \Delta GSYH_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{15p} \Delta KREDI_{it-p} + \phi_p ECM_{it-1} u_{it} \quad (7)$$

$$\Delta ENF_{it} = b_{2i} + \sum_{p=1}^k b_{21p} \Delta ENF_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{22p} \Delta DYI_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{23p} \Delta OO_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{24p} \Delta GSYH_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{25p} \Delta KREDI_{it-p} + \phi_p ECM_{it-1} u_{it} \quad (8)$$

$$\Delta OO_{it} = b_{3i} + \sum_{p=1}^k b_{31p} \Delta OO_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{32p} \Delta DYI_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{33p} \Delta ENF_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{34p} \Delta GSYH_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{35p} \Delta KREDI_{it-p} + \phi_p ECM_{it-1} u_{it} \quad (9)$$

$$\Delta GSYH_{it} = b_{4i} + \sum_{p=1}^k b_{41p} \Delta GSYH_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{42p} \Delta DYI_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{43p} \Delta ENF_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{44p} \Delta OO_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{45p} \Delta KREDI_{it-p} + \phi_p ECM_{it-1} u_{it} \quad (10)$$

$$\Delta KREDI_{it} = b_{5i} + \sum_{p=1}^k b_{51p} \Delta KREDI_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{52p} \Delta DYI_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{53p} \Delta ENF_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{54p} \Delta OO_{it-p} + \sum_{p=1}^k b_{55p} \Delta GSYH_{it-p} + \phi_p ECM_{it-1} u_{it} \quad (11)$$

Denklemlerde; Δ değişkenin birinci dereceden fark operatörünü, ECM hata düzeltme terimini, ve ρ gecikme sayısını göstermektedir. $\phi_{1i}, \phi_{2i}, \phi_{3i}, \phi_{4i}, \phi_{5i}$ sırasıyla $\Delta DYI, \Delta ENF, \Delta OO, \Delta GSYH, \Delta KREDI$ 'nın uzun dönem ilişkisini gösteren hata düzeltme terimlerinin katsayılarıdır. $\Delta DYI_{it-p}, \Delta ENF_{it-p}, \Delta OO_{it-p}, \Delta GSYH_{it-p}, \Delta KREDI_{it-p}$ kısa dönem dinamiklerini göstermekte, önlerinde yer alan katsayılar da kısa dönem ilişkilerini yansıtmaktadır. Son olarak t zamanı, u_{it} otokorelasyonu olmayan hata terimini göstermektedir.

Tablo 5'te nedensellik ilişkisi hata düzeltme modeline dayalı (VECM) Granger nedensellik testi yardımı ile incelenmiştir. Tablo 5 değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi göstermektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile enflasyon ve kredi kullandırma oranı arasında kısa dönemde ilişki olduğu görülmektedir. Uzun döneme gelindiğinde ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gayri safi milli hâsıla, kredi kullandırma oranı ve orta öğretimde okullaşma arasında ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli (ECM) Sonuçları

Bağımlı Değişken		Bağımsız Değişkenler (Kısa dönemli Nedensellik)					ECM (Uzun dönemli Nedensellik)	
		DYY	ENF	GSYH	KREDİ	OO		
DYY	Ki-Kare Değeri	-	13.8896	2.5784	5.6720	0.8059	Katsayı	-0.8826 (-5.3051)
	Olasılığı	-	(0.0002)**	(0.1083)	(0.0172)**	(0.3693)		
ENF	Ki-Kare Değeri	1.1928	-	0.8452	0.7351	0.0078	Katsayı	0.1675 (1.2865)
	Olasılığı	0.2748	-	0.3579	0.3912	0.9292		
GSYH	Ki-Kare Değeri	0.0043	0.3102	-	0.7705	0.0044**	Katsayı	0.0499** (0.7199)
	Olasılığı	0.9476	0.5776	-	0.3800	0.9468		
KREDİ	Ki-Kare Değeri	0.0063	0.8703	0.0157	-	0.7338	Katsayı	0.0149** (0.0617)
	Olasılığı	0.9364	0.3508	0.9002	-	0.3917		
OO	Ki-Kare Değeri	0.0685	1.3714	1.1609	2.1107	-	Katsayı	0.0194** (0.9393)
	Olasılığı	0.7935	0.2416	0.2813	0.1463	-		

Not. (***), (**), (*) sırasıyla %1 seviyesinde anlamlı, %5 seviyesinde anlamlı ve %10 seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

6. SONUÇ

Artan küreselleşme süreci ile birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimleri hız kazanmış, yabancı sermayeye olan ilgi de artmıştır. Yabancı sermaye yatırımları özellikle de sermaye ihtiyacı duyan gelişmekte olan ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de 1980-2013 dönemleri arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gayri safi yurt içi hasıla, enflasyon oranı, özel sektöre kullanılan kredilerin GSYH % payı ve orta öğretimde okullaşma oranı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. İlk olarak modeldeki değişkenlere ait serilerin durağanlığı sınanmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre serilerin seviye düzeyinde birim kök içerdikleri, birinci farkları alındığında ise durağan oldukları gözlemlenmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki Johansen eş bütünleşme testi ile incelenmiş ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi hata düzeltme modeline dayalı nedensellik testi ile incelenmiştir. Nedensellik analizi sonuçlarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile enflasyon ve kredi kullandırma oranı arasında kısa dönemde ilişki olduğu görülmüştür. Uzun dönemde ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gayri safi milli hâsıla, kredi kullandırma oranı ve orta öğretimde okullaşma arasında nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, M., 2011, *Uluslararası Rekabet Gücü: Belirleyici Faktörler ve Ölçülmesi, Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme*, Nobel Yayın, Ankara
- AKINCI, M., 2010, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Etkisi (1980-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALAVINASAB, S., 2013, Determinants of Foreign Direct Investment in Iran. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(2), 258-269.
- ANYANWU, J., 2011, Determinants of Foreign Direct Investment Inflows to Africa, 1980-2007, *African Development Bank Group Working Paper*, 136, 1-31.
- ARIK, Ş., AKAY, B., ZANBAK, M., 2013, Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 97-110.
- BOSE, T. K., 2012, Advantages and Disadvantages of FDI in China and India, *International Business Research*, 5(5), 164-174.
- DENISIA, V., 2010, Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories, *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(2), 104-110.
- DIMA, S., 2010, From International Trade to Firm Internationalization, *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(2), 59-66.
- GÖZ, D., 2009, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HAILE, G., ASSEFA, H., 2006, Determinants of Foreign Direct Investment in Ethiopia: A Time Series Analysis. *Westminster Research*, 1-26.
http://westminsterresearch.wmin.ac.uk/2892/1/Haile_Assefa_2006_final.pdf
- IBRAHİM, O., HASSAN, H., 2013, Determinants of Foreign Direct Investment in Sudan: An Econometric Perspective. *The Journal of North African Studies*, 18(1), 1–15,
- KARIMI, M., GOHARI, H., 2014, The Study of the Relationship Between Good Governance and Foreign Direct Investment in Countries with Middle-Income, *Indian J.Sci.Res.* 4 (6), 742-752.
- KARIUKI, C., 2015, The Determinants of Foreign Direct Investment in the African Union, *Journal of Economics, Business and Management*, 3(3), 346-351.
- LEITAO, N., 2011, Foreign Direct Investment: Localization and Institutional Determinants. *Management Research and Practice*, 3(2), 1-6.
- SAKALI, C., 2013, Determinants of Foreign Direct Investment in Bulgaria: An Econometric Analysis Using Panel Data. *East-West Journal Economics and Business*, 16(1), 73-97.
- SHAHRUDIN, N., YUSOF, Z., SATAR, N., 2010, Determinants of Foreign Direct Investments in Malaysia: What Matters Most?, *International Review of Business Research Papers*, 6(6), 235-245.
- SICHEI, M., KINYONDO, G., 2012, Determinants of Foreign Direct Investment in Africa: A Panel Data Analysis, *Global Journal of Management and Business Research*, 12(18), 85-97

VIJAYAKUMAR, N., SRIDHARAN, P., RAO, K., 2010, Determinants of FDI in BRICS Countries: A Panel Analysis, *Int. Journal of Business Science and Applied Management*, 5(3), 1-13.

BRIC VE MINT EKONOMİLERİNDE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Feyza BALAN¹

ÖZET

Ülkelerde cari açığın krizin öncü göstergelerinden biri olması cari açığın belirleyicilerinin araştırılmasına yönelik çalışmaların artmasına neden olmuştur. Literatürde cari açıkla birlikte bütçe açığının varlığı ikiz açık olgusu ile ifade edilirken, ikiz açık olgusuna tasarruf-yatırım dengesizliğinin ilave edilmesi ile sınırlı çalışma sayısına sahip olan üçüz açık olgusundan bahsedilmektedir. Bu çalışma gelişen iki ülke grubu olarak BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ekonomilerinde 1998-2014 yılları arasında üçüz açık hipotezinin geçerliliğini Dumitrescu ve Hurlin (2012)'nin panel nedensellik testi aracılığıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bulgular, üçüz açık hipotezinin BRIC ülkelerinde geçerli olduğunu, MINT ülkelerinde ise geçerli olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cari hesap, Bütçe, Tasarruf-Yatırım, İkiz açık, Üçüz açık

JEL Sınıflaması : C01, C23, H68, O11

THE EMPIRICAL ANALYSIS OF TRIPLET DEFICIT HYPOTHESIS IN THE BRIC AND THE MINT COUNTRIES

ABSTRACT

The fact that current account deficit is one of the leading indicators is the reason that the determinants of current account deficit are investigated. In the literature, the presence of current account deficit along with the budget deficit is denoted with the twin deficits notion, while it has been mentioned from triplet deficits, which has a limited number of work, with the addition of the savings-investment imbalance to the twin deficits. The study aims to analyze the presence of the triplet deficits in the BRIC and the MINT as an emerging two groups of countries between 1998 and 2014 via Dumitrescu and Hurlin (2012)'s panel non-causality test. The empirical findings showed that the triplet deficit hypothesis is valid for BRIC, but not for MINT.

Key Words: Current Account, Budget, Saving-Investment, the Twin Deficit, the Triplet Deficit

JEL Classification: C01, C23, H68, O11

---

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Email: feyzarica@gmail.com

1. GİRİŞ

Üçüz açık hipotezi, 1980'li yıllarda dünya genelinde yaşanan küreselleşme hareketlerinin de etkisiyle hem kalkınmasını tamamlamış gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin izlediği kalkınma ve sanayileşme süreci ile birlikte artan yatırım harcamalarına karşılık iç tasarrufları yetersiz kalan ülkelerin dış tasarruflara yönelme gereksinimi ile ortaya çıkmıştır. Bu durumda dış kaynağa yönelen ülkelerin cari işlemler dengesindeki açık giderek büyümüştür. Aynı zamanda bütçe dengesinin de açık vermesi ile kalkınma sürecinde özellikle gelişmekte olan ülkeler için her üç dengenin de açık vermesi sorun teşkil etmektedir. 1980'li yıllarda ABD ekonomisinde artan cari açıkların yanında bütçe açıklarının da birlikte görülmesi sonucu Martin Feldstein gözlemlediği bu durumu "ikiz açık hipotezi" olarak ifade etmiştir.

Literatürde ikiz açık hipotezine yönelik iki yaklaşım hakimdir. Bunlardan ilki, bütçe açıkları ile cari açık arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ileri süren Keynesyen görüştür. Bu görüşte, kamu harcamalarındaki artışın ulusal tasarrufları azaltacağı ve azalan tasarrufların ülkenin yurt dışından borçlanmasıyla sonuçlanacağı belirtilmektedir. Diğer yandan, tasarruf oranlarının azalması ise reel faiz oranları üzerinde baskı oluşturacak ve faizleri yükselterek yerli paranın değer kazanmasıyla sonuçlanacaktır. Artan faiz oranları sonucu ülkeye sermaye girişi gerçekleşerek ulusal paranın değer kazanması söz konusu olacaktır. Böylece, dış ticaret dengesi olumsuz etkilenerek cari açık artacak ve ikiz açık hipotezi meydana gelecektir.

İkinci görüş ise Ricardo-Barro Eşdeğerlik Hipotezi olarak adlandırılan bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin olmadığını ileri süren görüştür. Hipoteze göre bir ülkenin bütçe açıklarını borçlanma ile finanse etmesi ekonomide bir etki yaratmayacaktır. Çünkü cari dönemde devletin borçlanmayı artırarak açığı finanse etmesi, muhtemel olarak gelecekteki vergileri artıracığı anlamına gelir ki bu kapsamda insanlar hükümetin gelecekteki kullanılabilir gelirlerini düşürecek şekilde gelecekte vergileri artıracığını bilir ve tüketim harcamaları yerine tasarruflarını artırır. Dolayısıyla rasyonel birey, bugün vergi ödemekle yarın vergi ödemek arasında bir fark görmemektedir. Vergilerin zamanlaması ise kişilerin yaşam boyu bütçe kısıtını etkilememekle beraber onların tüketimlerini değiştirmemektedir (Tülümce Yaraşır 2013; Özdemir vd. 2014). Böylece, Ricardo-Barro Eşdeğerlik Hipotezi ikiz açık hipotezini reddetmektedir.

Ancak, son yıllarda ekonomide yaşanan gelişmelere bakıldığında, azalan bütçe açığı, enflasyon ve faiz oranları gibi önemli gelişmelerin yanında, gittikçe artan cari açık, ikiz açık hipotezinin sorgulanmasına neden olmuş ve bu olguya tasarruf-yatırım dengesinin de ilave edilmesi bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu gereklilikten hareketle literatürde, yatırım dengesi ve bütçe dengesi ile birlikte dış dengeyi oluşturan cari işlemler dengesinin beraber açık verdikleri durum "üçüz açık" olarak adlandırılmaktadır.

Çalışmada 1998-2014 dönemi için BRIC ve MINT ülkelerinde üçüz açığın varlığı Dumitrescu ve Hurlin (2012)'nin panel nedensellik testi aracılığıyla analiz edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ilk bölümünde, ikiz ve üçüz açık kavramları açıklanmakta, ikinci bölümünde literatür taramasına değinilmekte ve son bölümünde ise ampirik analiz ve bulgularına yer verilmektedir. Son olarak, çalışma genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

2. EKONOMİNİN GENEL DENGESİNDE İKİZ AÇIK KAVRAMI VE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNE GEÇİŞ

İkiz açık hipotezi, ilk olarak ABD ekonomisinde 1980'li yıllarda genişleyen bütçe açıkları yanında cari açıkların da artması ile birlikte araştırma konusu olmaya başlamıştır. İkiz

açıklar hipotezi, geleneksel (Keynesyen) görüşe göre bütçe açıkları ile cari açık arasında bir ilişkinin olduğunu ve bu ilişkinin de bütçe açıklarından cari açığa doğru olduğu yönündedir. Buradan hareketle kamu harcamalarındaki artış veya vergilerdeki azalış ile gerçekleşen bütçe açıkları reel faiz oranları üzerinde baskı oluşturarak ülkeye sermaye girişini artıracak ve ulusal paranın değer kazanmasına neden olacaktır. Ulusal paranın değerlendirilmesiyle dış ticaret olumsuz etkilenecek ve bu durum da cari açığa neden olacaktır (Darrat, 1988: 879-881).

İkiz açık olgusu aynı zamanda sermaye hareketliliği ve tasarruf ve yatırım oranları ile de ilişkilidir. Eğer yurt içi tasarruf ve yatırımlar arasında yüksek oranda bir ilişki söz konusu ise; bu durumda bütçe açıklarının ve cari açığın aynı doğrultuda birlikte hareket etmesi beklenirken, tasarruf ve yatırımlar arasında düşük bir korelasyonun söz konusu olması durumunda ise; cari açık ve bütçe açıklarının birlikte hareket etmeyecekleri beklenmektedir (Tülümce Yaraşır, 2013).

Küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan son gelişmelerden hareketle azalan bütçe açığı, enflasyon ve faiz oranları gibi önemli gelişmelerin yanında, gittikçe artan cari açık, ikiz açık hipotezinin sorgulanmasına neden olmuş ve bu olguya tasarruf-yatırım dengesinin de ilave edilmesi bir gereklilik haline gelmiştir. Böylece, bütçe açıkları ile cari açık arasındaki ilişkiyi ifade eden ikiz açık hipotezine tasarruf-yatırım dengesinin de eklenmesiyle üçüz açık hipotezi literatürde yer bulmuştur.

Üçüz açık hipotezine yönelik teorik çerçeve, ekonominin genel dengesi içinde özel kesim yatırım harcamalarının tasarruflara, kamu kesimi harcamalarının ise gelirlere eşit varsayıldığı (1) no'lu milli gelir denkleminde hareketle gösterilebilir (Chowdhury ve Saleh, 2007: 8; Tang, 2014: 4-7).

$$Y = C + I (S) + G (T) + (X - M) \quad (1)$$

$$Y = C + I + G + (X - M) = C + S + T \quad (2)$$

Yukarıda yer alan (1) ve (2) no'lu denklemlerde C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını S toplam özel kesim tasarrufları, G kamu harcamalarını, T vergileri, X mal ve hizmet ihracatını ve M ise mal ve hizmet ithalatını göstermektedir. (2) no'lu denklemde ekonomide iç ve dış dengeler birbirine eşit olacak şekilde gerekli düzenlemeler yapıldığında 2 no'lu eşitlik (3) no'lu denklemde ifade edildiği gibi gösterilebilmektedir.

$$(S - I) + (T - G) = X - M \quad (3)$$

Burada, (S - I) → Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Dengesini,

(T - G) → Bütçe Dengesini,

(X - M) → Cari İşlemler Dengesini göstermektedir.

Üçüz açık hipotezini ifade eden (3) no'lu denklem aşağıda belirtildiği gibi tanımlanabilir:
Tasarruf Açığı + Bütçe Açığı = Cari Açık

Denklem (3), tasarruf-yatırım dengesinin ve bütçe dengesinin cari işlemler dengesine eşit olduğunu göstermektedir. Bütçe açıklarında bir artış, toplam ulusal tasarrufları azaltırsa cari açığı arttırmış olacaktır. Vergi gelirleri sabit tutulduğu varsayımıyla kamu harcamalarında yaşanan geçici bir artış ise; bütçe açıklarına neden olacak ve bu durum sonucunda cari açık artış gösterecektir (Baharumshah ve Evan, 2006: 6). Dolayısıyla, ulusal tasarrufların azalması tasarruf-yatırım dengesizliğine neden olmaktadır. Buradan hareketle, bütçe açıklarının iç yatırımların finansmanında kullanılan tasarruf kapasitesindeki düşüşten de kaynaklanabildiği söylenebilir.

Tasarruf açığı sonucunda yurt içi yatırımları finanse etmek için kamu tasarruflarının azalması tepki vermesi durumunda bütçe dengesi açık verecek veya var olan denge miktarındaki açık büyüyecektir. Yetersiz kalan tasarruflar sonucunda meydana gelen açık yabancı yatırımlar ile karşılanabilir. Fakat üçüz açık hipotezine göre, yabancı yatırımlar artan bütçe açıklarını ve yetersiz kalan özel tasarrufları finanse ettiği için bu durum sürdürülemez hale gelerek cari işlemler açığının artması yönünde baskı oluşturur (Alkswani, 2000: 5; McTeer, 2008: 2).

Kısaca (3) no'lu denklemden yararlanarak cari işlemler dengesindeki açığın özel yatırımlardaki artışın veya özel tasarruflarda meydana gelen bir azalışın ya da bütçe açığında meydana gelen bir artışın kaynağı olabileceğini söylemek mümkün.

3. İKİZ AÇIK VE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN TEST EDİLMESİNE YÖNELİK YAPILMIŞ AMPİRİK ÇALIŞMALAR

İkiz açık hipotezine yönelik çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen ekonominin genel dengesi içinde iç ve dış dengenin birlikte düşünülerek bütçe ve cari işlemler dengesine tasarruf-yatırım dengesinin de eklenmesiyle oluşan üçüz açık hipotezi üzerine yapılan ampirik çalışma sayısı sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Zaidi (1985) zaman serisi analizi ile gelişmekte olan ülkeleri ele aldığı çalışmada yatırım harcamalarındaki artışın tasarruflar üzerinde bir baskı yapacağı ve artan bütçe açıklarının da dış dengeyi olumsuz etkileyeceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla yapılan çalışmada analize dahil edilen ülkeler için üçüz açık hipotezinin geçerli olabileceği yönünde çıkarımlarda bulunulmuştur.

Roubini (1988)'nin Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'ne üye 18 ülke üzerine yaptığı çalışmada 1960-1985 dönemi verileriyle farklı regresyon analizleri sonucunda üçüz açık hipotezinin varlığını doğrulayacak şekilde tasarruf açıklarının bütçe açıklarını, bütçe açıklarının da dış açıkları artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Fisher ve Easterly (1990), yaptıkları çalışmada kamu bütçe açıklarının makroekonomik etkilerini incelemiştir. Bu bağlamda bütçe açığı finansmanında kullanılan yöntemlerin açıkları artırdığı ifade edilerek, bütçe açıklarının nedeninin tasarruf açıkları olduğu belirtilmiştir. Bütçe açıkları finansmanı için iç borçlanmaya gidildiğinde; yüksek faiz oranlarının ve borçlanmanın yüksek faiz ve ücretlere yol açacağı ve bütçe açıkları sonucunda dış dengenin olumsuz etkileeneceği belirtilmiştir.

Eisner (1994), Amerikan ekonomisinde 1972-1991 dönemi verileriyle ulusal tasarruflar ile bütçe açıkları arasındaki ilişkinin varlığını VAR yöntemi aracılığıyla araştırmıştır. Çalışmada elde edilen ampirik sonuçlara göre, kamu harcamalarındaki azalma, kamu tasarruflarını artıracak ve sonuç olarak bütçe açıkları da azalarak tepki verecektir.

Chowdhury ve Saleh (2007) ise; Sri Lanka ekonomisinde 1970-2005 dönemi verileriyle üçüz açık değişkenleri arasında ARDL yaklaşımını kullanmıştır. Ulaşılan sonuçta değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiş olup tasarruf-yatırım açığında bir birimlik artışın cari işlemler açığını % 0.67 artırırken, bütçe açıklarındaki bir birimlik artışın ise cari işlemler açığını % 0.20 arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik ve Deniz (2009), uzun süre bütçe açığı ve cari açık problemi yaşayan Çek Cumhuriyeti, Brezilya, Meksika, Kolombiya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Türkiye için 1996-2006 yılları arasında ikiz açık hipotezini test etmişlerdir. Panel eşbütünleşme testleri aracılığıyla, bütçe açıkları ile dış ticaret açığı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşarak ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu savunmuşlardır.

Sürekcı (2011), üçüz açık hipotezini 1987:1-2007:3 dönemine ait çeyrek yıllık veriler kullanarak VAR analizi ile sınamıştır. Elde edilen bulgulara göre, kamu açıkları ve cari açık arasında bir ilişkinin varlığı tespit edilmesine rağmen, yatırım-tasarruf oranı ve cari açık arasında herhangi yönde Granger nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilememiştir.

Karaçor ve diğerleri (2012)'nin Türkiye ekonomisinin 1980-2010 dönemlerini kapsayan çalışmalarında üçüz açık olgusu VAR analizi ve Granger nedensellik testi aracılığıyla araştırılmıştır. VAR tahmin sonuçlarına göre, cari açıktaki bir artış en çok kamu kesimi borçlanma gereği üzerinde hissedilmektedir. Cari açık ile kamu açıkları arasındaki nedensel ilişkinin yönünün ise iki yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisinde üçüz açık olgusunu araştıran bir diğer çalışma, Akıncı ve Yılmaz (2013) tarafından 1975-2010 dönemi için sınır testi yaklaşımıyla ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, uzun ve kısa dönemde tasarruf açıklarının ve bütçe açıklarının cari açık üzerinde artırıcı yönde bir baskı yarattığı, böylece üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tang (2014), ABD ekonomisi için yaptığı çalışmada mali denge, cari işlemler dengesi ve sermaye ve finans hesabının uzun vadede birlikte dengeye geldiğini belirtmiş, cari açıktan bütçe ve sermaye ve finans hesabına doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Kısaca, çalışmada ABD ekonomisi için üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Bolat vd. (2015), 23 Avrupa ülkesi için 2002Q1-2013Q4 dönemindeki bütçe açıkları, cari açık ve net tasarruflar arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Konya (2006)'nın Panel Granger nedensellik testini kullanan yazarlar, Belçika, Danimarka, Finlandiya ve Fransa için bütçe açığı ile cari açık arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisinin varlığını reddedemezken, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, Polonya ve İspanya için ise bütçe açığı ile net tasarruflar arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisinin varlığını reddedememişlerdir. Avusturya, Danimarka, Fransa, Portekiz, Almanya, Polonya ve İsveç için ise Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi'nin geçerli olmadığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır.

4. VERİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu çalışmada dünyanın gelişmekte olan ekonomileri içerisinde yer alan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin (BRIC) ve Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye (MINT) açısından tasarruf açığı ve bütçe açığının cari açık üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmış olup 1998-2013 dönemine ait veriler Dünya Bankası ve IMF veri tabanlarından derlenmiştir.

Çalışmada bütçe açığı ve tasarruf açığının cari açıklar üzerindeki etkilerinin araştırılmasında aşağıdaki temel eşitlikten yararlanılmıştır:

$$CA_{it} = \beta_0 + \beta_1.BA_{it} + \beta_2.TA_{it} + u_{it} \quad (4)$$

CA_{it} : Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye oranını,

BA_{it} : Devletin Net borcunun GSYİH'ye oranını,

TA_{it} : Tasarruf-Yatırım farkının GSYİH'ye oranını temsil etmektedir.

Ayrıca eşitlikte yer alan i alt indisi, ülkeleri; t alt indisi yılları gösterirken; u_{it} ise hata terimini temsil etmektedir.

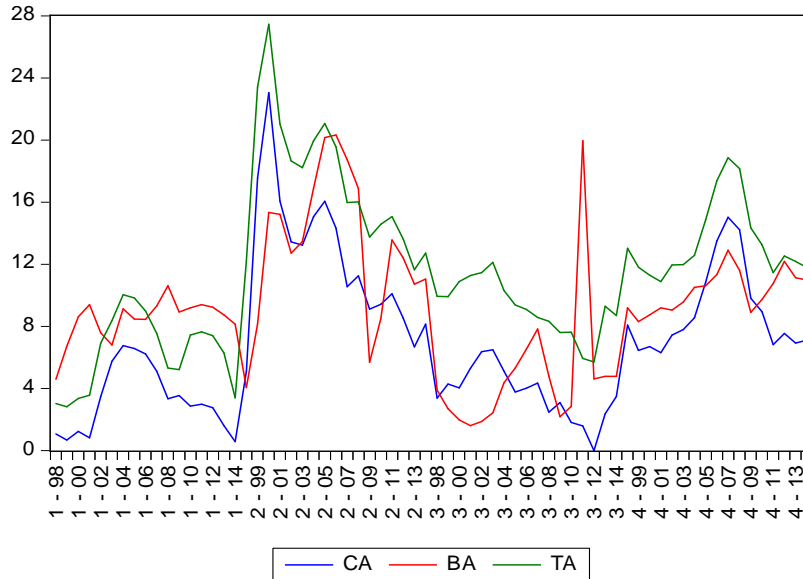
Tablo 1, BRIC ve MINT ülke gruplarına ait cari işlemler dengesi, devletin net borçlanma oranı ve tasarruf-yatırım dengesine ait tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir. Tablo1'e göre, MINT ülkelerinden Nijerya, cari işlemler dengesi ve tasarruf-yatırım dengesi değişkenlerinin en yüksek değerlerine sahipken; Türkiye ise en düşük tasarruf-yatırım dengesi ve en yüksek bütçe dengesi verilerine sahip ülke konumundadır. BRIC ülkeleri açısından Tablo 1 değerlendirildiğinde, Hindistan'ın en düşük cari işlemler ve bütçe dengesine sahip olduğu, Rusya'nın en büyük cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve tasarruf-yatırım dengesine sahip olduğu, Brezilya'nın ise en düşük tasarruf-yatırım dengesine sahip ülke olduğu görülmektedir.

Grafik 1 ve Grafik 2 ise BRIC ve MINT ülkeleri için cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve tasarruf-yatırım dengesi değişkenlerinin yıllar itibariyle eğilimini göstermektedir. Genel olarak, grafikler ele alınan değişkenler açısından ülke gruplarının kendi içinde benzer eğilimlere sahip olduklarını göstermektedir.

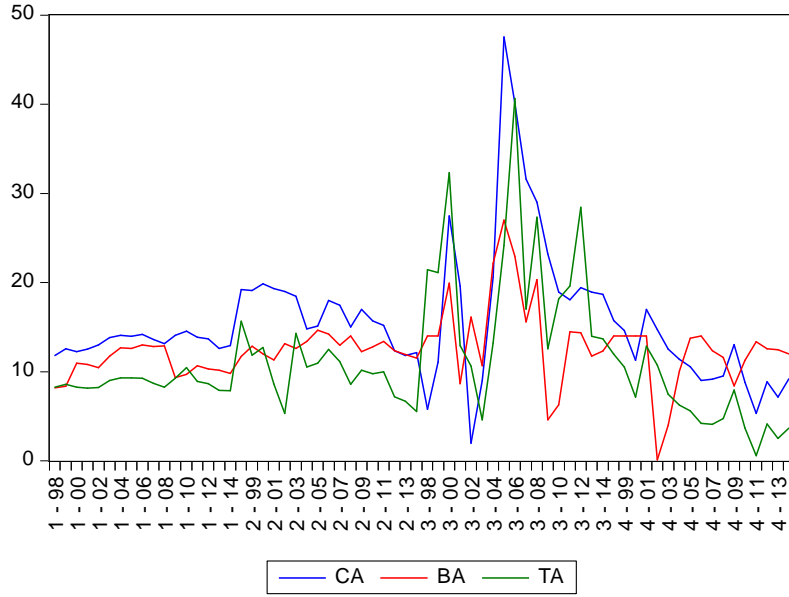
Tablo 1. BRIC ve MINT Ülkeleri için Değişkenlere Ait Özet İstatistikler

Ülke Grubu	BRIC Ülkeleri			MINT Ülkeleri		
	CA	BA	TA	CA	BA	TA
Ortalama	1.996243	15.61568	1.546110	0.461655	10.32153	1.127572
Medyan	1.412000	15.60017	1.288163	-0.929789	10.67803	-0.731553
Maximum	18.04000	20.78660	17.46012	32.54304	15.29975	30.65906
Minimum	-4.993567	10.28698	-7.185407	-13.04000	5.152789	-9.447673
Standart Sapma	4.850545	3.211279	5.175740	7.200622	2.508054	7.090239
Çarpıklık	0.934808	-0.116323	0.651524	2.045615	-0.022010	1.920618
Basıklık	3.592982	1.546893	3.344461	9.321417	2.166786	7.431869
Jarque Bera	10.57950	5.955519	4.995617	158.2833	1.943511	96.02372

Grafik 1. BRIC Ülkeleri için Değişkenlere Ait Çoklu Zaman Serisi Grafikleri

Grafik 2. MINT Ülkeleri için Değişkenlere Ait Çoklu Zaman Serisi Grafikleri

Çalışmada panel veri analizi teknikleri tercih edilmiştir. Zaman serileri ile yatay kesit serilerini bir araya getirerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip daha büyük gözlem sayısına sahip bir veri setinin oluşturulmasına olanak sağlayan panel veri analizi, daha güvenilir ekonometrik tahminlerin yapılabilmesini sağlamaktadır (Hsiao 2003).

Çalışmada panel serilerin yatay kesit bağımlılıkları ile eğim katsayılarının homojenliklerinin araştırılmasının ardından durağanlık sınamasına yer verilerek panel nedensellik testine geçilmektedir.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Sınaması

Panel veri analizinin durağanlık sınaması aşamasına geçilmeden yatay kesit bağımlılığının sınanması son derece önemlidir. İktisatta paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin birinde meydana gelen şokun, diğer birimleri de etkilediği durumu ifade eden yatay kesit bağımlılığının varlığında 1.nesil birim kök testleri yerine 2.nesil birim kök testlerini kullanmak daha tutarlı, etkin ve güçlü tahminlere neden olacaktır.

Ekonometride yatay kesit bağımlılığı denklem (5) aracılığıyla aşağıda belirtildiği gibi ifade edilebilir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i' \cdot x_{it} + \mu_{it} \quad i=1,2,\dots,N; \quad t=1,2,\dots,T \text{ için} \quad (5)$$

$$Cov(\mu_{it}, \mu_{jt}) \neq 0 \text{ en az bir kesitte } i \neq j$$

Denklem (5)'te yer alan kalıntılar arasındaki bu korelasyonların istatistiksel olarak anlamlılığı Breusch and Pagan (1980)'nin LM testi ile test edilebilmektedir (Pesaran 2004; Güloğlu ve İspir 2009). LM test istatistiği şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$LM_{BP} = T \cdot \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \chi_{N \cdot (N-1)/2}^2$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}$, EKK ile her bir regresyondan elde edilen kalıntılar arasındaki korelasyon katsayısıdır. $\chi^2_{N,(N-1)/2}$ dağılımına sahip test istatistiğine ait hipotezler ise;

$$\left. \begin{array}{l} H_0 : \rho_{ij} = \rho_{ji} = 0 \\ H_1 : \rho_{ij} = \rho_{ji} \neq 0 \end{array} \right\} i \neq j \text{ olmak üzere}$$

Tablo 2’de yer alan test sonuçlarına göre hem BRIC hem de MINT ülke gruplarına ait cari işlemler dengesi (CA), bütçe dengesi (BA) ve tasarruf-yatırım dengesi (TA) değişkenleri için yatay kesit bağımsızlığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Buna göre BRIC ve MINT ülkelerinde paneli oluşturan serilerin herhangi birinde meydana gelen bir şok, diğer ülkeleri de etkilemektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımsızlığı Testi Sonuçları

Ülke Grubu	BRIC		MINT	
	LM Test İstatistiği	Olasılık Değeri	LM Test İstatistiği	Olasılık Değeri
CA	11,801	0,067*	18,079	0,006***
BA	16,431	0,012**	22,364	0,001***
TA	10,964	0,089*	14,254	0,027**

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde yokluk hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

Çalışmada yatay kesit bağımsızlığı sınavasının ardından her bir ülke için eğitim katsayılarının homojen olup olmadığı araştırılmıştır. Eğitim katsayılarının her bir ülke için homojenliğinin araştırılması Pesaran ve Yamagata (2008)’nin $\tilde{\Delta}$ testleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Pesaran ve Yamagata 5 no’lu denklemi dikkate alarak aşağıda formülize edilen $\tilde{\Delta}$ ve küçük örneklem için ise $\tilde{\Delta}_{adj}$ testlerini geliştirmiştir.

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \cdot \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right), \quad \tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \cdot \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - E(z_{iT})}{\sqrt{Var(z_{iT})}} \right)$$

Burada $\tilde{S}$, Swamy’nin test istatistiğini ifade ederken, testlerin sıfır ve alternatif hipotezleri ise;

$$H_0 : \beta_i = \beta \quad \forall i \text{ için,}$$

$$H_1 : \beta_i \neq \beta_j \quad i \neq j$$

şeklinde. Sıfır hipotezi altında delta-tilda istatistiği $(N, T) \xrightarrow{j} \infty$ ve $\sqrt{N}/T^2 \rightarrow 0$ olduğu sürece $\tilde{\Delta} \rightarrow_d N(0,1)$ normal dağılım göstermektedir.

Tablo 3, BRIC ve MINT ülkeleri için delta-tilda test istatistiklerinin sonuçlarını göstermektedir. Tablo 3’e göre BRIC ülkeleri için hesaplanan iki test istatistiğinin de olasılık değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinden daha küçük olduğu için panel veri modelinin homojen olduğunu savunan sıfır hipotezi reddedilmektedir. MINT ülke grubu için hesaplanan düzeltilmiş-tilda test istatistiği 0,10 anlamlılık düzeyinde panelin eğitim katsayılarının homojenlik hipotezini reddedebilmektedir.

Tablo 3. Pesaran and Yamagata (2008)'in Homojenlik Testi

Değişken	BRIC		MINT	
	Test istatistiği	Olasılık değeri	Test istatistiği	Olasılık değeri
$\tilde{\Delta}_{Delta\_Tilda}$	1,687**	0,046	1,251	0,106
$\tilde{\Delta}_{adj} \text{ Düzeltmiş Delta\_Tilda}$	1,913**	0,028	1,418*	0,078

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde yokluk hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

4.2. Durağanlık Sınaması

Yatay kesit bağımsızlığı ve homojenlik analizlerinin ardından sapmasız ve güvenilir tahminler elde edebilmek için serilerin birim kök taşıyıp taşımadıkları kontrol edilmelidir. Bu çalışmada ampirik bulguların istatistiki gücünü artırması yönüyle tercih edilen panel birim kök testlerinden yatay kesit bağımlılığını ve serisel korelasyonu dikkate alan 2. nesil panel durağanlık testi olan Hadri ve Kurozumi (2012)'nin Z_A^{SPC} test istatistiği kullanılmıştır. Denis Kwiatkowski vd. (KPSS) (1992) testinin panel versiyonunu geliştiren Hadri ve Kurozumi (2012) aşağıdaki denklemi takip etmişlerdir:

$$y_{it} = z_t' \delta_i + f_t \gamma_i + \varepsilon_{it}, \varepsilon_{it} = \phi_{i1} \varepsilon_{it-1} + \dots + \phi_{ip} \varepsilon_{it-p} + v_{it} \quad i=1, \dots, N, t=1, \dots, T \text{ için}$$

Denklemden yer alan z_t' deterministik terimi, $z_t' \delta_i$ bireysel etkileri, f_t ise bir boyutlu gözlemlenemeyen ortak faktörü, γ_i yüklem faktörünü ve ε_{it} ise AR(p) sürecini izleyen bireysel spesifik hata terimlerini ifade etmektedir.

Hadri ve Kurozumi (2012), her bir i için yatay kesit bağımlılığını sorununun üstesinden gelmek için aşağıda belirtilen denklemde gösterildiği gibi y_{it} 'leri $w_t = [z_t', \bar{y}_t, \bar{y}_{t-1}, \dots, \bar{y}_{t-p}]$ üzerine regresyona tabi tutar ve aşağıda belirtilen test istatistiğini hesaplar:

$$y_{it} = z_t' \hat{\delta}_i + \hat{\phi}_{i1} \cdot y_{it-1} + \dots + \hat{\phi}_{ip} \cdot y_{it-p} + \hat{\Psi}_{i0} \bar{y}_t + \dots + \hat{\Psi}_{ip} \bar{y}_{t-p} + \hat{v}_{it}. \text{ Bu eşitliğin tahminine ait uzun dönem varyans ise}$$

$$\hat{\sigma}_{iSPC}^2 = \frac{\hat{\sigma}_{vi}^2}{(1 - \hat{\phi}_i)^2} \text{ dir. Burada } \hat{\sigma}_{vi}^2 = 1/T \sum_{t=1}^T \hat{v}_{it}^2 \text{ ve } \hat{\phi}_i = \min \left\{ 1 - \frac{1}{\sqrt{T}}, \sum_{j=1}^p \hat{\phi}_{ij} \right\} \text{ ve bu varyans}$$

kullanılarak hesaplanan Z_A^{SPC} test istatistiği ise;

$$Z_A^{SPC} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iSPC}^2 \cdot T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2 \text{ şeklindedir.}$$

Serisel korelasyonu ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan hem $T < N$ hem de $T > N$ durumlarında kullanılacak olan testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$$H_0 : \phi_i(1) \neq 0 \quad \forall i \text{ için yani seride birim kök yoktur.}$$

$$H_0 : \phi_i(1) = 0 \quad \exists i \text{ için yani seride birim kök vardır.}$$

BRIC ve MINT ülkeleri için gerçekleştirilen Hadri ve Kuruzomi (2012) durağanlık testi sonuçları Tablo 4’de sunulmuştur. Tablo 4’den hareketle, hem BRIC hem de MINT ülkeleri için CA, BA ve TA serilerinin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu savunan sıfır hipotezi reddedilememektedir.

Tablo 4. Hadri-Kurozumi (2012) Panel Durağanlık Testi

BRIC			MINT		
Değişken	Test İstatistiği	P-Değeri	Değişken	Test İstatistiği	P-Değeri
CA Z_A^{SPC}	-1,133	0,87	CA Z_A^{SPC}	0,209	0,41
BA Z_A^{SPC}	-0,353	0,63	BA Z_A^{SPC}	-0,51	0,69
TA Z_A^{SPC}	-1,240	0,89	TA Z_A^{SPC}	0,243	0,40

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde yokluk hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

4.3. Panel Nedensellik Analizi

Çalışmada paneli oluşturan cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve tasarruf-yatırım dengesine ait seriler arasında nedensellik ilişkisi Granger (1969)’ın nedensellik yaklaşımının heterojen panel ve yatay kesit bağımlılığı açısından geliştirilmiş hali olan Dumitrescu ve Hurlin (2012)’nin testi aracılığıyla araştırılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) testinin diğer bir özelliği ise hem eşbütünleşik ilişkinin varlığında hem de olmadığı durumda çalışmasıdır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) aşağıda belirtilen denklemi dikkate alarak test istatistiğini oluşturmuştur:

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad i=1,\dots,N, t=1,\dots,T \text{ için}$$

burada $x_i = (x_{i1}, \dots, x_{iT})'$ ve $y_i = (y_{i1}, \dots, y_{iT})'$ durağan değişkenler olup k ise optimal gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. Ayrıca testte, otoregresif katsayılar olan $\gamma_i^{(k)}$ nın ve regresyon eğim katsayıları olan $\beta_i^{(k)}$ ların zaman içinde sabit oldukları kabul edilerek gruplar arası ise değişimlerine izin verilmektedir. Bütün yatay kesitlerde x 'ten y 'ye Granger nedensellik ilişkisinin olmadığını savunan sıfır hipotezine karşılık alternatif hipotez ise bazı yatay kesitlerde x 'ten y 'ye Granger nedensellik ilişkisinin olduğunu savunmakta ve hipotezler aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$H_0 : \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N \text{ için}$$

$$H_1 : \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N_1 \text{ için}$$

$$\beta_i \neq 0 \quad \forall_i = N_1 + 1, \dots, N \text{ için}$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012) yukarıda belirtilen hipotezleri sınamak için her bir yatay kesit için bireysel Wald istatistiklerinin panel için aritmetik ortalamasını alarak

$W_{N,T}^{HnC}$ istatistiğini hesaplamış ($W_{N,T}^{HnC} = 1/N \cdot \sum_{i=1}^N W_{i,T}$) ve bu istatistik aracılığıyla da zaman

boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu durumda kullanılmasını önerdiği $Z_{N,T}^{HNC}$ test istatistiğini aşağıdaki gibi formülize etmişlerdir:

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{N/2K} \cdot (W_{N,T}^{Hnc} - K) \rightarrow N(0,1)$$

Çalışmada zaman boyutunun yatay kesit boyutundan daha büyük olması nedeniyle Dumitrescu ve Hurlin (2012)'in önerdiği $Z_{N,T}^{HNC}$ test istatistiği sonuçlarından yola çıkarak seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönlerine karar verilmiştir. Test sonuçlarının sunulduğu Tablo 5'den hareketle, BRIC ülkelerinde cari açığın Granger nedeninin bütçe açığı ve tasarruf açığı olduğu, cari açık ile bütçe açığı ve tasarruf açığı arasında da çift yönlü Granger nedensellik ilişkilerinin var olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak BRIC ülkeleri için iç dengelerden her ikisinin açık vermesine karşılık cari dengenin de açık vererek tepki vermesi söz konusu olduğu için üçüz açık olgusu doğrulanmaktadır.

MINT ülkeleri için analiz bulguları değerlendirilecek olursa, bütçe açığı ile cari açık arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla BRIC ülkelerinde olduğu gibi MINT ülkelerinde de ikiz açık olgusunun varlığından bahsedilmektedir. İlaveten Tablo 5'den hareketle, MINT ekonomileri için tasarruf açığının Granger nedeninin cari açık olduğu tespit edilmesine rağmen, cari açığın Granger nedeni olarak tasarruf açığının varlığı tespit edilememiştir. Dolayısıyla MINT ekonomilerinde üçüz açık olgusunun varlığı doğrulanmamaktadır. MINT ekonomilerine yönelik olarak bütçe açığı ile tasarruf açığı arasındaki ilişki incelendiğinde ise, ilişkinin yönünün tasarruf açığından bütçe açığına doğru olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	BRIC		MINT	
	$W_{N,T}^{HNC}$	$Z_{N,T}^{HNC}$	$W_{N,T}^{HNC}$	$Z_{N,T}^{HNC}$
CA $\nrightarrow$ BA	2,52** (0,01)	2,19** (0,03)	2,81*** (0,00)	2,56** (0,01)
BA $\nrightarrow$ CA	2,25** (0,03)	1,77* (0,08)	3,03*** (0,00)	2,87*** (0,00)
CA $\nrightarrow$ TA	9,20*** (0,00)	11,60*** (0,00)	2,52** (0,01)	2,15** (0,03)
TA $\nrightarrow$ CA	13,18*** (0,00)	17,22*** (0,00)	1,53 (0,12)	0,75 (0,30)
BA $\nrightarrow$ TA	1,20 (0,19)	0,28 (0,38)	1,47 (0,13)	0,66 (0,31)
TA $\nrightarrow$ BA	0,83 (0,28)	-0,22 (0,38)	2,52** (0,01)	2,15** (0,03)

Not: Parantez içindeki değerler p-olasılık değerlerini, *, **, *** ise sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1980'li yıllarla birlikte sermaye hareketlerinin serbestleşmesi konusundaki engellerin ortadan kalkmasıyla, ülkelerin çoğunda yaşanan cari açık sorunu en çok araştırılan konulardan biri olmuştur. Konunun popüleritesinde, şüphesiz yüksek cari açık sorunuyla karşı karşıya olan ülke ekonomilerinin krizlere karşı daha açık pozisyon verdikleri gerçeği etkili olmuştur. Bu konuda ekonomi literatüründe bütçe açıklarının kamu harcamalarının artmasına bağlı olarak dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilediğini ifade eden Keynesyen Geleneksel

Teori ve bütçe açığının cari açık üzerinde herhangi bir etkisinin olmayacağını savunan Ricardocu Yaklaşım, yaygın şekilde test edilen iki yaklaşımdır.

Ancak hem Keynesyen yaklaşım hem de Ricardocu yaklaşım, cari açığın nedenlerini araştırmada yurtiçi tasarruf-yurtiçi yatırım dengesinin etkisini ihmal etmiştir. Tasarruf açıklarının varlığı durumunda bütçe açığı ve cari açığın yaşanması durumunun literatürde üçüz açık olgusu ile ifade edilmekte ve önceki iki yaklaşımda ihmal edilen tasarruf-yatırım dengesi dikkate alınmaktadır.

Bu çalışmada üçüz açık olgusu, 1998-2014 yılları arası yükselen iki ülke grubu olan BRIC ve MINT ülkeleri için Dumitrescu ve Hurlin (2012)'nin panel nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analizde iki ülke grubu olarak BRIC ve MINT ekonomilerinin tercih edilmesinde IMF tarafından bu iki ülke grubu için yapılmış olan 2050 yılına kadar dünya güçleri arasına gireceği öngörüsü etkili olmuştur.

2000'li yılların başından itibaren ekonomisi hızla büyüyen, doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmını ülkelere çekebilen, ayrıca dünya nüfusunun ve küresel gelirin önemli bir oranını temsil eden Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ülkelerinden meydana gelen BRIC terimi, ekonomist Jim O'Neill tarafından 2001 yılında ortaya atılmıştır. Benzer şekilde, MINT terimi de Jim O'Neill tarafından literatüre kazandırılmış olup Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'den oluşmuş bir diğer yükselen ekonomiler grubunu temsil etmektedir.

Analiz bulguları, BRIC ülkelerinde cari açığın belirleyicileri olarak bütçe açığı ve tasarruf açığının önemli derecede etkili olduklarını ortaya koymuştur. Buradan hareketle, BRIC ülkelerinin cari açık probleminin artmasını önlemeye yönelik politika önerileri olarak, ülkeye doğrudan yabancı yatırımları çekecek yapısal politikaları sürdürmelerinin yanı sıra kamu kesimi borçluluk oranlarını azaltmalarının cari hesaplarındaki dengesizlikleri gidermede etkili sonuçlar doğurabileceği, ayrıca emek gücü açısından da önemli bir potansiyele sahip olan BRIC'in ihracat odaklı büyümeden kendi kendini devam ettirebilecek ulusal talep artışına bağlı büyümeye doğru hareket etmesinin de bu sorunun çözümünde önemli bir yer tutacağı düşünülmektedir.

Analiz bulguları, Türkiye dışında ciddi oranda hammadde üretimi ile de dikkatleri üstlerine çeken MINT ülke grubu açısından değerlendirilecek olursa; hammadde üretimleri dışında demografik açıdan da oldukça genç ve dinamik nüfus yapısıyla global dünyada avantajlı bir konuma sahip olan MINT ekonomilerinde ikiz açık hipotezini desteklediği yönündedir. Özellikle MINT ekonomileri için tasarruf açığı ile cari açık arasında ve tasarruf açığı ile bütçe açığı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

MINT ülkelere yönelik politika önerileri olarak, genç nüfus potansiyeline sahip bu ülke grubunun genç nüfusunu üretime odaklamaları, bu cazip nüfuslarını eğitimle kalkınmaya yönlendirmeleri, pazar stratejileri ile ihracat fasıllarını çeşitlendirmeleri ve teknoloji ihraç ederek üretim politikalarını geliştirmeleri ülke ekonomileri açısından başarılı çıktılar verebilir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, M. ve YILMAZ, Ö., 2013, Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı, İMKB Dergisi, 13 (50), 1-27.
- ALKSVANI, M. A., 2000, The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy, Evidence From Saudi Arabia [Online], King Saud University Department of Economics, 1-25, http://www.erf.org.eg/CMS/uploads/pdf/1185358196_finance1.pdf [Erişim Tarihi: 29.08.2015].
- BAHARUMSHAH, A. Z. ve EVAN L., 2007, Dynamics of Fiscal and Current Account Deficits in Thailand: An Empirical Investigation, Journal of Economic Studies, 34 (6), 454-475.
- BOLAT, S., DEĞİRMEN S. ve ŞENGÖNÜL A., 2015, The Dynamics of Triple Deficits in European Countries: New Insights from Panel Granger Causality Tests [Online], 22nd International Economic Conference, Romania. <http://www.soc.uoc.gr/macro/docs/Year/2015/papers/paper_4_118.pdf> [Erişim Tarihi: 20.11.2015].
- CHOWDHURY, K. ve SALEH. A. S., 2007, Testing the Keynesian Proposition of Twin Deficits in the Presence of Trade Liberalisation: Evidence from Sri Lanka, Wollongong Economics Working Paper, No: 07-09, 1-33.
- ÇELİK, S. ve DENİZ, P., 2009, An Empirical Investigation of Twin Deficits Hypothesis for Six Emerging Countries [Online], SSRN Working Paper Series, Available at SSRN: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1389242 [Erişim Tarihi: 21.08.2015].
- DARRAT, F. A., 1988, Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?, Southern Economic Journal, 54 (4), 879-887.
- DUMITRESCU, E-I. ve HURLİN, C., 2012, Testing for Granger non-Causality in Heterogeneous Panels, Economic Modelling, 29 (4), 1450-1460.
- EISNER, R., 1994, National Saving and Budget Deficits, The Review of Economics and Statistics, 76 (1), 181-186.
- FISHER, S. ve EASTERLY, W., 1990, The Economics of The Government Budget Constraint, The World Bank Research Observer, 5 (2), 127-142.
- GRANGER, C. W. J., 1969, Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross Spectral Method, Econometrica, 37, 424-438.
- GÜLOĞLU, B. ve İSPİR, S., 2009, Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye’de Satın Alma Gücü Paritesi Önsavının Panel Birim Kök Sınaması, Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F.İktisat Bölümü Yayınları.
- HADRI, K. ve KUROSUMI, E., 2012, A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor, Economics Letters, 115, 31-34.
- HSIAO, C., 2003, *Analysis of Panel Data*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KARAÇOR, Z., ALPTEKİN, V., AKAR, T. ve AKAR, G., 2012, İstikrar Mı, İstikrarsızlık Mı? Türkiye’de Üçüz Açık Analizi, *Türkiye Ekonomisi Kurumu 3. Uluslararası Ekonomi Konferansı*, “Borç Dinamikleri, Finansal İstikrarsızlık ve Büyük Durgunluk”, 1-3 Kasım 2012, İzmir.

- KWIATKOWSKI, D., P.C.B. PHILLIPS, P., SCHMIDT, Y. S., 1992, Testing the Null Hypothesis of Stationarity against the Alternative of a Unit Root, *Journal of Econometrics*, North-Holland, 54, 159-178.
- MCTEER, B., 2008, Our Triple Deficits [Online], National Center for Policy Analysis, No: 613, 1-2, <http://www.ncpa.org/pub/ba613> [Erişim Tarihi: 29.08.2015].
- ÖZDEMİR, D., BUZDAĞLI Ö., EMSEN, Ö. S. ve ÇELİK A. A., 2014, Geçiş Ekonomilerinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği, *International Conference on Eurasian Economies*, 1-7.
- PESARAN, M. H., 2004, General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels [Online], University of Cambridge Working Paper, Paper No.0435, <http://www.econ.cam.ac.uk/research/repec/cam/pdf/cwpe0435.pdf>, [Erişim Tarihi: 21.01.2014]
- PESARAN, M. H., ve YAMAGATA, T., 2008, Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, 142, 50–93.
- ROUBINI, N., 1988, Current Account and Budget Deficits in an Intertemporal Model of Consumption and Taxation Smoothing: A Solution to the ‘Feldstein Horioka Puzzle?’, NBER Working Paper, No. 2773.
- SÜREKÇİ, D., 2011, Türkiye’de Üçüz Açıklar Olgusunun Analizi: Dinamik Bir Yaklaşım, *Yönetim ve Ekonomi*, 18 (1), 51-59.
- TANG, T. C., 2014, Fiscal Deficit, Trade Deficit and Financial Account Deficit: Triple Deficits Hypotesis with the U.S. Experience, *Business and Economics*, Discussion Paper 06/14, 1-13.
- TÜLÜMCE, S. Y., 2013, Türkiye’de Üçüz Açığın Ampirik Analizi (1984-2010), *Maliye Dergisi*, Sayı: 165, 97-114.
- ZAIDI, I. M., 1985, Saving Investment, Fiscal Deficit and the External Indebtedness of Developing Countries, *World Development*, 13 (5), 573-588.

VERGİ GÜVENLİĞİNİN İKİ BOYUTU: YASALLIK İLKESİ KARŞISINDA MEŞRU GÜVEN İLKESİ

İrem BERKSOY¹

ÖZET

Hukuki güvenlik ilkesi, farklı hukuk sistemlerinde, birbiriyle çatışan farklı alt ilkeler üzerine oturmaktadır. Bu makalenin amacı, yasallık ve meşru güven kavramları ile ifade edilen bu alt ilkelerden hangisinin Türkiye hukuk sisteminde daha korunaklı bir insan hakları alanı tesisine elverişli olduğunu tartışmaktır. Bunun için, ilk bölümde yasallık ilkesinin; ikinci bölümde ise, meşru güven ilkesinin vergi alanında hayatımıza kattığı güvenceler verilmiştir. Yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanmadığı, kamu yetkililerinin sorumluluğunun tanınmadığı, izne tâbi tutulduğu ve işletilmediği, siyasi bilincin gelişmemiş olduğu Türkiye gibi ülkelerde meşru güven gibi sübjektif unsurlar taşıyan ilkelerin, ayrımcı uygulamalara hukuki dayanak olarak kullanılma riski taşıdığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi güvenliği, Yasallık, Meşru güven, Keyfî yönetim, Ayrımcı muamele

Jel Kodları: K34, K33, K10

THE TWO ASPECTS OF FISCAL SECURITY: THE PRINCIPLE OF LEGALITY VS. THE PRINCIPLE OF LEGITIMATE EXPECTATIONS

ABSTRACT

The principle of legal security is based upon different conflicting sub-principles in different legal systems. The aim of this article is to discuss which of these sub-principles, expressed as legality and legitimate expectations, should be adopted to ensure a more protected human rights' field in the legal system of Turkey. In order to do this, the first part of the article is dedicated to the determination of the protection provided by the principle of legality in the tax field, and that provided by the principle of legitimate expectations is determined in the second part. It is evaluated that principles which contain subjective elements as legitimate expectations may be utilized as the legal fundament of discriminatif practice in a state like Turkey where the judicial independence and judicial neutrality is not guaranteed, the responsibility of public authority is not accepted or depended on permission or not executed and the political conscience is not developed.

Key Words: Fiscal security, Legality, Legitimate expectations, Arbitrary governance, Discriminatory treatment

Jel Codes: K34, K33, K10

---

¹ Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Oda No:316, Göztepe Kampüsü, Kadıköy İstanbul, Email: iremberk@hotmail.com

1. GİRİŞ

Çağdaş devletlerin dayandığı temel anayasal ilke olan hukuk devletindenⁱ, devletin/ kamusal yetkililerin hukuka uyması; başka bir deyişle/ ve bu vesile ile herkes için hukuki güven ortamı anlaşılır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2002: 105; Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Anayasa Mahkemesi (AM), E. 2011/ 21, K. 2013/ 36 (28.2.2013)). Dolayısıyla hukuk devletinin zıttı, keyfiⁱⁱ devlet, yani polis devletidir. Burada kullanılan polis ifadesi, güvenlik görevlisi anlamında değildir; kamu düzeni ve güvenliği anlamındadır. “Devletin yüksek menfaatleri” ve benzeri ifadeler, bu kapsamda yer alırⁱⁱⁱ (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2002: 105). Hukuki güvenlik ilkesi, soyut ve belirsiz karakterlerinden ötürü kamu yetkilisince subjektif (öznel) doğrular ve/ veya özel çıkarlar doğrultusunda kullanılma riski taşıyan gerekçelere dirençli bir özgürlükler alanı oluşturur.

Akçeli meseleler ve bu kapsamda vergi ise, tarih boyunca ve bugün de sınıflı toplumlarda, toplumsal yaşamın/ birlikte üretimin en çelişkili^{iv} ve keyfi yönetime en açık alanı^v olması bakımından hukuk devleti ilkesinin merkezindedir. Yöneticilerine başkaldırı kültürü gelişmemiş toplumlarda dahi verginin, keskin ve şiddetli öfke dışavurumunu tetiklediğini; *poll tax*'ın Thatcher'ın görevine son verilmesindeki etkisi kanıtlamıştır (Cahn, 2011: 99).

Keyfi yetki kullanımını durdurarak devlet etkinliklerinde istikrarı sağlayabilmek için hukuk devleti; çeşitli kurallar, kurumlar ve usuller içerir. Bu kapsamda hukuk devleti ilkesinin bir ayağı, yasallık ilkesi üzerine oturur. Kişilerin tâbi oldukları kuralların önceden ve hükümdarın kamusal gücünü frenleyen meclisler^{vi} vasıtasıyla belirlenmiş olması, hukuki güven ortamının sağlanması konusunda temel metinlere girerek sonuçlanmış ilk taleplerdendir^{vii} (1). Ancak istikrarı, bizzat yasanın bozduğu ya da kamusal yetkililerin yanlış yönlendirici olduğu hallerde bu ilkenin mutlak biçimde uygulanmasının, kişilerin meşru sayılan güvenini sarstığı ve bu güvenin korunması gerektiği kimi hukuk sistemlerince kabul edilmektedir (2).

2. YASALLIĞIN KİŞİLERE SAĞLADIĞI GÜVENLİK

Vergide yasallık ilkesine ilişkin Türkiye'deki mevzuat; temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin genel ilkeleri düzenleyen Anayasa'nın 13'üncü maddesi, mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına ilişkin özel ilkeleri düzenleyen Anayasa'nın 35'inci maddesi ve vergi yoluyla mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına ilişkin özel ilkeleri düzenleyen Anayasa'nın 73'üncü maddesi ile İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine (İHAS) ek 1. Protokol'ün 1'inci maddesinin 1'inci fıkrasıdır (AM (Bireysel Başvuru (BB)), 2014/6192 (12.11.2014), paragraf (p.) 40). T.C. Anayasa Mahkemesi'nin yerleşik içtihadına göre bir verginin yasa ile konulmuş sayılabilmesi için verginin kurucu öğelerinin yasa ile belirlenmiş olması gerekmektedir (Saban, 2014: 63; AM, E. 2009/ 63, K. 2011/ 66 (14.4.2011)).

Yasallık ilkesi, hukuk devletine doğru atılan ilk adımdır; çünkü halkın temsilcilerinin ürünüdür ve tâbi olunan kuralların önceden belirlenmiş olmasını sağlar (1.1.). Ancak bu ilke, günümüzde sadece yasama organınca oluşturulan herhangi bir kurala kör biçimde dayalık anlamında kullanılmamaktadır (Breton, 2003: 76). Bir kere, normlar hiyerarşisi içerisinde hukuk sisteminin ilkeleri, ulusal üstü niteliktedir (Breton, 2003: 76). Öte yandan devletlerin tâbi olduğu hukuk, herhangi bir kurallar bütünü değildir; ama insan haklarına dayalı demokratik ve özgürlükçü hukuktur (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2002: 105) (1.2.).

2.1. Şeklî Anlamıyla Yasanın Keyfiliği Önleme Potansiyeli

Vergilerin, mecliste onaylanarak, yasa adı altındaki düzenlemelerle ve vergilendirme ile ilgili tüm temel bilgileri kapsayacak şekilde salınması; birey için bir güvence oluşturur (Kaneti, 1989: 34; Güneş, 2008: 1). Bu güvence, meclise atfedilen demokratik nitelikten kaynaklanır.

İlk olarak, meclis, toplumda belirli bir kabul düzeyine erişmiş tüm siyasi görüşlerin temsil edildiği/ edilmesi gerektiği bir kurumdur; yani muhalefetin sesi, ancak meclisten duyulabilir. İkinci olarak, tek ya da çift çatı altında toplanan sınırlı sayıda kişinin açık görüşme ve tartışma usulüyle işleyen (Kaboğlu, 2002: 90, 156) bir kurum olması itibarıyla meclisin; binlerce çalışan, yüzlerce kurum ve çeşitli ve karmaşık çalışma usulleriyle işleyen bir dev olan yürütme organına (Parlamentolar Arası Birlik (IPU) ve diğerleri (diğ.), 2004: 9) nazaran takip edilebilirliği mümkündür. İşte meclise demokratik niteliğini veren ve bireyler için güvence oluşturan, sahip olduğu bu karşı güç ve denetim mekanizması ile meclisin, keyfiliği durdurabilme yeteneğidir.

Buna karşılık Türkiye’de Meclis’in demokratik değeri, siyasal sistemdeki %10’luk seçim barajı ile sınırlanmıştır^{viii}. Meclis’in demokratik değerini sınırlayan bir diğer unsur, muhalefetin yasama sürecine etkin katılımının ve yasama sürecini etkin denetiminin önünü kesen demokrasi kültürü eksikliğidir^{ix}. Meclis’in takip edilebilirliğinin önüne geçmek için ise çeşitli formüller üretilmiştir. “Gece yarısı yasaları”, yasama yılının son haftasına sıkıştırılan yasalar (Kaboğlu, 2002: 51), birbirleriyle ilgisiz pek çok yasanın bir arada çıkartıldığı “torba kanunlar”, sistemsiz ve sürekli kanun değişiklikleri bunlardandır^x.

2.2. Maddi Anlamıyla Yasanın Keyfiliği Önleme Potansiyeli

İşlemi, onu yapan organ ve yapılaş şeklini esas alarak nitelendirdiği için yukarıda açıklanan özellikler, “şeklî yasa”nın^{xi} beraberinde getirdiği güvencelerdir. Meclis’in doğasında ve işlemin yapılaş biçiminde bulunan bu güvence potansiyeli dışında Hukuk da^{xii}, yasa işlevi görececek kurallara ek güvence nitelikleri dahil etmiştir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM), “yasa tarafından öngörülme” şartındaki “yasa” ifadesini, şeklî manasıyla kullanmamaktadır^{xiii}. Buna karşılık T.C. Anayasası, hak ve özgürlüklere getirilen tüm sınırlamaların ancak şeklî manasıyla yasa tarafından yapılabileceğini öngördüğünden (AM (BB), 2013/ 817 (19.12.2013), p. 31), Türk hukuk sisteminde kişiler, hem Anayasa’ca öngörülmüş şeklî kanun güvencesinden, hem de İHAM ve Anayasa Mahkemesi’nce kabul gören maddi kanun güvencesinden aynı anda yararlanmaktadır.

Maddi kanun anlayışına göre bir kere, anayasalarda düzenlenen kanun önünde eşitlik ilkesi^{xiv}; hukuk kurallarının genel (kişilik dışı), sürekli (AM, E. 1988/ 12, K. 1998/ 32 (11.12.1988)) ve soyut olmasını şart kılar (Godefridi, 2003: 333). Genel, soyut ve sürekli karakter; kuralı (genel norm), düzenden (bireysel (bir kişi ya da bir grubun üretimi)^{xv} norm) ayırır (Godefridi, 2003: 332). Kişiyeye özel çıkartılan vergi afları ve teşvik mevzuatının ya da gecesinden sabahına değiştirilen vergi oranlarının bu noktada anayasalara aykırılığı söz konusu olur. Örneğin, Türkiye’de 2008’de Bazı Kamu Alacaklarının Uzlaşma Usulüyle Tahsili Hakkında Kanun^{xvi} çıkartılmıştır. Yasaların genelliği ilkesine aykırı olarak bu Yasa’nın bazı özel kişiler için çıkartıldığı, muhalefet milletvekillerince dillendirilmiştir. Bu Kanun ile ilk defa Türkiye’de kesin hükmü verilmiş, ancak henüz mükellefe tebliği gerçekleşmemiş kamu alacaklarının affedildiği ifade edilmiştir (Hamzaçebi, 2011: 204). Başka bir örnek, vazgeçilen vergilerden verilebilir. Türkiye’de vakıflara “vergi muafiyeti”, derneklere ise “kamu yararı” statüleri tanınabilmektedir^{xvii}. Bu statüler, söz konusu sivil

toplum kuruluşlarına (STK) çeşitli vergisel avantajlar sağlamaktadır^{xviii}. Ancak kamu yararı statüsünün tanınması konusunda Türkiye’de açık ve objektif kriterleri belirleyen bir yasal düzenleme yapmak konusunda yasama organının hareketsizliği^{xix}, bu yetkinin kamu yetkililerince kamu yararı amacı dışındaki saiklerle kötüye kullanılması sonucunu doğurmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK), 2010). Vergi oranlarını belirleme yetkisinin kullanılmasına ilişkin ise, şöyle bir örnek verilebilir: Devlet Denetleme Kurulu, 2004’te mısır dış alımına uygulanan vergi oranlarındaki kısa süreli düşüş ve yükselişlerin^{xx}, haksız kazanç edinilmesine neden olduğunu 2006 tarihli raporunda ifade etmiştir (2006: 9).

Süreklilik, keyfi değişiklikler karşısında anayasal eşitliğin yanı sıra, hukuki durumun öngörülebilirliğini de sağlar; süreklilik (sabitlik, istikrar) niteliğini karşılamayan ve özellikle kişilerin hukuki durumları üzerinde geriye etkili sonuç doğurarak, hukuki güvenliği ortadan kaldıran düzenlemeler kural olarak geçerli değildir. Ancak vergi alanında süreklilik niteliği, sıkça ihmal edilir; örneğin, listelenmiş taşınmazlar için Fransa’da 2003 Finans Kanunu’nda öngörülmüş vergi rejimi, yedi senelik mevcudiyeti süresince on beş defa değişikliğe uğramıştır (Delaunay, 2011: 44, dipnot (dn.) 40). Norm oynaklığı, içtihadî değişiklikten de kaynaklanabilir (Lieb ve Heurtier, 2011: 16- 17). T.C. Danıştay’ın KDV’den kaynaklanan uyuşmazlıklara bakmakla görevli dairesinin içtihatı göz önünde bulundurulduğunda, okul aile birliklerinden kiralanan kantinler için kira tutarları üzerinden sorumlu sıfatıyla KDV hesaplanması mevzuata aykırıdır. Ancak Balıkesir Vergi Mahkemesi, bu yerleşik içtihadın aksine, bu konudaki bir davayı reddetmiştir. Ve başvurusunun, hukuki yardımdan yararlıansa bile, yerleşik içtihadın farklı muamele göreceğini beklemesini gerektiren bir durum da yoktur. T.C. Anayasa Mahkemesi, bu durumda hukuk kurallarının yorum ve uygulamasının öngörülemez olduğu gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir (2013/ 3245 (11.12.2014)). Çeşitli ülkeler, hukuki durumun istikrarını güvenceleyen ve özellikle gerçekleştirilebilecek keyfi uygulamaların önünü almak için (Yaich, 1992: 99), vergi denetiminin tekrarlanmaması ilkesini kabul etmişlerdir^{xxi}.

Geriye yürüme yasağı ise, bir kuralın yürürlüğe girme tarihinin yayınından önceki bir tarih olarak belirlenememesidir. Geriye etkili yasalar konusunda vergi hukukunda türkçedeki ifadeleriyle gerçek geriye yürütme ve gerçek olmayan geriye yürütme ayrımı yapılmaktadır. Gerçek geriye yürütme, bir vergi yasasının, eski yasa döneminde tamamlanmış ve hukuki sonuçlarını doğurmuş hukuki durum, ilişki ve olaylara uygulanmasıdır. Gerçek olmayan geriye yürütme ise, yeni yasanın, eski yasa yürürlükte iken başlamakla birlikte, henüz sonuçlanmamış hukuki durum, ilişki ve olaylara uygulanmasıdır. Geçerli olmayan geriye yürütme, kural olarak gerçek geriye yürütmedir (Öncel ve diğ., 2009: s. 47). Fransa Anayasa Konseyi’ne (AK) göre “geriye yürümezlik ilkesi, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin 8’inci maddesi doğrultusunda sadece ceza alanında anayasal değere sahiptir; yasa koyucunun, kesinleşmiş yargı kararlarına uyararak yargı erkinin işleyişine müdahalede bulunmamak (80-119 DC. (22.7.1980)), diğer anayasal gerekleri ihlal etmemek (97-391 DC. (7.11.1997)) ve yeterli bir genel yarar gerekçesine dayanmak (98-404 DC. (18.12.1998); 2005-530 DC. (29.12.2005)) koşulları ile vergisel alanda geriye etkili düzenleme yapma yetkisi bulunur. Gerçek geriye yürütme- gerçek olmayan geriye yürütme ayrımı gibi, Fransa hukukunda da Fransa Danıştay tarafından icat edilmiş bir kavram, “küçük vergisel geriye yürüme”dir. Vergiyi doğuran olayın tespitinin sonucudur. Danıştay içtihadında, kurumlar vergisi bakımından bu, mali yılın sonu iken; gelir vergisi bakımından, gelirin gerçekleştiği ya da kullanıma tahsis edildiği takvim yılının son günü olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla vergiyi doğuran olay, şirketlerin çoğunluğunun mali yılının da takvim yılının son günü kapatıldığı göz önünde bulundurulduğunda, 31 Aralık’ta gerçekleşmektedir. Yıl sonu finans yasası, en

geç bu tarihte yayınlandığından; vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği anda yürürlüğe girmekte ve yürürlüğe girişinin öncesinden gelen sene gerçekleşmiş gelirler bakımından vergiyi düzenlemektedir (AK, 2013). Anayasa Konseyi, bu “küçük geriye yürütme”ye son vermesi ya da etkisinin sınırlanması taleplerine, geriye yürütmenin söz konusu olmadığı (2012-662 DC. (29.12.2012)) gerekçesi ile olumsuz yanıt vermiştir. Vergi gelirlerini yükseltmek (2012-662 DC. (29.12.2012), p. 44) ve bunun gibi diğer salt finansal gerekçeler ise, Anayasa Konseyi’nce “büyük vergisel geriye yürütme”nin yeterli genel yarar gerekçesi olarak kabul edilmemektedir (AK, 2013). Keza, “istisnai karakterde olan, iki senedir toplanan ve yasa koyucunun, söz konusu sonuçlara çare bulmak için geriye etkili olmayan ölçütler bulma yetkisinin olduğu bir verginin matrahını, oranını ve tahsil şeklini geriye etkili olarak değiştirmek için öne sürdüğü gerekçe olarak, verginin matrah hesap biçimini iptal eden bir yargı kararının finansal sonuçlarını önleme kaygısı, yeterli bir genel yarar gerekçesi oluşturmamaktadır” (AK, 98-404 (18.12.1998)). Geriye etkili çeşitli kanunlar, Türk hukuk sisteminde de yer almışlardır. Anayasa Mahkemesi, 1994 tarihinde getirilen ekonomik denge vergisinin 1993 yılı gelirleri üzerine vergi koyan hükümlerini, geriye yürütme kabul etmemiştir (E. 1995/6, K. 1995/27 (6.7.1995)). Söz konusu kararda Anayasa Mahkemesi, vergiyi doğuran olayı, beyannamenin verilmesi olarak kabul etmiştir. Oysa Vergi Usul Kanunu, vergi alacağının doğumunu, vergi yasalarının vergiyi bağladıkları olay ya da hukuki durumun gerçekleşmesi olarak belirlemiştir (213, madde (m.) 19). İHAM ise, yasanın meşru bir amaca dayanması ve sonuçlarının vergi mükellefi için ağır olmaması halinde geriye yürütülen yasanın, mülkiyet hakkının ihlali olmadığına karar vermektedir. Bu kapsamda Mahkeme; “geçmişe etkinin kısa ve sınırlı dönemli olması (örneğin yasanın çıktığı yıl açısından ancak bir önceki yıl elde edilen gelirlere uygulanması), yasanın yürürlükteki mevzuattan kaynaklanan hatayı düzeltmesi ve beklenmeyen ve büyük vergi kaybını telafi etmeyi amaçlaması ve genel olarak uygulanması gibi alt testlere başvurmaktadır” (Yaltı, 2006: 71). Ancak Adalet Divanı (AD), geriye yürütme ilkesine daha geniş bir uygulama alanı tanıır: Örneğin, Topluluk Hukukuna göre üye devletlerce öngörülmuş KDV mükellefiyetine, mükellefin kötü niyetli olması ya da vergisel yükümlülüğünü kasten ödememesi halleri dışında geriye etkili olarak son verilemez; çünkü bu, mükellefin, gerçekleştirdiği yatırım harcamaları üzerinden KDV’yi indirme hakkını geriye etkili olarak elinden alacaktır (C-400/98 (8.6.2000), nokta (n.) 34- 38).

Bir kuralın “yasa” kabul edilebilmesi için, o kuralın yeterince ulaşılabilir olması da gerekir; yani, belirli bir olaya uygulanabilir nitelikteki hukuk kurallarının varlığı hakkında kişiler yeterince bilgi sahibi olmalı ve bu hukuk kurallarına ulaşabilmelidirler (İHAM, Sunday Times & Birleşik Krallık (26.4.1979), p. 87, 88). Buna çarpıcı bir aykırı örnek, Birleşik Krallık’tır. Birleşik Krallık’ta resmi gazete yoktur ve kanunlar, Kamu Sektörü Ofisi’nce bireysel ve ödemeli olarak yayımlanır (Cahn (2014): 104).

Yine, bir kuralın yasa kabul edilmesi, onun, kişilere davranışlarını ona göre ayarlama olanağı verecek şekilde açık olmasına bağlıdır (İHAM, Sunday Times & Birleşik Krallık (26.4.1979), p. 49; İHAM, Silver ve diğ. & Birleşik Krallık (25.3.1983), p. 87, 88). Mevzuatın karmaşıklığı, büyük şirketler için önemli bir zorluk kaynağı değildir; ama vergi uzmanı çalıştırma gücü olmayan bireyler ve küçük çaplı işletmeler veya STK’lar için ciddi bir hukuki güvensizlik faktörüdür (Fouquet, 2008: 7) ve ekonominin liberal karakterini sınırlayan unsurlardandır. Diğer yandan mevzuat karmaşası, bir bütün olarak iktidarın mali politikasının izlenebilirliğini (Fouquet (2008): 7), okunabilirliğini ve dolayısıyla eleştirilebilirliğini ortadan kaldırır; bilinçli katılımı/ demokrasiyi işlemez kılar. Kanunun açıklığı ile kastedilen, aşırı bir katılık değildir. Çünkü hukukun “toplumların gelişen bakış açılarına” (De La Motte, 2011: 95) uyarlanabilmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak, “birçok kanun, kaçınılmaz olarak (...)

yorumlanması ve uygulanması pratik gerçekliğe bağlı olan yoruma açık formüllerdir” (İHAM, Refah Partisi & Türkiye, p. 57). “Yasa kuralına yönelik olarak birden fazla yorumun yapılabilir olması tek başına, kuralın (...) öngörülebilirlik şartını karşılamadığı anlamına gelmez” (İHAM, Sunday Times & Birleşik Krallık, p. 49). Mahkemelerin görevi, (...) kuralın yorumuna dair şüpheleri kesin olarak ortadan kaldırmaktır” (AM (BB), 2013/ 3063, p. 41). Bu doğrultuda, yasanın tek biçim uygulamasını güvenceleyen bir mekanizmanın varlığı şarttır (İHAM, Sunday Times & Birleşik Krallık, p. 34). Bu mekanizma da, yüksek mahkemelerdir (İHAM, Ştefanica ve diğ. & Romanya, p. 36). Çeşitli vergi avantajlarına getirilen tavan ile ilgili 2005 tarihli iptal kararında (2005-530 DC (29.12.2005), p. 77- 89) Fransa Anayasa Konseyi, şu şekilde yol almıştır:

“1789 Bildirgesi’nin 6’ncı maddesinde ilan ettiği kanun önünde eşitlik ve 16’ncı maddesinin şart koştuğu “hakların güvencelenmesi”; vatandaşların kendilerine uygulanacak kurallara ilişkin yeterli bilgisi olmaması ve bu kuralların, muhataplarının bu kuralların kendileri üzerindeki sonuçları ölçme yeterlilikleri bakımından aşırı karmaşık olması hallerinde fiiliyatta gerçekleşemez. Özellikle başvuru hakkı, bu durumdan etkilenir. Bu karmaşa; Bildirge’nin hem hak ve özgürlüklerin uygulanmasının sadece yasaca belirlenmiş sınırlara tâbi olabileceğini düzenleyen 4’üncü maddesince, hem de kanunun yasaklamadığı hiç bir şeyin engellenemeyeceği ve emretmediği hiç bir şeye kimsenin zorlanamayacağını düzenleyen 5’inci maddesiyle güvencelenmiş hak ve özgürlüklerin uygulanmasını engeller. Vergisel alanda yasa, vatandaş için anlaşılabilir düzeyde bir karmaşıklığa varmışsa, 1789 Bildirgesi’nin “Tüm vatandaşların, bizzat kendileri tarafından ya da temsilcileri vasıtasıyla, kamusal katılım ihtiyacını belirleme, ona özgürce rıza gösterme, kullanılmasını izleme ve oranını, matrahını, tahsilini ve süresini belirleme hakkına sahiptir” düzenlemesini içeren 14’üncü maddesini ihlal etmiş olur. Bu, özellikle vergi yasasının, somut davada olduğu gibi, mükellefi seçim yapmaya davet ettiği ve nihai vergi yükünün, bu seçime bağlı olarak belirlediği hallerde böyledir. Vergi önünde eşitlik ilkesi bakımından, teşvik edici vergisel düzenlemelerin gerçekleşebilmesi, mükellefin, kendisine açık seçeneklere göre ödemesi gereken vergi miktarını makul bir belirlilik derecesinde hesaplayabilmesini gerektirmektedir. Ancak yeterli genel menfaat gerekçeleri, kanunun karmaşasını makul kılabilir. 2006 Finans Yasası’nın 78’inci maddesinin Anayasa’ya uygunluğu, işte bu sayılan ilkeler ışığında değerlendirilmelidir. İlk olarak, söz konusu hükümlerin muhatapları, sadece vergi idaresi değildir; ama aynı zamanda, yeni tavan kurallarının, tercihleri üzerinde nasıl bir etki yaratacağını değerlendirmek için vergi miktarlarını önceden hesaplamaya davet edilen mükelleflerdir. (...) 78’inci maddenin uzunluğu, üst üste binmişliği, mükellef için anlaşılabilirliği, profesyonel için dahi muğlak oluşu, kendileri de üst üste binmiş karakter sergileyen pek çok diğer hükme göndermede bulunuşu; hukuki güvensizlik ve özellikle yanlış anlaşılma, şikayet ve dava kaynağı olacaktır. 78’inci maddenin öngördüğü düzenlemenin karmaşıklığı, bir kısım mükellef için, yasa koyucunun kendilerini davet ettiği seçimi gerçekleştirebilmeyi imkansız kılabilir ve yasanın, seçimin herkesçe yapılabilmesini güvencelemesi gerekirken bunlar, vergi önünde eşitlik bakımından kendilerine tanınmış vergisel avantajlardan yararlanamayabilirler. Bu şartlarda 78’inci maddenin karmaşıklığı, anayasal gerekler karşısında ölçüsüzdür. İptal başvurusuna konu yasanın 78’inci maddesinde düzenlenmiş vergisel avantaj tavanı hükmünün Devlet bütçesi bakımından beklenen getirisi, anılan diğer maddelerden kaynaklanan gelir kaybı ile karşılaştırılabilir nitelikte değildir. Bu nedenle mükelleflere dayatılan bu yeni karmaşa, hiç bir gerçek genel menfaat gerekçesinde karşılığını bulamaz. Hem ölçüsüz, hem de yeterli bir genel yarar gerekçesi ile haklı kılınamaz söz konusu hükmün iptali gerekir.”

Ayrıca yasa, Hukuk'a^{xxiii} uygun olmalıdır (İHAM, Malone & Birleşik Krallık (2.8.1984), p. 67; İHAM, Silver ve diğ. & Birleşik Krallık (25.3.1983), p. 90; İHAM, Golder & Birleşik Krallık (21.3.1975), p. 34). İHAM, hukuka uygunluğu değerlendirirken, Avrupa Konseyi Statüsüne de referansla, hukuk devleti ilkesinin gerekleri ve bunlar arasında da özellikle, kamusal yetkilerin keyfi ve kötüye kullanımını engellemek için etkin denetim mekanizmaları üzerinde durmaktadır.

Ve son olarak yasa, kamu hukuku genel teorisine göre, bireysel çıkar için değil; ancak kamu yararı var ise yapılabilir^{xxiii} (Yaltı, 2006: 63- 64; AM, E. 2013/ 116, K. 2014/ 135 (11.9.2014)). Dikkat etmek gerekir ki bireysel çıkar ile bireyin hak ve özgürlüğü, birbirine özdeş değildir. Bireysel çıkarların hukukça koruma altına alınan kısmı, ortak bir ihtiyaç olan bireysel hak ve özgürlükleri oluşturur. Dolayısıyla bireysel hak ve özgürlüğün korunması, kamu yararınıdır. Hukukun ve tüm ilkelerinin yöneldiği amaç da, hak ve özgürlükleri korumaktır. Diğer yandan, tespiti büyük ölçüde ulusal karar mercilerinin takdirine bırakılan^{xxiv} “kamu yararı” dayanağı; devletin kutsallaştırılması suretiyle, demokrasilerde kamusal yetkileri ancak süreli olarak ellerinde bulundurabilen kişilerce “iktidar(larını) pekiştirme aracı” (Akıllıoğlu, 1991: 4) olarak kullanılma riskini her zaman içinde barındırır. Anayasa mahkemelerinin ve insan hakları mahkemelerinin ölçülülük ilkesi kapsamında geliştirdiği “gereklilik”, “elverişlilik”, “orantılılık” sınama ölçütleri^{xxv} (Kaboğlu, 2015: 278); dayanılan “kamu yararı” gerekçesinin hukuk sınırlarında kalması konusunda güvence oluşturmaktadır. Hiç bir genel yararın acil olarak gerektirmemesine rağmen yapılan ani mevzuat değişikliğinin, eski mevzuata göre kararlar almış ve yeni mevzuata uyum için gerekli zamanı bulamamış mükellefte ağır zarar yaratması halinde vergi yargıcı da, kamu makamlarının kusursuz sorumluluğu kapsamında mükellefin yasanın uygulanmasından kaynaklanan zararının tazminine hükmedebilir ya da mükellefi, ülke mevzuatına göre bu konuda yetkili yargı yerine gönderebilir (Delaunay, 2014: 73).

Diğer yandan, bir alanda yasallık ilkesinin kabul edilmiş olmasının doğal sonucu, bu alanda sözleşme serbestisinin olmayışıdır (Delaunay, 2014: 54). Dolayısıyla, vergide yasallık ilkesi sayesinde hiç bir kamu makamı ya da bu makamlarda çalışanlar, diledikleri mükellefler için, bunların yasa ile öngörülmuş mali yükümlülüklerini hafifletecek ya da kaldıracak şekilde işlemde bulunamazlar; çünkü vergi, kamu düzenine ilişkindir^{xxvi} (Fransa Yargıtayı (FY), Dreyfus Frères & Cie, (13.3.1895)). Buna karşılık, bu konuda istisnalar mevcuttur^{xxvii}.

3. YASALLIK İLKESİNİN SINIRI VE HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİNİN PEKİŞTİRİCİSİ OLARAK VERGİDE MEŞRU GÜVEN İLKESİ

Hukuki güvenlik ilkesi dışında, Alman kökenli olan ve çeşitli Avrupa Birliği ülkelerinin yanı sıra özellikle Topluluk Hukukuna sirayet etmiş bulunan başka bir anayasal ilke, meşru güven ilkesidir (confiance légitime). Meşru güvenin korunması, Adalet Divanı içtihatında “Topluluk’un temel ilkelerinden” (C-17/03 (7.6.2005), n. 73) ve “üstün hukuk kuralı” (74/74 (14.5.1975), n. 44) kabul edilmektedir. Topluluk içtihatına göre, yasal güven ilkesinin amacı, özel kişiyi devlet menfaatlerine karşı değil; kamu makamlarına karşı korumaktır (Delaunay, 2014: s. 45).

“Hukuki güvenliğe saygı ilkesi, çok önemli olsa da, mutlak biçimde uygulanamaz, uygulaması yasallık ilkesi ile bir arada götürülmelidir; bu iki ilkedeki hangisinin üstün geleceği, her somut olayda kamu yararı ile çakışan özel yarara göre belirlenir” (AD, 42 ve 49/59 (22.3.1961), n. 159). Hukuki güvenlik ilkesini dillendirdiği bu ilk kararından da anlaşıldığı üzere Adalet Divanı, bu ilkeyi, sacayaklarından birini yasallık ilkesinin oluşturduğu anlamının dışında kullanmaktadır. Daha sonraki kararlarında ise Divan, hukuki güvenlik ilkesi ve meşru güven ilkesini bir arada kullanacaktır. İHAM’ın ise, “meşru güven”

kavramının yanı sıra vergi alanında sıklıkla kullandığı kavram “meşru beklenti”dir (espérance légitime) (2.1.).

Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın yerleşik içtihatına göre hukuki güvenlik ve meşru güvenin korunması prensiplerine, sadece Avrupa Birliği kurumlarınca değil, ancak Birlik direktiflerince kendilerine verilen yetkileri kullanım esnasında üye devletlerce de uyulmalıdır. Bu doğrultuda, Fransa iç hukukunda mevcut olmayan bu ilkeye saygıyı Fransa yargıcı, yüklediği ulusalüstü sözleşmeler kapsamında ve özellikle TVA (KDV) gibi Topluluk Hukukunca düzenlenmiş durumlar söz konusu olduğunda denetlemektedir (Fransa Danıştay (FD), 210944 (9.3.2001)). Bununla birlikte Fransa iç hukuku, meşru güven ilkesini çağrıştıran, hatta ötesine geçen çeşitli özellikli hükümler içermektedir (2.2.)

3.1. Meşru Güven İlkesinin Hukuki Güvenlik İlkesinden Ayırıştırılması

Aslında birbirleriyle yakın ilişkili olan hukuki güvenlik ilkesi ve meşru güven ilkesini, kullanabilmek için birbirinden ayırıştırmak gerekmektedir. Meşru güvenin korunması hakkı, şu şekilde ifade edilebilir: Mevzuat değişiklikleri ve tutulmamış taahhütler karşısında basiretli ve ihtiyatlı bir özel kişinin bir kamu organının tutumuna ve bu tutumdan doğan gidişata güveni, zorlayıcı bir kamu yararı gerekçesine dayanmadığı sürece beklenmedik ve ani tutum değişikliği ile sarsılmaz (DELAUNAY, 2014: s. 45). Topluluk Hukuku içtihatında bu gerek, “meşru güvenin korunması hakkında, Yönetimin (açık güvenceler sağlayarak) ^{xxviii} kendisinde haklı beklentiler doğurduğu her özel kişi faydalanır” (AD, 289/81 (19.5.1983), n. 21; AD, T.3/92 (9.2.1994), n. 58) şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla meşru güven ilkesi, norm sabitliği (istikrarı)/ kazanılmış hak/ geriye yürüme alanı ile ilgilidir ve belirli koşullarda (sübjektif) beklentilere hukuki koruma tanınması yönü ile (objektif) yasallık ilkesiyle karşı karşıya gelmektedir.

Fransa Anayasa Konseyi’nin yukarıda da adı geçen kararına göre “hiç bir anayasal prensip, “meşru güven” denen bir ilkeyi garantilememektedir”. Bu doğrultuda Konsey, varlığın elden çıkarılmasından doğan değer artış kazançlarını kurumlar vergisine tâbi kılan yeni düzenlemenin, anayasal değeri olan eşitlik ilkesini de ihlal etmediğine çünkü yasa koyucunun, yeni düzenlemenin, 1 Ocak 1997 mali yılından başlayarak uygulanacağını düzenlediğine ve bunun, amacı doğrultusunda objektiflik ve rasyonellik kriterlerini karşıladığına hükmetmiştir (97-391 DC (7.11.1997), p. 6, 10). Yine Konsey, on iki seneden fazla zamandır açık bulunan taşınmaz tasarruf planı (faiz getiren ve taşınmaz kredisine imkan veren bir bloke hesap) faizlerine uygulanan istisnayı kaldıran 2006 Finans Yasası’ndaki düzenlemenin, vade sonu gelmiş hesapları kapsadığından ve bunlar üzerinde geriye dönük etki yaratmadığından, 1789 Bildirgesi’nin 16’ncı maddesi kapsamında bir anayasal aykırılık içermediğini karara bağlamıştır (2005-530 (29.12.2005), p. 46). Bu doğrultuda, yasanın bizzat kendi uygulama dönemini belirlediği ancak bu dönemin, daha sonradan kısaltıldığı durumlarda söz konusu yasanın muhattaplarının, bu yasa üzerine kurdukları beklentiler korunmayacaktır. Örneğin, bina vergisi alanında tanınan bazı süreli istisnaların süresini 25 seneden 15 seneye indiren 1984 Finans Yasası’nda (83-1179 (R.G. 30.12.1983), m. 14/1) olduğu gibi kişileri, süreli bir vergi avantajının zamansız kaldırılışından koruyacak her hangi bir ilke, Fransa iç hukukunda mevcut değildir (Delaunay, 2014: 56). Ancak Fransa’da, bir kanun hazırlığının duyulduğu ya da ilan edildiği daha ilk aşamada, mükellefler ve bunların temsilcileri (özellikle International Fiscal Association (IFA) gibi uzman STK’lar), kanun konusunda en net şekilde bilgilendirilmeyi ve mümkünse, Meclis’e ve hatta Danıştay’a sunulmadan evvel kanun taslaklarını incelemeyi talep ederler ve bu sivil katılım ve denetim süreci, Bakanlar Kurulu ve Vergi Mevzuatı İdaresi (Direction de la législation fiscale, DLF) tarafından yönetilir (Lieb ve Heurtier, 2014: s. 23). Özellikle söz konusu yasal düzenlemenin özneleri, menfaatlerinin farkında olan toplumsal gruplar ise; bu denetim ve tartışmalar, çok

önceden başlar, Fransa’da örtülü sermaye ile mücadele düzenlemesinin yeniden ele alınması sürecinde ya da şirketlerin tabi olduğu bir vergi olan mesleki vergi (taxe professionnelle) reformu sürecinde yaşandığı gibi^{xxix} (Lieb ve Heurtier, 2014: s. 23). Gerçekten de demokrasi/katılım ve hukuki güvenlik, düşünülen vergi değişikliklerinin, kamuoyunun (mükellefler, basın, temsilciler) bilgi ve değerlendirmelerine açılmasını gerektirir (Neumark, 1975: 375). Türkiye’de ise eski tarihli bir çalışmada yasa tasarılarının, siyasi baskılara direnme zaafiyetinden ötürü, yürütme organının merkez örgütü ile yasama organı arasında gizli tutulduğu (Akdeniz, 1968: 26- 27) ifade edilmiştir.

İlke, Fransa hukukunda şekli olarak tanınmış olmasa da; Danıştay’ın güncel içtihatı, hukuki güvenlik ilkesini meşru güven ilkesine yaklaşıp şekilde yorumlamaktır^{xxx}. 1997-2000 yılları arasında gerçekleştirdiği işe alımlar karşılığı, Fransa Vergiler Genel Yasası’nın (Code général des impôts, CGI) ilgili maddesindeki vergi kredisinden faydalanmak isteyen bir şirketin talebi, 1999 yılı sonunda yürürlüğe giren ve bu vergi avantajını geriye etkili olarak kaldıran Finans Yasası’nın ilgili maddesine dayanarak reddedilmiştir. Bu halde şirket, yalnızca 1997- 1998 arası işe alımları için söz konusu vergi avantajından faydalanabilecek; buna karşılık izleyen sene ek 30 ücretli istihdamı, kendisinin aynı avantajdan faydalanmasını sağlayamayacaktır. Fransa Danıştayı, Vergiler Genel Yasası’nın söz konusu maddesinin teşvik etmeye yönelik olduğu, yasa koyucunun vergi kredisi ödemelerini her sene sonunda değil ama üç senelik dönem sonunda yapmayı öngörmüş bulunduğu, şirketin vergi kredisi ödemesi beklentisinin böyle üç senelik ve teşvik edici bir mevzuata dayanan haklı bir beklenti olduğu, bir para miktarı elde etmeye yönelik haklı beklentinin İHAS’a ek 1. Protokol’ün 1. maddesi kapsamında bir mal olarak değerlendirilmesi gerektiği, şirketin bu konuda geriye etkili bir mevzuat değişikliğini öngörebilmesinin imkansız olduğu, ayrıca yasa değişikliğinin 1999 senesinin sonunda ve bu seneyi de kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiş olmasının haklı nedeninin gerekçelendirilmemiş olması ve bu sene her işe alım için bir vergi kredisinden yararlanacağını düşünen şirketlerin tutumlarını bu yeni düzene göre ayarlayacak vakitlerinin de bulunmadığı gerekçeleriyle Bütçe, Kamu Hesapları ve Kamu Fonksiyonu Bakanı aleyhine hüküm kurmuştur. Aynı kararında Mahkeme, mülkiyet hakkına geriye etkili müdahalenin, ancak bu müdahale ile onun dayandığı genel yarar gerekçesi arasında adil bir dengenin kurulması şartıyla yapılabileceğini; kamu yararı gerekçesi olarak İdare’nin, bu vergi kredilerinin şirketler üzerindeki “düşüş etkisini” ve bütçe gelirlerindeki artışı gösterdiğini; ancak bu “düşüş etkilerinin” genişliğinin ve doğasının hiç bir net araştırmaya dayandırılmadığını; toplam vergi harcamasının ise, senelik 350 Milyar Frank’lık bir istihdam yararına senelik 1 Milyar Frank kadar olacağını; bu nedenlerle, genel yarara dayandırılmayacak bu vergi kredisi iptalinin 1999 senesi için ayrıca orantısız olduğunu (308996 (9.5.2012)) hükme bağlamıştır. Yine Danıştay’ın içtihatına göre “yeni bir düzenleme söz konusu olduğunda, hukuki güvenliği sağlamak için geçiş hükümleri yayınlama yükümlülüğü, düzenleyici işlem yapma yetkisine sahip makama düşer (...) Söz konusu kararnamenin hiç bir geçiş hükmü içermemesi yüzünden yasanın gerekleri ve getirdiği yasaklar, yasa yürürlüğe girmeden önce yasal olarak kurulmuş sözleşme ilişkileri üzerinde karışıklık yaratacağından ve bu karışıklık, güdülen hedef karşısında aşırı karakter taşıdığından, hukuki güvenlik ilkesine aykırıdır” (288460 (24.3.2006)).

Fransa Yargıtayı ise, ilk defa “meşru güven ilkesi” ifadesini, Vergi İdaresi’ne “doğruluk ödevi” yüklediği bir kararında kullanmıştır: Vergi idaresi, inceleme faaliyetlerini “demokratik bir toplumun mükellefinin vergi idaresine karşı duyması gerektiği meşru güveni” güvenceleyecek şekilde yürütmelidir (1128 (18.6.1996)). Gerçekten de vergi denetim, af ve teşvik araçları; kimi sermaye gruplarını yaratmak ve büyütme, kimilerini ise küçültme ve piyasadan silme için kullanılabilir^{xxxi}. Oao Neftyanaya Kompaniya Yukos Rusya’ya karşı

davasında başvuru şirket, kendisine yönelik vergisel işlemlerin Devlet tarafından siyasi bir motivasyonla kendisini yok etmek ve varlığının kontrolünü ele geçirmek saikiyle yürütüldüğünü (İHAS m. 18 ihlalini) ve benzer durumdaki şirketler karşısında kendisinin ayrımcı muamele gördüğünü (İHAS m. 14 ihlalini) iddia etmiştir. Ancak İHAM; vergi mercilerinin ya da yargının, şirketin vergi planlamasından, özellikle de hileli olarak kaydedilmiş ticari şirketlere başvurma yolundan bütünüyle haberdar olduklarından ve bunu yasaya uygun bulduklarından bahsedilemeyeceğine, dolayısıyla da bu metotlara pasif olarak tolerans gösterdikleri ya da aktif olarak bunları onayladıklarının kabul edilemeyeceğine; şirketin de diğer şirketlerin benzer metodu kullandıklarını veya kendisinin tek hedef seçildiğini kanıtlamadığına; bu nedenlerle de İHAS'ın 14'üncü maddesinin Rusya tarafından ihlal edilmediğine karar vermiştir. Aynı davada İHAM; davanın önemli bir siyasi ilgi çekmiş olmasına karşılık, tespit edilmiş hak ihlalleri dışında Rusya'nın, şirketi bitirmek için usul ihlali yapmadığına; bu nedenle de İHAS'ın 18'inci maddesinin ihlalinin söz konusu olmadığına (Oao Neftyanaya Kompaniya Yukos & Rusya (8.3.2012), p. 608 vd., p. 659 vd.) karar vermiştir. Vergi denetiminin, toplumsal çıkar yerine iktidardakilerin kişisel ve parti çıkarlarını sağlama aracı olarak kullanılmasının önüne geçmek için, uluslararası para kurumlarının ve çeşitli kuruluş ve uzmanların Türkiye'ye bağımsız gelir idaresi tavsiyesi bulunmaktadır^{xxxii}.

Meşru güven ilkesinin tanındığı ülkelerde ve Topluluk Hukukunda ise beklentilere tanınan hukuki güvenlik, daha geniştir. Uluslararası şirketlerce kurulmuş bulunan ve bu şirketlere, özellikle finansal alanda çeşitli hizmetler sunan koordinasyon merkezleri, Belçika'da 1982'den beri, yenilenebilir bireysel anlaşmalara dayalı olarak avantajlı bir vergi rejiminden faydalanmaktadır. Komisyon, ilk başta bunun bir devlet yardımı olmadığını kabul eder. Ancak Avrupa Birliği Konseyi'nin haksız rekabete ilişkin 1997 tarihli çalışması, Komisyonu, bu merkezlere uygulanan vergi rejimini yeniden ele almaya yönlendirmiş ve Komisyon, bunlara tanınan vergi avantajını devlet yardımı olarak kabul etmiştir. Adalet Divanı ise, Komisyon'un kararını iptal etmiştir; çünkü karar, anlaşma yenileme talepleri o tarihte askıda onay bekler durumda olan koordinasyon merkezlerine bir geçiş süreci öngörmemektedir (C-182/03 ve C-217/03 (22.6.2006), n. 163). Geçiş sürecinden kasıt; önceden uyarma, yeni hükümlerin uygulamasının geciktirilmesi ya da eski ve yeni hükümlerin belli ölçüde birlikte uygulanması olabilir (Delaunay, 2014: 71- 72).

Meşru güven ilkesinin gündeme gelmesi için, ilkenin yukarıda verilen tanımında da ortaya koyulduğu üzere bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Her şeyden önce, üzerine güven tesis edilen ve ani değişikliğe uğrayan tavır ve hükümler yeterince açık olmalıdır. İdare'nin karmaşık, eksik ya da yayınlanmamış bir işleminin mükellefte yarattığı güvenden bahsedilemez (AD, C-123/89 (27.3.1991)). Bu doğrultuda bir normatif metin, meslek kurallarını düzenleyen bir metin, İdare'nin ve sözleşmeci diğer tarafın her ikisinin de kesin iradesine dayalı olarak kurulmuş bir sözleşme ya da bir idari taahhüt; yönetilenin üzerine güven tesis edebileceği hüküm ve tutumlardır (Cassia, 2006: p. 17). Yukarıda adı geçen karar, Topluluk Hukuku anlamında neyin meşru güven yaratmayacağına ilişkin bir belirleme de içinde barındırmaktadır: Ecofin Konseyi'nin, söz konusu merkezlere tanınan vergi avantajının 2010'a kadar sürdürüleceğine ilişkin ortaya koyduğu siyasi irade sonucu mükellefte yaratılan güven, hukuki sonuç doğurmaz ve Mahkeme önünde öne sürülemez (AD, C-182/03 ve C-217/03 (22.6.2006), n. 151).

Diğer yandan, uyandırılan güvenin korunması, bu güvenin meşru sayılmasına bağlıdır. Yani yönetilen, Yönetim'in benimsediği tutumda bir değişiklik olacağını öngörebilecek durumda olmadığını ortaya koyabilmelidir; başka bir deyişle, kamu erklerinin, eski mevzuatın değişmeyeceğine yönelik bir güven duygusu oluşturduğunu ispat edebilmelidir (Cassia, 2006:

18). Topluluk yargıcı bu şartı, haklı beklenti (*espérance fondée*) kavramı ile ifade etmektedir. Fransız tarımsal işletmecilere yapılan doğrudan devlet yardımını 1 Ocak 2000’den başlayarak geriye etkili olarak %20 azaltan 1 Mart 2000 tarihli bir kararnameyi Fransa Danıştayı, bu doğrultuda meşru güven ilkesine aykırı bulmamıştır. Çünkü Hükümet, 17 Mayıs 1999 tarihli Topluluk kararı ile izin verilen yardımlar doğrultusunda yapılacak değişiklikleri daha Mayıs 1999’da kamuya bildirmiş ve çiftçi sendikalarının temsilcisi bir kurum ile de konuyu istişare etmiştir. Bu nedenle “basiretli ve ihtiyatlı üreticiler, davaya konu değişikliği daha 2000 senesi başının öncesinden öngörebilir kılınmışlardır”^{xxxiii} (219494 (11.7.2001)).

Meşru güvenin sabit olduğu durumlarda dahi mutlak bir kamu yararı, yeni düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarihten önce doğmuş ancak henüz tamamlanmamış durumlar için geçiş önlemlerinin kabulüne karşı koyabilir (AD, C-183/95 (17.7.1997), n. 57; AD, 74-74 (14.5.1975), n. 44). Yargıcın analizine subjektif unsurların karıştığı akıl yürütme aşaması, işte meşru güvenin sabitliği kabul edildikten sonraki bu aşamadır. Yargıçtan istenen, orantılılık denetiminin klasik şemasını uygulayarak, meşru güveni kıran işlemin güttüğü toplumsal sağlığın korunması gibi bir genel yarar^{xxxiv} amacının, önceden mevcut durum ya da hukukun muhafazasındaki özel yarardan üstün olup olmadığını doğrulamaktır; özel yararın, genel yarardan daha baskın olduğu hallerde meşru güven ilkesi korunur (Cassia, s. 21).

Son olarak, “Hukuki durumların güvenliği ilkesi, bir topluluk işleminin başlangıç tarihinin kural olarak yayınından önceki bir tarih olarak belirlenmesini engellese de; Divan’ın yerleşik içtihadına göre, ulaşılmak istenen amacın bunu gerektirmesi ve mükellefin yasal güveninin gerektiği gibi korunduğu hallerde bu, istisnai olarak böyle olmayabilir. Bu içtihat, geriye yürümenin, yasanın lafzıyla öngörülmediği, ancak içeriğinden çıkan sonuç olduğu durumlar için de uygulanabilir”^{xxxv} (AD, C-487/01 ve C-7/02 (29.4.2004), n. 59).

İHAM, meşru güven ilkesini tanımakta ve kullanmaktadır^{xxxvi}. Ancak vergi konusunun dahil olduğu mülkiyet hakkı alanında bunun yerine kullandığı özel kavram, “meşru beklenti”dir (*espérance légitime*): Bir maddi fayda elde edileceğine ilişkin meşru beklenti, İHAS’a ek 1’inci Protokol’ün 1’inci maddesi anlamında mal sayılır (İHAM, Pine Valley Developments Ltd ve diğ. & İrlanda (29.11.1991), p. 51; İHAM, S.A. Dangeville & Fransa (16.4.2002), p. 44 vd; İHAM, Marcelle Debar ve diğ. & Fransa).

3.2. Fransa İç Hukukunda Meşru Güveni Koruyan Özellikli Hükümler

Meşru güven ilkesi, her ne kadar Fransa iç hukukunda şeklen tanınmamış bulunsa da; mevzuatı, bu ilkenin aslında Vergi Hukuku alanında uzun süredir tanınmış olduğunu gösteren ve hatta ötesine geçen çeşitli özellikli hükümler içerir.

Örneğin, LPF’nin L. 80- A maddesinde, vergi normlarına ilişkin Vergi İdaresi’nin kesin biçimde yaptığı yorumların mükellefçe Vergi İdaresi’ne ve yargıca karşı- bu yorum yasaya aykırı olsa da- ileri sürülebileceği düzenlenmiştir. Bu noktada Fransa hukuku, “güvenin meşru sayılması” koşulunu içermediğinden, Topluluk Hukuku’nun koruma alanının ötesine geçer. Mükellef, faaliyetleri esnasında vergi idaresinin benimsediği idari yorumun, kendisine uygulanması hakkına sahiptir. Söz konusu düzenlemenin anayasaya uygunluğu konusunda görüş sormak için Başbakan tarafından Anayasa Konseyi’ne gönderildiği^{xxxvii} süreçte doktrinden pek çok önemli yazar, maddenin, yetkiler ve normlar hiyerarşisini alt üst ettiğini; bu maddeye dayanarak İdare’ye, tüm yasaların anlam ve kapsamını değiştirme yetkisi verildiğini ve bunun da, vergide eşitlik ilkesine hanel getirme riski taşıdığını savunmuştur (Sauve, 1980).

Bir diğer örnek, “önleyici vergi anlaşmalarına” (*accords fiscaux préventifs*)^{xxxviii} ilişkindir. Bunlar arasında, mükellefin, kişisel durumuna bir kuralın uygulanabilirliği

konusunda idareden görüş istediği özelge, öznel nitelik taşır. Özelge, Fransa hukukundaki bu öneminden ötürü artık yayınlanmaktadır. “Hukuka aykırılık yoktur” özelgeleri, örnek olarak verilebilir. İdare, işletmenin işleminin hukuka uygun olduğunu yazıyla önceden işletmeye bildirmişse, hukuka aykırılıkları önleme yöntemlerini artık uygulayamaz. Ekonomik işletmeciler bakımından yasal güven kaynağı olan bu uygulama, yabancı işletmecilerin yasal güvenini artırmaya yönelik “sabit yerleşim yeri özelgesinin” de gösterdiği gibi, önemli ölçüde gelişmiştir. “Sabit yerleşim yeri” özelgeleri sayesinde yabancı işletmeler, Fransa ve yabancı devlet arasında imzalı olan anlaşma uyarınca işletmelerinin Fransa’da sürekli bir işletmesi ya da sabit bir merkezi olup olmadığını güven içinde tespit edebileceklerdir. “Önleyici vergi anlaşmaları” kapsamında uluslararası vergilendirmenin önemli meselesi olan transfer fiyatlandırma ön anlaşmalarından da bahsedilebilir. Vergi idaresi ve işletme arasında kurulan transfer fiyatlandırması ön anlaşmaları, anlaşmaya uygun olarak uygulanmış fiyatlara ilişkin daha sonra yapılacak tüm artırımları yasaklar (Delaunay, 2014: 50- 51).

Başka bir örnek, mükellefin, vergi doğrulamalarını önceleyen hak ve güvenceleri alanından verilebilir. Vergi Muhakemeleri Kitabı’nın L.10/ 4 maddesine göre İdare, vergi mükellefine, denetimden önce ve aksi, “hakkın içeriğini zedelemesi halinde” (FD, 215649 (5.12.2001)) denetimi yoklukla malul edecek şekilde, vergi denetimine uygulanan temel kuralları özetleyen “Denetlenen Mükellefin Şartı”nı (charte du contribuable vérifié) ulaştırmalıdır. Bu metnin içerdiği kurallar, İdare’ye karşı ileri sürülebilir. İdare memurları, denetim esnasında bu kurallara, “eğer denetlenen mükellefin hakkını güvencelemeye yönelikler ise” (FD, 204805 (10.11.2000)) kuralların yasal dayanağı olmasa dahi uymak zorundalardır.

Diğer bir örnek, vergisel tercihler konusunda verilebilir. Vergisel tercih, vergi bakımından belirli bir hukuki durumda konumlanmış mükellefe, vergi kanununca tanınmış bir tercihte- beklenene üzere kendisine en az vergiyi yükleyecek tercihte- bulunma hakkıdır; onu ve İdare’yi bağlar (Delaunay, 2014: 52).

Fransa’da meşru güven ilkesi kapsamında söz edilmesi gereken bir diğer madde, çok değişken alanlardan biri olan inşaat alanında lafzı ile inşaatçının vergisel durumunu süreli olarak sabitleyen Şehircilik Kanunu’nun (Code de l’urbanisme^{xxxix}) ilgili maddesidir^{xl}.

Danıştay’ın da vergi hukuku alanına kattığı, meşru güveni korur özellikte kurallar vardır. Bunlardan bir tanesi, herhangi bir yasal ya da idari düzenleyici işleme dayanmamasına rağmen vergi borçlarının taksitlendirilmesine ilişkin bir kararın, mükellef lehine hak doğurucu nitelikte tanınmasıdır (129460 (18.3.1994)). Meşru güven ilkesini, daha önce açıklandığı üzere^{xli} Fransa’da ilk defa yorumlayarak hukuk yaratan mahkeme olan Strasbourg İdare Mahkemesi ise, yine başka bir hukuk yaratıcı kararında İdare’yi, ikmalen vergi tarhından vazgeçtiğini mükellefe bildirmemesinden dolayı mahkum etmiştir. Oysa hiç bir usul mevzuatı, İdare’ye böyle bir görev yüklememektedir. Ancak Mahkeme, mükellefin “ilgili düzeltmelerin kendisine tebliğinden, zamanaşımı süresi dolana kadar meşru bir endişe” duyacağını (Buclin (14.5.1996)) kabul etmiştir.

Bu son kararın da örneklendirdiği üzere, mükellefin meşru güveninin korunmasının en etkili yöntemlerinden birisi, kamu makamlarının sorumlu kılınmasıdır. Başka bir örnek kararda Danıştay, bir bucak başkanının, mükellef nezdinde vergi muafiyeti taahhüdünde bulunması, buna karşılık belediye meclisinden çıkan kararın, mükellefin tâbi olduğu verginin yarısı oranında istisna öngören bir düzenleme olması hali için, tutulmamış sözden bucağın kusurlu sorumluluğuna hükmetmiştir (29146 (12.10.1984)).

4. SONUÇ

Meşru güven ilkesi, sübjektif karakterli beklentilere hukuki koruma tanınması yönü ile, objektif karakterli yasallık ilkesiyle karşı karşıya gelmektedir. (Hukukun)/ Devletin^{xlii} varlık nedeninin, insan haklarını gerçekleştirmek olduğu (Kuçuradi, 1998: 24) ve toplumsal yaşamda çatışan insan haklarının sınırlanmasında, öncelikli hak- ikincil hak kriterinin kullanıldığı (Kaboğlu, 2006: 88) bilgileri göz önünde bulundurulduğunda sorun, ilkelerin garantilediği insan haklarının önceliği- ikincilliğinin tespitinde kilitlenmektedir.

Objektiflik, düşünen bir öznenen arî şekilde hüküm ifade etmeyi kasteder (Trésor de la Langue française informatisé). Hak öznesinin düşüncesinin haklılığının (İdare ya da yargı yerince/ sübjektif) değerlendirilmesine^{xliii} lüzum bırakmaz. Bu sayede, yukarıda açıklandığı kapsamda yasa niteliği taşıyan hukuki düzenleme, piyasada ayrımcı muamele görme riskini baskılar.

Meşru güven ilkesi ise, esas olarak, mülkiyet (mülkiyete ilişkin gelecek beklentisi) hakkının beklenmedik bir idari ya da yargısal yorum ya da yasa değişikliği ile sınırlanması söz konusu olduğunda devreye girer. Beklenmedik bu değişikliğin yöneldiği kamu yararı amacı karşısında bununla çakışan mülkiyet hakkı arasında hangisi lehine nasıl sınırlama yapılacağı, bunların ağırlığına göre takdir edilecektir.

Yasallık ilkesi dışında hukuk devletinin dayandığı öteki sacayakları, bağımsız ve tarafsız yargı ile kamu yetkililerinin sorumluluğudur (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2002: 105). Yasallık ilkesi ve meşru güven ilkesinin garantilediği haklar, ilk bakışta çatışmaz gözükmektedir. Ancak, devlet görevlilerinin, kendilerini hukukla bağlı hissetmedikleri ülkelerde meşru güven ilkesini hukuki dayanak alarak verilen kararlar, serbest piyasa dengesini bazı aktörler lehine ve diğerleri aleyhine bozma ve mülkiyet hakkı bakımından ayrımcılığa uğramama hakkını gündeme getirme riski taşırlar.

Fransa'da toplumda gelişen kolektif bilincin; devlet görevlilerinin, yetkilerini kötü ve kötüye kullanma ihtimalini gün geçtikçe azalttığı ifade edilmektedir. Mükellefler, devletin mali sorumluluğuna ve cezai planda devlet görevlilerinin kişisel sorumluluğuna gitmektedirler. Bağımsız iç denetim ve Sayıştay'ın ve Meclis Komisyonları'nın yaptıkları başta olmak üzere dış denetimin yoğunlaşması da Devlet görevlilerine, hukuki, belgeli ve sabit bir zeminde hareket etmekte doğrudan çıkarları bulunduğunu göstermektedir (Lieb ve Heurtier, 2014: 20). Son olarak, mükelleflerin siyasi ve idari bilinçlenmesinden bahsetmek gerekir: Artık bir vergi normu; ancak açıklanabilir ve mükellefler ile tartışılarak hatta ortak şekilde hazırlanmış olması halinde kabul edilmektedir (Lieb ve Heurtier: 21).

DİPNOTLAR:

ⁱ Türkiye anayasaları için bakınız (bkz.) T.C. Anayasası (7.11.1982- 2709) madde (m.) 2, T.C. Anayasası (9.7.1961- 334) m. 2.

ⁱⁱ “Keyfilik; yöneticilerin, baskı kurma, engelleme, manipüle etme ya da farklı görüş veya çıkar gruplarını yok sayıp ya da onlara eşit ilgi ve saygıyı göstermeden yönetilenler üzerinde etki kurma kapasitesidir. (...) Keyfi hareket etme kapasitesi, üç şekilde sonuçlanır: Birinci olarak, bildiğini okuyan ya da kaprisli hükümetler ortaya çıkartır. Bunun sonucunda, siyasette bir tutarlılık ya da uyum söz konusu olmaz ve insanlar, nasıl hareket etmeleri gerektiğini kestiremezler. Örneğin, o güne kadar itiraz edilemez bir konu, yöneticinin hoşuna gitmemeye başladığı veya bu konuda bir hassasiyet geliştirdiği için bir anda ve bariz bir neden olmadan cezai yaptırıma bağlanabilir. Aslında bu tür keyfilik, daha çok yargının sınırlanmamış takdir yetkisinden kaynaklanmaktadır. Kötü ya da adil olmayan bir uygulamayı düzelterek iyi bir karar dahi, keyfi olarak alınabilmekte ise, mevcut beklentileri hiç bir uyarı ya da danışma olmaksızın alt üst ederek, adaletsizliğe neden olabilir. İkinci olarak, kişilerin haklı beklenti ve ihtiyaçlarının katıksız kötücüllükten ya da bir diğerinin çıkarları için çiğnenmesi ya da yok sayılması durumlarında olduğu gibi, zulme neden olabilir. Ve son olarak, sistematik biçimde keyfi kararlar alabilen bir yöneticinin varlığı, tahakkümle (baskıyla) sonuçlanır. Keyfi müdahale gücü, hiç bir zaman mutlak değildir. Hiç bir etkili kimse; ne zaman, nerede, nasıl ve kime müdahalede bulunacağını her zaman dilediği gibi seçemez. Buna karşılık, müdahale potansiyeli bulunduğu sürece, yöneticinin tahakkümü altındayız demektir. Yönetilen, yöneticilerinin gücüne sürekli korkuyla karışık bir saygı duyar hale gelir; onların bir sonraki adımını tahmine çalışır, kendisini onların öfkelerinden kaçma ya da hoşgörülerini kazanma çabası içinde bulur.” (BELLAMY, 2007: 58).

ⁱⁱⁱ Hukuk devleti nosyonunun tarihî gelişimi için bkz. HERRERA, 1994: 89- 103; MORIN, 1996: 643 ve devamındaki sayfalar (vd.).

^{iv} Kapitalist sistemde gelir dağılımı, çalışmaya ve başarıya bağlı olarak gerçekleşmez. Çünkü ekonomik bakımdan üstün durum, tekelleşme ve piyasa oyunları; üretim sürecinde kişiler arasında fırsat ve olanak eşitsizliği yaratır (ÖNCEL ve diğ., 2009: 53). Üretim gerçekleştikten sonraki aşamada ise, yaratılan katma değer önemli bir kısmından çalışanlar (işçi ve memur statüsündeki kişiler) değil; sermaye gelirleri olan kâr, kira ve faiz adları altında başka kişiler faydalanır (ALLEGRE ve diğ., 2012: 238). Bunun sonucu olarak, dünya ölçeğinde gelirlerin yarısını, %8 kullanmakta; kalan yarısı ise, %92 arasında paylaşılmaktadır (MILANOVIC, 2012: 8). Ekonomik sistemin, servet ve gelir dağılımına küçük bir azınlık lehine eşitliği bozucu bu müdahalesine rağmen; bu müdahalenin mali politikalarla hafifletilmesi konusu, “kişisel etik” ya da “toplumsal bağlar” mefhumlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmaktadır (Örnek olarak bkz. MONNIER, 2006: 105- 106). Kapitalist sistem öncesi ve 1789 Devrimi’ne giden yoldaki üç katmanlı toplumda da benzer bir bölüşüm tablosu vardır. Fransa’da toplumun %2’sini temsil eden ruhbanlar ve asiller (imtiyazlılar), toplumsal gelirin yarısını kullanmakta; diğer yarım ise, toplumun %98’ini oluşturan üçüncü tabaka arasında bölüşülmektedir (DE JONES, 1834: 105- 108).

^v Kamu parasının keyfi olarak harcanması ya da kamu gelirinden keyfi olarak vazgeçilmesi sonucu bu keyfilikten faydalandırılan siyasi oluşum ya da söylemler, çok pahalı olan yazılı ve görsel basın aracılığıyla, rakipleri hilafına kendilerini tüm toplum nezdinde görünür kılabilir ve siyasi ve ekonomik sistemin belirleyicisi olabilirler (Türkiye’deki benzer durum için bkz. Berksoy, 2013: 58 vd.). Vergi denetim, af ve teşvik araçları; kimi sermaye gruplarını yaratmak ve büyütme, kimilerini ise küçültme ve piyasadan silme için kullanılabilir. Medya gruplarının gazetecilerce değil, ama farklı alanlarda da ekonomi içerisinde aktif, büyük yatırımları (kazançları ve riskleri) bulunan kişilerce işletildiği ve bunların, kamu ihalelerine katılmalarının serbest olduğu Türkiye gibi bir ülkede kamu parasının keyfi kullanımı; bunları, yöneticilerle iyi geçinme çabasına sürükleyebilir. Bunun sonucu olarak haber alma hakkı engellenen halk, gündem konusunda ancak kendisine sunulan ve sunulduğu şekliyle bilebilir. 2014’te Özgürlük Evi (Freedom House); Türkiye’yi “basının yarı özgür olduğu ülkeler” kategorisinden, “basının özgür olmadığı ülkeler” kategorisine düşürmüştür (Freedom House, 2014). Benzer eleştiriler, Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporunda da yer almıştır (Avrupa Komisyonu, 2013: 52- 53, 65). Türkiye’de Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’da (R.G. 20.4.1994-Kanun No: 3984) 2001 senesinde yapılan değişikliklerin haber alma ve haber verme özgürlüğü aleyhine getirdiği sınırlamalara ilişkin bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı B.01.0.KKB.01, KAN.KAR:39-18/A-1-2001-427 (18.6.2001); Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu (DİBK), E.2001/1, K.2001/4 (10.4.2001); AM, E.2002/100, K.2004/109 (21.9.2004); Sözeri, 2013. Ayrıca bkz. Kurban ve Sözeri, 2012.

^{vi} Dönemin meclis adı altındaki yapıları ile günümüz meclisleri özdeşleştirilemez (Bkz. Suttu, 1967: 185- 198).

^{vii} Bu kapsamda sıkça örnek olarak verilen metin, Magna Carta'dır.

^{viii} Bkz. Kaboğlu, 2015: 191- 192; Sabuncu, 2006: 193, 195- 197.

^{ix} Bkz. Berksoy, 2014: 41 vd.

^x Türkiye'de yasallık ilkesinin değeri konusunda ayrıca bkz. Kaboğlu, 2006: 158 vd.

^{xi} Tarihî bilgi: Çeşitli devlet fonksiyonlarının, hangi organlara ait olduğunu tarihte tespit etmek için, çeşitli kriterler üretilmiştir. Hukuk devleti anlayışının köklü bir geçmişinin bulunduğu Almanya'da genel ve soyut normlar anlayışı, her bireysel kararın temeli olarak uzun süredir bilinmekteydi. Ancak yasaların şekli-maddi şeklinde ayırımı, kökeninde başka bir soruna dayanmaktadır. O dönemde, bir kuralın genelliği ve soyutluğu, ona maddi yasa adını vermek için yeterli değildi. Maddi yasanın ayırt edici kriteri, genel ve soyut karakterinde değil; özel içeriğindeydi. Şekli kanun- maddi kanun ayırımı, Alman hukuk bilimi tarafından, yasama gücünün Alman monarkların elinden 19. yüzyılda kısmi olarak temsili organların eline geçişi döneminde yaratılmıştır. "Kanun" kavramının kullanımı, yasama gücünün bir kısmı prensin elinde kalmış olsa da, yasama organının işlemleri ile sınırlanmıştır. Aynı anda, "şekli anlamdaki" bu yasalar, "maddi anlamdaki", yani vatandaşların özgürlüğüne ve mülküne değen bütün yasaları da içermelidir. Bu sonucunu, zamanla vatandaşların "hakları" kavramı ile karşılanmaya başlanmıştır. Bu haklara dokunan tüm düzenlemeler, ancak bir şekli yasa ile yapılabilir. Weimar Cumhuriyeti döneminde parlamento, yasama gücünün tek sahibi olmuştur. Kanunun verdiği özel bir yetkilendirme olmadığı müddetçe, hükümetin yayınladığı genel normlar, vatandaşlar için bağlayıcı değildir; bunlar, hukuk kuralı niteliğine sahip olmayan, devlet görevlilerine yönelik açıklamalardır. Bu şartlarda, şekli kanun- maddi kanun ayırımı, polemik değerini kaybetmiştir. Vatandaşların haklarını etkileyen kurallar, hukuken yasama yolu dışında başka bir yol ile konamayacaklardır (Izdebski, 1966: 879, 880).

^{xii} Burada, Hukuk yaratıcıları kastedilmektedir. Hukuk, nihayetinde kendi başına ortaya çıkan ve işleyen bir mekanizma değildir; insan ürünüdür. Ancak Hukuk yaratıcılarının çoğulculuğu, çoğulculuğun beraberinde getirdiği karşı güç ve denetim mekanizmaları ile Hukuk'u bir ölçüde mekanikleştirerek, tek bir kişi ya da tek bir grubun bunun üzerinde dilediği değişiklikleri yapabilme keyifliğini sınırlamıştır. Hukuk yaratıcılarının çoğulculuğundan kasıt şudur: Bir kere, ulusal düzeydeki tüm hukuk kurallarının ve kişilerin, normlar hiyerarşisi ilkesi sayesinde kendisine uygun hareket etmek zorunda olduğu anayasalar; diğer hukuk kurallarına kıyasla, çoğunlukla daha fazla kişinin mutabakatı, yani daha fazla katılımla yapılırlar. Bu nedenle daha ortak akıl ürünüdürler. Erklar ayrılığı ilkesi sayesinde ulusal düzeyde ortak akıl oluşturma sürecinde, ulusal düzeydeki anayasa yargıcı da etkindir. İnsan haklarının ya da insanın, uluslararası değer kazanması ve bu durumun, ulusal anayasalarda düzenlenmesi; daha fazla aklın, ona (insana) uygulanacak hukuk üzerinde mutabık kalmasını şart koşmuştur. Bu sayede, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve bunun tüm yaratıcıları (uluslararası insan hakları kuruluşları, uluslararası insan hakları yargıçları, tüm ülkelerin anayasa yargıçları, doktrin); dünya üzerindeki her kişiye uygulanacak hukuk konusunda karşı güç ve denetim işlevi göyerek, insan haklarının güvencesi olmaktadır. Kurucu iktidar, kurucu iktidarın kullanımının uluslararasılaşması, anayasalar, anayasal değerlerde kaynaklar ve hak ve özgürlüklerin ulusal ve uluslararası güvence sistemi konularında bkz. Kaboğlu, 2015: 22 vd., 223 vd. ve 274 vd.

^{xiii} Bkz. İHAM, Rosemarie BRÜGGEMANN ve Adelheid SCHEUTEN & Almanya Federal Cumhuriyeti, (19.5.1976), 120; İHAM, Malone & İngiltere (2.8.1984) p. 66- 68; İHAM, Rotaru & Romanya (4.5.2000), p. 52.

^{xiv} Eşitsiz muamele konusunda öncelikli risk grubu, azınlıklar olduğundan; çeşitli anayasalarda, eşitliğin düzenlendiği maddede azınlıklar vurgusu bulunur. Örneğin, eşitlik ilkesi, Belçika Anayasası'nın 11'inci maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede, hak ve özgürlüklerden ayrımcılık olmaksızın tüm Belçikalılar'ın faydalanabilmesi için kanunların ve karamamelerin, özellikle ideolojik ve felsefi azınlıkların hak ve özgürlüklerini güvence altına alacağı ifade edilmiştir (La Constitution de la Belgique fédérale (17.2.1994)).

^{xv} Parantez içi, bana ait açıklama.

^{xvi} R.G. 27.2.2008- Kanun No: 5736.

^{xvii} Bkz. Dernekler Kanunu (R.G. 23.11.2004- Kanun No: 5253), m. 27 ve Dernekler Yönetmeliği (R.G. 31.3.2005) m. 48 ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun (R.G. 7.8.2003- Kanun No: 4962) m. 20.

^{xviii} Örnek olarak bkz. Gelir Vergisi Kanunu (R.G. 6.1.1961- Kanun No: 193) m. 89/ 4 ve m. 94; Kurumlar Vergisi Kanunu (R.G. 21.6.2006- Kanun No: 5520) m. 5/ 1/ 1 ve m. 10/ 1/ c, ç, d; Gümrük Kanunu

(R.G. 4.11.1999- Kanun No: 4458) m. 167/ 7'ye göre çıkartılan Gümrük Vergilerinden Muafiyet ve İstisna Tanınacak Haller Hakkında Karar (R.G. 5.2.2000- Karar no: 2000/53) m. 51; Katma Değer Vergisi Kanunu (R.G. 2.11.1984- Kanun No: 3065) m. 17/ 1, 2; Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu (R.G. 15.6.1959- Kanun No: 7338) m. 3/ a; Harçlar Kanunu (R.G. 17.7.1964- Kanun No: 492) m. 59/ b; Emlak Vergisi Kanunu (R.G. 11.8.1970- Kanun No: 1319) m. 4/ e ve 14/ c; Damga Vergisi Kanunu (R.G. 1.7.1964- Kanun No: 488) (2) Sayılı Tablo/ V/ 17. Bu dağınık ve karmaşık mevzuat nedeniyle sivil toplum kuruluşlarının, kendilerine tanınan mali avantajları bütün olarak görmeleri mümkün değildir.

^{xix} Parlatmentonun, yapması gerektiği halde kural koymaması (inertie parlementaire), ihmal yoluyla anayasaya aykırılık oluşturur ve bu, bir çok ülkede anayasaya uygunluk denetimine tâbidir. Türkiye'de yasayıcının ihmalleri, Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tâbi kılınmadığından ve Mahkeme de bu denetimi yapmayı reddettiğinden, yasayıcı düzenleme yapmayarak (malî yardımda ayrımcılık yasağı gibi) anayasal gereklerin uygulanmasını engelleyebilmektedir. Buna karşılık Türkiye yasama organının hareketsizliği, hak ve özgürlükler alanında İHAM denetimine tâbidir (Kaboğlu, 2015: 326- 327).

^{xx} Türkiye'de Bakanlar Kurulu'na vergi oranını belirleme konusunda T.C. Anayasası m. 73/ 4'te tanınan istisnai yetkiyi yasama organı, yetki yasasında belirlediği geniş alt ve üst sınırlar ile fiilî bir vergi koyma ve kaldırma yetkisine dönüştürmekte; Bakanlar Kurulu, bu yetkiyi yasama organınca kendisine tanınan genişlikte kullanmakta; Anayasa Mahkemesi de bu tür yetki yasalarında Anayasa'ya aykırılık bulmamaktadır (Bkz. Kaneti, 1989: 35; SABAN, 2014: 51; GÜNEŞ, 2008: 165).

^{xxi} Örnek olarak bkz. Fransa Vergi Muhakemeleri Kitabı (Livre des procédures fiscales (LPF)) m. 50 ve 51; Tunus Vergisel Hak ve Usuller Yasası m. 38/ 2 (aktaran: Jammoussi Azaiez, 2012: 334). "Mükellef, faaliyetlerini planlayamaz; çünkü ekonomik kararlar, ancak kesin ve açık verilere dayanılarak alınabilir. Sürekli yeni bir doğrulama tehdidi, ekonomik planlama ile bağdaşmaz. Diğer yandan, ard arda gelen incelemeler, Sfax Mahkemesi içtihatında geçen kavramlarla, mükellefte, "hükümlü olduğu hissi"ni uyandıran bir psikolojik baskı yaratabilir" (aktaran: Jammoussi Azaiez, 2012: 335).

^{xxii} Hukuk devletlerinde hukuk kuralları, sağladığı aynı güvenceler ile, normlar hiyerarşisi adı verilen bir piramit şeklinde yapılırlar. Normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan Anayasa, Uluslararası Sözleşmeler ve Hukukun Genel İlkeleri; yasaların Hukuk'a uygunluk denetiminde ölçü alınan kurallardır (Kaboğlu, 2015: 12, 332- 337).

^{xxiii} Kanunun çıkarılmasında kamu amacı dışında bir amacın gözetilip gözetilmediği, ancak ilgili yasama belgeleri incelenerek ve kuralın objektif anlamına bakılarak tespit edilebilir (AM, E. 2013/ 116, K. 2014/ 135 (11.9.2014)).

^{xxiv} Örnek olarak bkz. İHAM, Fredin & İsveç (No. 1) (18.2.1991), p. 51.

^{xxv} T. C. Anayasa Mahkemesi'nin bu yöndeki kararlarına örnek olarak bkz. AM, E. 2013/ 158, K. 2014/ 68 (27.3.2014). İHAM'dan benzer bir sınıma örneği için bkz. İHAM, Kjartan Asmundsson & İzlanda, (30.3.2005), p. 42- 45.

^{xxvi} Söz konusu meşhur davaya konu Dreyfus Frères & Cie, 1852'de kumaş ticareti için kurulmuş bir şirkettir. Kısa süre içerisinde Peru'da bir şube açmıştır. Dreyfuslar, burada, 1868'de iktidarı ele geçirecek olan siyasetçilerle tanışıklık kurmuşlardır. Peru malîyesi, o dönemde çok zor durumdadır. O zamana kadar, Avrupalı bankacılar çok kez borç alınmıştır. Bu borçlar, Peru'nun tek zenginliği olan guano karşılık gösterilerek alınmıştır. Dreyfuslar, borçlar konusunda aracılık yapmak üzere bir ticari birlik kurma girişiminde bulunmuşlar ve bunu başarmışlardır. Bu birlik, yine guano satışına karşılık, Fransa ve İngiltere ile 1869 ve 1872 tarihlerinde iki sefer borç anlaşması yapmıştır. Ard arda gelen devrimler, bu borçların faiz ödemelerini kesmiştir. Bunun sonucu, pek çok dava gündeme gelmiştir (Fransa Ulusal Arşiv, 1852- 1907)

^{xxvii} Bkz. Güneş, 2008: 153 vd.

^{xxviii} Bu ifade, daha sonraki içtihatlar ile eklenmiştir. Bkz. AD, T.43/97 (30.9.1998), n. 31; AD, T-211/95 (5.2.1997), n. 72.

^{xxix} Fikir teatisi, ikinci aşamada klasik parlamenter müzakere ile devam eder. Daha sonra ise DLF, bazı uzman, pratisyen ve stk'lardan, metnin yorumu konusunda yardım alır (Lieb ve Heurtier, 2014: 24).

^{xxx} İdari yargının İdare'yi meşru güven ilkesi temelinde yaptırıma bağladığı ilk karar, 1994 tarihliidir. Karara konu davayı hakkaniyete uygun olarak çözecek bir ilke, iç hukukta bulunmamaktadır. Davayı gören Strasbourg İdare Mahkemesi üyeleri, kütüphanelerinde bulunan Jürgen Schwarze'ın Avrupa İdare Hukuku'nun

ilkelerini konu alan kitabında, Almanya ve Hollanda’da sıklıkla kullanılan ve sonrasında Avrupa Topluluğu Adalet Divanı tarafından da benimsenmiş bir kavrama atıfta bulunduğunu görürler. Buna göre ekonomik aktörler, hukuki düzenleme ve işlemlerin asgari istikrarına kural olarak güvenebilmelilerdir. Davada Mahkeme’nin yaptığı, Topluluk Hukuku’na ilişkin bir kuralı uygulamak değil, ama başka Avrupa ülkelerinin içtihatından ve Topluluk içtihatından ilhamla Fransa’ya ait yeni bir hukukun genel ilkesi oluşturmak olmuştur (Bkz. Woehrling (Sözü geçen mahkemenin o dönemki başkanıdır.), 2012: 1- 2).

^{xxxix} Bkz. yukarıda dn. 5.

^{xxxix} Türkiye ile ilgili üzerinde durulan bir diğer tavsiye ise “nereden buldun” yasasıdır.

^{xxxix} Bu konuda ayrıca bkz. AD, 265/85 (11.3.1987), n. 44. Diğer yandan yönetilenler bilirler ki çalışma hakkı ve kamu güvenliği gibi konuları içeren hukuki metinler, siyasi çoğunluklarda ve toplumsal koşullardaki dönüşüm doğrultusunda son derece hızlı değişmektedir (CASSIA, 2006: 18).

^{xxxix} Milli güvenlik, genel sağlık ve kamu yararına gerekçe olarak kullanılan benzeri kavramlar soyut ve belirsiz olduklarından, bu şartların gerçekleşip gerçekleşmediğini takdir edecek makamlara mutlak bir keyfîlik tanımak, bir çok temel hak ve özgürlüğün sınırlanmasına ve yasaklanmasına sebep olarak gösterilebileceklerinden, hukuki güvenliği sarsar. Bu nedenle bu kavramlar; yasa gerekçelerince, mahkeme kararlarınca ve doktrince somutlaştırılmalıdırlar (D.10.D. Başkanı Mehmet Ünlüçay ve Emin Celalettin Özkan’ın karşı oy yazısı (D.10.D., E. 2014/ 3628) Türkiye’de Danıştay içtihatında genel sağlık tehdidi, toplumun önemli bir kesiminin sağlık yönünden veya buna bağlı olarak sosyal bakımdan ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalması, giderilmesi olanaksız kayıp ve zararların ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (D.10.D, E. 1995/ 6497, K. 2005/ 3777 (15.10.1997).

^{xxxix} 947/71 numaralı karar ile kurulmuş telafi edici parasal tutarlar rejimi (Montants compensatoires monétaires, M.C.M., Fransız Frangının devalüasyonu ve Alman Markının revalüasyonu nedeniyle 1969’da oluşturulmuştur (Bkz. Fransa RG. Senato 24.9.1987, s.1502)), “öngörülen önlemlerin kural olarak onları tetikleyen olayların meydana gelmesi ile etki doğuracağını varsaymaktadır. Yeni saptanan tutarların, Resmi Gazete yayınından hemen önce meydana gelmiş olay ve işlemlere uygulanmasının öngörülmesi gerekli görülebilir. M.C.M. sisteminin doğası gereği ekonomik operatörler; parasal durumdaki önemli her değişikliğin, rejimi yeni mal kategorilerine doğru genişleteceğini ve yeni tutarların belirlenmesine neden olacağını tahmin edebilmelidirler. Komisyon, yeni tutarların uygulamaya konacağını öngörüldüğü ilk tarihten itibaren, ilgili profesyonel çevrelerin bu konuda bilgi sahibi olabilmeleri için özel tedbirler almıştır. Bu nedenle kararın, yayınlanmasından iki hafta önceki olaylara uygulanması, korunmaya değer bir güveni sarsar nitelikte değildir. Bu tespit göz önünde bulundurularak ve dönemin olağan dışı koşulları da hesaba katılarak değerlendirildiğinde (...) kararın geçerliliğini etkiler nitelikte bir unsur bulunmamaktadır” (AD, 98/78 (25.1.1979)).

^{xxxix} Bkz. İHAM, Unédic & Fransa (18.12.2008), p. 71; İHAM, Işık & Türkiye (16.6.2009); İHAM, Lykourezos & Yunanistan (15.6.2006), p. 57.

^{xxxix} Bkz. AK, 80- 113 L (14.5.1980).

^{xxxix} ““Önleyici vergi anlaşmaları” verginin meşruiyetini ve bu sayede vergiye rızayı güçlendirmeyi amaçlayan yeni bir yurtseverlik anlayışının gelişimini haber vermektedir” (Bouvier, 2014: 19).

^{xxxix} <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006074075>.

^{xl} m. L 410- 1/ 4.

^{xli} Bkz. yukarıda dn. 30.

^{xlii} Kelsen’e göre devlet, halkların örgütlenmiş hâli değildir; ama kurallar bütünü, yani hukuktur (Kelsen, 1926: 234).

^{xliii} Karşılaştığımız Cassia, 2006: p. 21.

KAYNAKÇA

- ADALET DIVANI (AD), 8.6.2000, C-400/98.
AD, 7.6.2005, C-17/03.
AD, 14.5.1975, 74/74.
AD, 22.3.1961, 42 ve 49/59.
AD, 30.9.1998, T.43/97.
AD, 5.2.1997, T-211/95.
AD, 19.5.1983, 289/81.
AD, 9.2.1994, T.3/92.
AD, 22.6.2006, C-182/03 ve C-217/03.
AD, 17.7.1997, C-183/95.
AD, 29.4.2004, C-487/01 ve C-7/02.
AD, 25.1.1979, 98/78.
AKILLIOĞLU, T., Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler, *Amme İdaresi Dergisi*, **24** (2), s. 3-15.
ALLEGRE, G. & Plane, M. & Timbeau, X., 2012, Réformer la fiscalité du patrimoine, *Réforme fiscale*, G. Allègre ve M. Plane (ed.), Paris: OFCE, s. 231- 261.
AVRUPA KOMİSYONU, *Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu*, 2013, http://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (18.12.2015).
FRANSA ANAYASA KONSEYİ (AK), 22.7.1980, 80-119 DC.
AK, 7.11.1997, 97-391 DC.
AK, 18.12.1998, 98-404 DC.
AK, 29.12.2005, 2005-530 DC.
AK, 14.5.1980, 80- 113 L.
AK, Janvier 2013: Le rétroactivité fiscale dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/a-la-une/janvier-2013-la-retroactivite-fiscale-dans-la-jurisprudence-du-conseil-constitutionnel.135573.html> (18.12.2015).
T.C. ANAYASA MAHKEMESİ (AM), 28.2.2013, E. 2011/ 21, K. 2013/ 36 (28.2.2013), Resmî Gazete (RG.) 6.3.2014.
AKDENİZ, G., 1968, Vergi Kanunları ve Vergi Anketleri, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 15, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuamk/article/view/1023015041/1023014248> (18.12.2015), s. 19- 32.
AM, E. 2007/ 76, K. 2008/ 46 (24.1.2008), RG. 19.3.2008.
AM, 21.9.2004, E.2002/100, K.2004/109, Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, Sayı (S.) 42, s.93-210.
AM (Bireysel Başvuru (BB)), 12.11.2014, 2014/6192, RG. 21.2.2015.

- AM, 14.4.2011, E. 2009/ 63, K. 2011/ 66, RG. 23.7.2011.
- AM (BB), 19.12.2013, 2013/ 817, RG. 7.1.2014.
- AM, 22.11.2012, E. 2011/ 86, K. 2012/ 183, RG. 4.12.2013.
- AM, 28.9.1988, E. 1988/ 12, K. 1988/ 32, RG. 11.12.1988.
- AM (BB), 11.12.2014, 2013/ 3245, R.G. 12.5.2015.
- AM, 6.7.1995, E. 1995/ 6, K. 1995/ 27, RG. 2.2.1996.
- AM (Bireysel Başvuru), 26.6.2014, 2013/ 3063, RG. 11.9.2014.
- AM, 11.9.2014, E. 2013/ 116, K. 2014/ 135, RG. 24.6.2015.
- AM, 27.3.2014, E. 2013/ 158, K. 2014/ 68, RG. 9.4.2014.
- BELLAMY, R., 2007, *Political Constitutionalism. A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- BERKSOY, İ., 2013, Siyasi Partilerin Finansmanı Üzerinden Türkiye İçin Bir Demokrasi Ölçümü, *Vergi Hukukuna Genç Yaklaşımlar*, B. Yaltı (ed.), İstanbul: XII Levha, s. 53- 93.
- BOUVIER, M., 2014, Les “accords fiscaux préventifs”, *Revue française de finances publiques*, 127, s. 19- 29.
- BRETON, J. M., 2003, Légalité et Etat de droit: statut et perception du juge de l’administration, *Revue électronique Afrilex*, 3, <http://afrilex.u-bordeaux4.fr/sites/afrilex/IMG/pdf/3dos5breton.pdf> (18.12.2015), s. 69- 97.
- CAHN, O., 2011, Regard comparé sur le régime britannique, *La sécurité fiscale*, J. Buisson (ed.), Paris: L’Harmattan, s. 97- 136.
- CASSIA, P., 2006, La sécurité juridique, un “nouveau” principe général du droit aux multiples facettes, *Receuil Dalloz*, chronique, s. 1190- 1202.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET DENETLEME KURULU, 2006, *Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO) Genel Müdürlüğü’nün 2002, 2003, 2004 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesine İlişkin Rapor*, 22.3.2006, 2006/3.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, 2010, *Kamuya Yararlı Dernek Statüsünün İrdelenmesi ile Kamuya Yararlı Derneklerle İlgili İş ve İşlemlerin Değerlendirilmesi* (sadece Sonuç Bölümü yayınlanmıştır), 17.2.2010, 2010/1.
- LA CONSTITUTION DE LA BELGIQUE FÉDÉRALE, 17 Şubat 1994, http://www.senate.be/doc/const_fr.html.
- DANIŞTAY İÇTİHATLARI BİRLEŞTİRME KURULU (DİBK), 10.4.2001, E.2001/1, K.2001/4 (10.4.2001), Danıştay Kararlar Dergisi, S. 2, s.83.
- DELAUNAY, B., Faut- il reconnaître un principe de confiance légitime en droit fiscal?, 2011, *La sécurité fiscale*, J. Buisson (ed.), Paris: L’Harmattan, s. 39- 74.
- FOUQUET, M. O., 2008, *Améliorer la sécurité juridique des relations entre l’Administration fiscale et les contribuables: une nouvelle approche*, Bütçe Kamu Hesapları ve Kamu Fonksiyonu Bakanlığı’na sunulan rapor, Haziran 2008, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/084000360.pdf> (18.12.2015).
- FRANSA DANIŞTAYI (FD), 9.3.2001, 210944.
- FD, 9.5.2012, 308996.

- FD, 24.3.2006, 288460.
- FD, 11.7.2001, 219494.
- FD, 5.12.2001, 215649.
- FD, 10.11.2000, 204805.
- FD, 18.3.1994, 129460.
- FD, 12.10.1984, 29146.
- FRANSA ULUSAL ARŞİVİ, *Maison Dreyfus Frères et Compagnie*, http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/camt/fr/egf/donnees_efg/28_AQ/28_AQ_INV.pdf (18.12.2015).
- FRANSA YARGITAYI (FY), Hukuk Dairesi, Dreyfus Frères & Cie, 13.3.1895, <http://www.juricaf.org/arret/FRANCE-COURDECASSATION-18950313-JURITEXT000007072485> (18.12.2015).
- FREEDOM House, Freedom of the Press, 2014, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2014> (18.12.2015).
- GODEFRIDI, D., 2003, L'égalité devant la loi dans les jurisprudences de la Cour d'arbitrage de Belgique et de la Cour Suprême des Etats- Unis, *Revue internationale de droit comparé*, **55** (2).
- GÜNEŞ, G., *Verginin Yasallığı İlkesi*, 2. Baskı, İstanbul: XII Levha.
- HAMZAÇEBİ, M. A., 2011, *Kanun Yapım Süreci Sempozyumu*, 17.1.2011 Ankara: TBMM, http://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/Kanun_Yapim_Sureci_Sempozyumu/sempozyum.pdf (18.12.2015), s. 203- 208.
- HERRERA, C. M., 1994, Quelques remarques à propos de la notion d'Etat de droit, *L'Homme et la société*, **113** (3), s. 89- 103.
- Izdebski, Z., 1966, Du pouvoir quasi législatif du gouvernement dans la République populaire de Pologne, *Revue internationale de droit comparé*, **18** (4).
- İHAM, Rosemarie BRÜGGEMANN ve Adelheid SCHEUTEN & Almanya Federal Cumhuriyeti, Kabul edilebilirliğe ilişkin 19 Mayıs 1976 tarihli karar.
- İHAM, Malone & Birleşik Krallık, 2.8.1984.
- İHAM, Rotaru & Romanya, 4.5.2000.
- İHAM, Sunday Times & Birleşik Krallık, 26.4.1979.
- İHAM Silver ve diğerleri kararı & Birleşik Krallık, 25.3.1983.
- İHAM, Rehaf Partisi- Türkiye, 13.2.2003.
- İHAM, Ştefanica ve diğerleri & Romanya, 2.11.2010.
- İHAM, Tudor Tudor & Romanya, 24.6.2009.
- İHAM, Golder- Birleşik Krallık, 21.3.1975.
- İHAM, Fredin- İsveç (No. 1), 18.2.1991.
- İHAM, Kjartan Asmundsson- İzlanda, 30.3.2005.
- İHAM, Oao Neftyanaya Kompaniya Yukos & Rusya, 8.3.2012.
- İHAM, Unédic & Fransa, 18.12.2008.

- İHAM, Işık & Türkiye, 16.6.2009.
- İHAM, Lykourazos & Yunanistan, 15.6.2006.
- İHAM, Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri & İrlanda, 29.11.1991.
- İHAM, S.A. Dangeville & Fransa, 16.4.2002.
- İHAM, Marcelle Debar ve diğerleri & Fransa, 4.1.2012.
- JAMMOUSSİ AZAİEZ, S., La clôture de la vérification fiscale, *Magazine des lois fiscales*, 7, s. 321- 343.
- KABOĞLU, İ. Ö., 2015, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 10. Baskı, İstanbul: Legal.
- KABOĞLU, İ. Ö., 2002, *Özgürlükler Hukuku*, 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- KANETİ, S., 1989, *Vergi Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- KELSEN, V. H., 1926, Les rapports de système entre le droit interne et le droit publique, *R.C.A.D.I.*, **14**.
- KUÇURADI, İ., 1998, Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı.
- KURBAN, D. ve Sözeri, C., 2012, *İktidarın Çarkında Medya: Türkiye’de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller*, İstanbul: TESEV.
- LIEB, J. P. ve HEURTIER R., 2011, Propos introductif à la sécurité juridique en matière fiscale, *La sécurité fiscale*, J. Buisson (ed.), Paris: L’Harmattan, s. 13- 35.
- Livre des procédures fiscales (Code général des impôts), http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=A4C9CE6746DC6849AD29935DF8737912.tpdila14v_2?cidTexte=LEGITEXT000006069583&dateTexte=20151204 (18.12.2015).
- MAİROT DE LA MOTTE, A., Faut-il récrire le Code général des impôts?, *La sécurité fiscale*, J. Buisson (ed.), Paris: L’Harmattan, s. 75- 96.
- MİLANOVIĆ, B., 2012, Global Income Inequality by the Numbers: In History and Now, The World Bank, <http://go.worldbank.org/LBRVP2O5T1> (18.12.2015).
- MONNIER, J. M., 2006, L’Impôt et La Contrainte ou La Dialectique de l’Autonomie et de la Responsabilité, *European Journal of Economic and Social Systems*, **19** (1), s. 99- 110.
- MOREAU DE JONNES, A., 1834, Etudes statistiques sur l’Etat et les progrès de la société en France, *Journal des travaux de la société française de statistiques*, **4** (10), Paris: La société, s. 157- 160.
- MORIN, J. Y., 1996, La “prééminence du droit” dans l’ordre juridique européenne, *Theory of International Law at the Threshold of the 21st Century*, Kluwer Law International, J. Makarczyk (ed.), The Netherlands: Brill Nijhoff, s. 643- 689.
- NEUMARK, F., 1975, *Vergi Politikası*, İ. F. Cankorel (çev.), İstanbul: Filiz.
- ÖNCEL, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N., 2009, *Vergi Hukuku*, 17. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- SABAN, N., 2014, *Vergi Hukuku*, 6. Baskı, İstanbul: Beta.
- SABUNCU, Y., 2006, *Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

- SÖZERI, C., Türkiye’de Medya Sahipliği ve Getirileri, 2013, *T24* (internet gazetesi) 18.11.2013, <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-medya-sahipligi-ve-getirileri/244181> (18.12.2015).
- TANÖR, B. ve Yüzbaşıoğlu, N., 2002, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları- 1447.
- SEZER, A. N., 18.6.2001, RtüK Yasası Veto Gerekçesi, B.01.0.KKB.01, KAN.KAR:39-18/A-1-2001-427, <http://tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4729/rtuk-yasasi.html> (18.12.2015).
- SUTTO, C., 1967, A l’origine des Etats généraux, *Revue d’histoire de l’Amérique française*, **21** (2), <http://id.erudit.org/iderudit/302667ar> (18.12.2015), s. 185- 198.
- UNION INTERPARLEMENTAIRE, Programme des Nations Unies pour le Développement, Institut de la Banque Mondiale ve Fonds des Nations Unies pour la Femme, 2004, *Parlement, Budget et Genre*, Cenevre: IPU.
- WOEHLING, J. M., 2012, Les principes de sécurité juridique et de confiance légitime dans la jurisprudence administrative française, *AJAFIA Sempozyumu*, 2012 Lyon, <http://www.agatif.org/incontri/2012-Lyon.htm> (18.12.2015).
- YALTI, B., 2006, *Vergi Yükümlüsünün Hakları*, İstanbul: Beta.

AVRUPA'DA BİRLİK VE BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ

Yalçın ALGANER¹

Çağlar YILMAZ²

ÖZET

Yarım asrı deviren Avrupa Birliği (AB), Avrupa'daki refah, barış ve huzur ortamının tesis edilmesinde temel motivasyon unsuru olmasının yanında, kıta tarihinin de bir dönüm noktasıdır. Erken dönemlerde yaşanan hadiseler AB'nin oluşumunda etken olsa da, Birlik fikrinin somut adımlarla desteklenmesiyle beraber Topluluk, Avrupa'daki tüm gelişmelerin belirleyicisi olmuş ve giderek kıta üzerindeki egemenlik sahasını genişletmiştir. Hatta bazı otoritelere göre, sadece Avrupa'ya değil, küresel sistemin bugünkü formatının verilmesinde dahi, AB'nin önemli bir rolü vardır. Diğer bir ifadeyle ortaya çıktığı günden bu yana sadece kendi kaderinde değil, diğer ana kıtaların akıbetlerinde de rol oynayan üst ve etkin bir Topluluktan bahsedilmektedir. Burada asıl önemli olan konu ise, günümüzün tek uluslarüstü (supranational) kurumu olma özelliğini gösteren ve bütün entegrasyon modellerini bünyesinde barındıran AB'nin geleceğinin nasıl şekilleneceği hususudur. İçerisinde pek çok bilinmezi barındıran bu soruya kolayca ve kesin bir yanıt verebilmek neredeyse imkansızdır. Ancak bilinenlerden, deneyimlerden ve işleyen modellerden hareket ederek, beklentiler, ihtimaller ve geleceğe yönelik üst amaçlar bağlamında bazı öngörüler ve değerlendirmeler geliştirilebilir kanısındayız. Bunun için de AB'nin hangi aşamalardan geçerek bugünlere ulaşabildiğinin tarihsel kronolojik sürecini ve gelişimini incelemek gerekmektedir. Henüz fikir aşamasındayken çok uzun, çok yönlü ve hassas görüşmeler, tartışmalar ve hatta engin pazarlıklar sonucu elde edilen temel ve sağlam ekonomik, parasal ve siyasal olgular, günümüz AB müktesebatının ve birlik başarısının sağlanmasında çok önemli yapı taşları olmuştur. AB, entegrasyonun her durak noktasından sonra tekrar toparlanıp yoluna devam edebilmesini, işte söz konusu bu temel taşlara, yani bir anlamda sağlam genlere borçludur. Söz konusu sağlam temel ile hukuki alt yapının yanında, hızlı değişim, kolektif hareket, katılımcı siyaset, bilinç, bilgi, teknoloji ve girişim gibi yetileri sayesinde AB, her zaman dinamik ve güncel bir yapıya sahip olmuştur. Bu sayede de, kurulduğu günden beri hemen her dönemde muhtelif zorluklarla, engellerle, tıkanmalarla ve hatta dağılma tehlikeleriyle karşılaşmasına rağmen, halen sistem işleyebilmekte ve hatta farklı bir denklemle kendisini geleceğe de taşıyabilecek gibi görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa'da birlik düşüncesi, Westphalia Barışı, Dünya Savaşları, Soğuk Savaş, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu(AKÇT)

JEL Kodları: F53, F55, F59, P26, N13, N14, N23, N24.

¹ Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, yalganer@marmara.edu.tr

² Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Öğrencisi, caglaryilmaz@marun.edu.tr

UNION AND INTEGRATION MOVEMENTS IN EUROPE

ABSTRACT

The European Union (EU) for more than half a century, in addition to being the fundamental motivation for the establishment of the environment of peace and tranquility, is a milestone in the history of the continent. Even though the events experienced in the early period is a factor in the formation of EU, with the support of the idea of Unity with concrete steps, the Community has set all developments in Europe and increasingly expanded its sovereign base area on the continent. In fact, according to some authorities, not only Europe, but even granting the present format of the global system, the EU has an important role to play. In other words, it is a superior and active Community which play a role in, not only their own destiny, also in the fate of other major continents since the day it emerged. The important issue here is to determine how the future of the EU, which today shows the distinction of being the only supranational institution and embodies all models of integration, will be shaped. It is almost impossible to answer this question easily and precisely, which hosts many unknowns. However, we believe that certain assumptions and assessments can be improved from the knowledge, experiences and working models within the context of expectations, possibilities and top goals for the future. For this purpose, it is necessary to examine the stages of the historical and chronological process and development of EU that reach today. At the idea stage, the basic and robust economic, monetary and political phenomena obtained as a result of very long, versatile and sensitive negotiations, discussions and even profound bargains, today have been very important building blocks in ensuring the EU acquis and the success of unity. After each stopping point of integration, EU has been able to gather strength and carry on the path due to these cornerstones, in other words these that is owed to a sense of strong genes. Besides the aforementioned solid foundation and legal infrastructure, thanks to rapid change, collective action, participatory politics, consciousness, knowledge, technology and initiative skills, EU has always had a dynamic and contemporary structure. In this way, since its inception, despite the encounter with various difficulties, the obstacles, blockages and even disintegration, EU still seems to be able to handle the system and could even move itself to the future with a different equation.

Keywords: *Unity in Europe, The Peace of Westphalia, World Wars, Cold War, European Coal and Steel Community (ECSC)*

JEL Codes: *F53, F55, F59, P26, N13, N14, N23, N24.*

1. GİRİŞ

“Europa”, Fenike kralı Phoenix’in kızının ismidir. Zeus, bu kıza yani prensese aşık olur ve boğa kılığına girerek onu Girit’e kaçıır. Pek çok çocukları olur. Sonra prenses, Girit kralı Asterion ile evlenir. Bahsi geçen mitolojik olayların etkisiyle sanatta bir figür olarak kullanılmaya başlanır. Simge, kült bir kavram halini alır. Artık Europa/Europe belirli bir kültürün simgesi olmuştur. Bu yüzden de kıtaya Europe denilmektedir. Aynı zamanda “ Güneşin Battığı Yer” anlamına gelmektedir. Europe yani Avrupa dendiğinde günümüz dünya halklarının büyük bir kısmında, kelimenin kavramsal kökeninin ve anlamının dışında farklı çağrışımlar yapar. İleri bir medeniyet seviyesi, çağdaşlık, uygar bir toplum, adalet, zenginlik ve refah gibi üst değerlerle beraber her açıdan gelişmiş bir düzen de akla ilk gelenler arasındadır. Söz konusu değer ve kavramların bir potada eritilmiş halini ise günümüzün tek *uluslarüstü* (supranational) kurumu olma özelliği gösteren Avrupa Birliği (AB) sembolize etmektedir.

Avrupa Birliği kavramının ve sürecinin tam olarak anlaşılabilmesi için, tarihsel kronolojik seyrinin ve gelişiminin iyi ve ayrıntılı bilinmesi gerektiği kanısındayız. Aynı kıtada olsalar da birbirinden çok farklı özelliklere, seslere ve renklere sahip olan toplumların, ulusların ve bunları egemenliği altında toplayan devletlerin nasıl bir araya gelerek ortak bir sese dönüştüğü, birçokları tarafından cevabı merak edilen sorudur. Öte yandan bazı düşünürler tarafından AB'nin bugünkü yapısı, konumu ve izlediği politikalar eleştirilmektedir. Hatta kimileri ilerisi için olumsuz senaryolar öngörmektedir. Lâkin böylesi bir birlik ve bütünleşmenin başka bir örneğinin daha bulunmadığı da bir gerçektir. Türkiye'nin de içinde yer almak istediği bu yapının iyi kavranabilmesi için arka planının aydınlatılması ve iyi bilinmesi gerekmektedir.

İncelemede birincil ve objektif kaynaklardan hareket edilerek AB dinamiklerinin oluşumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Avrupa'da birlik ve bütünleşme hareketlerinin nerede, nasıl ve ne zaman başladığı nasıl bir yön izlediği kronolojik sıraya uygun olarak önemli dönüm noktaları itibariyle açığa kavuşturmak, çalışmanın ana amacıdır. Birlik ve bütünleşme hareketlerinin giderek somutlaştığı Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kuruluşuna kadar olan süreci, yukarıda söz konusu edildiği şekilde ve belirtilen suallere yanıt verebilecek biçimde ele alıp irdeleyen araştırma; AB'nin arka planını açıklarken değindiği olay ve gelişmeleri, birlik ve bütünleşmeye yönelik yaptığı katkılar itibariyle dikkate almaktadır.

2. AVRUPA'DA BİRLİK DÜŞÜNÇESİNİN İLK ORTAYA ÇIKIŞI

Avrupa'da bütünleşme hareketleri konusundaki ilk girişimlere, Eski Yunan ve Roma uygarlıklarında rastlanabilmektedir. Bu dönemde kurulmuş olan federatif yapı ile site uygarlıklarındaki meclis, kurallar ve yargı mekanizmaları; Avrupa bütünleşmesine zemin hazırlamışlardır (Alganer ve Çetin, 2007:287) ki Roma İmparatorluğu, altın çağını yaşadığı dönem itibariyle Avrupa'nın büyük bir kısmını alarak kıtayı tek kültür(Kozmopolit bir yapıda da olsa) çatısı altında toplayabilen ilk yapıdır (McCormick, 2014:63).

Modern devletlerin ortaya çıkmasından sonra ise filozoflar ve politik düşünürler, birleşik Avrupa projesini ulusal bağlılığın ötesinde görmüşlerdir. İki cihan harbi ve bunların sosyo-ekonomik yıkıntılarının ardından yine de radikal milliyetçilik akımı Avrupalıların üzerindeki etkisini korumuştur. Öte yandan Avrupalı politikacılar, uluslararası çekişmelere son vererek sosyal bütünleşme ve ekonomik gelişmeyi desteklemek istemiştir ki geleceğin dünyasının ancak bu yolla kurulabileceğine inanmışlardır. Avrupa'daki olası bir bütünleşme, onlar için barışı ve refahı simgelemektedir (Alganer ve Çetin, 2007:287). Zira harpler, çarpışmalar ve gerilimler uzun yıllar kıtanın değişmeyen kaderi olmuştur. Bundan rahatsız olan düşünürler, yazarlar, felsefeciler ve kimi kanaat önderleri gibi bilge kişiler tarafından Avrupa'da barışın ve huzurun nasıl tesis edileceğine ilişkin planlar ve programlar geliştirilmiştir. Ancak hemen her devirde var olan söz konusu tasarılar, o dönemki koşullar nedeniyle hayata geçirilememiştir (McCormick, 2015:69).

2.1. Avrupa'da Birlik Planları ve Projeleri

Avrupa bütünleşmesine yönelik planların gerçek anlamda başladığı dönem Orta Çağ'dır. Bu dönemde bazı düşünürler Avrupa bütünleşmesine yönelik fikirlerini gündeme getirmişlerdir. Bunlar arasında en gerçekçi, tutarlı ve bugüne ilham kaynağı veren öneriler şu şekilde belirtilebilir: Fransız bir avukat olan Pierre Dubois (1253-1312) tarafından Avrupa'yı konfederat bir yapıda *Hristiyan Cumhuriyeti* olarak

tasarlamıştır. Avrupalı prenslerden oluşan bir meclis tarafından Hıristiyanlık kuralları ve öğretileri takip edilerek kıtadaki devletler arasında sorunlara yol açan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması da Dubois'in önerisinin bir parçasıdır. Ayrıca bu projede temyiz mahkemesi olarak da Papa düşünülmüştür (McCormick, 2014:67).

Bir diğer öneri ise XV.yüzyılda Türklerin yarattığı korkuya karşılık bir korunma kalkını oluşturulmasını ve bir de Avrupa konfederasyonu tesis edilmesini içeren Çek kralı George(1420-71) ile diplomatı Antoine Marine'in projesidir. Kral ve prensler için bir konsey oluşturulmasını öngören tasarının bir diğer basamağı ise anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması hususunda görev yapacak bir mahkemenin kurulmasıdır (McCormick, 2014:67).

Bu yüzyılın sonlarında önemli bir proje daha geliştirilmiştir. Duk de Sully (1560-1641) tarafından geliştirilen öneriye *Büyük Tasarım* adı verilmiştir. Söz konusu teklif, Avrupalı yönetimlerin yeniden inşasını içermekteydi ve üçer yıllığına görev yapacak 66 üyeden müteşekkil bir *Avrupa Senatosu* tesis edilmesini öngörmekteydi (McCormick, 2014:67).

3. BİRLİK VE BÜTÜNLEŞME YOLUNDA AVRUPA

3.1. XIV ve XV. Yüzyıllarda Avrupa'daki Durum

XIV. ve XV. yüzyıllarda, Avrupa insanının mücadele etmek zorunda kaldığı pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki olarak 1346 yılında görülen hıyarcıklı veba ya da kendisine yakıştırılan adıyla *kara ölüm* şeklinde ifade edilen veba salgınıdır. Hastalık önce Don Nehri'nin Karadeniz'e açıldığı nokta olan Tana'da görüldü. Avrupalı tüccarlar İpek Yolu'nu takip ederek kıtaya sadece mal değil salgına sebep olan organizmaları da getirmişlerdir ki bir liman şehri olan Tana'da görülmeye başlanması da buna delil teşkil etmektedir. 1347 başlarında Konstantinopolis'e de ulaşan salgın, 1348 baharında Fransa, Kuzey Afrika ve İtalya'ya gelmiştir. Kısa sürede neredeyse tüm Akdeniz'e yayılan veba salgını uğradığı her yerdeki mevcut nüfusun yarısını yok etmiştir (Acemoğlu ve Robinson, 2015:95). Çok geçmeden İngiltere'yi de etkisi altına alan salgın, bu ülkede de ölümcül etkisini gösterdikten sonra (Acemoğlu ve Robinson, 2015:96) Avrupa'nın bir diğer bölgesine yani Doğu Avrupa'ya geçmiştir. Kısacası salgın o dönem için başta Avrupa olmak üzere dünyanın çoğu bölgesini vurmuştur ve geçtiği coğrafyalarda yaşayan halkın önemli bir bölümünü adeta kıyımdan geçirmiştir (Acemoğlu ve Robinson, 2015:98).

Orta Çağ Avrupa'sında etkili olan veba, kıta üzerinde sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan dönüştürücü bir tesiri de olmuştur (Acemoğlu ve Robinson, 2015:96). Özellikle de salgının yarattığı kıtlık, feodal yapıyı temellerinden sarsmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2015:97). Bu dönemde salgın hastalıklar ve kıtlıkla mücadele eden Avrupa, diğer taraftan da İtalya ve Almanya'daki iç savaşlarla sarsılmıştır. Ayrıca yine bu dönemde Fransa ve İngiltere arasında Yüz Yıl Savaşları(1337-1453) yaşanmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:289).

3.1.1. Yüz Yıl Savaşları (Hundred Years War) (1337-1453)

116 yıl süren Yüz Yıl Savaşları, Avrupa'da bütünleşme fikrinin oluşmasındaki dönüm noktalarından biridir (Alganer ve Çetin, 2007:289).

Savaşlar nedeniyle Fransa'da insanların mülkleri tahrip olmuş ve meydana gelen ekonomik sıkıntılar neticesinde sık sık paranın ayarıyla oynanmaya başlanmıştır.

İngiltere ve Fransa arasındaki Yüz Yıl Savaşları sonucunda İngiltere'nin galip gelmesi ise Fransa'nın güç ve prestij kaybetmesine yol açmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:290).

3.2. Batı'nın Yükselişi (XVI, XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Avrupa)

XVI. ve XVII. yüzyıllar, Avrupa'nın büyük değişimlere şahit olduğu yüzyıllar olmasından dolayı bütünsel bir Hristiyanlıktan artık söz edilemez olmuştur. Zira Protestanlık Avrupa'da hızla yayılmaya başlamıştır. Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçilen bu dönemde Avrupa'da kilisenin birliği zayıflamıştır. Buna Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisi eklenince de “*Hristiyan Topluluğu*” fikri yerini “*Avrupa Devletler Sistemi*” ne bırakmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:290).

Yeni Çağ'ın başlangıcının en önemli gelişmelerinden birisi de ulus devletlerin ortaya çıkması ve batı Hristiyanlığı'nın reformasyonla birlikte güç kaybetmesi olmuştur. Böylece Kutsal Roma İmparatorluğu, yüzlerce devletçik üzerindeki denetimini kaybetmeye başlamıştır. İktidarın bir elde toplanması yolundaki gayretler zayıflamıştır (Alganer ve Çetin, 2007:291).

3.2.1. Teknik Dönüşümler ve Keşif Yılları

Başta askerlik, denizcilik ve coğrafya alanlarında köklü değişiklikler olmuştur. Orta Çağ'da kullanılan “*Grek Ateşi*” yerine önce topçulukta kullanılmaya başlanan barut geçmiştir. Özellikle pusula sayesinde gemiler büyük seferlere çıkma olanağını bulmuştur. Avrupalılar yeni kıtalar ve ülkeler tanımıştır (Bu durum iktisadi anlamda büyük sonuçlar doğurmuştur) (Tanilli, 2009:69).

3.2.2. Rönesans

XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın sonlarına değin Batı Avrupalılar yalnız okyanusların ötesindeki ülkeleri keşifle yetinmemişler ve edebiyat, sanat gibi düşün alanlarında da büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bunun sonucunda da kelime anlamıyla “*yeniden doğuş*” anlamına gelen Rönesans ile yeni bir sınıf olarak beliren burjuvazi kültür devrimini gerçekleştirmiştir.

En klasik tarifiyle bilim, sanat ve edebiyatta yenileşme hareketi olan Rönesans, Batı Avrupa'da edebiyat ve sanatın yeni bir yöne çevrilmesi biçiminde yorumlanmıştır. İtalya merkezli olarak gelişen bu hareketin felsefesi ise “*Eski Yunan sanatına dönmek, dinsel konularda bile insanı merkez olarak almak, dünyayı ve dünya gerçeklerini bu şekilde değerlendirmek*” olarak özetlenebilir. Buradan da anlaşıldığı üzere bireyselliği ön plana çıkaran bir yaklaşımdır (Tanilli, 2009:79).

3.2.3. Reform

Reform, 1520'de Almanya merkezli olarak gelişen bir harekettir ve öncülüğünü Almanya'da Martin Luther, Fransa'da Jean Calvin ve İsviçre'de de Huldrych Zwingli gibi isimler yapmıştır. Reform hareketi sonucunda “*Katolik Kilisesi*” yeniden düzenlenmiş ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hegemonyası sonlandırılıp etkileri sınırlandırılmıştır. Burada Protestanlık, Anglikanizm, Kalvinizm gibi mezhepler ortaya çıkmıştır (Tanilli, 2009:86).

Luther mezhebi (Protestanlık), az zamanda Almanya'dan başka İsveç ve Danimarka hükümdarlarının kabulüyle İskandinavya ülkelerinde ve Baltık kıyılarında yayılmıştır. Kalvinizm ise İsviçre'de, Fransa'da, Hollanda'da ve İskoçya'da yer tutmuştur. Fransa'daki Kalvinistlere Huguenot denilirken, İskoçya'dakilere Presbiteryen adı verilmiştir. Protestanlık, İngiltere'ye de geçmiştir. Fakat buradaki Reform hareketi,

bir mezhep yenilikçisinin görüş ve çabasıyla değil Kral VIII. Henry'nin kişisel ve siyasi nedenler yüzünden Papa ile ilişkisini kesmesiyle başlamıştır Anglikanizm adını alan İngiliz Protestanlığı, VIII. Henry'nin yerine geçenlerin döneminde çeşitli eğilimlerin etkisiyle ileri geri bazı aşamalar geçirdikten sonra Kraliçe Elizabeth zamanında çıkarılan kanunlar ile iyice yerleşip sağlamlaşmıştır. Ayrıca Anglikanizm gerek kurallar gerek örgütlenme bakımından Protestanlığın, Katolikliğe en yakın olan mezhebidir (Tanilli, 2009:87-88).

3.3. Avrupa'da Din Savaşları ve Westphalia Barışı

XVI. ve XVII. yüzyıllar, Avrupa'da şiddetli din savaşlarına sahne olmuştur. Bu savaşlar, ancak Seksen Yıl ve Otuz Yıl Savaşları'nın ardından 1648 yılında imzalanan Westphalia Barışı ile son bulmuştur. Westphalia Barışı'nın, Avrupa'da huzurun sağlanması ve dinsel özgürlüklerin temin edilmesi gibi önemli kazanımları olmuştur. Avrupa'da güç dengelerinin değişmesini de beraberinde getiren bu barış, günümüz uluslararası ilişkiler teorisinin oluşum sürecini başlatmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:291).

3.3.1. Seksen Yıl Savaşları (Eighty Years War) (1566-1648)

1566'da ekonomik ve dini nedenlerle İspanya'da gerilim iyice tırmanmıştır. İspanya, Protestanlık ve Kalvinizmin özellikle kuzey eyaletlerindeki [Daha sonra "*Hollanda Birliği*" (The United Netherlands) olarak bilinen alanda] yayılmasını durdurmak istemiştir. Zira bu bölgede Katoliklik güç kaybetmişti. İspanya, muhaliflere kesinlikle müsamaha gösterilmeyeceğini belli ederek Protestanlarla mücadele etmeye başlamıştır. Protestanlar ise Katolik kilisesinin kurallarını artık alenî olarak eleştirmeye başlamışlardır ve bu durumda İspanya tarafından otoritesine karşı açık bir isyan olarak değerlendirilmiştir. Uzun uğraşlar sonucunda 1579 yılında 7 kuzey eyalet, kendilerine "*The Union of Utrecht*" adlı bağımsız bir Birlik kurmuşlardır ve bu Birlik, 1648 Westphalia Barışı'na kadar baskı altında da olsa varlığını devam ettirebilmiştir. Westphalia Barışı'nın bir parçası olarak kurulan Hollanda Cumhuriyeti ile bu eyaletler bağımsızlıklarına kavuşabilmişlerdir (Alganer ve Çetin, 2007:292).

3.3.2. Otuz Yıl Savaşları (Thirty Years War) (1618-1648)

Otuz Yıl Savaşları'nda Seksen Yıl Savaşları'nın aksine dinin etkili olduğu görülmektedir. Savaşın temel nedeni ise yine Protestanlar ile Katolikler arasındaki dini anlaşmazlıklardır. Savaş, Almanya sınırları içerisinde olmuştur. Protestanlar tarafından bir birlik kurularak 1618 yılında ayaklanma çıkarılmıştır. Bu duruma dışarıdan müdahale de gecikmemiştir. Zira Protestanlar; Fransa, Hollanda ve İngiltere'nin desteğini alırken Katolik Alman devletleri de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun desteğini almışlardır. Önceleri din savaşı olarak başlayan savaş, daha sonra Alman iç savaşı ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı devletlerin bağımsızlıklarını kazanmak istemeleriyle beraber iyice karmaşık bir hal almıştır (Alganer ve Çetin, 2007:292).

Savaş, Protestanların zaferiyle sonuçlanmıştır ve savaş ardından Westphalia Barışı yapılmıştır. Otuz Yıl Savaşları sonrasında Fransa, Avrupa'nın en önemli gücü haline gelmiştir. Bundan sonraki dönemde Avrupa'nın liderliği Fransa'ya aitti. Almanya ise Otuz Yıl Savaşları'ndan yaralar alarak çıkmıştır. Savaş sonrasında Almanya büyük oranda parçalanmıştır ve bir önceki dönem Avrupa'nın gelişmiş bir bölgesiyken bu tarihten sonra gerileme belirtileri göstermeye başlamıştır (Alganer ve Çetin, 2007:292).

3.3.3. Westphalia Barışı (The Peace of Westphalia-1648)

Westphalia Barışı, Otuz Yıl ve Seksen Yıl Savaşları'nın ardından 1648 yılında imzalanan Münster ve Osnabrück Antlaşmaları'nın bir bütünüdür. Bu barış ile Avrupa'yı harabeye çeviren din savaşları bitmiştir. Westphalia, aynı zamanda günümüz uluslararası ilişkiler teorisinin milâdı olarak da değerlendirilmektedir (Alganer ve Çetin, 2007:293).

Westphalia Barışı, Avrupa tarihinde önemli bir köşe taşıdır. Bu Barış, Avrupa haritasının yeniden şekillendirilmesi anlamına gelmektedir. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yetkileri kaldırılmıştır ve İspanya'nın üstün gücü kırılmıştır. Dolayısıyla Katolik etkisi sona erdirilmiştir. Böylece devletler kendi politikalarını belirleme hakkına sahip olmuşlardır. Uluslararası ilişkilerde, Papalığın yetkileri sonlandırılarak yeni bir sayfa açılmıştır. Hollanda ve İsviçre'nin bağımsızlığı tanınmıştır ve Fransa ile İsveç, Almanya'nın topraklarının bir bölümünü almışlardır. Roma Kilisesi'nin hakimiyetinin sona ermesine paralel olarak Protestanlık yayılmıştır. Augsburg Din Barışı (1555) ile gelen “*Cuius Religio(Hükümdar hangi dinden ise tebaa da aynı dinden olmak zorundadır.)*” prensibi terk edilerek aynı hükümdarın tebaaları arasında farklı mezheplerin yaşayabilmesi olanağı yaratılmıştır. Vicdan hürriyeti fikri benimsenmiş ve düşüncenin gelişimi garanti altına alınmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:293).

Bu barış aynı zamanda bugünkü *uluslararası ilişkiler* teorisinin çekirdeğini meydana getirmiştir ve özellikle Avrupalı devletlerin oluşturduğu ve etkin rol oynadığı günümüz çok taraflı düzeninin özünü temsil etmektedir. Şöyle ki: Bu Barış'tan sonra artık Batı'nın haritası; kendi kanunlarına göre tavır alan, iktisadi ve siyasi menfaatleri doğrultusunda hareket eden, ittifaklar kuran, gruplar oluşturan ve aynı biçimde fesheden bağımsız devletlerden oluşmuştur. Burada alınan kararlar doğrultusunda Batılı hür devletler, iç meselelerinde tek amil olacaklar ve karşılıklı şekilde birbirlerinin dâhili sorunlarına taraf olmayacaklardır. Devletler arasındaki diyalogun ise özne olarak devlet tüzel kişiliğinin tanındığı yani kişiler için herhangi bir pozisyon tanımlamasının öngörülmediği uluslararası bir hukuk sistemi kapsamında sürmesi kararı alınmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:293).

Westphalia Barışı, ayrıca savaşanlar arasında düzenlenen ilk barış konferansı olması yönüyle de önem arz etmektedir. Avrupa'da örgütlenerek barışın temin edilebileceğine dair inancı arttırmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:294).

3.4. XVII. Yüzyılın Sonlarına Doğru Avrupa

Bu dönemin en önemli olayı, 1688 *İngiliz Devrimi'dir*. Parlamento ve kral arasında uzun süren bir mücadele neticesinde kral parlamentoyu tanımak zorunda kalmıştır ve 1688'de İngiliz Devrimi nihayete ermiştir. 1689 yılında çıkartılan “*Bill of Rights(Haklar Bildirisi ya da Beyanname)*” ile de siyasal yaşam içerisinde parlamentonun yeri saptanmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:294).

3.5. XVIII. Yüzyıl Avrupa'sı ve Birlik Fikirleri

XVIII. Yüzyıl Avrupa'sında ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Serbest piyasa ekonomisi yanlısı olan görüşlerin ağırlık kazandığına şahit olunmuştur. Hatta buna yönelik olarak serbest piyasa ekonomisinin işleyebilmesi adına diğer bir ifadeyle ülkeler arasındaki ticaretin güvenli bir biçimde gerçekleşmesi için yeni bütünleşme fikirleri ortaya atılmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:294).

Bu dönem için Avrupa’da birlik oluşturma fikri ile ulus devletlerin ortaya çıkmasının çakıştığını söylemek yanıltıcı olmaz. Avrupa ülkelerinin temsilcileri, kendi aralarındaki savaşların ardında yapılan barış antlaşmalarının görüşmelerinde, Avrupa’da bir birlik veya federasyon kurma niyetinde olduklarını göstermişlerdir (Alganer ve Çetin, 2007:296).

Bu dönemde de önemli fikir adamları, akademisyenler ve yazarlar gibi önemli entelektüel isimler tarafından bazı tasarılar geliştirilmiştir. Bu doğrultuda 1623 yılında Emeric Cruce, Avrupalı devletler arasındaki sorunları çoğunluk kararıyla çözmeye yönelik olarak hükümdarların elçilerinden oluşan bir meclisin sürekli toplantılar yapmasını önermiştir. Yine William Penn tarafından 1693 yılında “ *Avrupa’nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Deneme*” isimli yapıtında, bir Avrupa Parlamentosu’nun kurulmasını ve bu parlamento Rus ve Osmanlı temsilcilerinin de katılarak sorunları konuşarak çözüme kavuşturulmasını önerilmiştir (Mor, 2010:504). Bu meseleye ilişkin olarak önemli bir tasarı da J.J.Rousseau’ya aittir. Rousseau, bu dönemde Avrupa’da uluslarüstü nitelikli bir federal birlik kurulmasını ve bu birlik aracılığıyla devletler arasında sürekli savaşa yol açan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturularak barışın sağlanmasını önermiştir (McCormick, 2014:66). Saint-Pierre tarafından 1717’de geliştirilen ve aynı adla matbu hale getirilen “ *Avrupa’da Kalıcı Barışın Sağlanması*”³ projesi bu alandaki bir diğer çalışmadır (McCormick, 2014:67) ve Immanuel Kant da benzer şekilde “ *Sonsuz Barış’ın Sağlanması(1795)*” adını verdiği tasarısında başta Avrupa olmak üzere dünyada huzur ve barışın nasıl tesis edileceğine ilişkin önerilerini dile getirmişlerdir. Yine Jeremy Bentham tarafından yazılan “ *Evrensel ve Kalıcı Barış için Bir Plan*” adlı yapıtında ortak Avrupa meclisinin oluşturulmasını ve aynı şekilde müşterek bir askeri güç tesis edilmesini teklif etmiştir (McCormick, 2014:66).

3.5.1. XVIII. Yüzyılın Önemli Savaşları ve Antlaşmaları

Avrupa’da XVIII. yüzyılda yaşanan savaşlar öncekilere göre daha tertipli olmuştur diğer bir ifadeyle savaş meydanları haricinde pek kan akmamıştır. Avrupa, geçmiş tecrübelerden önemli dersler çıkarmış olduğundan artık harplerde sivil halka zarar vermemek temel prensip olmuştur. Savaşlar sadece ordular arasında gerçekleşmiştir ve toplumun üretken kısmı bunun dışında tutulmuştur. XVIII. yüzyılda yaşanmış olan ve Avrupa’nın siyasi görünümünü değiştiren önemli savaşlar olarak karşımıza *İspanya Veraset Savaşları ve Yedi Yıl Savaşları* çıkmaktadır (Alganer ve Çetin, 2007:295).

İspanya Veraset Savaşları, İspanya Kralı II.Charles’ın 1700 yılında ölmesiyle beraber başlayan miras kavgası nedeniyle çıkmıştır. Bu savaşlar düzenli ordu ile organize edildiğinden XVIII. yüzyılın gelecek savaşları için önemli bir emsal teşkil etmiştir. Her iki savaşta da etkili olan temel motivasyon ticaret ve deniz gücüdür. İlaveten savaş “ *dünya savaşı*” denilebilecek ilk savaştır. Savaşın tarafları Fransa, Kutsal Roma İmparatorluğu, Hollanda, Portekiz ile Brandenburg ve Savua dükalıklarının oluşturduğu gruptur. Fransa’nın yenilmesiyle imzalanan Utrecht Barışı (1713) ise XVIII. yüzyılın büyük çaplı olayları içerisinde yer almaktadır. Zira İspanya’nın paylaşımını konu alan Utrecht Barışı ile Fransız etkisi sınırlandırılmış ancak tam anlamıyla ortadan kaldırılamamıştır. Öte yandan Sardunya, Piyemonte,

³ Abbe de Saint-Pierre, söz konusu çalışmada serbest ticaret ile birlikte Avrupa Senatosu’na ilişkin görüşler beyan etmiştir. Hatta ileri sürdüğü düşünceler, Alman şair Friedrich von Schiller’e 1785’te *Ode to Joy* eserini yazdıracak kadar etkili olmuştur ki bu parça Beethoven’ın meşhur Dokuzuncu Senfonisi’ne uyarlanarak Avrupa marşı yapılmıştır.

Brandenburg'u kapsayan toprak parçası üzerinde Prusya devletleri kurulmuştur. Utrecht Barışı ile kazançlı çıkan iki devlet Fransa ve İngiltere olmuştur. Asıl kazançlı çıkan ise İngiltere olmuştur (Alganer ve Çetin, 2007:295).

Diğer önemli savaşlar ise *Avusturya Veraset Savaşları*(1740- 1748) ve *Yedi Yıl Savaşları* (1756-1763)'dir. Bu savaşların sebebi olarak ise İngiltere ve Fransa'nın sömürge iştahları ve Prusya ile Avusturya arasında Orta Avrupa'da gerçekleşen askeri güç mücadelesi gösterilebilir. Prusya'nın Avusturya'yı yenmesiyle 1748 yılında *Aix-La-Chapelle* Barışı imzalanmıştır. Böylece Prusya artık Avrupa sahnesine önemli bir güç olmaya başlamıştır. Prusya ve gücünü sürdüren Avusturya, sınırları tam olarak belli olmayan Alman toprakları üzerindeki artık en etkin devletlerdir; tarihte bu duruma Alman İkiliği (German Dualism) denilmektedir (Alganer ve Çetin, 2007:295).

Yedi Yıl Savaşları, Fransa için çok masraflı olmuş, sonunda galip gelen ise İngiltere olmuştur ve Fransa, Kanada'yı kaybetmiştir (Acemoğlu ve Robinson, 2015:279). İngiltere ile Fransa arasında 1763 tarihli Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır ve böylece İngiltere, Fransa'nın sömürgelerinin denetimini eline geçirmiştir (Alganer ve Çetin, 2007:296).

4. BİRLEŞME VE BÜTÜNLEŞME YOLUNDAKİ AVRUPA'DA YENİ DÖNEM

XVIII. yüzyılın Avrupa'sında birlik oluşturma çalışmaları hız kazanmıştır. Ancak öncekilere oranla daha büyük inançla girişilen gayretler bu kez de büyük bir devrim hareketi ile engellenmiştir ve Avrupa, XVIII. yüzyıl sonlarında tarihin en büyük devrimlerinden birisi ile karşı karşıya kalmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:296).

4.1. Fransız Devrimi (1789)

XVIII. yüzyılda Avrupa'da yaşanan en önemli hadise Fransız Devrimi'dir. Devrimin çıkış noktası ise uygulanacak vergi politikası karşısında mali durumları zayıflayacak olan soyluların, mutlak monarşiye karşı direnmesi olmuştur (Alganer ve Çetin, 2007:296) ki Fransa bu döneme kadar yani yaklaşık 300 yıl boyunca mutlak monarşi ile yönetilmiştir (Acemoğlu ve Robinson, 2015:277). Halkın uzun süredir yaşadığı çalkantılı ve zorlu süreç kitleleri direnişe yönlendirmiştir ve toplumun bütün kesimlerinin katılımıyla söz konusu halk hareketi bir anda ihtilal girişimine dönüşmüştür. Bu kalkışma 1789'da kabul edilen “ *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*” ile sonuçlanırken egemenliğin ulusa ait olduğu, özgürlük, mülkiyet ve baskıya karşı direnmenin vazgeçilmez ve devredilmez haklar olduğu kabul edilmiştir (Alganer ve Çetin, 2007:296).

Fransız Devrimi'nin etkileri sadece bu ülke ile sınırlı kalmamıştır. Devrim bütün Avrupa'da taşları yerinden oynatmıştır ve toplumdaki sınıf farklılıklarının önüne geçilmesinde önemli bir basamak teşkil etmiştir. Halklarda eşitlik, girişim özgürlüğü, vergide adaleti aramak gibi meselelere ilişkin olarak bir bilinç doğmasına vesile olmuştur. Buna paralel şekilde devletle kiliseyi birbirlerinden ayırmak ve başta eğitim olmak üzere laikliğe gitmek de yakalanılan mantalitenin birer ürünü olmuştur. Fransız Devrimi ile beraber çağdaş ve ilerici bir Fransa ortaya çıkmaya başlamıştır. Öte yandan milliyetçi duyguların yayılmasına sebep olarak ulus devlet düşüncesinin yayılmasına yol açmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:297).

Fransız Devrimi, XIX. yüzyılın siyaseti ve ideolojisine bir biçim verirken bu dönemin ekonomik boyutlarını da İngiltere'deki Endüstri Devrimi şekillendirmiştir. Bu

devrimin sonucunda kurulan yeni dünyanın demiryolları ve fabrikaları için bir model oluşturulmuştur. Bunun neticesinde de ekonomik ve toplumsal yapıları şekillendirecek bir etki mekanizması tesis edilmiştir (Alganer ve Çetin, 2007:297).

Fransa'nın Avrupa liderliğine soyunmasının ardında yatan sebep de bir anlamda Avrupa'daki bütünleşme fikridir. Napolyon'un burada öne çıktığı görülmektedir. Zira devrimin ilkeleri, tüm Avrupa'ya Napolyon'un orduları tarafından yayılmıştır. Napolyon, Avrupa'nın tamamını alarak birliğin sağlanmasını amaçlamıştır ancak savaşı kaybederek bu hedefine o dönem için ulaşması mümkün olmamıştır (Alganer ve Çetin, 2007:297). Ancak modern zamanlarda Avrupa'da birlik ve bütünleşmeyi sağlamaya yönelik ilk ve en güçlü hamle bu olmuştur. Bugünkü Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Almanya ve İtalya'nın bazı yerlerini fethetmiştir. Aslında bunların hepsi, Napolyon'un temyiz mahkemelerinden tutun da ortak kuralların geçerli olduğu hatta ağırlık ve ölçü birimlerinde müşterek bir düzenin olduğu Avrupa hayaline dayanmaktaydı (McCormick, 2014:68). Yaşanılan bu süreç, 1814-1815 Viyana Kongresi gibi önemli gelişmelere ortam hazırlayarak dolaylı yoldan da olsa Avrupa bütünleşmesine katkı yapmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:297). Diğer bir ifadeyle Napolyon'un girişimleri sonuçsuz kalmamıştır.

4.2. Viyana Kongresi

Viyana Kongresi ile Napolyon savaşlarının tahrip ettiği Avrupa'nın sınırlarını yeniden çizmek amaçlanmıştır. Viyana Kongresi'ne tüm Avrupa devletlerinin yanı sıra Napolyon'un son verdiği Kutsal Roma İmparatorluğu ile beraber yıkılan devletlerin temsilcileri de yeniden bağımsız birer devlet olabilme umudu ile katılmıştır. Ancak Kongre'de nihai kararların alınmasında dört büyük devlet (İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya) etkili olmuştur. Katılımcıların tümü, Avrupa devletlerinden birinin sistemi tamamen vesayet altına almaması hususunda uzlaştı ve 30 Mayıs 1814 tarihli Paris Barış Antlaşması akdedildi. Bu Antlaşma ile Fransa'nın savaşta ele geçirdiği topraklar geri alınmıştır ve Napolyon'un yıktığı meşru monarşiler yeniden kurulmuştur. Fransa; İngiltere, Avusturya, Rusya-Prusya arasında denge unsuru olmasından ötürü barışın şartları Fransa bakımından çok ağır olmamıştır (Alganer ve Çetin, 2007:298).

Kongre toplantıdayken Napolyon kaçmıştır ve tekrar Fransa'nın başına geçip yenilmesi üzerine Fransa ile ikinci Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma'nın şartları, ilkinde nazaran daha sert olmuştur. Ayrıca söz konusu Antlaşma'nın hükümlerini hayata geçirmek ve gerekirse barış için uluslararası askeri tedbirler almak üzere Kasım 1815'te İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında dörtlü bir ittifak oluşturulmuştur (Alganer ve Çetin, 2007:298). Diğer bir ifadeyle milletler arası güvenliği sağlamak için bir çeşit barış gücü kurmuşlardır.

Viyana Kongresi sonucunda ortaya çıkan Avrupa haritası aslında hissedilen korkunun kağıda yansması olmuştur. Bu korkunun kaynağı ise Fransız Devrimi ve onun getirdiği düşüncelerdi. Viyana Kongresi ile eski düzeni yeniden tesis etme umutları canlı tutulmak istenmiştir. Ancak ümitlerini Viyana Kongresi'ne bağlayanlar, büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Öte yandan Avrupa'da güven ve sükunet ortamının tam olarak sağlanamadığı ve kısa bir süre sonra yeni bir savaş çıkacağı düşüncesi hakim olmaya başlamıştır (Alganer ve Çetin, 2007:298).

4.3. XIX.Yüzyıl Avrupa'sı Yeni Birlikler Dönemi

XIX. yüzyıl Avrupa'da birlik oluşumlarına hız verildiği bir dönem olmuştur. 1814'te Comte de Saint-Simon tarafından yazılan *Avrupa Toplumunun Yeniden*

Yapılanması adlı kitabın ortaya koyduğu plan dikkat çekicidir. Buna göre Avrupalı devletlerin ulusal bağımsızlığını koruduğu ve ortak kurumları olan federal bir Avrupa yapılanması tesis edilebilirdi (McCormick, 2014:66).

1815 Viyana Kongresi'nde Avrupa'da kalıcı bir barışın sağlanmasına yönelik olarak yapılan girişimler yeni ittifakların doğmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin: Prusya, *Maassen Tarifesi* ile iç gümrükleri bütünüyle kaldırırken 1834 yılında Alman Gümrük Birliği (*Zollverein*) kurulmuş ve 1860 yılında *İngiliz-Fransız Ticaret Antlaşması*'nın imza edilmesi ile taraflar arasında karşılıklı olarak gümrükler indirilmiştir (Alganer ve Çetin, 2007:298). Diğer yandan 1860'ların ortalarında Fransa, Belçika, İsviçre, İtalya, Yunanistan ilk kez döviz kurlarını ayarladıkları ortak bir model geliştirmişlerdir. 1865'te de Latin Para Birliği (*Latin Monetary Union*) hayata geçirilmiştir. 1876'da ise İsveç, Danimarka ve Norveç arasında İskandinav Para Birliği (*Skandinavian Monetary Union*) kurulmuştur. Tesis edilen bu ortaklıklar uzun ömürlü olmamışlarsa da beyhude çabalardan da ibaret kalmamışlardır. Zira 1870'te *Almanya ve İtalya'nın* siyasi birliğini sağlaması gibi sonuçlarının yanında ileride yaşanacak gelişmeler için de azımsanmayacak ölçüde bir tecrübe sağlamışlardır (Alganer ve Çetin, 2007:299).

Yine bu dönemde 1848'de Victor Hugo tarafından *Birleşik Avrupa Devletleri* planı ortaya atılmıştır. Bu tasarıya göre Avrupalılar ulusal kimliklerini kaybetmeden daha büyük bir çatı altında toplanabilecektir. Bunun sonucunda okyanusun iki tarafında birbirlerini tamamlayıcı şekilde iki büyük güç olarak *Avrupa Birleşik Devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri* belirecektir (McCormick, 2014:68). Bu dönemde Avrupa'da her devlet büyük güç olma arayışı içerisindeydi. Ancak sonuç olarak XIX. yüzyılın Avrupa'sında tek bir egemen güç oluşup da sisteme hakim olamamıştır (Alganer ve Çetin, 2007:299). Dönemin genelinde sükûnet hakim olsa da I. Dünya Savaşı'na kadar milliyetçilik tehlikeli baskılar doğurmaya devam etmiştir. Özellikle azınlıklar tarafından kendi ulus devletlerini kurmak için verilen mücadele, hükümetlerde sert ve baskılayıcı bir karşılık bulmuştur (McCormick, 2015:71). Başlayan aslında bir Avrupa iç savaşı olmuştur (McCormick, 2014:68).

4.4. I. Dünya Savaşı (1914-1918)

XIX. Yüzyıl Avrupa'sında milliyetçilik hızla yayılmıştır ve Avrupalı devletler arasında var olan rekabetçi ortamı daha da körüklemiştir. Aslında bu süreç iki dünya savaşına giden yolu açmıştır (McCormick, 2015:69). İlk olarak I. Dünya Savaşı XIX. yüzyılın sonundaki sebeplerden ötürü XX. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Savaş, İttifak Devletleri olarak anılan devletler (Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan, Almanya, Bulgaristan) ve İtilaf Devletleri olarak anılan devletler (İngiltere, Fransa, Rusya, ABD, İtalya, Belçika, Sırbistan, Romanya, Karadağ, Yunanistan, Portekiz ve Japonya) arasında yaşanmıştır ve İttifak Devletleri'nin mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Ancak tüm Avrupa bu savaştan büyük yaralar alarak çıkmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:300).

I. Dünya Savaşı Kasım 1918 tarihinde sona ermiştir. Savaş sonrasında 1919 yılında Versailles Antlaşması imzalanmıştır ve bu antlaşma ile Almanya'ya çok ağır bir savaş tazminatı yüklenmiştir. Savaş neticesinde dünyanın çehresi değişmeye başlamıştır ve Doğu'da yeni ulus devletler oluşmuştur. Öte yandan küresel olarak yükselen yeni aktör Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa açısından kısa vadede karşı bir denge oluşturulması gereken bir unsur haline gelmiştir. Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin iç savaş nedeniyle zayıflamış olmasından ötürü Avrupa devletleri açısından yakın tehdit

olarak algılanmamıştır ve bu nedenle de Avrupa ülkeleri ABD karşısında birleşmeye yönelmiştir. Savaşın ardından yaşanan yıkımın izlerini silmeye çalışan Avrupa, yeniden birlik çalışmalarına başlamıştır (Alganer ve Çetin, 2007:300).

4.4.1. Milletler Cemiyeti

Milletler Cemiyeti, (League of Nations) (Cemiyet-i Akvam) I.Dünya Savaşı'ndan alınan dersle 1919'da kurulmuştur. Milletler Cemiyeti'nin önemi sadece Avrupa'nın değil dünyanın öteki kıtalarındaki ülkelerin de üyesi bulunduğu ve barış zamanında kurulan ilk örgüt olmasındandır (Alganer ve Çetin, 2007:300). (Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti Asamblesi (Meclisi) 43 devletin ittifakı ile Türkiye'yi üyeliğe kabul etti.)(Uykucu, 1983:179). Ancak 1939 yılında II.Dünya Savaşı çıktığında hiçbir üye bunu Milletler Cemiyeti'ne bildirme zorunluluğu hissetmemiştir. Milletler Cemiyeti II.Dünya Savaşı sonrasında bütün varlığını Birleşmiş Milletlere bırakarak sona ermiştir (Alganer ve Çetin, 2007:301).

4.5. Kurulan Diğer Birlikler veya Birlik Projeleri

Avrupa devletlerini barış için bir araya getirme çabasında olan en önemli örgütlenme önerilerinden birisi de 1924 yılında Avusturyalı siyasetçi Richard Courdenhove Kalergi tarafından ortaya atılan Uluslararası Pan Avrupa Hareketi (International Pan – European Movement) olmuştur. Pan Avrupa Hareketi; Avrupa Devletleri'nin, Fransa ve Almanya merkezli federal bir birlik oluşturmalarını öngörmüştür. Ancak İngiltere ve Sovyetler Birliği, bu birliğin dışında tutulmuştur (Alganer ve Çetin, 2007:301).

Diğer bir proje ise Fransa ve Almanya'nın Ruhr-Lorraine bölgesindeki kömür ve çeliğin birleştirilmesini öngören Ren Karteli projesidir (Alganer ve Çetin, 2007:301).

Dawes Planı ile Almanya ve Fransa arasındaki gerginlik çözümlenince (Dawes Planı uyarınca Fransa'nın Ruhr bölgesini tamamen boşaltıp Almanya'ya geri vermesi öngörülmüştür.) iki ülke arasında 1925 yılında altı yıl süren Locarno Antlaşması imzalanmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:301).

4.5.1. Benelüks

1932 tarihinde Belçika, Hollanda (Netherlands) ve Lüksemburg arasında imzalanan Ouchy Sözleşmesi ile Benelüks'ün temelleri atılmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:302). Benelüks adı verilen bu birleşme istenilen amaca 1944 yılında ulaşmıştır ve gümrük birliğini hayata geçirmiştir. Ayrıca 3 Şubat 1958'de Lahey'de imzalanan "Ekonomik Birlik" anlaşmasıyla birlik güçlendirilmiştir. 50 yılına yapılan söz konusu anlaşma 2008 yılında süresiz hale getirilip adı da *Benelüks Ekonomi Birliği*'nden *Benelüks Birliği*'ne çevrilmiştir (Karluk, 1996:38-39). Benelüks, Batı Avrupa'da XX. yüzyılda gerçekleştirilmiş olan ilk birleşme olması açısından önemlidir (Alganer ve Çetin, 2007:302).

4.6. II. Dünya Savaşı (1939-1945)

Birinci Dünya Savaşı'nın yaralarını tam olarak saramayan Avrupa'da, bu harbin sonuçları yeni bir savaşın hazırlayıcısı olmuştur. Özellikle Almanya, savaş sonrasında kendisine çıkarılan ağır faturayı hala içine sindirememiştir ve tüm gücüyle silahlanmaya başlamıştır. Bu kaotik ortamın getirisi olarak 1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'ya girmesiyle II. Dünya Savaşı [II.World War(1939-1945)] patlak vermiştir. Hemen ardından yani 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa, Almanya'ya karşı savaş ilan

etmiştir. Akabinde diğer Avrupalı devletlerin de harbe katılmasıyla birlikte Avrupa yıkıcı bir savaşa daha ev sahipliği yapmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:302).

Tarihin gördüğü en büyük yıkımlardan birine sebep olan İkinci Dünya Savaşı'nı 7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın teslim olması (Alganer ve Çetin, 2007:303) bile durduramamıştır. ABD'nin, *Hiroşima ve Nagazaki*'ye Ağustos 1945'te atom bombası atması ve hemen sonrasında da Japonya'nın mağlubiyeti kabul etmesiyle savaş son bulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa özellikle de Almanya tam bir harabeye dönmüştür. Savaşın ardından Britanya, Fransa, Sovyetler Birliği ve ABD dört büyük güç olarak Avrupa sahnesindeki yerlerini almışlardır. Zira Sovyet orduları Haziran 1941'den beri Alman askerlerine karşı mücadele etmiştir ve sonunda Alman orduları tamamıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu da Sovyetler Birliği'nin Avrupalılar tarafından büyük güçlerden birisi olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Öte yandan ABD, savaştan zarar görmeyerek güçlü bir biçimde çıkmıştır. Ayrıca ABD hiç vakit kaybetmeden uluslararası ekonomik sistemi kurma çalışmalarına daha savaş bitmeden başlamıştır. Böylece ticaret serbestisi ve yatırımlarda özgürlüğün temin edilebileceğini ileri sürmüştür. ABD'nin söz konusu talebinin neticesinde Dünya Bankası (World Bank) ve Uluslararası Para Fonu'nun (International Monetary Fund) kurulmuştur (Alganer ve Çetin, 2007:303).

4.7. IMF, WB ve GATT

ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında 44 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen ve Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı (*United Nations Monetary and Financial Conference*) olarak anılan konferans düzenlenmiştir (Bretton Woods Committee, 13.03.2015). Söz konusu konferans boyunca katılımcılar, para ve finans konularını içeren iki tasarıyı görüştü. Bunlar: John Maynard Keynes tarafından hazırlanan Keynes Planı ile dönemin ABD Hazine Bakan Yardımcısı Harry Dexter White'ın oluşturduğu White Planı idi. Kabul edilen ikinci plan doğrultusunda Uluslararası Para Fonu [International Monetary Fund (IMF)], Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası [International Bank for Reconstructon and Development (IBRD)] ve Uluslararası Ticaret Örgütü [International Trade Organization (ITO)] organizasyonlarının kurulması kararı alındı (Arat ve Erten, 2008:356). Gerek Avrupa gerek ABD ve gerekse de dünya konjonktüründeki birtakım sorunlar ve sebeplerden ötürü ITO kurulamamıştır. Ancak bu organizasyonun yerine GATT [General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)] düzenine geçilmesi uygun görülmüştür (Arat ve Erten, 2008:357).

Anılan kararlar doğrultusunda 28 müttefik ülkenin, IMF ve IBRD'nin ana sözleşmesini imzalamasıyla beraber her iki kurum da Aralık 1945 tarihinde kurulmuştur. Bu sebepten ötürü söz konusu iki örgüte de *Bretton Woods* İkizleri ya da *Bretton Woods Kurumları* denilmektedir (World Bank, 13.03.2015). Bu kurumlardan ilki olan IMF'in kuruluşundaki temel amaç; uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak, ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye devletlere gerekli geri dönüş ödemelerinin taahhüdünü alarak yeterince parasal destek vermek, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini azaltmaktır (IMF, 13.03.2015). Diğer yandan IBRD olarak kurulan ancak sonraki süreçte IBRD'yi de kapsayan ve hatta bünyesinde yeni birkaç organizasyon [*International Development Association(IDA)-Uluslararası*

Kalkınma Örgütü gibi] oluşturulan Dünya Bankası'nın[World Bank(WB)] temel kuruluş amacı ise dünya genelinde hayat standardını yükseltmek ve fakirliği azaltmak için gelişmiş ülkelerin mali olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere yönlendirip az gelişmiş ülkelere proje ve program kredileri vermektir (World Bank, 18.03.2015).

Bugün itibariyle her iki kurumun da 188 üyesi bulunmaktadır. Türkiye, bu kurumların oluşum aşamasının her evresinde yer almıştır ve her ikisine de 1947 yılında üye olmuştur (IMF, 17.03.2015).

Kurulma kararı, IBRD ve IMF ile birlikte Uluslararası Ticaret Örgütü olarak alınan ancak sonradan forum benzeri bir yapıya dönüştürülen GATT'in kuruluş amacı da uluslararası ticareti -özellikle gümrük trafiğini- düzenleyen kurallar oluşturmaktır. Diğer bir ifadeyle ticaretin ekonomi hudutlarına gelmesiyle beraber başlayan süreçte kullanılmak üzere ortak bir dil tesis etmektir. GATT'in kurulduğu günden itibaren ve hatta daha sonra dönüştüğü yapı olan WTO da dahil olmak üzere temel amacı ise çok taraflı ticaret sistemini oturtmaktır. Ne kadar mümkün olduğu bilinmese de GATT'in megalı ideası da tüm dünya ülkeleri gümrüklerinin yani ekonomik sınırlarının bütün taraflar için karşılıklı biçimde tarife ve tarife dışı engeller olmaksızın açık olmasıdır. 1947 yılında hazırlanıp 1948'den itibaren yürütülmeye başlanan GATT, Dünya Ticaret Örgütü'ne [*World Trade Organisation (WTO)*] dönüştüğü 1 Ocak 1995'e kadar 8 müzakere turu geçirmiştir ve nihai hedefi doğrultusunda zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak değişim ve dönüşümlere maruz kalmıştır. Buna paralel olarak dış ticaret yoğunluğuna orantılı biçimde yaptığı düzenlemeler artmıştır. Öyle ki GATT uygulamaya konduğu andan itibaren geçirdiği değişim sonucunda örgütlenmesi için temel olarak düzenlemesi gereken iki alan (hizmet sektörü ile ticari ve fikri mülkiyet hakları) ve kurumsal yapısı eksikti (WTO, 26.09.2015). Tabi bu doğrultuda yeni bir amaç tanımlamasının da yapılması gerekmiştir. Örgütün kuruluş metninde söz konusu amaç; ülkeler arasındaki ticari akımların mümkün olduğunca öngörülebilir, serbest ve olağan biçimde seyretmesi için gerekli çerçeveyi oluşturmak ve bu amaca yönelik kuralları koymak olarak belirtilmiştir (WTO, 27.09.2015).

1 Ocak 1995 tarihinde GATT düzeninden WTO'ya (World Trade Organisation) geçilmiştir. WTO'nun amacı ülkeler arasındaki ticari akımların mümkün olduğunca öngörülebilir, serbest ve olağan olması için gerekli çerçeveyi oluşturmak ve bu amaca yönelik kuralları koymaktır (WTO, 27.09.2015). Bugün itibariyle AB'nin tüzel kişiliği de dahil olmak üzere WTO'nun 161 üyesi vardır (WTO, 28.09.2015). Türkiye, 17 Ekim 1947 tarihinde GATT düzenine geçmiştir ve 25 Mart 1995 tarihinde WTO'ya üye olmuştur (WTO, 29.09.2015). Ayrıca AB'nin 28 ortağının WTO'ya üyelikleri saklı kalmak kaydıyla AB Komisyonu (European Commission), ortak bir ticaret politikası ile beraber ortak gümrük tarifesinin de uygulanmasını kapsayan gümrük birliğini içeren AB'yi temsilen 28 üye ülke adına tüzel kişiliğiyle 1 Ocak 1995 tarihinden beri üye sıfatıyla tüm WTO görüşmelerine katılmaktadır (WTO, 24.09.2015).

4.8. Birleşmiş Milletler (United Nations)

Milletler Cemiyetinin kendiliğinden son bulması ve savaşın da sona ermesiyle beraber uluslararası ilişkilerde meşruiyet ve hukuk bağlamında bir otorite boşluğu ve diyalog eksikliği doğmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Milletler Cemiyetini tüm varlığıyla devralan Birleşmiş Milletleri (BM) [United Nations(UN)] kuran Antlaşma, 26 Haziran 1945'te imzalanmış ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir (Türkiye 15 Ağustos 1945'te onaylamış ve 24 Ağustos 1945'te Resmi Gazete'de yayımlayarak yürürlüğe koymuştur) (Birleşmiş Milletler Ankara Ofisi, 12.03.2015).

Kurucu üye sayısı 51 olan (United Nations, 12.03.2015) örgüt, bugün itibariyle 193 üyeye (United Nations, 11.03.2015) sahiptir. Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını küresel seviyede yasaklayan ilk antlaşma ile kurulan BM'nin amacı: Uluslararası insani sorunların çözümünde dayanışmayı sağlayarak barışı ve güvenliği koruma altına alan ve insan hak ve özgürlüklerine saygı duyulmasını prensip haline getiren milletler arası bir düzen tesis etmek olarak özetlenebilir (Birleşmiş Milletler Ankara Ofisi, 12.03.2015).

4.9. NATO (North Atlantic Treaty Organization) ve Varşova Paktı (Warsaw Pact – Treaty of Friendship Co-operation and Mutual Assistance)

NATO; Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İngiltere, ABD, Norveç ve İzlanda arasında 4 Nisan 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na dayanılarak kurulmuş olan uluslararası bir askeri ittifak örgütüdür. NATO'nun amacı üyelerini dış saldırılara karşı korumaktır (NATO, 22.03.2015).

NATO'nun merkezi örgütün Kuzey Amerika ve Avrupa'daki güncel olarak toplam 28 üyesinden biri olan Belçika'nın Başkenti Brüksel'de bulunmaktadır. Örgüte en son Nisan 2009'da Arnavutluk ve Hırvatistan katılmıştır. Buna ek olarak 22 ülke NATO'nun "*Barış İçin Ortaklık*" adlı girişiminde yer alırken 15 diğer ülke kurumlaşmış diyalog programına dahildir. Türkiye, NATO'ya 18 Şubat 1952'de katılmıştır (NATO, 23.03.2015).

14 Mayıs 1955'te SSCB Varşova Paktı'nı oluşturmuştur. (1991'de dağılmıştır) SSCB'nin yanında Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Doğu Almanya ve Arnavutluk (1968'de çekildi.) birlikte yer almışlardır. SSCB'li yetkililere göre bir NATO saldırısına karşı Doğu Avrupa ülkelerini korumak amacıyla oluşturulmuştur. Üyeler arasında birleşik bir askeri komutanlık kurulmasını ve Doğu Avrupa ülkelerine Sovyet ordu birliklerinin yerleşmesini öngörüyordu (The Cold War Museum, 12.03.2015).

5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra dünya en az yirmi yıl kesin çizgilerle ABD ve Sovyetler Birliği'nin çevresinde iki kutuplu bir nitelik kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve İtalya'yı dize getiren güçler; İngiltere ya da Fransa değil ABD ve Sovyetler Birliği olmuştur. Savaş sonrasında 1970'lere kadar geçen sürede dünya, bu iki gücün yeryüzünde etki kurabilmek için gösterdikleri mücadeleye sahne olmuştur. Savaştan harabeye dönmüş bir biçimde çıkan Avrupalı devletler, bu iki gücün etrafında toplanmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:303). Kıta tarihinde hiç olmadığı kadar parçalı ve geleceği kendi inisiyatifinde? olmayan bir Avrupa ortaya çıkmıştır (McCormick, 2014:71).

Soğuk Savaş Dönemi; derin kökleri olan husumet ve kuvvetli güvensizlik ile tesadüflerin eseridir. Bu süreçte ikiye bölünen bir Avrupa ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa, genişlemeci Sovyetler Birliği'ne karşı ABD korumasını seçerken Doğu Avrupa da Sovyet kontrolünü kabul etmiştir (Alganer ve Çetin, 2007:304). Özetle 1945 sonrası Avrupa'sında mevcut olan ekonomik ve sosyal parçalanmışlığa ideolojik bölünmüşlük de eklenmiştir (McCormick, 2014:70).

5.1. Truman Doktrini

Dönemin ABD Başkanı Truman tarafından 12 Mart 1947 tarihinde ABD Kongresi'nde okunan mesaj ve bu mesaj çerçevesinde alınan ve verilen askeri yardımlar ile ABD'nin almış olduğu pozisyon ve takınmış olduğu tutum, "*Truman Doktrini*" olarak anılmaktadır (Ertem, 2009:387). Bu stratejinin içeriği ise Marshall Planı ile doldurulmuştur.

5.2. Marshall Planı

İkinci Dünya Savaşı'ndan harabeye dönmüş bir biçimde çıkan Avrupa'yı tekrardan hayata döndürme vazifesini, harpten sonra bir dünya gücü olarak ortaya çıkan ABD üstlenmiştir ve Avrupa'nın yeniden imar edilmesi için kredi musluklarını sonuna kadar açmıştır (Alganer ve Çetin, 2007:304).

Birleşik Devletlerdeki Harvard'da dönemin ABD Dış İşleri Bakanı olan George Marshall tarafından 5 Haziran 1947'de Marshall Planı olarak bilinen "*Avrupa'yı İyileştirme Planı*" (European Recovery Plan) açıklanmıştır. Marshall Planı, 16 Avrupa ülkesinin de bu öneriyi kabul etmesiyle doğmuştur (Alganer ve Çetin, 2007:304). ABD tarafından tasarlanan politikalar ve uygulamalar, bu plan dâhilinde hayata geçirilmiştir.

6. XX. YÜZYILDA AVRUPA'DAKİ DURUM (AVRUPA'DA BİRLİĞİN KURULMASI YOLUNDA KURUMSAL GELİŞMELER)

6.1. OEEC&OECD

Marshall planı çerçevesinde yapılan yardımları koordine etmek ve Avrupa'nın kalkınıp gelişmesini sağlamak amacıyla Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Batı Almanya 16 Nisan 1948'de OEEC'yi (Organization of European Economic Co-operation) kurmuştur (OECD, 12.03.2015).

Alınan olumlu sonuçlar üzerine ABD ve Kanada 14 Aralık 1960'da yeni OECD sözleşmesini imzalayarak OEEC ülkeleri arasına katılmıştır. OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) resmen 30 sözleşmenin yürürlüğe girdiği Eylül 1961'de kurulmuştur. OECD'nin bugün 34 üyesi vardır (OECD, 12.03.2015).

6.2. Batı Avrupa Birliği (BAB)- Western European Union (WEU)

Batı Avrupa Birliği, 17 Mart 1948'de Brüksel'de, İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda tarafından imzalanan "*Ekonomik Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Savunma*" Antlaşması ile kurulmuştur (WEU, 10.03.2015) (Türkiye 20 Kasım 1992'de resmen ortak üye olmuştur.) (WEU, 12.03.2015). II. Dünya Savaşı'ndaki saldırgan tutumları nedeniyle önceleri kabul edilmeyen Almanya ve İtalya, BAB'a ancak 1954 yılında üye olabilmişlerdir (Alganer ve Çetin, 2007:305). 10 üye ülkeli, 6 ortak üyeli, 5 gözlemci ülkenin bulunduğu ve 7 ülke ile işbirliği yapılan bir oluşumdur (WEU,14.03.2015). 30 Haziran 2011'de AB'ye bağlanmış, dolayısıyla feshedilmiştir (WEU, 09.03.2015).

6.3. Avrupa Konseyi (Council of Europe)

Avrupalı devletlerin bir diğer girişimi olan Avrupa Konseyi; 5 Mayıs 1949'da Londra'da merkezi Strazburg olmak üzere İngiltere, Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, İsveç ve İrlanda arasında kurulmuştur. İnsan hakları, çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, üye ülke vatandaşlarının daha iyi hayat standartlarına sahip olması, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele edilmesi, çevre

sorunlarına çözüm getirilmesi, Avrupa kültürel kimliğinin oluşturulmasına ve geliştirilmesine katkı yapılması gibi amaçlara hizmet eden Avrupa Konseyi(Türkiye, 9 Ağustos 1949 tarihinde üye olmuştur.), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini (European Court of Human Rights) bünyesinde barındırmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 12.03.2015). Avrupa Konseyi, an itibariyle 47 üyeye sahip bulunmaktadır (Council of Europe, 12.03.2015).

6.4. Monnet Planı & Schuman Deklarasyonu

Avrupa Konseyi'nin de hayata geçirilmesinden sonra artık Avrupalı devletlerin ya da temsilcilerinin bir araya gelip ortak girişimlerde bulunabildiği iyice belirginleşmiştir. Bu dönemde ardı ardına tesis edilen örgütlerle sağlanan kurumsal başarının sonrasında ortaya çıkan tabloda artık Avrupa'da kalıcı barışın sağlanması ve bir ortaklığın temin edilebilmesi için Almanya ile Fransa arasındaki gerilime son vermenin mecburiyeti iyiden iyiye hissedilir hale gelmiştir. Zira bu iki ülke arasındaki problemler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile sürmüştür. İki devlet arasındaki temel mesele ise Alman endüstrisinin kalbi olan Ruhr bölgesinin kontrol edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu sorunun ciddi bir krize dönüşebileceğini öngören Fransız siyasetçi ve aynı zamanda dönemin Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı olan Jean Monnet tarafından Almanya ile Fransa arasındaki uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasına yönelik bir plan hazırlanmıştır. Bu plan doğrultusunda Avrupa'da birleşmenin önü açılmıştır. Şöyle ki: O döneme kadar savaş sanayinin temel malzemeleri olarak kullanılan kömür ve çelik üretiminin kontrol altına alınması konusunda görev yapacak bir uluslararası kuruluşun hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Böylece sorunun da çözüleceği düşünülmüştür. Söz konusu plan (Monnet Planı), 4 Mayıs 1950'de dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'a sunulmuştur (Alganer ve Çetin, 2007:305).

Ruhr bölgesi için uluslar üstü bir kömür çelik organizasyonu tasarısı olarak doğmuş ve sonradan “*Schuman Bildirgesi (Deklarasyonu)*” olarak anılmıştır. 9 Mayıs 1950'de Robert Schuman tarafından ilan edilmiştir (Alganer ve Çetin, 2007:305). Deklarasyon ilan edilirken Schuman tarafından gerçekleştirilen konuşmada önemli noktalara değinilmiştir. Öncelikle Avrupa'daki bütünleşmenin aniden ve sadece tek bir planla olmayacağı belirtilmiştir. Ancak planlanan organizasyonun, Avrupa'da birleşmeyi sağlamak için ciddi bir adım olacağı vurgulanmıştır. Devamının gelmesi için daha büyük ve gözle görülür başarıların sağlanması gerektiğinin de altı çizilmiştir (McCormick, 2014:103).

Jean Monnet tarafından yapılan planla organizasyonun teknik ve bürokratik boyutları şekillendirilmiştir. Zira kendisi hem önemli bir bürokrat hem de aktif bir girişimcidir. Üstelik bu dönemde Fransız Devlet Planlama Teşkilatının başındaki isimdir. Tasarıya siyasi hüviyeti de, Fransız siyasetçi ve dönemin Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın kazandırdığı yorumu yapılabilir. Almanya tarafında en büyük destek ise Alman siyasi tarihinin önemli figürlerinden olan Konrad Adenauer'dan gelmiştir.

6.5. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ile Doğan Ortak Pazar

Avrupa 1945'e girerken her yönden zorlu koşullar altındaydı. Dışarıda *Soğuk Savaş* kaynaklı ABD ve Sovyet tehdidi hakimdi. İlaveten bazı Avrupalı devletlerin dünyanın farklı bölgelerindeki sömürgelerinde artan direniş ve başkaldırı da doruk noktasına ulaşmıştı. Kıtada ise ne ekonomik düzen kalmıştı ne de siyasal sistem. Bu tabloya bir de Avrupalı devletlerin birbirlerine karşı duydukları şüpheler eklenince

huzursuzluğun artması kaçınılmaz olmuştur. Öte yandan Avrupalı halklar da artık savaşımlardan, çatışmalardan ve gerilimlerden bıkmıştı. Avrupa toplumunda nereden nasıl geleceği belli olmasa da bir işbirliği ve dayanışma ortamına büyük özlem duyuluyordu. Ancak hükümetler ve seçkin zümreler arasındaki derin görüş ayrılıkları devam etmekteydi (McCormick, 2015:69). Ancak Soğuk Savaş merkezli artan gerilim ve tehditler, ekonominin yeniden tesis edilmesinin zarureti ve en önemlisi Avrupa milliyetçiliğinin yeniden hortlayarak bir savaş daha çıkarmasının önüne geçilme isteği hem Avrupalı ulusları hem de yönetimleri entegrasyon için ikna etmiştir (McCormick, 2014:95). Tam da bu dönemde Schuman Deklarasyonu'nun ardından hız kazanan birlik fikirleri, Fransız-Alman kömür çelik üretimlerinin birleştirilmesini öngören 18 Nisan 1951 tarihli *Paris Antlaşması* ile tesis edilen *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)* [*European Coal and Steel Community (ECSC)*- *Avrupa Birliği (European Union)*] ile hayat bulmuştur. AKÇT'nin idaresi, ortaklık kurumları, ekonomik, sosyal şartlar ve genel şartlar olmak üzere dört bölümden oluşan antlaşma, 24 Temmuz 1952 tarihinde 50 yıllığına yürürlüğe girmiştir. Antlaşma'ya katılan ülkeler, *Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg*'dur (Alganer ve Çetin, 2007:305).

Üyelik tüm Avrupa ülkelerine açıktı fakat sadece *altılar* diye anılan ülke grubuyla yola çıkılmıştır (McCormick, 2014:103). Diğer Avrupa ülkelerinin her birinin katılmamak için farklı nedenleri vardır. Şöyle ki: İngiltere (Britanya), kıta dışındaki menfaatlerinin peşindeydi ve kömür-çelik endüstrilerini yeni millileştirmişti, dolayısıyla buradaki yetkileri uluslar üstüne taşımaya sıcak bakmamıştır. Tarım-yoğun bir ekonomiye sahip olan İrlanda ise ürünlerini İngiltere pazarına ihraç ediyordu. Dolayısıyla tavrını İngiltere göre tayin etmiştir. Danimarka ve Norveç'in Almanya'ya karşı olan öfkeleri henüz dinmemişti ve bu yüzden de ilk evrede organizasyona mesafeli durmuşlardır. Avusturya, İsveç ve Finlandiya uluslararası camiaya tarafsızlık mesajı vermek suretiyle, Soğuk Savaş ortamında tarafgil bir tutum sergileyip de olası sıcak savaşı topraklarına taşımaya engel olmayı planlamışlardı. Portekiz ve İspanya'da diktatörlüğün hakim olduğu düşünüldüğünde, geriye Doğu Avrupa kalıyordu ki, bu coğrafyada da Sovyet hakimiyeti mevcuttu (McCormick, 2014:104).

AB'nin kuruluş süreci genel olarak Avrupa Ekonomi Topluluğu'ndan itibaren ele alınmaktadır. Ancak serüvenin başlangıcı AKÇT'ye dayanmaktadır. Zira AKÇT tam da ihtiyaç duyulduğu anda Avrupa'da hükümetlerin yetkilerinin bir bölümünü milletlerüstü bir yapıya devretmesini sağlayarak Avrupa için büyük bir boşluğu doldurmuştur (McCormick, 2015:85). Literatürdeki ciddi ve kapsamlı kaynaklar AKÇT'yi hem hükümetler arası hem de uluslar üstü özellikleri olan ve Avrupa'da bölgesel bütünleşmeyi sağlamak için oluşturulmuş bir kuruluş olarak tanımlamaktadır (McCormick, 2015:84). Bu da AKÇT'nin ne kadar önemli bir dönüm noktası olduğunu yansıtmaktadır.

Bugünle kıyaslandığında göreceli olarak sınırlı yetki ve hedefleri olan AKÇT, Avrupa için ulusal yönetimlerin yetkilerini ilk kez milletler üstü bir yapıya devrettiği yapı olmasının yanında önemli işlevleri olan bir organizasyondur. Gümrük vergilerini indirme, sübvansiyonları kaldırma, sabit fiyat uygulama ve kömür-çelik ürünlerine vergi ve benzeri harçlar koyarak para toplayabilme gibi önemli fonksiyonları görmüştür (McCormick, 2014:104). Bu görevleri yapabilmesi için de kömür ve çelik sektörlerindeki bütünleşmenin, “*Yüksek Otorite*” adı verilen bir organ tarafından yönetilmesi öngörülmüştür. “*Yüksek Otorite*”, üye devletlerin temsilcilerinden oluşmasına karşılık “*uluslarüstü*” (supranational) bir yetkiye sahip olmuştur. Bundan dolayı da sektörü yönlendirme ve denetleme görevini üzerine almıştır (Alganer ve

Çetin, 2007:305). Ancak tüm hedeflerini başarıyla hayata geçirdiği de söylenemez özellikle de kuruluş amacı olan kömür-çelik sektöründeki ortak pazarın kurulmasını. Fakat çok önemli bir gerçeği gün yüzüne çıkarmıştır. O da Avrupa'da entegrasyonun sağlanabileceğidir (McCormick, 2014:105). Üstelik AKÇT'den daha gelişmiş bir yapıda ve daha geniş bir yelpazede.

AKÇT ile hazırlanan alt yapı, Haziran 1955 tarihinde İtalya'nın Messina kentinde AKÇT dışişleri bakanlarının yaptığı toplantıda somut bir teklife dönüşmüştür. Kabul edilen ve sonra *Messina Kararları* olarak anılan bu öneri, müşterek kurumların geliştirilmesini, ulusal ekonomilerin bütünleştirilmesini, ortak pazarın tesis edilmesini ve koordineli şekilde sosyal politikalar üretilmesini içermiştir. Bu mutabakat, Mart 1957'de Roma'da akdedilen iki antlaşma ile vücut bulmuştur. Bunlardan bir tanesi ile *Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET)* kurulurken, diğeriyle de *Avrupa Atom Enerjisi Kurumu (EURATOM)* oluşturulmuştur. Her iki antlaşma da, 1 Ocak 1958 itibariyle yürürlüğe girmiştir (McCormick, 2014:105).

AET ile 6 ülke 12 yıllık bir zaman diliminde kişilerin, paranın, mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşabileceğini yani bu faktörlerin üzerindeki kısıtlayıcı tüm tedbirlerin kaldırılacağını taahhüt etmiştir. Dolayısıyla AET'ye gelen her mal ve hizmet için ortak bir gümrük tarifesi uygulanacaktır. Buna paralel olarak da ortak ticaret, tarım ve ulaşım politikaları tesis edilecektir. Tarifeli yapılan bu *ortak pazarın* finansal ayağını da yine aynı Antlaşma ile kurulan Avrupa Sosyal Fonu ve Avrupa Yatırım Bankası düzenleyecektir. Benzer şekilde EURATOM da atom enerjisi alanında Ortak Pazar tesis etmeyi hedeflemiştir (McCormick, 2014:107).

AKÇT, AET ve EURATOM benzer niteliklere benzer organlara sahip üç yapılanma ki bu Avrupa Toplulukları'nın (AT) yapısındaki kurulların isimleri dahi aynıdır. 1965 yılında bu üç kurumun aynı adlı organları birleştirilerek teke düşürülmüştür [Birleşme Antlaşması (Merger Treaty) ile (McCormick, 2015:86)]. Böylece AB'nin inşasında ilk tuğla çıkılmış oldu. Giderek üye sayısı da artan Örgüt bir yandan genişlerken diğer yandan kendini güncelleyerek geliştirmiştir. 1986'da akdedilen Avrupa Tek Senedi (European Single Act) ile ortak pazar ivme kazanmıştır (McCormick, 2014:97). 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra Topluluk tarafından 1992 yılında imza edilip 1993 yılında yürürlüğe konulan Maastricht Antlaşması (AB Antlaşması) ile Avrupa Birliği (European Union) adını almış ve tüm Avrupa'yı kapsamaya yönelik adımlar atılmıştır özellikle Sovyet etkisinden kurtulan Doğu Avrupa'yı bünyesine katmak için yoğun çaba harcamıştır ve birtakım yeni düzenlemelere gidilmiştir.

7. SONUÇ

Avrupa'da birlik ve bütünleşme hareketlerinin Antik Yunan ve Eski Roma zamanına dayanmasının yanı sıra Batı Uygarlığı'nın bugünkü ekonomik ve sosyal yapısının temellerinin de söz konusu dönemde olduğu, çalışma sonucunda yapılabilecek bir tespittir. Birlik ve bütünleşme hareketlerinin sadece Avrupa'yı değil, tüm devletleri etkilediği ve bugünün uluslararası sisteminin oluşumuna katkılar yaptığı da bir gerçektir. Diğer bir ifadeyle günümüz dünyasının iyi anlaşılabilmesi için Avrupa'daki birlik ve bütünleşme hareketlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Antik Yunan'dan başlayıp Eski Roma ile devam eden süreçte, gerek Orta Çağ'da, gerekse de Yeni ve Yakın Çağ'da Avrupa'da birlik ve bütünleşme hareketlerinin eksik olmadığı görülmüştür. Ayrıca büyük savaşların, yıkımların,

ölümlerin ve trajik olayların da aynı dönemlerde yaşandığı fark edilmiştir. Diğer bir deyişle Avrupa kıtasındaki birlik ve bütünleşme hareketleri, tam zıddı kavramlarla yani olası bir entegrasyonu önleyecek gelişmelerle varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır. İlâveten yaşanan en büyük kısımlardan birinin ardından böyle bir yapının ortaya çıkması da ilginç olduğu kadar ileri sürülen görüşü de desteklemektedir. İleri bir birlik ve bütünleşme için böylesi tecrübelerin tadılması gerekli mi yoksa zorunluluk mu sorusu da burada akıllara gelmektedir. Buna net bir cevap vermek ne kadar mümkün bilinmez ama en azından şu değerlendirmeyi yapmanın yerinde olacağı kanısındayız. Şöyle ki: Avrupa için bugünkü birlik ve bütünleşmenin kökenine inildiğinde temel amacın ve en büyük itici gücün, geçmişteki acıların ve maddi/manevi büyük kayıpların geleceğe taşınmaması ve de daha büyük felaketlerin yaşanmaması için elden gelenin yapılması çabası ve planlaması olduğu söylenebilir. Bunu sağlamak için de müşterek çıkarlarda birleşme ya da herhangi bir konuda uzlaşmak için, karşılıklı fedakarlıkların yapılmasını ve çok taraflı şekilde kazançların korunmasını, hareket noktaları olarak seçmişlerdir. Ayrıca tüm bunların savaşız bir biçimde, yani diploması ile uluslararası siyaset ve hukukla gerçekleştirilmesi de bir davranış modeli olarak benimsenmiştir. Karşılıklı olarak verilen asgari düzeyde tavizlerle daha büyük kazançların elde edilmesi de birleşme ve bütünleşmenin sağlanmasında bir moral unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Çıkarların uyumlaştırılması ve ortak aklın egemen kılınması da sürdürülebilirlik açısından önemli noktalar ki, tüm bu argümanlar, aslında süreç içerisinde tekrar tekrar hem Avrupa'ya ve hem de küresel bağlamda büyük sorun yaratan çarpık inançların, sapkın liderlerin ve zararlı ideolojilerin tüm kıtayı egemenliği altında toplama dürtüsüne gem vurmıştır. Böylelikle yeni savaşların, yıkımların ve kısımların önüne geçilmiştir. Özetle dünya halkları açısından AB yüksek standartlarda bir yaşam biçimini sembolize ederken, Avrupa açısından bir yönüyle acı hatıraların sonucunu temsil etmektedir.

AB'nin gelecekteki kaderi için çeşitli öngörüler ve senaryolar mevcuttur. Özellikle Yunanistan krizinden sonra medyada sıklıkla dağılıyor mu yorumları yer almıştır. Aslında bu tarz haberler AB'deki her uyuşmazlığın ardından yapılmaktadır. Gittikçe geleneksel bir hal alan bu anlayışın kavrayamadığı nokta ise 28 üyeli AB'nin temel felsefesinin, mensupları arasındaki aykırılıkların uzlaşmaya dönüştürmek üzerine inşa edildiğidir. Bünyesinde tüm entegrasyon modellerini barındıran, yani birleşmenin tüm aşamalarından geçmiş olan yeryüzündeki tek örnektir. Kültürel, siyasal ve sosyal çeşitlilikle birlikte düşünüldüğünde, sorunsuz işlemesi zaten mucize olurdu. Gerek kuruluşuna kadar olan süreçte, gerekse de hayata geçirildikten sonra, hemen her türlü sorunun üstesinden gelmeyi başaramışlardır. Tüm bunlara rağmen yine de ilerisi için net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak bugün ulaştıkları bilinç düzeyi, yaşadıkları deneyimler ve oluşturdukları yapılar birlikte düşünüldüğünde, bir geriye gidişin, en azından Avrupa içerisinde tarihin tekerrür etmesinin söz konusu olmayacağı öngörülebilir. Diğer bir ifadeyle en olumsuz kehanetin gerçekleştiği varsayım altında, yani AB'nin dağılmasının gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği kabul edildiğinde bile, kıtanın uluslararası sistemdeki ağırlığını yitirmesi pek olası görülmemektedir. Kanımızca, farklı bir süreçle ve formülasyonla tesis edilmiş bulunan kültür, ekonomik ve parasal birlik, geliştirilerek ve de genişletilerek geleceğe taşınacaktır.

KAYNAKÇA

- ACEMOĞLU, Daron ve ROBINSON, James A. (2015), *Ulusların Düşüşü*, Faruk Rasim Velioğlu(Çev.), Doğan Kitap, İstanbul.
- ALGANER, Yalçın ve ÇETİN, Müzeyyen Özlem (2007), Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri-I, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı:2, s. 285-306.
- ARAT, Tuğrul ve ERTEN, Rıfat (2008), ‘DTÖ Hukuku ve Türkiye’ye Etkileri’, Şahin Yaman ve Sait Akman(Ed.), *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye içinde*(355-419), Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANKARA OFİSİ, 2011, Birleşmiş Milletler Türkiye, <http://www.un.org.tr/BMAnkaraweb.pdf> [Erişim Tarihi: 12 Mart 2015].
- COUNCIL OF EUROPE, (2014), Our Member States, <http://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states> [Erişim Tarihi: 12 Mart 2015].
- ERTEM, Barış (2009), Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XII, Sayı:21, s. 386-388.
- IMF, (2015), Cooperation and Reconstruction(1944-71), <http://www.imf.org/external/about/histcoop.htm> [Erişim Tarihi: 13 Mart 2015].
- IMF, (2015), Countries, <http://www.imf.org/external/country/index.htm> [Erişim Tarihi: 17 Mart 2015].
- KARLUK, Rıdvan, (1996), *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Baskı:4, İstanbul.
- MCCORMICK, John (2014), *Avrupa Birliği’ni Anlamak*, Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin (Çev.), BigBang Yayınları, Ankara.
- MCCORMICK, John (2015), *Avrupa Birliği Siyaseti*, Doğançan Özsel (Çev.), Adres Yayınları, Ankara.
- MOR, Hasan (2010), Avrupa(Birliği) Bütünleşme Sorunları ve Sorunları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı:1, s. 503-505.
- NATO, (2014), A Short History of NATO, <http://www.nato.int/history/nato-history.html> [Erişim Tarihi: 22 Mart 2015].
- NATO, (2014), NATO Member Countries, http://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm [Erişim Tarihi: 23 Mart 2015].
- OECD, (2015), About the OECD, <http://www.oecd.org/about/history/> [Erişim Tarihi: 12 Mart 2015].
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, (2011), Avrupa Konseyi, http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa [Erişim Tarihi: 12 Mart 2015].
- TANILLI, Server (2009), *Uygarlık Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları, Baskı:23, İstanbul.

- THE BRETTON WOODS COMMITTEE, (2012), Transcript of 1944 Bretton Woods Conference Found at Treasury, <http://www.brettonwoods.org/node/596> [Erişim Tarihi: 13 Mart 2015].
- THE COLD WAR MUSEUM, (2008), The Warsae Pact, <http://www.coldwar.org/articles/50s/TheWarsawPact.asp> [Erişim Tarihi: 12 Mart 2015].
- THE WORLD BANK, (2015), Bretton Woods Monetary Conference[July 1-22, 1944], <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/EXTARCHIVES/0,,contentMDK:21826676~pagePK:36726~piPK:437378~theSitePK:29506,00.html> [Erişim Tarihi: 13 Mart 2015].
- THE WORLD BANK, (2015), International Reconstruction and Development, <http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/ibrd> [Erişim Tarihi: 18 Mart 2015].
- UNITED NATIONS, (2015), Growth in United Nations Membership[1945-Present], <http://www.un.org/en/members/growth.shtml> [Erişim Tarihi: 12 Mart 2015].
- UNITED NATIONS, (2015), Member States of the United Nations, <http://www.un.org> [Erişim Tarihi: 11 Mart 2015].
- UYKUCU, Ekrem (1983), *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkilap Tarihi*, Kondisyon Yayınları, İstanbul.
- WEU, (2002), History of WEU, <http://www.weu.int/History.htm#1/> [Erişim Tarihi: 10 Mart 2015].
- WEU, (2002), List of 28 Delegationts, <http://www.weu.int/Delegations.htm> [Erişim Tarihi: 14 Mart 2015].
- WEU, (2002), Western European Union, <http://www.weu.int/index.html> [Erişim Tarihi: 9 Mart2015].
- WEU, (2005), History & Objectives, <http://www.weu.int/weag/weag.htm#3> [Erişim Tarihi: 12 Mart 2015].
- WTO, (2015), Members and Observers, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm [Erişim Tarihi: 28 Eylül 2015].
- WTO, (2015), The 128 Countries That Had Signed By GATT by 1994, https://www.wto.org/english/thewto_e/gattmem_e.htm [Erişim Tarihi: 29 Eylül 2015].
- WTO, (2015), The European Union and the WTO, https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/european_communities_e. [Erişim Tarihi: 24 Eylül 2015].
- WTO, (2015), The GATT Years: From Havana to Marrakesh, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm [Erişim Tarihi: 26 Eylül 2015].
- WTO, (2015), What is the WTO?, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm [Erişim Tarihi: 27 Eylül 2015].

YENİ KURUMSAL İKTİSADIN DALLARI

Zehra DOĞAN¹

Ünzüle KURT²

ÖZET

Yeni Kurumsal İktisat ekonomi, tarih, sosyoloji, politika, iş organizasyonları gibi birçok disiplini çalışma alanı içerisine almaktadır. Bu bağlamda Yeni Kurumsal İktisat ekonomik davranışları ve olayları açıklamakta önemli bir ekol olarak görülmektedir. Bu çalışma Yeni Kurumsal İktisadın inceleme alanlarını açıklamaya yönelik bir literatür araştırması niteliğinde olup, sonraki çalışmalara katkı amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kurumsal İktisat, Kurumlar, Klimetri, Anayasal İktisat.

Jel Kodları: B52, B25, B15

BRANCH OF NEW INSTUTIONAL ECONOMICS

ABSTRACT

New Institutional Economics involves many disciplines such as economy, history, sociology, political science and business organizations. Considering this, New Institutional Economics is seen as a significant eole in analyzing and explainin certain economic patterns and practices. Deriving from this research on the related literature, this paper aims at highlighting New Institutional Economics fields of examination; so that it would contribute to the following works on the subject.

Keywords: New Institutional Economics, Instutions, Cliometri, Constitutional Economics.

Jel Codes: B52, B25, B15

1. GİRİŞ

Kurumsal İktisat, Neo Klasik iktisadın rasyonel birey, kâr-fayda maksimizasyonu, tündengelimi, soyutlayıcı anlayışına karşı çıkararak ekonomide kurumların önemine dikkat çekmiştir. Yeni Kurumsal İktisat ise Neo Klasik iktisadın çözümlenmelerini tümüyle reddetmek yerine, kurumlar, eksik bilgi, kurallar ve davranışlar gibi kavramları çözümlenme alanı içerisine dahil ederek, yeni bir akım geliştirmiştir.

---

¹ Öğr. Gör. Dr., Ardahan Üniversitesi İİBF Çamlıçatak/Ardahan, Email: zehradogan@ardahan.edu.tr

² Araş. Gör., Ardahan Üniversitesi İİBF Çamlıçatak/Ardahan, Email: unzulekurt@ardahan.edu.tr

Yeni Kurumsal İktisat, ekonomi, tarih, sosyoloji, politika, iş organizasyonları ve hukuk gibi birçok disiplini çalışma alanı içerisine almaktadır. R. Coase'nin 1937 yılında kaleme aldığı, "Firmanın Doğası" isimli çalışması, O. Williamson'un 1975 yılında kaleme aldığı "Piyasalar ve Hiyerarşiler: Çözümlemeler ve Anti-tröst İçerimler" çalışması ve D. North'un çalışmaları (1990/1992/2000) yeni kurumsal iktisadın ana eksenini ortaya çıkarmıştır.

Yeni kurumsal iktisadın bu geniş çalışma alanı nedeniyle tek bir teorisinden söz etmek çok mümkün değildir. Bununla birlikte araştırma yapılan dallarda birtakım ortak özellikler şu şekildedir:

Yeni Kurumsal İktisat, kurumların ekonomik davranışlarda önemli bir role sahip olduğunu savunur. Kurumların bu rolünü kavrayamayan Neo Klasik iktisadın varsayımları (tam bilgi, sıfır işlem maliyeti, tam rasyonalite gibi) daha anlaşılabilir düzeylerde tanımlanmalıdır. Neo Klasik iktisadın varsayımlarını tam kabul etmese de, bu varsayımların biraz esnetilerek kullanılabilceğini savunur.

Yeni Kurumsal İktisat, bireylerin gözlemlenemez olaylar ve belirsizlik karşısında sınırlı zihinsel kapasiteye sahip olduğunu, bu nedenle olayların gelişimi hakkında tam bilgiye sahip olamayacaklarını savunur. Neo Klasik İktisat ise tam karşıt bir görüş sunarak hayatın her yönüyle öngörülebilir olduğunu kabul eder. Başka bir ifade ile geleceğin değerlendirilmesinde tüm yapıyı tahmin etmenin mümkün olduğu üzerinde durmaktadır (Kama 2011: 186).

Yeni Kurumsal İktisat ise hem ekonomik teoriyi ortaya koyar hem de kurumlara hak ettiği değeri verir (Kirsten ve Kherallah 2001: 5). Aynı durumu yeni kurumsal iktisadın kurucularından Coase'de şöyle belirtiyor: Eski kurumsal iktisadın tarihsel ve felsefi arka planında yer alan bilgi ve deneyimler bizlere kurumların nasıl hayati önemde olduklarını gösteriyor. Eski kurumsal iktisadın pozitif bir teoriye ulaşamamış olması, kurumsal iktisadın başarısız olmasına yol açmıştır. Geleneksel teoriye ise (Neo Klasik teori) son derece düşmanca yaklaşılıyor olması bu başarısızlığı devam ettirmiştir (Coase 1984: 230).

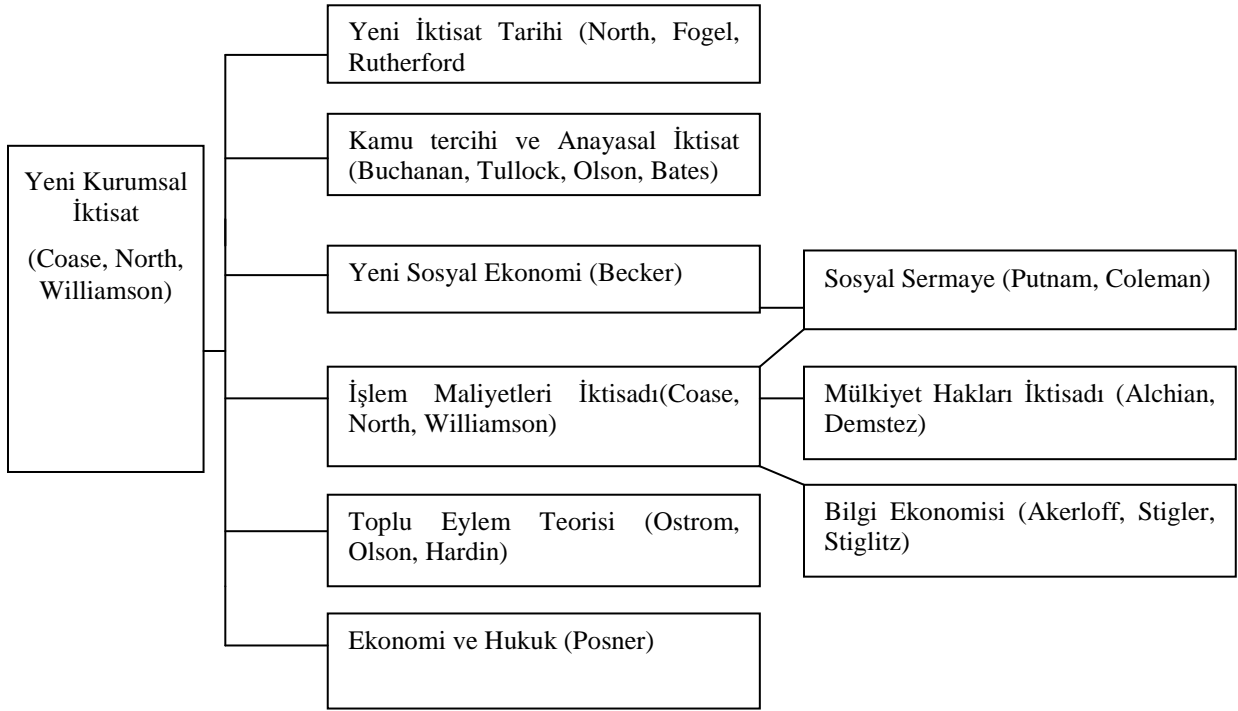
Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımı, kurumlar, kurallar ve organizasyonlar üzerine işlem maliyetleri, sınırlı rasyonalite, mülkiyet hakları, eksik sözleşmeler ve fırsatçılık gibi yeni bir terminolojiyle farklı bir metodolojik perspektif sunmayı başarmış ve böylece, iktisadi faaliyetin kurumsal temellerini pozitif araştırmanın merkezine taşıyarak, günümüzde en canlı ve dinamik iktisat disiplini haline gelmiştir (Çetin 2012: 43).

Yeni kurumsal iktisada göre, alışkanlık, düşünce ve gelenekler bireyin davranışlarını bu davranışlar ise kurumsal yapıyı şekillendirmektedir (Hodgson 1995: 327). Yeni Kurumsal İktisat, kurumların ortaya çıkma sürecini birey temelli ele almaktadır.

Yeni Kurumsal İktisat özünde, kurumların ekonomideki rolünün yadsınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu rol ise disiplinler arası bir incelemeyi gerektirdiğinden, Yeni Kurumsal İktisat orijininde birçok yeni görüş ve alan tanımlanmıştır. Yeni kurumsal iktisadı özgünleştiren savlarından en önemlisi ise, Neo Klasik iktisattaki tam bilgi, sıfır işlem maliyeti, tam rasyonalite, iki taraflı tam bilgi gibi varsayımlarının esnekleştirilerek, ekonomide işlem maliyetleri, sınırlı rasyonalite, mülkiyet hakları, eksik sözleşmeler ve fırsatçılık gibi kavramların bulunduğu ifadesidir. Bu ekonomik değişimlerin tümü ise sosyal ve ekonomik kurumlar aracılığıyla yapılmaktadır.

Yeni Kurumsal İktisat, çok geniş bir alanı kapsayan ortak bir disiplin halini almıştır. Yeni Kurumsal İktisadın çalışma dallarını şu şekilde ifade etmek açıklayıcı olacaktır:

Şekil 1: Yeni Kurumsal İktisadın Dalları.

Kaynak: (Kirsten & Kherallah 2001: 7).

2. YENİ İKTİSAT TARİHİ

Yeni iktisat tarihi ya da Klimetri (Cliometri) olarak adlandırılan ekol, 1950'lerin ikinci yarısından sonra, ekonomi tarihinde matematiksel modelleme ve istatistiksel verilerin kullanılabilirliğini, bu yolla hem teorik hem de tarihsel olarak toplumsal gerçeğin ortaya konulacağını savunan yaklaşımdır (Scheiber 1967: 385).

Yeni iktisat tarihi yaklaşımı, ekonomilerin zaman içerisinde nasıl evrildiğini açıklamayı amaçlar. Bu düşünce, Yeni Kurumsal İktisat okuluna kalkınma ve büyüme süreçlerinde bazı ülkelerin kurumsal değişimler yolu ile nasıl farklılaştığı konusuna açıklık getirmektedir. Ekonomik kurumlar düşük işlem maliyetleri ile ekonomide etkinliği sağlayacak yönde evrimleşmelidir. Bu kurumsal evrim sürecini de en iyi açıklayacak olan alanlar iktisat tarihi ve yol bağımlılık süreçlerini anlatacak olan yeni iktisat tarihi yaklaşımıdır. Kurumların etkin ve etkin işleme sorunu büyüme olacak mı olmayacak mı sorununa yol açar. Bu nedenle yeni iktisat tarihinin bu kurumsal dönüşümü iyi açıklaması gereklidir (Kirsten ve Kherallah 2001: 8).

Yeni iktisat tarihi ile ilgili olarak Uzun (2001) ekolün çalışmalarının üç dönemde farklılaştığını vurgulamıştır. Buna göre, ilk dönemde (1965-75), ekolün çalışmaları temel düzeyde tarih çalışmalarından ibarettir. İkinci dönemde (1975-85), yeni iktisat tarihi bizzat kendi düşünce yapısını ortaya koymuştur. Üçüncü döneminde ise yeni iktisat tarihi ekolü, bugünü geçmiş yardımıyla açıklama anlayışına sahiptir. Düşük verimlilik, gelir eşitsizliği, ekonomik etkinlik gibi sorunlar bu bakış açısından incelenmeye başlamıştır. Ekolün bu çabası bir hayli önemlidir. Çünkü geçmişle geleceğin bir çok şekilde birbirine bağlı olduğu, geçmişin çeşitli şekillerde geleceğe yön verdiği bilinen bir gerçektir (Uzun 2001: 83).

North ve Fogel yeni iktisat tarihi (klimetri) çalışmaları ile ekonomi alanında Nobel ödülüne layık görülmüşlerdir. Aslında iktisat tarihi bir iktisadi ekol olarak uzun dönemdir

araştırma alanının bir parçasıdır. Yeni iktisat tarihini farklılaştıran unsur, toplumda anayasa, kanun, norm, devletin yapısı, davranış ve alışkanlıklar, din gibi beşeri faktörleri analize dâhil edebilmeleri ve analizlerinde modellemelere gidebilmeleridir (Greif 1997: 400). Burada zor olan, kurumsal değişimin dinamikleri ile bu yapı ve kurumların herkesin iyiliği için nasıl değişeceğiyle ilgilidir. Ekolün gelecekteki çalışmalarının konusunu bunlar oluşturacaktır. Entelektüel bir hareket olarak ekol, geçmiş ekonomilerin iktisat teorisi ve kantitatif analizler ışığında incelenmesini sağlamış ve hem iktisat teorisini teşvik etmek hem de uzun dönemli ekonomik büyüme hakkındaki bilgilerimizi geliştirmek amacıyla tarihi zenginliğin kullanılmasına imkan vermiştir (Uzun 2001: 86).

Tarihsel olarak toplumun geçtiği yolun izlenmesi ve bu izlenme sürecinin veri ve sayısal bilgiler ile gözler önüne serilmesi yeni iktisat tarihi akımının önemini göstermektedir. Her ne kadar 1980'li yılların ortalarına doğru ekolün çalışmalarında bir gerileme görülse de North'a göre bunun nedeni bu akımın düşüncelerinin yeni kurumsal akım içerisinde temel teşkil etmesidir.

3. KAMU TERCİHİ VE ANAYASAL İKTİSAT

Kamu tercihi ve anayasal iktisat ekolü Buchanan ve Tullock'un politik sistemin ve karar mekanizmalarının ekonomik etkisi üzerine çalışmaları (1962) üzerinden şekillenmiştir. Daha sonrasında, Bates (1981) ve Olson (1971) rant arama, çıkar grupları davranışları gibi kavramları inceleyerek kamu tercihi ve anayasal iktisat yazınında etkili olmuşlardır.

Kamu tercihi teorisi politika biliminin ekonomik analizi olarak tanımlanabilir. Bu teori, siyaset biliminin temel konularını iktisat biliminin araçları ve teknikleri yardımıyla analiz etmektedir. Kamu tercihi teorisi, esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metotları almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Kamu tercihi, siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin; örneğin seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Burada ekonomi bilimi çerçevesinde geliştirilmiş araç ve metotların siyasal karar alma sürecine uygulanması söz konusudur. Bu süreç içinde alınan her türlü kararın iktisadi araçlar yoluyla analizi yapılmaktadır (Aktan 2002: 3).

Teori, iktisadi yaşamda kamu kesiminin sınırlarını ve kamuyu oluşturan kesimlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini iktisat ve siyaset kapsamında incelemekte olup, kamudaki politik ve bürokratik karar süreçleri, iktisadi bulgular vasıtasıyla analize tabi tutulmaktadır. Kamudaki politik, bürokratik-idari süreçlerin ise iktisaden etkisiz ve verimsiz olduğu, bu süreçlerin işleyişi ortaya konularak açıklanmaya çalışılmaktadır (Dura 2006: 108).

Yeni Kurumsal İktisat ekolüne göre kurumların ekonomideki önemini tartışmasız kabul etmemiz gerekir. Kamu tercihi ve anayasal iktisat yaklaşımında bu kabulde birlikte devletin sınırlarının çizilmesi arzulanmaktadır. Çünkü sosyal düzeni belirleyen kurallar ve kurumlar bireyin tercihleri doğrultusunda ve birey tarafından oluşturulmalıdır (Hill 1999: 2).

Oyunun kuralları öncelikle anayasal düzende belirlenmelidir. Her bir dönem değişen kuralların, kuralsızlıktan farkı yoktur. Ekonomik hayat kurallar ve normların üzerine şekillendiği sürece, ülkeler büyüme ve kalkınma süreçlerine girebilirler. Kurallar ve kurumlar toplumda belirsizliği azaltır, iktidarı sınırlandırır. Kamu tercihi ve anayasal iktisat yaklaşımında, devlet iyi bir toplum için gerekli olan mal ve hizmetleri üretmelidir. Ancak devlet bütün bu yetkilerini, anayasal çerçevede kullanmalıdır. Yani devletin sınırsız yetkisi olmamalıdır (Aktan 2006: 31).

4. YENİ SOSYAL EKONOMİ

Yeni sosyal ekonomi ya da yeni hane halkı ekonomisi (new household economy), hane halkının aldığı tüketim, iş gücü temini gibi konuları araştıran ve bu kararların bireysel değil, hane halkının tüm üyeleri tarafından ortaklaşa alındığını ifade eden yaklaşımdır. Gary Becker ve Jacob Mincer 1960'lı yıllarda hane halkları üzerine ayrıntılı araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalar tüketimin nedenleri ve yönü, iş gücü temininde yapılan tercihler, kadın işgücünün sorunları üzerine görüşler şeklindedir (Kirsten ve Kherallah 2001: 9, Pollak 2002: 4).

Yeni sosyal ekonomi hane halkı temelli karar süreçlerini ekonomi teorilerine dahil etmeyi amaçlar. Ekonomik analizlerde bireyden ziyade, birbirine daha bağlı olan ve ekonomik kararları birlikte alan hane halkı tercihleri kullanılmalıdır. Firma ve devlet için hane halkı temelli çözüm önerileri, hane halkının ekonomik anlamda iyi konuma gelmesine ve ekonominin canlanmasına yol açar. İlk olarak ekonomik analizlerin özüne hane halkı kararları (tüketim, yatırım, işgücü temini gibi) yerleştirilmelidir. İkinci olarak ise doğum, yaşam beklentisi, kadın işgücü ve çocukların bakımı gibi alanlarda hane halkı gözlemlenmeli ve bu durumlarda yaşanan kötüleşmenin hane halkı ekonomik kararlarına etkisi analiz edilmelidir (O'hara 1999: 2).

Toplumun en büyük zenginliği elindeki zamandır. Zamanını doğru kullanmayan toplumların kalkınma, büyüme problemlerini çözmeleri zorlaşmaktadır. Ancak bu zamanı en iyi değerlendirmenin yolu hane halkının yatırım, tüketim ve işgücü temini konularını en iyi şekilde çözmüş olmalarından geçer. Ekonomik kararlarının ötesinde hane halkı, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan toplumu en iyi yansıtan kurumsal oluşumdur. Bu nedenle yeni sosyal ekonomi hane halkının kararlarını daha yakından incelemelidir (Lewbel ve Chiappori 2014: 6).

Yeni sosyal ekonominin ilk varsayımı hane halkının sabit tercihleri olduğu yönündedir. Yani bireysel bir rasyonalite yoktur. Aslında hane halkları kendi kültür, grup ve yaşam şekline göre ekonomik karar alırlar. İkinci varsayımı ise, tüm ekonomik kararların aile biriminde gerçekleştiği üzerinedir. Bir diğer deyişle bireysel karar vericilik değil, hane halkı karar vericiliğinden söz etmek gereklidir (O'hara 1999: 3).

5. İŞLEM MALİYETLERİ İKTİSADI

Yeni kurumsal iktisadın en fazla tartışılan ve üzerine söz söylenen alt dalı işlem maliyeti iktisadıdır. Son yıllarda bu alan yeni kurumsal iktisadın tanımlayıcı özelliği olarak anılmaktadır.

Yeni kurumsal iktisadın temel bağ noktası, kurumsal yapının zaman içerisinde değişerek, işlem maliyetlerini en aza indireceği üzerinedir. Bu görüşün öncü ismi Coase ve onun 1937'deki Firmanın Doğası isimli çalışmasıdır. Coase bu çalışmasında, işlem maliyetlerinin firma ve diğer kurumlar üzerinde yapacağı etkinin altını çizmektedir. İşlem maliyetleri, bilgi, görüşme, izleme, koordinasyon maliyetleri ile sözleşmelerin uygulanması süreçlerini içerir. Firmaların işlem maliyetlerindeki tasarruf, piyasada (ve firmada) dikey yönde bir hareketliliğe (firmanın büyümesi) yol açacaktır (Coase 1937: 18).

İşlem maliyetleri, mülkiyetin transferi, korunması ve elde edilmesi ile ilgili maliyetler olarak tanımlanabilir. İşlem maliyetleri ekonomik faaliyet içerisinde, üç şekilde görülmektedir. Bunlar arama maliyetleri, pazarlık maliyetleri ve toplumsal düzen ve sözleşmelerin gereklerinin yerine getirilmesini sağlamanın maliyetidir. Arama ve pazarlık maliyetleri piyasadaki malların sayısı ile ilgilidir. Piyasada mevcut malın eşi olmadığında arama maliyeti yüksek, aksi durumda düşük olacaktır. İşlem maliyetleri toplumsal düzen ve

sözleşme gereklerinin yerine getirilmesi maliyetlerini de kapsar. Bu konuda devlet piyasaya istikrarlı bir para sürmeli, ekonomik istikrarı ve güven ortamını sağlamalıdır (Aktan 2006: 34).

Coase, Neo Klasik iktisadın, fiyat yolu ile piyasa dengesini sağladığı, firmanın bu şartlar altında pek de anlamlı bir organizasyon olmadığı örtük varsayımına karşı çıkmıştır. Ancak gerçekte, üretim firma tarafından yapılmakta ve sistem firma yapısına (kurumuna) ihtiyaç duymaktadır. Fiyat mekanizması tam bilgi kavramının yanlışlığı nedeniyle maliyet yaratıcı niteliktedir ve bu maliyetler firma aracılığıyla içselleştirilebilir (Coase 2008: 31).

Williamson, 1975'te "Market and Hierarchies" (Piyasalar ve Hiyerarşiler) adlı kitabını yayınlamış ve Coase'nin yaptığı ayrımın anlaşılmasına katkıda bulunmakla birlikte işlem maliyeti iktisadi adı altında bir akımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Williamson firmayı işlem maliyetlerinin en düşük maliyetli hale getirilmesi amacıyla oluşturulan bir örgütlenme biçimi olarak tanımlar (Williamson, 2000: 36). Bu bakımdan bu kurumsal yapıda işlem maliyetlerinin en aza indirilmesi demek, firmanın yatırımlarının karlılığını artıracak ve ekonomik büyüme ve kalkınmada itici güç olacaktır.

Tüm ekonomik olguları açıklamak için kullanılmasa da, işlem maliyeti fikri, iktisatçıların firma hakkındaki görüşlerini değiştirmiştir. Neo Klasik teori, firmayı makineler, teknoloji, stok, işçiler ve sermayenin toplamı olarak değerlendirmektedir. Bu girdileri bir kara kutuya atıp karıştırıldığında; ürün ve kâr çıktısı elde edilir. Günümüzde teori firmayı daha çok bir yönetim yapısı olarak görmektedir. Eğer yöneticiler firmanın aktivitelerini başarılı şekilde koordine ederlerse firma başarılı olur, eğer yöneticiler etkin olarak insan ve girdileri var olan teknoloji ve piyasalarla eşleyemezlerse ve koordinasyon sağlayamazlarsa başarısız olur. Firmanın tepesinde firmanın hissesinin sahipleri ve üst yöneticiler arasındaki ilişkiler vardır. Eğer bu ilişkiler işlemiyorsa firma büyük olasılıkla başarısız olacaktır (Yıldırım 2009: 50).

İşlem maliyetleri teorisi firmayı bir yapı olarak ele alması ve Neo Klasik iktisadın cevap veremediği üretim dışı maliyetlerin (işlem maliyetlerinin) nasıl içselleştirilebileceğini ya da en az hale getirilebileceğini ifade etmesi, firmaları ekonominin önemli bir kurumu olarak görmesi bakımından önem arz eder. Firmaların karlılığının artması, ekonomik büyüme ve kalkınmayı beraberinde getirecek, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı problemleri bu yolla elimine edilecektir.

6. MÜLKİYET HAKLARI İKTİSADI

Mülkiyet hakları, sermayeyi merkezine almış, sonsuz ihtiyaçları sınırlı kaynaklar ile karşılamayı amaç edinmiş iktisat biliminin önemli konularından birisidir. Kaynakların kime ait olduğu sorunsalı, bu kaynakların dağılımında önemli bir aşamayı oluşturur. Mülkiyet hakları fiziki mal ya da hizmet ile ilişkilidir ancak, piyasadaki mübadelede fiyatını belirleyen mülkiyet hakkının ne olduğu, yani değeridir. Robinson Cruso'nun ekonomisinde mülkiyet haklarının rolü yoktur. Mülkiyet hakları belirsizliğin, eksik bilginin var olduğu ekonomilerde önem taşır. Bir diğer deyişle, işlem maliyeti ve dışsallıkların olmadığı bir durumda, üretim faktörlerinin sahibi tarafından mı kullanıldığı ya da başkası tarafından mı kullanıldığı önem taşımaz (Demsetz 1967: 348).

Mülkiyet hakları Yeni Kurumsal İktisat içerisinde önemli bir tartışma alanını oluşturur. Coase'ye göre, mülkiyet hakları iyi yerleşmiş bir ekonomide dışsallıklar³ içsel hale

³ Dışsallıklar, bir ekonomik birimin kendi faydasını arttırmak için aldığı kararın, aslında hiçbir organik bağı olmayan başka bir ekonomik birimin aldığı kararının sonuçlarını dolaylı ya da dolaysız etkilediği durumlarda ortaya çıkan bir kavramdır. Buna göre bir ekonomik birimin seçimleri, diğer birime fayda ya da zarar olarak etki edebilir.

getirilebilir. Mülkiyet hakları iyi yerleşmiş, işlem maliyetlerinin olmadığı bir durumda dışsallıklar, iki firma arasında pazarlık ve görüşmeler sırasında içselleştirilebilir. Coase'nin bu fikri, Pigou'nun vergilerin negatif dışsallıklara yol açtığını gösteren çalışması ile aynı düşünceyi paylaşıyordu. Coase, mülkiyet haklarının iyi yerleştiği bir ekonomide devletin herhangi bir işlevinin olmadığını savunuyordu. Ayrıca mülkiyet hakkının kimde olduğuna bakılmaksızın etkinliğin sağlanabileceğini ifade ediyordu (Kirsten ve Kherallah 2001: 14).

Mülkiyet hakları ve işlem maliyeti iktisadı, Neo Klasik iktisadın firma teorisine duyulan rahatsızlığın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu rahatsızlık yeni kurumsal iktisadın üretkenliğini artırabilmek ve firmayı daha açık hale getirebilmek için kullanılmıştır. Neo Klasik ekonomi firmayı görmezden gelerek, tüm ekonomik işlemlerin görünmez bir el aracılığıyla piyasada gerçekleşeceğini savunmuş ve firmayı ve onun kurumsal kimliğini tümüyle reddetmiştir. Bu anlamda öncülüğünü Coase'nin yaptığı bir anlayışta firmanın doğası incelenmiş, işlem maliyetleri, dışsallıklar konusu açıklanmıştır. Bu düşünceye göre, eğer mülkiyet hakları etkin bir şekilde korunuyorsa, işlem maliyeti ve dışsallıklar önlenir. Bu nedenle mülkiyet hakları, kıt kaynakların dağılımı ve ekonomik davranışları çözümlenmesi konusunda önemli bir anahtardır (Kim ve Mahoney 2005: 225).

Yeni Kurumsal İktisat düşünürleri mülkiyet haklarının iyi şekilde korunduğu ve organize edildiği toplumlarda, ekonomik etkinliği sağlamaya doğru bir süreç başlayacağını savunmaktadırlar. Firmanın gerçekleştirdiği üretimin kurumsal kimliği, yani firmanın kurumsal kimliği mülkiyet hakları sıkı korunduğu takdirde ortaya çıkacak (Libecap 1999: 4). Bu durum başka bir ifade ile firmanın etkinlik alanının genişlemesiyle sonuçlanacaktır.

7. TOPLU EYLEM TEORİSİ

Toplu eylem teorisi, Olson'un çalışmalarına dayanan, bireylerin toplu halde nasıl davrandıklarını inceleyen alandır. Bireyler farklı amaçlar nedeniyle işbirliği içerisine girebilirler. Toplu davranış teorisi bedavacılık sorununun çok fazla olduğu kamu malları ve diğer toplu tüketilen malların kullanımında ortaya çıkan dışsallıkları ve bunlar karşısında bireylerin nasıl davranış sergilediğini inceler (Kirsten ve Kherallah 2001: 10). Toplu davranış teorisi bireylerin üyesi oldukları topluluktaki herkes için yarar sağlayacak bir davranışı gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceklerini ve bunu nelerin etkilediği ile ilgilenir (Yıldırım 2009: 58).

Olson'un 1965 yılında yayımladığı *Logic of Collective Action* isimli çalışmasına göre toplu eylem teorisinin başarıya ulaşmasının belirleyicisi, grubun büyüklüğü, grup amacının varlığı ve homojen olması şeklindedir. Bundan önceki dönemde, toplumsal bir grubun ortak amacı belirlenir ve bireysel çıkarların bu ortak amaca uyumlaştırılması istenirdi. Ancak bu durum grup küçük değilse, bireyler kendi rasyonel çıkarlarına uymadığı düşüncesi ile grup çıkarlarına uygun hareket etmeyebilirler. Bu bakımdan büyük grupların çıkarlarının uyumlaştırılması, ekonomi ve siyasette, kamusal mallar ve siyasi çıkar grupları sorunlarının çözülmesine olanak sağlar (Olson 1965: 2).

Toplu eylem teorisi yaklaşımının savunucuları devletin bir aktör olarak, toplu davranışın olduğu temel alanı temsil ettiğini ifade etmektedirler. Bu bakımdan toplu eylem teorisi ekonomik ve siyasi olarak kamusal alanda bedavacılık ve siyasi alanda çıkar gruplarının davranışları ile ilgilenir (Reuben 2003: 7). Toplu eylem teorisi kamusal mallarda bedavacılık sorununa yönelik nasıl bir davranış geliştirilerek, piyasanın ve dolayısıyla kurumların aksayan bu mekanizmasının düzeltilebileceğine yorum getirmeyi amaçlamıştır.

Toplu eylem teorisi gruptaki tüm bireylerin, ortak bir amacı arttırmak için davranışta bulunacağı yargısını kabul etmez. Ancak bunun anlamı bireylerin hiç bir şekilde toplu

davranış içerisinde olmayacakları değildir. Toplu eylem teorisi özellikle bireylerin kamu malları üzerinde nasıl bir eylem gerçekleştireceklerini inceler. Hardin Ortak Malların Trajedisi (Tragedy of the Commons) isimli çalışmasında özellikle bu konu üzerinde durmuş ve kamu malları üzerinde toplu davranışın nasıl ortaya çıktığını incelemiştir. Kamusal malların kullanılmasında, dışlanmazlık ve birlikte tüketilebilirlik özelliği nedeniyle malın kullanımındaki fayda, malın sağlanmasında katkısı olan ya da olmayan herkes tarafından kullanılabilir. Eğer bireylerin ortak mallar üzerindeki kullanımıyla ilgili, bir düzenleme (regulation) yoksa grup çıkarına uygun davranmayabilirler. Bu nedenle kamusal mallar üzerinde kurumsal düzeyde bir düzenleme gereklidir (Hardin 1968: 1244).

8. EKONOMİ VE HUKUK

Ekonomik analizde düzenleme ve hukuk kurallarının etkisi ve varlığı ekonomi ve hukuk ilişkisini araştıran bir alanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu alanda Posner'in katkıları oldukça önemlidir. Daha sonraki dönemlerde yapılan araştırmalar Posner'in çizdiği çerçeve üzerinden şekillenmiştir. Posner ekonomi teorisinden yola çıkılarak, yasal kararların, düzenlemelerin ve yönetmeliklerin incelenebileceğini ifade etmiştir. Hukuk sistemi içerisindeki aktörler getirisini maksimize etmeye çalışan rasyonel bireyler olarak görülmeli ve buna uygun karar alınmalıdır.

Mülkiyet hakları, sözleşmeler, yürütmelik ve hukuki sorumluluklar bir toplum içerisinde tüm bireyleri, kurumları, devleti ve firmaları ilgilendiren; onların ekonomik kararlarını etkileyen süreçlerdir. Bu bakımdan hukuk ve ekonomik ilişkilerin birbirinden bağımsız ele alınması oldukça anlamsızdır. Hukuk ve ekonomi birbirini tümleyen yapıda olduğu için, hukuki yaptırımların ekonomik sonuçları hesaba katılmalı ve ekonomik kalkınma ve gelişmenin önündeki hukuki engeller kaldırılmalıdır (Kaplow ve Shavell, 1999: 8).

Ekonomik anlamda düzenlemelerin (yürütmelik, kararname vb. hukuki işlemler) ilk teorilerde maliyetsiz olarak yapıldığı varsayılmıştır. Ancak hukuki düzenleme ve işlemler gerçekte maliyetlidir. Bu bakımdan herhangi bir ekonomik karar alırken, ortaya çıkaracağı ekonomik maliyet hesaba katılmalıdır (Posner 1974: 6). Ekonomi ve hukuk dallarının bir arada birbirini tamamlayıcı nitelikte olması ekonomik kalkınma ve refah için önemli bir unsurdur.

Hukuk, ekonomik sistem içindeki bireyler, kurumlar, devlet gibi ekonomik aktörlerin etkinliklerini belirleyen ve yönlendiren çok sayıda düzenlemeyi kapsamaktadır. Kanun, kararname, yönetmelik ve talimatname gibi kurallar bütünü oluşturarak hukuk, bazı eylemleri men, bazılarını da kabul ederek ekonomik oluşumu şekillendirmektedir. Bu bağlamda hukukun ekonomideki rolü, piyasanın düzen içinde işlemlerini ve gelişmesini sağlayıp sürdüreceği kural ve kurumların yasal çerçevesini belirlemektir (Baykal 2008: 3).

9. BİLGİ EKONOMİSİ

Bilgi ekonomisi literatürü, işlem maliyetleri iktisadi literatürü ile karşılıklı bağlı ve birbiri içerisine geçmiş düşünceleri barındırır. Bilgi ekonomisi, Akerlof, Stigler ve Stiglitz'in 1960'lı yıllarda başlayan çalışmaları ile şekillenmiştir. Bilgi ekonomisi çalışmalarına göre, geçtiğimiz bir kaç yüzyılda sosyal değişimlere yol açan, çok önemli temel ekonomik değişimler yaşanmıştır. Sanayi devrimi, ekonomiyi tarımdan sanayiye doğru değiştirmiştir. Bununla birlikte sadece insanlığın yaşam kalitesi yükselmemiş, aynı zamanda kırsal toplumdaki metropol kentlere doğru bir sosyal değişim ortaya çıkmıştır. Bilimsel keşifler ve yenilikler toplumsal hayatı geri dönülmez biçimde değiştirmiştir. Bilgi dünyasında hızla ve kümülatif şekilde yaşanan ilerlemeler ekonomik olgular içerisinde bilginin de açıklanması ve yer alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Bilgi bir mal olarak düşünülduğünde, diğer mallardan farklı bir özellik arz etmektedir. Bilgi tıpkı bir kamusal mal gibi ortaya çıktığında, tüketiminde dışlanamazlık ya da bedavacılık gibi sorunlarla karşılaşılır. Bu nedenle bilgi ekonomisi, mülkiyet hakları ile desteklenerek ekonomik işlem maliyetlerini en aza indirmeyi amaçlamaktadır (Stiglitz 1999: 3).

Bilginin doğası ve sermaye piyasasının işleyişi ile ilgili olarak önemli saptamaları bulunan Stigler ise, piyasa koşullarında bilginin maliyetsiz olmadığını, piyasada fiyatların bu maliyet nedeniyle farklılaştığını ve sermaye piyasalarının kusurlu olduğunu vurgulamıştır. Bilgiye ulaşmak maliyetli bir yöntemdir. Bu nedenle piyasalarda asimetrik bilgi ortaya çıkar ve bu durum piyasa etkinliğini bozar. Bilgi ekonomisi bilginin kaynağını, özelliklerini açıklamakla birlikte, bilgi ekonomisinin kontrol edilmedikçe, piyasa aksayışını bozduğunu ortaya çıkarmıştır. Bilginin kontrolü noktasında ise ortaya çıkan bağlantı, mülkiyet haklarının iyi korunduğu kurumsal bir yapının varlığıdır (Stigler 1967: 288).

Bilgi asimetrisi ile ilgili görüşlerden bir diğer önemlisi ise Akerlof'a aittir. 1970 yılında kaleme aldığı makalesi daha sonraları "limon teorisi" olarak adlandırılmıştır. Bu ismin verilmesi, ikinci el piyasada satın alınan ve sonra ciddi sorunları olduğu anlaşılan otomobile verilen isimden gelmektedir. İkinci el otomobil almak isteyen biri, otomobilin durumunu doğru olarak değerlendiremez ve ortalama bir fiyat teklif eder. Satıcı ise otomobilin gerçek durumunu bilir ve gerçek fiyatını ister. Bu durumda iyi otomobillerin satışı sınırlanır. Piyasada bilgi asimetrisi nedeniyle yanlış seçimler yapılır (Akerlof 1970: 488). Akerlof bu örneği ile ekonomide bilginin doğru şekilde korunarak / kullanılarak kalite garantisi, saygınlık ve dürüstlüğü ortaya çıkaracağını savunur. Bir diğer ifade ile tam ve doğru bilgi piyasaların doğru şekilde işlemesi için en önemli araçtır.

Bilgi ekonomisi, yeni kurumsal iktisadın Neo Klasik piyasa araçlarının düzenlenerek, ekonomik etkinlik, büyüme, gelir dağılımı, yoksulluk ve kalkınma gibi problemlere çözüm bulunacağı iddiasını destekler niteliktedir. Tam bilginin gerçekte olmadığı kabulünden hareketle, piyasalarda asimetrik bilginin ortaya çıkacağını bunun mal satın alma ya da satmada ters seçime (adverse selection) yol açacağını ve bu durumun ahlaki bir tehlike (moral hazard) sonuçlanacağını vurgulamaktadır. Önerdiği yöntem bilginin, mülkiyet hakları ile güvence altına alınması, doğru ve tam şekilde piyasalara yansıtılması şeklindedir.

10. SOSYAL SERMAYE

Sosyal sermaye, son yıllarda üzerinde durulmaya başlanan ve birçok farklı araştırma alanında kullanılan bir olgudur. Sosyal sermayenin ele alındığı başlıca alanlar eğitim, ekonomik kalkınma, demokrasi, aile, göç, işgücü piyasası, girişimcilik, yaratıcılık, sosyal dışlanma, sosyal hareketler ve sağlık olarak sayılabilir. Sosyal sermaye kişiler arası ilişkiler, bu ilişkilerin güven, karşılıklılık özellikleri ve normlar gibi sosyal yapı özellikleri olarak sayılabilecek olan birçok açıdan değerlendirilebildiği ve makro, topluluk ve birey gibi değişik düzeylerde ele alındığı için anlaşılması güçleşmektedir (Seçer 2009: 104). Bu anlam fazlalığına rağmen, sosyal sermaye toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerini etkileyen, yönlendiren özelliği nedeniyle oldukça önemlidir.

Sosyal sermaye bir toplumun elinde var olan ekonomik, sosyal ve siyasal kapasitesi ve koşullarını ifade eden, çalışma ilişkilerinden, girişimci ve yenilik ilişkisine, siyasal seçim ve özgürlüklerden, gelenek ve kültürel davranışlara kadar topluma ait olan tüm süreçlerin karşılıklı bağımlılığını ve ilişkisini ifade eden bir kavramdır. Sosyal sermaye beşeri ve fiziki sermayeyi içerisine alan, bu iki sermaye arasındaki bağlantıyı ortaya çıkaran bir üst yapı / çerçeve ya da kurum olarak düşünülebilir (Bexley 2007: 19).

Sosyal sermaye; kurum ve kuruluşlara ortak amaçları, hedefleri başarmada yardımcı olan normlar ve güven olarak görülmektedir. Ekonomik açıklamalar ve yorumlar daha çok kurumlara, yönetim kurallarına, mikro ve makro düzeydeki ekonomik işlemlere vurgu yapmaktadır. Sosyal sermaye genel anlamda bireysel mülkiyetten çok, kamusal mal içeriği olarak anlaşılmaktadır. Sosyal sermaye, bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı olmasını etkileyen normlar, sosyal aşlar ve insanlar arası itibar, güven ve inanabilirlik olarak da tanımlanabilir. Bu bakımdan sosyal sermaye sosyal gruplar içindeki ilişki, bağlantı dizisinin kalitesine ve özelliğine bağlıdır. Bireysel mülkiyetten ya da nitelikten kaynaklanmaz. Daha çok grubun duygularını dile getirmesi yeteneğinden yaygın olarak paylaşılan ve herkesin katıldığı iletişim kapasitelerinden meydana gelmektedir (ESAM 2005: 9).

Sosyal sermaye ile ilgili olarak J. S. Coleman, R. Putnam ve P. Bourdieu'nun çalışmaları öncü çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmacıların sosyal sermaye tanım ve yaklaşımları, diğer araştırmacılara yol gösterici nitelikte olmuştur.

Bourdieu toplumun neden dönüştürülemediğini ve egemen sınıfların nasıl olup da egemen kalabildiklerini merak etmiştir. Bourdieu'ya göre bu durum sadece ekonomik koşullar göz önüne alınarak açıklanamaz. Bu açıklamayı yapabilmek için kültürel bilgiye, daha doğrusu toplumun kültürel sermayesine ve bu sermayenin hiyerarşik düzenine bakılmalıdır. Sosyal sermayeyi elinde tutan aktörleri bu durumun karşılığı olarak ifade etmiştir. Buna göre, sosyal sermaye tanımında sosyal ilişkilerden doğan ve çeşitli avantajlar sağlayan fırsatlar vurgulanmıştır (Bourdieu, 1986: 249). Bourdieu'ya göre, sosyal sermaye kişinin ya da aktörün özel malı olarak, sonradan geliştirilebilir nitelikte diğer aktörler ile ilişkilerden doğar. Sosyal sermayenin oluşmasındaki en önemli erken aktörler arasındaki güven olarak tanımlanmaktadır (Özen ve Aslan 2006: 134).

Coleman için ise sosyal sermaye bir kültürün karşılıklı bağlılığı sonucu ortaya çıkan, tümüyle topluluğun içerisinde oluşmuş, topluma ait olan bir kavramdır. Coleman'a göre, sosyal sermaye fiziki ve beşeri sermayenin üstünde, tüm topluma ait ve sadece toplumun bir kısmına fayda sağlayan bir unsur olarak değil, toplumda yaşayan herkese fayda sağlayacak niteliktedir. Sosyal sermaye aktörler arasındaki yapısal ilişkiyi içselleştirerek tüm toplum için iyi olanı ortaya çıkarır (Coleman 1988: 98).

Putnam'a göre (1993), sosyal sermaye kavramı üç bileşenden oluşur. Bunlar; ahlaki yükümlülükler, kurallar (norm) ve sosyal değerler (özellikle güven) şeklindedir. Putnam'ın düşüncelerinin temelinde, iyi şekilde işleyen ekonomik sistem, yüksek seviyede toplumla içselleşmiş politik sistemin sosyal sermayeyi, bilgi ağları ve karşılıklı güven bağı ile ortaya çıkaracağı üzerinedir. Putnam'ın sosyal sermaye kavramında esas olan güven unsurdur (Putnam 1993: 123). Toplumun her kesimi (aktörü) birbirine karşılıklı bağlı olur ve güven duyarsa, siyasi ve ekonomik süreçler iyi şekilde organize olursa, hukuki sistem ve yaptırımlar hızlı, adil yaptırımlar uygularsa bir ülkede sosyal sermayenin varlığından söz edilebilir. Sosyal sermaye beşeri ve fiziki sermayenin ötesinde, onları kapsayan bir üst yapı niteliğindedir. Kalkınma, büyüme, işsizlik, yoksulluk gibi problemlerin çözülmesinde sosyal yapının varlığı oldukça önemlidir (Siisainen 2000: 5).

Sosyal sermaye, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sıklıkla tartışılmış bir kavramdır. İçerisinde o topluma ait ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal bir takım değişimleri taşımaktadır. Bu anlamda bir toplumun iyi işleyen ekonomik sistemi, iyi yerleşmiş siyasal sistemi, kültürel olarak birbirine güven duygusu varsa o toplumun sorunları çözmedeki başarısı diğer toplumlardan daha fazla olacaktır. Sosyal sermaye sadece ekonomik gelişmeleri değil, bütüncül bir yaklaşımla toplumdaki tüm değişimleri ele aldığından disiplinler arası bir

çalışmayı ve algılamayı gerektirir. Sosyal sermaye kurulu yapının üzerinde üstsel bir çerçeve çizdiğinden yeni kurumsal iktisadın önemli çalışma alanlarından biridir.

11. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yeni kurumsal iktisadın gelecekte nasıl bir şekil alacağı, hangi konuları işleyeceği ve teorik ya da deneysel düzeydeki çalışmalarının neler olacağı hususu Coase, Samuels ve Hodgson gibi önemli Kurumsal İktisatçılar tarafından sorgulanmıştır. Genel kanı, yeni kurumsal iktisadın tek bir anlayış olmanın ötesinde, kullandığı kanıt ve gelişmelerin yeni araştırma alanları açacağı, iktisat bilimini diğer bilimlerle daha iç içe bir duruma getireceği ve yeni kurumsal iktisadın sınırlarının olmayacağı üzerinedir.

Samuels 1969 yılında kaleme aldığı "Kurumsal İktisadın Geleceği Üzerine" isimli çalışmasında kurumsal iktisadın, iktisadi düşünce ve sosyal değişimler, tarih, kültür, siyaset gibi alanlar ile iç içe olacağını ifade etmiştir. Bu nedenle, Yeni Kurumsal İktisat, Neo Klasik teoriye (ortodoks) teoriye alternatif (heteredoks), onun eksiklerini gideren ve dünyaya yeni bakış açısı ile bakmamızı sağlayan bir değişim içerisinde olacağını savunmuştur (Samuels 1969: 67-8).

Samuels aradan geçen otuz yılın ardından 2000 yılında kaleme aldığı "Bir Yüzyıl Sonra Kurumsal İktisat" isimli çalışmasında ise farklı noktalara vurgu yapmıştır. Kurumsal iktisadın başlangıcını 20. yüzyıl olarak ele alındığında, bu alanda çalışma yapan herkesin Kurumsal İktisatta bir takım önemli değişimleri fark ettiğini ifade etmiştir. Kurumsal iktisadın son yüzyıl içinde Neo Klasik teoriye doğru bir benzeme eğilimi içerisine girdiğini (ekonomiyi ve toplumu açıklamada kullandığı tahlil araçları, ekonomide bireyin davranışlarına daha fazla oranda önem verilmesi gibi) vurgulamıştır. Ayrıca bu geçen süre boyunca Kurumsal İktisat alanında çalışma yapanların gerçek ekonomik sorunlara odaklanmak yerine, sadece kurumları açıklamak üzerine yoğunlaştıklarını, epistemolojik olarak çalışmaların zayıflığını ve gerçek dünyadan kopukluğunu dile getirmiştir. Bu durumun hayal kırıklığı yarattığını ifade eden Samuels, yeni kurumsal iktisadın gerçek sorun(lar)a ışık tutmak yerine sorunun sadece çevresini aydınlatmakla yetindiğini belirtmiştir (Samuels 2000: 308-9).

Tüm bu hayal kırıklığına sebep olan problemlerin yanında, Kurumsal İktisat için yeni umutların yeşerdiğini de dile getirmek gerekir. Bu umudun bağlandığı şey ise, kurumsal iktisadın miyop bakış açısından kurtularak, teori oluşturmaya yönelik çabalarıdır. Diğer önemli gelişme özcü kurumsal iktisadın ötesinde bu alanda çalışma yapan, yapmaya başlayan araştırmacı sayısının artmış olmasıdır. Yeni kurumsal iktisadın bir geleceği olması için, geçmiş çalışmaların sınırlarını ortaya koymak, ekonomik, siyasi, ve kültürel kavramları detaylandırarak analize dahil etmek ve mevcut gündem için bir reform çabasına girmek gereklidir (Samuels 2000: 312-3).

Coase yeni kurumsal iktisadın geleceğinden oldukça umutludur. Samuels'in karamsarlıklarına rağmen, Coase kurumsal iktisadın, toplumsal olarak ekonomik sorunlarda çözüme ulaşmak için Neo Klasik teoriye alternatif, onun eksiklerini gideren bir bakış açısının olduğunu vurgulamıştır (Menard ve Shirley 2012: 32-3).

Hodgson ise kurumsal iktisadın evrimci köklerinden kopmadığı, teknoloji ve kurumları iyi algıladığı durumlarda bir geleceğinin olabileceğinden söz etmektedir. Hodgson'un temel önerisi, Veblen ve diğer öncü Kurumsal İktisatçıların çizdiği çerçeveye bağlı kalarak toplumu ve ekonomik olayları açıklamak üzerinedir. Kurumların insanları, insan davranışlarının ise kurumları etkilediği karşılıklı etkileşim sürecinin bir parçası olmaksızın kurumsal iktisadın geleceği öngörülemez (Hodgson ve Stoelhorst, 2014: 19).

Kurumsal iktisadın geleceği konusunda araştırmacılar farklı noktalardan yaklaşsalar da hem iyimser hem de kötümser görüşleri vardır. Öncelikle kurumsal iktisadın zorlandığı ya da çıkmaza girdiği önemli konulardan biri kurumsal bir teoriyi ortaya koymanın güçlüğü ve kurumları ekonomi teorisine nasıl ekleyeceği üzerinedir.

Bu güçlük ile ilgili yapılan çalışmalarda çeşitli endekslerin kullanılması güçlüğü önlemiştir. Diğer bir önemli konu ise her araştırmacının kurumları kendi algısı doğrultusunda yorumlaması ve analiz etmesidir. Bu durumun bir kavram kargaşasından öte zengin bir literatür ortaya koyacağını (Menard ve Shirley 2012: 35) düşünmektedirler. Bu çıkmazların ötesinde kurumsal iktisadın çeşitli dallara ayrılarak ekonomiyi, toplumu ve siyaseti içine alan zengin bir çalışma alanı olduğuna dair kanılar oldukça güçlüdür.

KAYNAKLAR

- AKERLOF, G. A. 1970. The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 84/3 (<http://links.jstor.org/sici>, 28.12.2014 tarihinde erişildi).
- AKTAN, C. C. 2002. (ed.) *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara Hak-İş Yayınları, (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksullukvegelirdağılımı.pdf>, 04.06.2015 tarihinde erişildi).
- AKTAN, C. C. 2006. *Kurumsal İktisat, Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme*. Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın no:194, Ankara.
- BATES, R. H. 1981. *Markets and States in Tropical Africa: The Political Basis of Agricultural Policies*. University of California Press, Berkeley.
- BAYKAL, C. M. 2008. "Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine". *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:66, Sayı:4, ss.76-87, (<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2008-4/7.pdf>, 25.12.2014 tarihinde erişildi).
- BEXLEY, E. 2007. "Social Capital Theory and Practice". Melbourne University Working Paper, Centre for the Study of Higher Education, (<http://www.cshe.unimelb.edu.au/research/equity/docs/SocialCapitalNov2007.pdf>, 07.01.2015 tarihinde erişildi).
- BOURDİEU, P. 1986. "Forms of Capital". *Handbook Of Theory And Research For The Sociology Of Education*. (drl) Ed. John G. Richardson, Greenwood, New York (<https://www.marxists.org/reference/sub/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>, 07.01.2015 tarihinde erişildi).
- BUCHANAN, J. & TULLOCK, G. 1962. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. The Online Librabry of Liberty (<http://oll.libertyfund.org>, 30.11.2015 tarihinde erişildi).
- COASE, R. 1937. The Nature of The Firm. *Economica*, New Series, Vol. 4, No. 16. pp. 386-405, (<http://links.jstor.org/sici?siciATNOTF%3E2.0.CO%3B2-B>, 18.12.2014 tarihinde erişildi).
- COASE, R. 1984. " The New Institutional Economics " *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, (:<http://www.jstor.org/stable/40750690>, 26.06.2014 tarihinde erişildi).
- COASE, R. 2008. *The Institutional Structure of Production*. C. Menard & M. Shirley (drl.) *Handbook of New Institutional Economics*, Springer (<http://www.springer.com/economics/law+%26+economics/book/978-1-4020-2687-4>, 16.12.2014 tarihinde erişildi).
- COLEMAN, J. S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. No:94, (<http://courseweb.lis.illinois.edu>, 07.01.2015 tarihinde erişildi).
- ÇETİN, T. 2012. *Yeni Kurumsal İktisat*. *Sosyoloji Konferansları* No: 45, (www.journals.istanbul.edu.tr/iuoskon/article/viewFile/1023018512/102301773, 15.12.2014 tarihinde erişildi).
- DEMSETZ, Harold 1967. Toward a Theory of Property Rights. *The American Economic Review*, Vol. 57, No. 2, *Papers and Proceedings of the Seventy-ninth Annual Meeting of*

- the American Economic Association, pp. 347-359, (<http://links.jstor.org/sici?sici=00028282%28196705%2957%3A2%3C347%3ATATOPR%3E2.0.CO%3B2-X>, 21.12.2014 tarihinde erişildi).
- DURA, Yahya Can 2006. Kamu Tercih Teorisinde Kamusal Etkinlik Problemi. Türk İdare Dergisi, Sayı 451, (www.ipuder.org/.../144-kamu-tercihi-teorisinde-kamusal-etkinlik-problemi, 17.12.2014 tarihinde erişildi).
- EKONOMİK SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ 2005. Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü. Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, KOSGEB Araştırma Dokümanları, (<http://www.akerpatent.com/dokuman1/kosgeb.PDF>, 07.01.2015 tarihinde erişildi).
- GREİF, A. 1997. Cliometrics After 40 Years. American Economic Association, Vol.87,No.2, (http://web.stanford.edu/avner/Gre_Papers/1997.pdf, 16.12.2014 tarihinde erişildi).
- HARDİN, G. 1968. Tragedy of the Commons. New Series, Vol. 162, No. 3859, (<http://www.jstor.org/stable/1724745>, 25.12.2014 tarihinde erişildi).
- HILL, P. J. 1999. Public Choice: A Review. Faith & Economics, Number 34, pp.1/10, (<https://www.gordon.edu/ace/pdf/Hill=F&E34.pdf>, 17.12.2014 tarihinde erişildi).
- HODGSON G. M. 1995. The Evolution of Evolutionary Economics Scottish Journal of Political Economy, Vol.42, Published by Blackwell Publishers (www.wileyonline.com/hodgson, 30.11.2015 tarihinde erişildi).
- KAMA, Ö. 2011. Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 13/2, 183-204, (<http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php//36/27>, 15.12.2014 tarihinde erişildi).
- KAPLOW, L. & SHAPELL, S. 1999. Economics Analysis of Law. Handbook of Public Economics, (<http://www.law.harvard.edu/programs/olins/pdf/251.pdf>, 25.12.2014 tarihinde erişildi).
- KIM, J. & MAHONEY, J. T. 2005. Property Rights Theory, Transaction Costs Theory, and Agency Theory: An Organizational Economics Approach to Strategic Management" Journal of Managerial And Decision Economics, Vol.26, pp.223-246, (<https://business.illinois.edu/josephm/KimMahoney.pdf>, 21.12.2014 tarihinde erişildi).
- KIRSTEN, J. & KHERALLAH, M. 2001. The New Institutional Economics: Applications For Agricultural Policy Research In Developing Countries. International Food Policy Research Institute, Working Paper, No:41, pp-1-38 (<http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/16217/1/ms010041.pdf>, 15.12.2014 tarihinde erişildi).
- LEWBEL, A. & CHIAPPORÌ, P. A. 2014. Gary Becker's A Theory of the Allocation of Time 125th Anniversary Issue of The Economic Journal, (<https://www2.bc.edu/arthur-lewbel/Becker6.pdf>, 17.12.2014 tarihinde erişildi).
- LİBECAP, D. G. 1999. Contracting for Property Rights National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massacuetsetts, No.2138, (http://econ.arizona.edu/docs/Working_Papers/anderson3s.pdf, 23.12.2014 tarihinde erişildi).
- NORTH, D. C. 1990. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, Cambridge.

- NORTH, D. C. 1992. "The New Institutional Economics And Development". Washington University Working Paper, No.2, pp.1-42 (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0305750X89900>,10.01.2015 tarihinde erişildi).
- NORTH, D. C. 2000. Institutions and the Performance of Economies Over Time. C. Menard & M.Shirley (drl.) Handbook of New Institutional Economics, Springer (<http://www.springer.com/economics/law+%26+econom>, 16.12.2014 tarihinde erişildi).
- O'HARA, P. 2000. New Household Economy. Entry for the Encyclopedia of Political Economy, London: Routledge, (https://www.rohan.sdsu.edu/faculty/sgs/documents/NHE_1999.pdf, 17.12.2014 tarihinde erişildi).
- OLSON, M. (1965) 1971. The Logic of Collective Action. Harvard Economy Studies Volume CXXIV, (<http://outsidethetext.com/archive/Olson.pdf>, 23.12.2014 tarihinde erişildi).
- ÖZEN, Ş. & ASLAN, Z. 2006. İçsel Ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi Ve Ticaret Merkezi (Ostim) Örneği. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 12, pp.130-142 (<https://www.academia.edu/276832>, 07.01.2015 tarihinde erişildi).
- POLLAK, R. A. 2002. Gary Becker's Contributions to Family and Household Economics. Washington University Working Paper, pp.1-47 (<http://www.nber.org/papers/w9232>, 17.12.2014 tarihinde erişildi).
- POSNER, R. A. 1974. Theories of Economic Regulation. The Bell Journal of Economics and Management Science, Vol. 5, No. 2, pp.335-338 (<http://www.jstor.org/stable/3003113>, 25.12.2014 tarihinde erişildi).
- REUBEN, E. 2003. The Evolution of Theories of Collective Action. Tinbergen Institute Work Paper, pp.1-57 (<http://www.ereuben.net/resea/MPhilThesis.pdf>, 23.12.2014 tarihinde erişildi).
- SCHEİBER, H. N. 1969. On the New Economic History: And Its Limitations: A Review Essay. Agricultural History, Vol. 41, No. 4, pp.383-396 (<http://www.jstor.org/stable/3740724>,16.12.2014 tarihinde erişildi).
- SEÇER, B. 2009. İşgücü Piyasasında Sosyal Sermaye. Kamu-İş Dergisi C.10, S.3, ss.103-131 (<http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1034.pdf>, 07.01.2015 tarihinde erişildi).
- SIISIÄINEN, M. 2000. Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam. Department of Social Sciences and Philosophy University of Jyväskylä (https://www.istr.org/resource/resmgr/working_papers_dublin/siisiainen.pdf, 30.11.2015 tarihinde erişildi).
- STIGLER, George J. 1967. Imperfections in the Capital Market. The Journal of Political Economy, Vol. 75, No. 3, pp. 287-292 (<http://www.jstor.org/1828686>, 28.12.2014 tarihinde erişildi).
- STIGLITZ, J. E. 1999. Public Policy For A Knowledge Economy. Department for Trade and Industry and Center for Economic Policy Research (<http://akgul.bilkent.edu.tr/BT-BE/knowledge-economy.pdf>, 28.12.2014 tarihinde erişildi).
- UZUN, A. M. 2003. Yoksulluk Olgusu Ve Dünya Bankası. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, pp.155-174 Erişim:<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/194.pdf>, 06.11.2014 tarihinde erişildi).

- WILLIAMSON, O. E. 2000. Transaction Cost Economics. C. Menard & M. Shirley (drl.) in Handbook of New Institutional Economics, Springer, pp.41-65 (<http://www.springer.com/economics/law+%26+economics/book/978-1-4020-2687-4>, 16.12.2014 tarihinde erişildi).
- WILLIAMSON, O. E. (1975) 1985. The Reflections of New Institutional Economics". Journal of Institutional and Theoretical Economics, 2nd Symposium pp.187-195 (<http://www.jstor.org/stable/40750794>, 26.06.2014 tarihinde erişildi).
- YILDIRIM, S. 2009. Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Analizi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ISO 500 LİSTESİNDEKİ İŞLETMELERİN VİZYON AÇIKLAMALARINDA YER VERDİKLERİ ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİK KAVRAMLARININ İÇERİK ANALİZİ

Fulya TEMEL¹

ÖZET

Doğru işgöreni bulmak ve seçmek işletmelerin daima ilgilendikleri bir konudur. İşletme faaliyetlerinin etkinliğinde örgüt çalışanlarının rolünün büyük olması ve artan rekabet koşullarında işletmelerin insan kaynağına olan bakış açılarının değişmesi ile birlikte örgütsel çekicilik kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmada 2013 ISO 500 listesinde yer alan işletmelerin vizyon ifadelerinde, örgütsel çekicilik kavramlarının kullanılma sıklığının belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada örgütsel çekicilik ve insan üzerinde durulmaktadır ve işletmelerin vizyon açıklamalarında örgütsel çekiciliğe yapılan vurgunun sıklığı ele alınmaktadır. Bu çalışma işletme yöneticilerinin, doğru işgöreni bulma sürecine katkı sağlayacak bir vizyon yaratmalarına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vizyon, ISO 500, İçerik Analizi, Örgütsel Çekicilik

Jel Kodu: M10, M14, M19

LIST OF BUSINESS IN ISO 500 CONTENT ANALYSIS OF ORGANIZATIONAL DESCRIPTION OF CHARM CONCEPTS IN VISION

ABSTRACT

Finding and choosing the true worker(wage earner) has always been an issue that organisations are always interested in. Along with that, being aware of the fact that organisational successes are, with the great extent, bound to the quality of the workers of the organisation resulted in giving intensity to the studies for the ways of providing a more desirable organisation for the potential workers. The aim of this study is, with the help of content analysis method, to determine the frequency of using organisational desirability notions in the vision statements of the 500 organisations that take place on the list of ISO 500 in 2013. This study, the frequency of emphasis in the vision statements of the organisations on the organisational desirability is handled. This study will help organisation managers to create a vision which will contribute to the process of finding the true worker(wage earner)in their vision statements.

Key Words: Vision, ISO 500, Content Analysis, Organizational Attractiveness

Jel Kodu: M10, M14, M19

---

¹ Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi, Emali: flytml1@hotmail.com

1. GİRİŞ

Vizyon ifadelerinin içinde, işletmenin potansiyel elemanlarına örgütü çekici ve farklı kılmaya yönelik mesajlar vardır. Dolayısı ile özellikle araştırma eğilimli Y kuşağı için işletme vizyonu dolaylı olarak örgütü tercih sebebi olabilir, bu yönü ile vizyon ciddi öneme sahiptir. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışma vizyon içerik analizinde örgütsel çekicilik ifadelerini saptamaya yöneliktir.

Vizyon; Doğan(2002:144)tarafından “mevcut gerçekler, umutlar, hayaller, tehlike ve fırsatların bir araya gelmesi ile oluşan geleceğin tanımlanması için bilinmeyene doğru bir bakış” olarak tanımlanmıştır. İşletmeler açısından vizyon Akdemir(1998:11) tarafından; “Kuruluşun gelecekte ne olmak istediğini belirleyen bildiridir.” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımda da görüldüğü gibi vizyon işletmenin gelecekteki resmidir. Bu yönü ile potansiyel elemanlar için vizyon çekicilik, çekici güç, hatırlatma yeteneği, güç ve garanti verme gibi mesajlar vermektedir(Özer, 2010: 7).

Yeniliğin hızla ilerlediği günümüzde yöneticiler değişimi kaçırmamak ve yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmek adına yeni yönetim tarzlarını takip etmek ve bir “Vizyon” a sahip olmak durumundadırlar(Zengin, 2013). Vizyon, gerek işgörenin işletmeyi tercih aşamasında gerekse işgörenin motivasyonu açısından oldukça büyük önem arz etmektedir, bu yüzden işletmeler vizyon belirlerken potansiyel elemanlara vermek istediği mesajı iyi belirlemeli, vizyonunu bu amaç doğrultusunda oluşturmalıdır. Doğru işe alım performans ve işletmeye duygusal bağlılık sürecinde doğrudan etkilidir, yanlış eleman seçimi işletme açısından kaynak ve zaman israfı oluşturmaktadır (Acar, 2010).

Vizyon açıklaması, işletmenin ulaşmak istediği geleceğe yönelik heveslendirici mesaj vermelidir. İşletmenin ulaşmak istediği başarı potansiyel elemanlar için çekici bir vizyon ile ifade edilmelidir. Vizyon açıklaması, örgüt üyelerinin beklenti ve kapasitelerini zorlamaya, onların hayallerinin ötesine geçmelerini sağlayacak nitelikte olmalıdır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulursa, güçlü ve çekici bir vizyona sahip olmayan işletmelerin uğraşlarının bir anlamı yoktur(Tüzün, 2008), çünkü vizyon işletme için ideal olan geleceğin kurgusudur. Özellikle nitelikli iş gücüne sahip olan kesim, bir işe başvurmak aşamasında işletmenin geleceğini önemseyecek, kendi sahip olduğu gelecek çizgisine ve değerlerine uygun bir vizyona sahip işletmeye dahil olmak isteyecektir. Bu çalışma doğrudan işletmelerin vizyon açıklamalarında potansiyel elemanlar açısından örgütü çekici kılan kavramları saptamaya, dolaylı olarak ise işletmelerin gelecek değerlerini oluştururken çalışan odaklılığa verdiği önemi ortaya koymaktadır.

En başta işe ve işletmeye odaklanan örgütsel çekicilik araştırmaları daha sonraları konu olarak birey-örgüt uyumuna, örgütsel imaja ve tanınırlığa da odaklanmaya başlamıştır(Akçay 2012:177). Örgütsel çekicilik Ehrhart; Ziegert(2005:901-919)tarafından örgütün başarısı çerçevesinde incelenmiştir. Lemmink vd.(2003) örgütsel çekicilik ve kurumsal imaj arasındaki ilişki üzerinde durmuş ve kurumsal imaj ile potansiyel elemanların örgütü tercihi arasında ilişki olduğunu doğrulamıştır. Örgütsel çekicilik çalışmalarında potansiyel elemanların işletmeye karşı algılamalarının önem kazanması bağlamında değerlendirilebilecek çalışmalardan biri de Lievens ve Highhouse’un (2003:75-102) pazarlama alanında yer alan araçsal ve sembolik özellikler çerçevesini işe alma süreci ile ilişkilendirdikleri “Bir işveren olarak şirketin çekiciliğinin araçsal ve sembolik özellikler ile ilişkisi” isimli çalışmasıdır.

2. ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİK KAVRAMI VE ÖNEMİ

Önceden işgörenler iş arama eğiliminde iken, özellikle 1980'li yıllardan sonra neoliberal politikaların uygulanması ile şiddetlenen rekabet ortamı ile birlikte günümüzde artık daha çok işverenlerin işgören bulma faaliyetlerine eğilimli olduğunu görüyoruz. Değişen dengeler ile birlikte insana duyulan ihtiyaç, özellikle de nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyaç her geçen gün artarak çoğalmaktadır. Teknolojinin artık ulaşılabilir olması, işletmelerin rekabet edecek faktörlerini en aza indirmiş ve artık üretim faktörlerinin birçoğu işletmeler tarafından kopyalanabilmekte ve benzer sektörlerin, özellikle birbirine yakın mali güce ve kapasiteye sahip işletmelerin kullandığı teknoloji ve bilgi neredeyse birbirinin aynısı olmuştur. İşte buradaki farkı yaratacak en önemli faktör insan faktörüdür, çünkü insan kopyalanamaz ve insanın işletmeye kattığı değer sınırlandırılmaz.

Nitelikli işgücü işletmeye artı değer katmaktadır, bununla birlikte işletmenin sürdürülebilir rekabet avantajı kazanabilmesindeki en büyük katkı, nitelikli iş gücü istihdam etme stratejisinin işletme kültürüne yerleşmiş olmasıdır (Araza ve diğ., 2014: 142). Yeteneklerinin farkında olan araştırmacı Y kuşağı tercih edeceği işletmeyi mutlaka kendi yetenek ve beklentilerine göre seçecektir. "Unutulmamalıdır ki kaliteli insanlar sadece bir iş istemezler. Bir işe girmek için bir sebep isterler. Bu sebep onların beklentilerinden de büyük olmalıdır" (Caldwell, 1999: 58).

Hatalı eleman seçimi işletmeler açısından zaman ve maliyet kaybına yol açmaktadır. Doğru insan kaynağına ulaşmak için öncelikle, potansiyel elemanlara doğru mesajı iletmek ve onların aklında bir işveren marka algısı oluşturmak gerekmektedir. İşveren markası kavramı işletme paydaşları ve potansiyel çalışanlar gözünde sahip olduğu imaj olarak tanımlanmaktadır (Öksüz, 2012: 18). İşveren markası sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak, kurumsal sosyal sorumluluk ve uzun vadeli işçi işveren ve paydaş ilişkilerini de içine alan bir kavramdır (Aggerholm ve diğ., 2011: 105). İşveren markası örgütü tercih aşamasında çok önemli bir etken olmakla birlikte adayın tercihinin önemli ölçüde etkilemektedir.

Örgütsel çekiciliğe farklı tanımlar getirilmiştir, bunlardan en genel olanı, potansiyel işgörenin zihnindeki kurumda çalışma isteğinin resmidir (Öksüz, 2012: 8). Diğer bir örgütsel çekicilik tanımı şöyledir: "Adayın işi takip etme ve o organizasyondaki iş tekliflerini kabul etme arzusudur" (Tsai ve diğ., 2010: 49). Öksüz (2012) örgütsel çekiciliği adaylar açısından incelemiş olduğu doktora çalışmasında örgütsel çekiciliği etkileyen faktörleri işveren markasını oluşturan unsurlar olarak şu şekilde gruplandırmıştır; Çalışma ortamı, maaş ve diğer maddi faydalar, kariyer fırsatları ve gelişimi, iş ve yaşam dengesi, işletme özellikleri, kurum kültürü, ürün/hizmet markası, liderlik/yönetim, kurumsal sosyal sorumluluk.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı ISO 500 listesindeki işletmelerin vizyon açıklamalarında yer alan örgütsel çekicilik kavramlarının sıklığının saptanmasıdır, bu saptama yapılırken içerik analizi uygulanmıştır. "İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır" (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22). İçerik analizi metin verilerini analiz etmek için kullanılan çok sayıda nitel araştırma yöntemlerinden biridir (Hsieh ve Shannon, 2005: 1278). Nitel araştırma Yıldırım ve Şimşek (2008) tarafından, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmıştır.

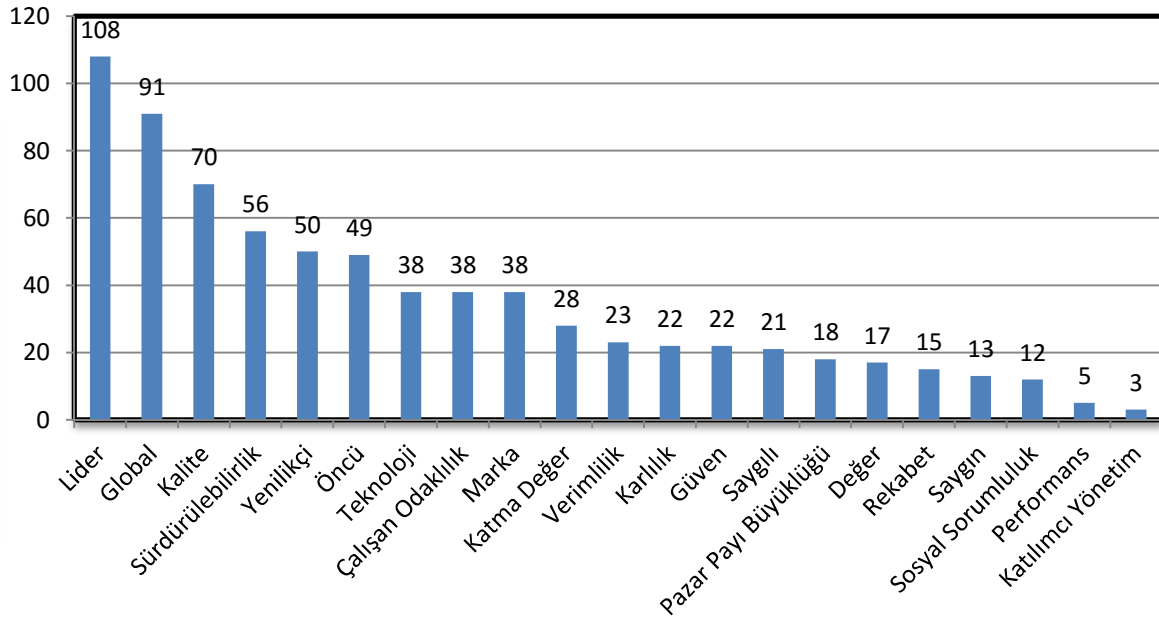
İçerik analizi metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır (Büyüköztürk ve diğ., 2008). İçerik analizi, özellikle veriye ulaşma sorunu olduğunda ve araştırmacının ulaşabileceği veri bireylerin verdikleri mesajlarla sınırlı olduğunda kullanılan bir yöntemdir(Öğülmüş, 219: 1991).

Çalışmada işletmelerin web sitelerindeki vizyon açıklamaları incelenmiş ve örgütsel çekicilik kavramları belirlenerek en sık kullanılan kelimeler sırası ile saptanmıştır. Kullanılma sıklığına göre grafikte gösterimi yapılan kavramlar tek tek ifade edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma da ISO 500 listesindeki 500 işletmeden 307 işletme vizyon açıklamasına yer vermiş, 193 işletme vizyon ifadesine yer vermemiş yada açık bir vizyon ifadesi belirtmemiş, 307 işletme içinde ise 14 işletme örgütsel çekicilik kavramlarına vizyon ifadelerinde yer vermemiştir.

Grafik1: Vizyon Açıklamalarında Kullanılan Örgütsel Çekicilik Kavramlarının Rakamsal Dağılımı

✓ **Lider Olmak**

İşletmelerin vizyon ifadelerinde en fazla kullanılan kavram lider olma kavramıdır. İşletmeler liderlik kavramına 108 kez yer vermiştir. Bu kavram işletmelerde en fazla “Türkiye’nin bir numaralı markası olma”, “ulusal ya da uluslar arası alanda en iyisi olmak”, “dünya lideri olmak” gibi kelimeler ile ifade edilmiştir.

✓ **Global**

Tablo İncelendiğinde en fazla kullanılan 2. kavramın global kavramı olduğunu görüyoruz. Global kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 91 kez kullanılmıştır. İşletmeler bu kavramı en çok “ dünya şirketi olmak “ , “ dünya markası olmak “ , “ dünya çapında tanınmak “ , “ uluslar arası alanda söz sahibi olmak “ kelimeleri ile ifade etmişlerdir.

Özellikle 1960’lardan sonra artarak hız kazanan küreselleşme; sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanları etkisi altına almıştır. Açık birer sistem olan işletmelerde çevreleri ile uyum sağlamak, hayatta kalabilmek ve pazar payını arttırmak adına çeşitli yollar ve stratejiler ile dünyaya açılmıştır.

Büyüyen ve hızla gelişen dünya da bilinir olmak işletmelerin en önemli değerlerinden biridir. Ticari faaliyetler küreselleşme ile birlikte çeşitli kural ve standartlara göre yapılmaya başlanmıştır. Küreselleşme işletmelere birlikte iş yapma olanağı sağlamış ve buna bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmıştır. İşletmelerde dâhil olmak üzere, bütün ekonomik sektörlerde, ortak dünya ekonomik stratejisi esasına dayalı bir planlamaya gidilmeye başlanmıştır. Üretime dahil olan bütün aktörlerin birlik oluşturmaya başlamaları sonucunda birçok alanda bütünlük oluşmaya başlamıştır(Yeşil, 2010: 22-72). İşletmelerin global bir hal alması bilinirlik açısından örgütü ön planda tutacak ve bu da potansiyel elemanlar için bir farkındalık oluşturacaktır.

✓ **Kalite**

İşletmeler kalite kavramına vizyon açıklamalarında 70 kez yer vermişlerdir. Koçel(2014: 438) kaliteyi “, müşterilerin, mal ve hizmetlerden beklediklerinin karşılanması, hatta daha fazlasının verilmesidir.” şeklinde tanımlamıştır.

İmaj, karlılık ve tercih edilebilirlik gibi daha birçok açıdan kalite işletme için önemli rol oynamakta ve böylece dolaylı olarak potansiyel elemanlar için örgütü çekici kılan faktörlerden biri olmaktadır.

✓ **Sürdürülebilirlik**

Sürdürülebilirlik kavramı genel anlamıyla belirsiz bir süre boyunca bir durum veya sürecin sürdürülebilme kapasitesini ifade eder. Bu genel anlamıyla sürdürülebilirlik birçok farklı şekillerde algılanabilmekte ve tanımlanabilmektedir. Sürdürülebilirlik, temelde ekoloji ve ekolojik sistemlerin fonksiyonlarını, süreçlerini ve üretkenliğini gelecekte de devam ettirebilme yeteneği olarak algılanmaktadır” (Yavuz, 2010: 63-86).

Aras(2006: 20)sürdürülebilirliği “işletmenin ekonomik, çevresel ve sosyal gelişmelerden kaynaklanan risklerinin doğru bir şekilde yönetilebilmesi” olarak tanımlamıştır. İşletmeler sürdürülebilirlik kavramını en fazla 3. Tanımda verilen anlamda kullanmışlardır. Sürdürülebilirlik kavramına işletmeler vizyon açıklamalarında 56 kez yer vermişlerdir. Bu kavram işletmeler tarafından en fazla; “sürdürülebilirlik”, “sürdürülebilir büyüme”, “çevreye saygı”, “süreklilik”, “sürdürülebilir değer” kelimeleri ile ifade edilmiştir.

✓ **Yenilikçilik**

5.olarak en çok kullanılan kavramın “yenilikçilik” olduğunu görüyoruz.. Yenilikçilik kavramına işletmeler vizyon açıklamalarında 50 kez yer vermiştir. Bu kavram en çok “değişim”, “fark yaratmak”, “yaratıcılık” kelimeleri ile ifade edilmiştir.

Bilginin çok kısa ömürlü olduğu günümüzde, değişimi benimsemeyen bir yaşam tarzına sahip olmak bir zorunluluk olmuştur. Bu dönem içinde birçok belirsizlik barındırmakla birlikte yeni olanaklara da imkân vermektedir (Ulusoy, 2013). Kişiler kadar işletmeler için de yenilik hayati önem taşımaktadır. Sürekli değişen dünyada değişime ayak uyduramayan işletmeler entropiye mahkûm olacaktır. Bu açıdan bakıldığında potansiyel elemanlar için işletmenin değişime ayak uydurabilecek esneklikte olması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca rekabetin şiddetli olduğu ve belirsiz, karmaşık pazar koşullarının hakim olduğu bir ortamda sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmenin en önemli yollarından biri yenilikleri takip etmektir (Naktiyok, 2007:214). Özellikle teknolojinin yoğun olduğu, değişimin hızla büyüdüğü dönemde yetişmiş olan Y kuşağı için değişim, yenilik büyük anlam ve önem taşımakta dolayısı ile yenilik örgütü tercih aşamasında özellikle Y kuşağı için belirleyici rol oynamaktadır.

✓ **Öncü**

Bu kavram işletmelerin vizyon açıklamalarında 49 kez kullanılmıştır. Kavram en fazla “önde gelen”, “Avrupa’nın önde gelen”, “sektörde öncü” kelimeleri ile ifade edilmiştir.

✓ **Teknoloji**

Teknoloji kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 38 kez kullanılmıştır. Hızla gelişen dünyada teknoloji işletmeler için gerek zamandan tasarruf açısından, gerek müşteri ihtiyaçlarını karşılamak açısından, gerekse verimlilik açısından büyük önem arz etmektedir. Yüksek teknolojiye sahip işletmeler, tüketici istek ve ihtiyaçlarına zamanında ve yeterli ölçüde cevap verecek dolayısı ile rekabet gücü diğer işletmelere göre daha yüksek olacaktır. Bu açıdan teknoloji potansiyel elemanların örgütü tercih aşamasında doğrudan ve dolaylı olarak önemli rol oynamaktadır.

✓ **Çalışan Odaklılık**

Çalışan odaklılık kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 38 kez yer almıştır. İşletmeler bu kavramı en fazla “çalışan beklentisi”, “çalışan memnuniyeti” ve “çalışan motivasyonu” kelimeleri ile ifade etmişlerdir.

Özellikle 1980’lerden sonra İnsan kaynakları yönetimine geçiş ile birlikte işletmeler için insan maliyet unsuru olmaktan çıkmış, değer yaratan önemli bir faktör haline gelmiştir. İşletmenin çalışan odaklı kültüre sahip olması, işgörenin gerek işletmeyi tercih aşamasında gerekse o işletmede kalma yani duygusal bağlılık aşamasında doğrudan rol oynamakta, bununla birlikte işveren markasına da olumlu yansımaktadır. Dolayısı ile işletmelerin çalışan odaklı bir kültüre sahip olmaları ve bunu vizyon olarak benimsemeleri ve daha da önemlisi çalışan odaklı olmanın ötesinde “insan” odaklı yaklaşım vizyonuna sahip olmaları bütün paydaşlar açısından olumlu bir imaj yansıtacaktır.

✓ **Marka**

İşletmeler marka kavramını en çok “global marka” ve “tüm dünyada tanınan marka olma” ifadeleri ile kullanmışlardır. Marka ifadesi işletmelerin vizyon açıklamalarında 38 kez kullanılmıştır.

✓ **Katma Değer**

İşletmeler vizyon açıklamalarında katma değer kavramına 28 kez yer vermiştir. Bu kavram en fazla “yerli kimlik” ve “milli kimlik” kelimeleri ile ifade edilmiştir.

✓ **Verimlilik ve performans**

Verimlilik kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 23 kez, performans kavramı 5 kez kullanılmıştır.

✓ **Karlılık**

Karlılık kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 22 kez kullanılmıştır.

✓ **Güven**

Güven kavramı işletmelerin vizyon ifadelerinde 22 kez kullanılmıştır.

✓ **Saygılı**

Saygı kavramı işletmeler tarafından en çok “çevre ve insana saygı” olarak ifade edilmiş, vizyon açıklamalarında 21 kez kullanılmıştır.

✓ **Pazar payı büyüklüğü**

İşletmeler vizyon açıklamalarında pazar payı büyüklüğü kavramına 18 kez yer vermişlerdir. Bu kavram en çok “büyüme”, “daha fazla tüketiciye ulaşabilmek”, “dünya pazarı olmak” ifadeleri ile vurgulanmıştır.

“Pazar payı; bir işletmenin veya malın kontrol altında tuttuğu pazarın yüzdesini ifade etmektedir” (Çabuk, 2012: 89).

✓ **Değer**

Değer kavramına işletmeler farklı açılardan yaklaşmış ve kavram birçok farklı şekilde kullanılmıştır. Bu kavrama işletmelerin vizyon açıklamalarında 17 kez yer verilmiştir.

✓ **Rekabet**

Rekabet kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 15 kez kullanılmıştır.

✓ **Sosyal Sorumluluk**

Sosyal sorumluluk kavramı işletmeler tarafından en çok “toplum ve çevreye karşı sorumluluk”, “topluma fayda” kelimeleri ile ifade edilmiştir. Bu kavram işletmelerin vizyon açıklamalarında 12 kez kullanılmıştır.

✓ **Saygın**

Saygın kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 13 kez kullanılmıştır.

✓ **Katılımcı yönetim**

Katılımcı yönetim kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında 3 kez kullanılmıştır. İşletmenin rekabet gücünü artırma amacı ile örgüt üyelerini işletme sorunlarını çözmeye duyarlı kılmak ve çalışanları geliştirerek işletmenin rekabet gücünü arttırmak adına 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren katılımcı yönetim yaklaşımı önem kazanmıştır (Akdemir, 1998: 91). Baltaş (2010) tarafından; Bağımsız, girişimci, geribildirim almaya istekli, kısa zamanda başarı beklentisi içinde olan, özgürlüğü ve esnekliği seven, mikro yönetimden hoşlanmayan, girdiği ortamda eksiklik ve aksaklıkları hemen fark eden ve bunları düzeltmek için istek duyan kişiler olarak tanımlanan Y kuşağı iş hayatının her aşamasına dahil olmak kararlarında aktif rol oynamak beklentisi içindedir, nitekim katılımcı yönetim imajı yansıtan işletmeler potansiyel elemanlar açısından tercih nedeni olacaktır.

5. SONUÇ

Analiz sonuçlarına göre işletmeler vizyon açıklamalarında sıklıkla lider, global, kalite kavramlarını vurgulamıştır. Vizyon açıklamaları detaylı olarak incelendiğinde işletmelerin lider, global, kalite kavramlarına sıklıkla vurgu yaparak gelişime açık ve değişken yapıya sahip, hırslı ve çabuk yükselme eğiliminde olan Y kuşağının beklentileri ile kısmen örtüşen bir gelecek çizgisine sahip oldukları görülmektedir. Kalite, globallik ve sektörel liderlik işletmelerin marka imajı açısından oldukça önemli kavramlardır ve işletmeyi tercih aşamasında potansiyel elemanlar için çekici güç oluşturabilecek niteliklerdir. Ancak işletmeler vizyon açıklamalarında, fikirlerinin sorulması ve önemsenmesini bekleyen Y kuşağının beklentileri ile örtüşen katılımcı yönetim kavramına gereken önemi vermedikleri ve insan odaklı yönetim anlayışının işletmelerin vizyon açıklamalarında henüz büyüme eğilimlerinin önüne geçemediği görülmektedir. Diğer yandan saygı kavramı işletmelerin vizyon açıklamalarında yeterince üzerinde durulmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan faktörünün her geçen gün önem kazandığı günümüzde potansiyel elemanlar için, insana değer verme açısından işletmenin saygılı olması oldukça önemlidir. Ayrıca birey olgusunu daha fazla benimsemiş, hayatının her alanında saygı görmeyi önemseyen Y kuşağı için bu kavramın daha fazla vurgulanması işletmeyi tercih aşamasında etkin rol oynayacaktır. İşletmeler çalışan odaklı, saygılı ve katılımcı yönetim anlayışını benimsemiş bir kurum imajı yansıtarak potansiyel elemanlar için daha çekici ve akılda kalıcı olabilirler. İşletmeler karlılığa vizyon açıklamalarında çok fazla yer vermemiş ancak liderlik, global, sürdürülebilirlik ve verimlilik kavramları ile dolaylı olarak karlılığı hedeflemişlerdir, ancak bu kavramı vizyonlarında daha fazla kullanırlarsa, kolay tatmin olmayan Y kuşağı için daha çekici hale gelebilirler. Bununla birlikte prestij faktörü potansiyel elemanlar için firma seçiminde önemli rol oynamaktadır, işletmeler bu açıdan vizyon açıklamalarında saygınlık kavramına daha fazla yer vermelidirler.

İşletmelerin örgütsel çekicilik unsurlarını vizyonlarına doğru bir şekilde aktarmaları ve bunun için kendilerini iyi analiz edebilmeleri gerekmektedir. Günümüzde zamanın büyük bir maliyet unsuru olduğunu varsayarsak yanlış eleman seçiminin işletmeler için ciddi kayıplara yol açabileceğini söyleyebiliriz. Bunun farkında olmak ve doğru mesaj ile doğru kitlelere ulaşmak işletmeler için avantaj sağlayacaktır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulursa gelecek çalışmaların örgütsel çekicilikte ya da vizyon açıklamalarında “insan” faktörüne ne kadar yer verildiği ile ilgili yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AGGERHOLM, Helle, Kryger; ANDERSAN, Essman, Sophie; THOMSEN, Christa(2011), "Conceptualising Employer Branding in Sustainable Organization", *Corporate Communication: An International Journal*, Sayı: 2, Cilt: 16, 105-123.
- AKÇAY, Alev,Dündar, (2012),"Örgütsel Çekicilik Bağlamında Otel İşletmelerini Rakiplerinden Ayıran Özellikler"*Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, Cilt 14, 175-186.
- AKDEMİR Ali (1998), *Vizyon Yönetimi*, Avrupa İnsan Kaynakları Merkezi, İstanbul, 975-301-000-1.
- ALPAGUT, Yavuz (2010), "Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri", *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute* ,Sayı 14, Cilt 7, 63-86.
- ARAS, Güler (2006) "İşletmelerde Sürdürülebilir Değer Yaratma ve İç Denetim", *İç Denetim Dergisi*, Sayı , 16.
- ARAZA Aylin & ALİNÇE, Merve& ASLAN, Gonca &DURAL, Seda (2014) "Örgütsel Çekicilik: Bir Uyarılma Çalışması" *Doğuş Üniversitesi Dergisi* , Sayı 2, Cilt 15.
- BALTAŞ, Acar(2010) *Türk Kültüründe Yönetmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 978-975-14-1395-6.
- BALTAŞ, Acar(2010), " Y Kuşağı Ne İstiyor?"http://www.acarbaltas.com/makaleler.php?id=96#.VYy1i_ntmko adresinden alındı, Erişim Tarihi[28.12.2014]
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener; KILIÇ-ÇAKMAK, Ebru; AKGÜN, Özcan-Erkan; KARADENİZ, Şirin; DEMİREL, Funda(2008) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Yayınları, Ankara.
- CALDWELL, Hardy, (1999)*Atak Yöneticinin Mükemmel Adayı Seçme Rehberi*, Hayat Yayınları, İstanbul, Yayın No: 71.
- ÇABUK, Serap, *Profesyonel Satış Yönetimi* (2012), Nobel, Adana,ISBN: 978-605-397-130-6.
- ÇAVDAR, Hava, (2010)," İşletmelerde İşgören Bulma ve Seçme Aşamaları" *Journal of Naval and Engineering*, Sayı 1. Cilt 6.
- DOĞAN, Selen (2002). İşletmelerde Vizyon ve Misyon Bildirisi Geliştirme ve Önemi Üzerine Bir Araştırma. *AmmeDergisi*, Sayı 1, Cilt 35, 143-174.
- KOÇEL, Tamer, *İşletme Yöneticiliği* (2014), Beta, İstanbul, Yayın No: 3112.
- LEMMINK, Jos; SCHUIJF, Annelien &STREUKENS, Sandra (2003), " The Role of Corporate Image and Company Employment Image in Explaining Application Intentions", *Journal of Economic Psychology*, Volume: 24, Issue: 1, 1-15.
- LIEVENS, Filip&HIGHHOUSE, Scott(2003) " The Relation of Instrumental and Symbolic Attributes to a Company's Attractiveness as an Employer" *Personnel Psychology*, Sayı: 56.
- HSİEH, Hsiu-Fang &SHANNON,Sarah E.(2005) " Three Approaches to Qualitative Content Analysis", *Qualitative Health Research*, Volume: 15 No. 9, 1277-1288.

- NAKTİYOK, Atılhan(2007) " Yenilik Yönelimi Ve Örgütsel Faktörler", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Cilt 21, 211-230.
- ÖĞÜLMÜŞ, Selahiddin (1991) "İçerik çözümlemesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:24 (1-2), 213-228.
- ÖKSÜZ, Burcu (2012), "İşletmelerde Örgütsel Çekiciliğin Arttırılmasında İşveren Markalaşma Ve İnsan Kaynaklarına Yansımaları" Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ÖKSÜZ, Burcu(2012), "İşveren Markası Yönetimi Sürecinde İletişimin Önemi" *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 14-31.
- ÖZER, Akif (2010), "İşletmelerin Geleceği İçin Yol Haritası: Vizyon Yönetimi, *Çimento İşveren Dergisi*, Sayı 6, Cilt 24, 4-21.
- TAVŞANCIL, Ezel & ASLAN, A.(2001) , *İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yayınları, İstanbul,ISBN: 975331310-1.
- TSAI, Wei-Chi, & YANG, Irene Wen-Fen (2010), "Does Image Matter to Different Job Applicants?The influences of corporate image and applicant individual differences on organizational attractiveness", *International Journal of Selection and Assessment* , Sayı 1 Cilt 18.
- TÜZÜN, Gürel (2008), "*Sivil Toplum Kuruluşları İçin Rehberler,Kurumsal Stratejik Planlama, Sık Karşılaşılan Sorulara Cevaplar*" , Bölgesel Çevre Merkezi - REC Türkiye, ISBN: 978-975-6180-24-2.
- ULUSOY, Yılmaz (2013), "Küresel Rekabette Yaratıcılık Ve Yenilik" <http://www.yilmazulusoy.com/tr/makaleler/kuresel-rekabette-yaraticilik-ve-yenilik> adresinden alındı,[Erişim Tarihi: 28 Aralık 2014]
- YEŞİL, Salih (2010),"Küreselleşme ve İşletmelerin Küreselleşme Süreçleri:Karşılaşılan Fırsatlar ve Tehditler", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı 1, 2:22-72, Cilt 6.
- YILDIRIM, Ali & ŞİMŞEK, Hasan(2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- ZENGİN, Yaşar (2013),"Motivasyon Açısından Örgütsel Vizyon Algısının Önemine İlişkin Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi,Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.